

HET GEWONDE HOOFT,

Of korte verhandeling van de

OPPER-HOOFTS-WONDEN EN BEKKENEELS-BREUKEN. VAN DE WONDEN DES AANGESIGTS EN VAN DE WONDEN DES HALS.

Hare verſcheidene ſoorten en veiligſte geneſing, zoo uit de Leere der Oudheid als hedendaagſe Practyk vertoont,

En door aanmerkelyke voorvallen beveſtigt.

DOOR

WOUTER SCHOUTEN,

Chirurgyn in Haarlem.

TWEEDE DRUK.

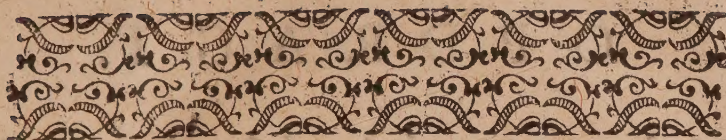

TE ROTTERDAM,

By HERMANUS KENTLINK,

Boekverkooper agter het Stadshuis 1726.

OPDRAGT

Aen de

Edele Groot Achtbare Heeren

DE HEEREN

Mr. WILLEM FABRICIUS.
Mr. SALOMOM van ECHTEN.
Mr. PIETER BAAS.
Mr. CHRISTOFFEL van VALKENBURG.

Regeerende Burgermeesteren:

Mitsgaders de vordere Hoog-wyzen Raad en Magistraat der Stad Haarlem.

Edele Groot Agtbare Heeren,

Nder de voornaamste Konsten *en* Wetenschappen, *in dit* tydelyke leven *den* mensch *nootsakelyk, is die van de*

 Me-

Medecyne, *ende in dese, die van de* Chirurgie; *al van* ouds *geensints de* minste *gacht geweest: dewyl zy de* Eer-naam *van het* Konstigste, *het* swaarste, *en ook het* alder-seekerste Konst-gedeelte, *in dat groote* Konst-werk *van de* Edele Medecyne *verkregen heeft.*

Men keurd de Chirurgie *het* konstigste deel *in de* Medecyne, *vermids haar* kennisse *niet alleen*) *een* wel gefondeerde wetenschap, *soo in de* Anatomia *als verscheidentheid der* subjecten, (*omtrent der selver* Temperamenten, humeuren, kragten, sex, ouderdom Maniere des levens, enz.) *vereyst: maar ook, om dat die moet uitgestrekt zyn tot een grondig* verstand *van een so groot en ontelbaar getal* Axedenten, *om die in haar* opkomst, benaming, verscheidentheyd, oorsaken, tyden, teekenen, voorsegging, *en seekerste* wys *ter* genesinge, *konstig ende met al-*

le

le voorsigtigheid te behandelen; waar by dan ook nog de wetenschap, *om allerley dienstige en veilige* Medicamenten *in haar* kragten, natuur *en* werking *regt te kennen, ende wel te gebruiken, moet gevoegt zyn; gelyk als ook de* kennisse *der inwendige* Siektens *en* Koortsen (*immers tot soo verre*) *in de gewenste* Chirurgyns *vereist word; dat se in soo veelvuldige sware* voorvallen *te* Water *en te* Lande, *voor* Rationale Chirurgyns *verstrekken mogen; dewelke niet alleen voor de* Axedenten *de vereiste* Handeling *en de* Remedien, *maar ook* (*op der selver* Oorsaak *werkende*) *voor het geheel* subject *de behoorelyke sorg en toeversigt weten aan te stellen; gelyk als onse deftige* Leermeesters, *en ook de* Oude Schryvers (*regt tegens de hedendaagse* Mode, *die de* onbepaalde Chirurgie *met enge banden wil knevelen*) *ons omstandiglyk hebben geleerd, en moet ook nog by dit alles*

 den

den vlytigen Chirurgyn *de Konſt van de* Pharmatie, *tot ſoo verre verſtaan, dat hy alle zyne gecomponeerde* Medicamenten *verſtandelyk weet te bereiden; want als men voor den* Vyand *in bloedige furien met ſchielyke overvallen van alderley* ſware gequetſten, *of op de* woeſte Zee *met Schepen vol* Sieken *en gebrekkelyke* Menſchen *moet woelen en worſtelen. Soo geld het den geoeffende* Chirurgyn, *om alles behoorelyk te beſorgen; immers daar het my dikmaals aldus te beurd is gevallen, daar hebben wy ſelfs (by gebrek van* Doctoren *en* Apotheekers) *het eene en ook het andere, onder 't geſag, en tot vergenoeging van brave* Krygs-Helden *en* dappere Mannen, *moeten bekleeden.*

En aldus is dan ook (Edele Groot Achtbare Heeren) *de* Chirurgie *het* alderſwaarſte Konſtgedeelte *in de* Medecyne; *want willen des ſelfs* Konſt-

Oeffe-

Oeffenaars *voor* wel-geoeffende *en* Rationale Chirurgyns *de* Monſtering (*daar het de* Edele wyſheid *en* wetenſchap *betreft*) *behoorelyk door paſſeeeen, ſoo moeten hun niet alleen deſe bovenſtaande ſaken bewuſt zyn, maar ook een* wel-gedreſſeerd Manuaal *door konſtige* handen *en* werktuigen (*daar het voornamentlyk in deſe* Konſt *op aan komt*) *beſtierd, moet tot geneſinge en herſtellinge van ſoo meenigerleye ſoorten van* Geſwellen, Wonden, Sweeren, Been-breuken *en* Ontledinge, *aan die* wetenſchap *verknogt zyn, ja ſoo, dat het eene ſonder het andere geenſints kan beſtaan, veel min behoudens een goede* gewiſſe, *kan uitgevoerd worden; invoegen dat by den verſtandigen* Chirurgyn *niet alleen met een* wel gefondeerde wetenſchap *en rede-geeving van alle zyn ſaken, te betoonen; maar ook met ſelfs de* handen *aan 't* werk *te ſlaan: alle zyne* konſt-oeffeningen *uit-*

voeriglyk moeten betragt zyn. In wel-kers ſwaar en bekommerlyk beroep *dat ſelfs alle wel geoeffende en Ervaren* Chirurgyns *nog dagelykx komen te ondervinden, dat het doen van een* werk *veel konſtiger en ſwaarder, dan (daar maar overſtaande) des ſelfs beſpiegeling moet geagt zyn*

Dog daar beneevens is ook (Edele Groot Achtbare Heeren) *de* Chirurgie *het* alderſeekerſte konſt-gedeelte *in de* Medeçyne, *want hoe onſeeker, duiſter en twyfelagtig de* Heeren Doctoren *meermaals de innerlyke qualen voor komen, geven niet duiſterlyk hun onderlinge verdeeltheden, ende de verſcheidentheyd van gevoelens in ſommige van hun* Conſultatien *te kennen, de* Pharmacie *gaat (inſonderheyd in den toeſtel,) 't gebruik en uitwerking der* geneesmiddelen *uit de* Chimie *beſtaande, ook ſomwyl ſoo hachelyk, duiſter en onſeeker, dat de onſeekerheid ſelfs*

wel

wel daar ontrent ſchynt te vernagten: daar en teegen onderſoekt, gevoeld, en behandeld den wel-geoeffende en omſigtigen Chirurgyn *met zyn* Geſigt *en* Handen *alles wat hem gebrekkelyk voorkomt, op een veel klaarder, handtaſtelyker en onfeilbaarder* wys, *doende aldus op veel ſeekerder* Fondamenten, *ſigtbaar voor alle de* Weereld, *de proef in 't geneſen van ſoo veelderhande verſchrikkelyke* Axedenten.

Het is in deſe Konſt, Edele Groot-Achtbare Heeren, *dat ik my van der* Jonkheid *af aan, geoeffent, en daar de* Oorlogen *doenmaals geweeſt zyn, in 't midden van het gedruis der* wapenen, *myn ſaken voortgeſet; en ſoo vervolgens myn tyd tot dus verre, nooyt vrugteloos nog leedig. maar ſeer werkſaam door gebragt heb. Het is deſe* Konſt *die ſoo gewigtig in alle des ſelfs menigvuldige* waarneminge, *als noot-*

 ſake-

ſakelyk ter hulpe voor den Ellendigen Menſch *moet worden gekeurd. Het is deſe* Konſt, *die wel met de* twee *andere* konſt-deelen *der* Medeçyne *is en moet blyven* gecombineert, *maar evenwel voor een* vrye *en* onbepaalde Konſt, *op zigh zelfs (als voor het grootſte gedeelte, in* konſtige Handelinge *beſtaande) moet worden aangemerkt; en daarom van de* Heeren Doctoren, *die haar in een* Collegium Medicum *vinden geſteldt, niet gaarne in haar agtinge wil verkleint, maar wel in haar* waarde *gelaten, en (daar het behoore) met* wyze raad-geevinge *onderſteund, als ook des ſelfs* Jongelingſchap, *met* wekelykſe Konſt-leſſen *(zoo gelyk elders geſchied)* geaſſiſteerd *zyn, zoo zouw mogelyk den* luiſter *van deſe* Edele Konſt *(zoo laagh tot veragtinge nenedergedaald) in ons* Haarlem *wederom* groeyen *en* bloeyen, *als ook in ons andere, om onſe* Zoonen *tot en in een*

ſoo

zoo zwaare Konst *op te queeken en voort te zetten, niet* uitgeblust, *maar met* yver *ontsteeken, ende kragt-dadiglyk* opgewekt *komen te worden; ende de* Jonkheid *meermaals in 't* proef doen: *niet soo onkundig nog ongeoeffent, of in hun* practyk *en sware ondernemingé, soo ongelukkig worden bevonden.*

Het is dan ook dese Konst, Edele Groot Achtbare Heeren, *daar over dat in dese* Volkryke Stad *al van over de* honderd *en* vyftig Jaren (*voor soo veel ik heb konnen ervaren*) *in het* proef-doen *van* Chirurgyns, *omtrent het* examineeren *en op-neemen van soo veelderhande* Manuale proef-stukken, (*in allerlei* Konstige Handelingen *en* rede geevinge *bestaande*) vyf Chirurgyns, *als namentlyk, den* Deeken, twee Vinders, *en twee* Oud Vinders, *als ook eene der* Stads Doctoren (*dog die maar alleen van de* Theorie *ondervraagden*) *geseten hebben; soo dat dit* or-

ordinaar vyf-getal *van* Chirurgyns, *als regtschapen* Chirurgyns, *een kundig en onpartydig oordeel moesten vellen, welkers noodige* exercitie (*wanneer geen* uitspoorigheden *die komen te* corrumpeeren) *altoos pryselyk moeten geagt zyn; want wel* geoeffende *en* ervaren Chirurgyns (*als die aan dese* Konst *eigen, en in des selfs* Exercitie *best* gedresseert *zyn*) *past het den* proefdoender *in 't* Manuaal, *ende van alles wat daar omtrent behoord, nauwkeurig te* examineeren, *op dat sy daar in nooit ter* Complaisance *van iemand, nog overheerst, nog overstemt, maar onbelemmert, en met een* vry gemoed *de* prys *aan die' dien het toekomt, komen te geven.*

Synde eens over eenige Jaren tot het Vinderschap *van het* Chirurgyns Gild *verkosen geweest, soo heb ik doenmaals het goede, na myn vermogen be-yverd; maar in dien* tyd *ook ondervonden, dat*

in

in den Leerling *en ook by de* proefdoenders, *veel noodige ſaken manqueerden*, *dies vond ik in my de* luſt, *om de weinig leedige* uren *voor den* Konſt-lievenden Leerling, *ende ten nutte voor 't* algemeen, *daar het my doenelyk was*, *te beſteden. Dus heb ik uit veelderhande* konſt- *en* proefſtukken, *die tot en onder de* ſware Konſt *van de* Chirurgie *behooren. Voor eerſt, de* herſtellinge *van de* Bekkeneels-breuk, *en 't gene daar aan* dependeerd, *verkooſen: Een* werk *ſoo noodſakelyk, als* konſtig *en* heerlyk *in zyn uitvoeringe, want het* red *door een* konſtige wetenſchap, ryp oordeel, *en een* wel gedreſſeerde behandeling. *den* menſch (*die men in deſe* Operatie *tot in zyn* edel Brein *kan begluren*) *uit de* bittere kaken *des* doods, *gelyk de nog levendige* Voorbeelden *van ſulkx hier van* levendig *ſullen werden vertoond. Sulke ſaken zyn* Edele Groot Achtbare

baare Heeren, *de Jonge* Chirurgyns, *ter* vaardiger Hulp, *omtrent haren* Even-mensch, *veel noodiger te weten, dan een grooten hoop ydele* School Dispuiten, spitsvinnige rede- *of-* onredekavelinge, *en onnutte* hair-kloveryen; *dewelke (voor geen klein gedeelte) tegens de waare* bevindinge *strydende, naast eenige* Jaren *van de meer* nederwerpers *als weder* op-bouwers *onser* Konst, *met* Boeken *vol voort gekoomen zyn, ende waar mede veel* Nieuwelingen, *die na ons syn opgekoomen, geen kleintie hebben gepronkt; sulkx bemerkende, en hoe* handeloos *dus de* Handkonst *word gemaakt, hoe dat de* Oude beroemde Konst-boeken, (*die als nog soo noodsakelyk zyn*) *veragtelyk achter de* bank *geraken, en hoe weinig* Reflectie *dat hedendaags op* konst, ervarentheid, gewenste genesingen, naarstigheid deugt *en* opregtigheid *word genoomen, soo dat wel*

met-

metter tyd meer en meer brodmeesters *ende* waaghalsen, *tot groot nadeel van de* pynlydende *en* ellendige menschen, *mogten voortkoomen : Soo heb ik het des te noodiger van myn* pligt *geoordeeld*, *dit* kleine gedeelte *myner* konstoeffeningen *in 't* Ligt *te geven*, *en sulkx seer onderdaniglyk aan* Uwe Edele Groot Achtbaarheden, (*dien het myns bedunkens toekomt*) *op te dragen*, *op dat ook dit myn* tweede papiere Kind, *dus eenigzints voor de* bitsheid *der* afgunstige *menschen mogte beschermt zyn*, *verhoopende dat deze myne vrymoedigheid by* Uwe Edele Groot Achtbaarheden (*als Liefhebbers en Hand-havers aller* Edele konsten *en* wetenschappen) *niet qualyk zal worden opgenomen : wenschende met al myn* hert, *dat de* Opperste Wysheid *door den* Rykdom *zyne* genade, *in* Christo *uwe* Edele Zielen *wil bestralen met* Hemelsche wysheid,

om

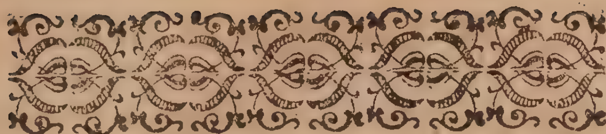
om tot Gods glorie Chriſtelyk *te* regeeren, *en* zalig *te* ſterven.

Verblyvende met alle reſpect

Uwe Edele Groot Achtbaarheden

Onderdanige en Bereidwillige
Dienaar

WOUTER SCHOUTEN.

VOORREDEN.

Konst-lievenden Lezer,

HIer worden aan *U E*: bescheidentheid overgeleverd eenige staaltjens myner *konst-oeffeningen*, betreffende de gewigtigste *saken* die in de *Praktyk* der *Chirurgie* de *lyders* het *Hoofd*, en ons het *Verstand* konnen drukken: Het zyn de sulke, daar van de *zwarigheden*, soo omtrent de verscheidentheid der voorvallen als doodsgevaren, in 't *alderedelste Schepsel*, het welke onse *liefhebbende God* op dit *groot* en *verwonderlyk Schouw-tooneel* des *Werelds* geschapen heeft, seer *gewigtig* en *opmerkelyk* moeten werden gekeurd: Immers die my onder soo veelderhande zware *gevallen*, van *top* tot *Teen*, (in den *Mensch* ooit voorgekomen) al van de *zwaarste* hebben gescheenen; ja tot soo verre, dat eindelyk uit de by een vergaderde *stukken* dit *werkje* t'saam ge-

* * steld

ſteld is, ende nu met een *Hollands hert*, aan die dien het dienſt kan doen, *goedgunſtelyk* word geſchonken.

Eenvoudiglyk heb ik dit *Werk* beſchreeven, ende veel meer op de *zin* van de *ſaak* als optooying der *woorden* gedoeld, (want alles is door de kortheid des tyds, met haaſt geſchreven,) gedenkende dat niet de *pronk* der *Namen*, maar wel een *ryp oordeel*, *vaardige handen* en *dienſtige hulp middelen*, tot volvoeringe van des *Menſchen* herſtellinge worden vereiſt.

Want veele beſigheden in de *Practyk* beletten veel *Schryvers*, dit heb ik bevonden, en uit die *bevinding* gelooft, dat een goed getal *Boeken*, door maar *twee* a *drie Konſt yveraars*, over eenige Jaren ſo vaardig en kort na malkanderen toegetakeld en afgevaardigt, vry meer op een *onderſogt begryp* en eigen *ſinnelykheid*, als door een klare *bevindinge* zyn geſchreven. Men heeft met *kragt*, ja ſelfs op een *uitſpoorige wyſe*, geyverd, om de voornaamſte *Fondamenten* onſer *Konſt* te ontgronden, en

die

die (tot bespotting ende veragting der *Oude Konst-Leeraars*) ten *puinhoop* om ver en ter neder te bonsen, om aldus wederom andere *Konst-gebouwen* op te regten. Tot dien einde sloeg men spykers met hoofden, en schrikkelyke slagen die over de *Weereld* klonken; want ook de alder-geoeffenste *Doctoren* en *Chirurgyns*, schoon die een *reekx* van *Jaren*, soo *voor-* en *omsigtig* als *over-gelukkig* hadden *gepractiseert*, wierden van dese nieuwe *Konst-Basen* voor *grouwelyke Moordenaars*, *Bloedvergieters* en *Beulen* in hun *Boeken* om-geslingert en uitgemaakt.

Dus is ons verlangen op dien tyd ongemeen groot geweest, om uit de *schriften*, of soo genoemde nieuwe *Konst-gebouwen* deser *Mannen*, (die wy van haar op de *puinhoopen* der soo veragte Oudheid, soo voorbaarig en haastig (gelyk een *Haan* over de gloeyende koolen passeert, en als een *aan-besteed Werk* sagen voltooid en op getimmerd) een *veiliger spoor*, *dienstiger Medicamenten*, en een veel beter *Konst-handeling*, tot herstellinge van de *ellendige menschen*

als die ons mogte bekend zyn, te vinden: maar onse verwagtinge is geen kleintje verydeld geworden, siende dat soo vele van haar stellingen niet alleen tegens't behoud en de veiligheid van het dierbaar *leven* der *Menschen*; maar ook tegens de seekerste *bevinding* (die selfs der *dwasen Leermeester* is) soo opentlyk quamen te stryden.

Evenwel heeft yder *Mensch* de *geest* nog de *gaven* des onderscheids niet gehad, en onder dese voornamentlyk de nog minst *ervarene* in de *Practyk*: want de sulke (siende den yver van dese *nieuwe Konst leeraars*, en in haar *Boeken* de *gryse Oudheid* tot sulk een lagen *trap* van veragtinge, met onwetentheid beschuldigt, en ter neder geworpen; soo is de meeste oeffening van de *Jongling-schap* ook daar op gevallen, soekende voor het meerendeel maar alleen sulke *Schryvers*, die soo veel van het *nieuwe* ende soo weinig van 't geene 't welk ons haastelyk voor kan vallen, en dan te doen staat, quamen gewag te maken: en op dese *wys* de aldermeest noodige *Instructie* der *Oude Konst-Leeraars* en

Practi-

Practisijns, versmaad, bespot, en agter de *bank* geraakt zynde, soo heeft men wel geleerd op 't *cierlykst* te *redeneeren*, en yder zyn *Compangions* (die in noodiger *saken* voort geset wierden, geen kleintje de *loef* af te steeken, tot dat metter tyd de *waarheid* en *d'ondervinding* geleerd heeft, dat in allerlei sware *voorvallen* geen pynelyke en bekommerlyke *Axedenten*, door sulke schoone *blanketsels*, maar wel op vry klaarder en seekerder *Fondamenten*, door het bestier van konstige *handelinge* en vaardige *hulpmiddelen* worden vermeestert.

Het *Menschelyk vernuft* (hoe *schrander*) kan in zyn *bevattinge* dwalen; veel *saken* worden wel met de eerste *opslag* na de *reden* waaragtig gekeurd, dewelk men naderhand uit de bevindinge *ydel*, *vals* en *bedriegelyk* ondervind. De *reden* moet meermaals uit de *ondervinding* en niet de *ondervinding* uit de *reden* gehaald zyn, het *Menschelyk verstand* tot het geven van een *ryp oordeel*, word nooit kragtiger als door voorgaande gewenste *sucsessen* gestyfd: want anders is

't dikmaals nog maar *Bom-ys* en *Welsand*, daar op den *Mensch* bouwd. Seer haghelyk ist, in swaare *voorvallen* t'eenemaal op zyn eigen *vernuft*, en voornamentlyk op *waan-wyse besessinge* te steunen, en aldus met veragtinge van een *gebaande* een *niewe ongebaande passagie* in te slaan. Sulke ondersoekinge zyn in de *Konst* der *Medicyne* meermaals ten hoogsten gevaarlyk, met het *dierbaar leven* der *Menschen* moet niet gespeeld zyn: de *alder-geoeffenste*, *voorsigtigste* en *ervarenste Mannen*, hebben het nog quaad genoeg om wel te doen: met den *Ellendigen Mensch* in alle zyn meenigerlei *ellenden* sorgvuldiglyk, getrouw en yverig na de *Konst*, en behoudens een *goede gewisse*, te assisteeren.

Van sulke *nieuwe Konst-Reformateurs* in de *Medicyne*. is ook onse *Volk ryke Stad* niet vry geweest, dewelke op de *Leeringe* van den berugten *Bontekoe*, en op hunne eigene *bevattinge*, al te veel steunende, selfs in de alderhevigste *Keel Long*-ende *Ribbevlies-ontsteekingen* geensints wilde *Aderlaten*, de verhittende ende nog meer het *Bloed-ontsteekende*

Medi-

Medicyne, als ook het *Laudanum*, wierden tot weg-neminge van de *Obstructie*, en om het verdikte stilstaande *Bloed* weer voeten te maken, en schot en voortgang te doen krygen in desen, en de *Braak-middelen* in de sukkelende *Maagden*, dien het niet soo veel aan de *Maag* als elders haperde, geen kleintje gebruikt, of liever misbruikt, soo dat niet alleen veel *Menschen*, maar ook eenige van dese *nieuwe Konst-yveraars*, in de *bloem* van haar *Jaren* gesneuveld en om-gekomen zyn: Andere Jonge *Practisijns* dit bemerkende, sloegen (soo veel sy konden) ter veiliger *spoor* de gebaande weg in, dog evenwel niet alle: want men heeft t'sedert nog al meermaals de moeielykheit met dese *neiuwe-Konst-Basen* moeten uitstaan: als wanneer die (tot groot nadeel van de *pynlydende Lyders*) sig selfs tegens de *waarheid*, *gewenste successen* en *seekerste ondervindingen*, met *kragt* hebben weten aan te kanten.

Hoe on-afscheidelyk en zyn niet dusdanige eerst aankomende *Practisijns* een tyt lang aan haar eerste *bevattinge*, *school-*

diſputiten en *driften* vaſt geſchakeld geweeſt. Wat voor een beklaagelyke *practyk* (gelyk wy meermaals met bedroeftheid hebben moeten beſchouwen,) is hier op gevolgt. Hoe meenig *Menſch* is t'ſeedert de opkomſt van deſe *nieuwe Konſt-Leeraars*, in een *borſt* vol fluimen, geſtikt en verſmoort, daar men opſettelyk, om de loſſe ſtelling van *Bontekoe* op te volgen, ganſch geen *Pectoralia*, ofte *Borſt-verſagtende* en *uitſuiverende middelen* heeft willen gebruiken.

Al droogt, ſchroeid en bakt na een geledene *Pleuris*, *Long-ontſteeking*, of door een *heete Koorts* en innerlyke verteerende *hitte* en *droogte*, de *Longe pyp*, *Keel*, *Verhemeld* en *Tong*, van het *taay* en *lym-agtig ſlym* ganſch vaſt aan malkander, evenwel mogen geen *borſtmiddelen*, ſoo van *dranken* als *ſyroopen*, om de door droogte aan malkander klevende *deelen* te vervogtigen, ende de taaye vaſt-ſittende *fluimen* en *kladden* te beweeken, ryp ende los te maken. Van dusdanige *Mannen* (om den vermaarden *Bontekoe* na te volgen) werden verordineerd: Voorgevende dat ſulkx nog een veel meerder ſlymerigheit veroorſaakt,

daar

daar het nogtans onwedersprekelyk waaragtig is, dat alsulke ademtoogende Lyders niet veiliger nog voorspoediger (onder den *zeegen* des *Alderhoogsten*) als door soodanige *Borst-versagtende*, *vervogtigende* ende *soet-sappige hulp-middelen*, (soo gelyk d'andere *Practisijns* nog dagelykx komen te ondervinden) in hare *benouwtheid* konnen verligt, en door het losmaken en opgeeven der *Fluimen* noodsakelyk moeten gered zyn.

Hoe hebben dusdanige *Practisijns* naast eenige *Jaren* geschroomt, selfs in de gansch niet quaadaardige, en in 't begin afgaande *Koortsen*, op den tyd van de *Intermissie*, na een behoorlyk *sweeten*, *enz.* in de sulke daar het wel dienden, een kleine *Aderlating* van maar 4, 5, of 6 *Once Bloeds*, om des selfs *op-gistinge* tydelyk te stuiten, te doen: om dat sulkx (gelyk sy willen) den *lyder* te veel verswakt) en daar en tegen laten sy door dit versuim de *Koorts* (regt tegens de gelukkige *Practyk* van andere, of ook der voriger *Practisijns*, soo diep in het *Bloed* inwortelen, dat de *Menschen maanden* of *weeken* gaan quynen, als wanneer de sommige dan ook nog

 wel

wel als de nobelst *bloed-stoffe* ofte beste *sappen*, geconsumeert) den *tyd*, het *saisoen* en de *kragten* vry verre vervlogen, ende de koude barre *winter* op handen is, een resolute *Aderlating* bestaan te ordoneeren.

Hoe *sterk verhittende*, *scherp* ende *verdroogende*, zyn t'sedert de opkomst van dese *nieuwe-modense Practyk* by veel *Jonge Chirurgyns* (regt na de schadelyke voorschriften van *Overkamp*) selfs in de *alderpynelykste ontsteekingen* ende *geswellen*, of daar ook alreeds de *scherpe hitte*, *pyn*, *droogten* en *dorheid*, de overhand hadden genomen, de opgeleide *remedien* geweest. Wat groove *misslagen* zyn niet al meermaals door sulkx gesien en bemerkt, op de vereiste *pynstilling*, *ontbinding*, *los-* of *ryp-making* van de *vast-sittende*, *op-gehoopte*, ende by een vergaderde *stoffe*, heeft men of ganschelyk niet, of al te *fel*, met nog een veel sterker *drift* en *aanpars* des *Bloeds*, *enz.* na't *lydende deel* te verwekken, gewerkt: want men verteerd, verslind en verdroogt (met veragtinge van de *Oude Konst-Leeraars* en *Practisijns*, die ons voor sulks wel degelyk hebben gewaarschouwd)

ſchouwd) het *vlugtigſte* en *ſubtylſte gedeelte* van de *onthoudene ſtoffe* der *ontſteekingen* ende *geſwellen*; terwyl men het andere, namentlyk den *droeſſem* des *quaads*, door de al te *verhittende* en te *verdroogende middelen* t'ſaam en nog vaſter gebakken, *verſtikt*: de *verſterving*, *ſtank*, en *verrotting* der *lydende deelen*, (ſonder aldus den *Etter* ſoo ſpoedig als anders, te konnen verwekken) bevorderd; de ſterker toevloed des *Bloeds*, de bitterſte *pyn*, veel heviger *Coorts*, en nog ſwaarder *ontſteekingen* veroorſaakt, of indien de *geſwellen* een *koud*, *taai*, *ſlym* en *lymerig vogt* in ſig beſluiten: Men veroorſaakt door ſulkx een *Scirrhus*, of in de *gewrigten* een ongeneeſelyke *verſtyftheid*, die tot een *Callus*, *Weer-* of *Been-ſtof* word vaſt gelymt, ende beklonken.

Dit zyn ſo in 't kort (tot waarſchouwing voor die het mogt aangaan) uit veel meer andere, ten minſten eenige van de ſobere *vrugten*, die uit het *ſporeloos Hof* der *nieuwe Konſt-bouwers* en *Reformateurs* der *Medicyne* (want dus noemden die *Heeren* in hun *Boeken* elkander) zyn voortgekomen. Seeker de ophel-

opheldering van ſoo veel *deftige ſaken* onder *Gods goedheid*, in onſe *Eeuw* ſoo over-gelukkig door naarſtige *Mannen* vol *wysheid* ontdekt, verdienen wat anders, waar mede wy moeſten ſoeken en weten ons *voordeel* te doen, op dat ons niet minder van de *voortreffelyke Leſſen* en *Schriften* van deſe als met die van de *Oude Konſt-Leeraars*, mogten bedienen.

Ten deſen einde recommandeer ik de *Konſtlievende Jongelingen* dat ſy niet ſoo naarſtig in de *Boeken*, die ſoo veel *verwarringe* hebben gemaakt, maar in de ſulke, die, en op de *reden* en op de *ondervindinge* t'ſaam gefondeerd zyn, den *tyd* met *luſt* en *yver* willen beſteeden. Een *Ervarene Zeeman* ter *Zee*, en een *dapper Krigs-Held* te *Land*, die veel *ſware gevallen* en *furien* ſyn ontworſtelt, en te boven gekomen, ſullen uw veel *klaarder* en *ſeekerder* dan den onbeſogten, weeten te leeren, wat daar omtrent dient, en behartigt moet zyn. Soekt ook ſoo in onſe *ſware Konſt* de *wel-gefondeerde Leſſen*, de *Boeken* en *Schriften* van de *Ervarenſte Mannen*, die ſelfs de *handen* aan '*t werk* geſlagen, veel *dui-*

ſende

sendë Menschen genesen. en aldus door soo veel vuldige *klare bevindinge* gestyft, soo duidelyk van de *Konst* geschreeven hebben; sulkx doende, so sal uw den *weg* voor geen *klein gedeelte* gebaant zyn, om uwen *Even-mensch* uit syn pynelyke *rampspoeden*, al daar het mogely*k* is, op-de veiligste *wys* te redden.

En zyn dan de uitvoeringe onser *Konst* in alle des selfs *betragtinge* soo gewigtig en swaar, en moeten wy daar in de *onverstandigheïd* der *Menschen*, en selfs de *nydige Tongen* der *afgnnstige Practisijns* gedulden, en leeren verdragen; soo past het ons dat wy gedurig op allerlei *sware voorvallen* verdagt, en daar het behoord, *paraat* en *bequaam* zyn, om soo te doen: dat dog die *konst* ons *gemoed*, de *Lyders*, en selfs den geenen die na onse *quade successen* reikhalsen, voldoening geschied; want wy vinden ons dies aangaande, al meermaals met onse *Patienten*, als op een *gevaarlyk ys*, en ons met *ysselyke Axedenten* op-gescheept en ingewikkeld, daar (hoe dat wy 't ook maken) de *afgunstigheid* wel eens meent, de *occasie* gevonden te hebben, om ons te hoonen.

On-

Onder sulke *swarebekommerlyke voorvallen* behooren ook allerlei *gevaarlyke* en *suspecte verwondinge* des *Opperhoofds* ende *Bekkeneels-breuken*, tot welkers *konstige behandeling* en *herstellinge*, het voornamentlyk op des *Chirurgyns wys* en *voorsigtig oordeel* aankomt. Sulke saken zyn het, dien ik niet minder op de *reden* als op de *bevinding* gegrondvest, en aldus aan malkanderent'saam geschakeld, den *Leerling* opdis, daar in dat ik de *grootste swarigheden*, de *veilig ste konst-betragtinge*, ende de *seekerste wys ter genesing*, (voor soo verre dese *rampspoeden*, geneeselyk zyn) den *konstlievende Jongeling* op de *alderklaarste* ende *versogste wyse* heb willen vertoonen, en sulkx door eigen *exempels* my voor gevallen, gestyfd en bevestigd, hebbende daar nog toegevoegt de *herstellinge* van de voornaamste *Wonden* des *Aangesigts* ende des *Hals*, dewyle die mede tot de *verhandeling* van het *gewonde Hooft* behoorden.

Ik twyffel niet of dit *Werkje* sal zyn *beknibbelaars* vinden. De *magere nyd* heeft op myn *welvaard* al dikmaal (dog *vrugteloos*) haar *scherpe tanden* gewet, dog

dog ben ik getrooſt, om nog wyders alles wat voorkomt, lankmoedig te verdragen. *Chriſtelyk* is 't zyn *eeuwig heil* en tydelyke *onderſteuning* en *ſchuilplaats* onder de *vleugelen* van den *Almagtigen*, ende niet by den afgunſtigen *Menſch* te ſoeken.

Evenwel wil ik ſeer gaarne weten en de bekennen, dat (overweegende myn geringe bequaamheid) ende de grooter *gaven* en *wetenſchappen* in andere *Chirurgyns*, myn beſchroomtheid wel het voornaamſte beletſel geweeſt is, van dat dit gedeelte myner *konſt-oeffeninge* nu eerſt de *Wereld* word mede gedeeld: als weſende nu met die *gedagte* verſterkt, dat het *pryſelyk* is, het *Talent* ons van de *Opperſte Wysheid* (ter hulpe voor onſen *Even-menſch*) verleend: ook met een *gewillige volvaardigheid* aan onſen *Even-menſch* te ſchenken, en daarom leg ik dit *Werkje* tegenwoordig in alle *nedrigheid*, en geenſints door eenige *drift* van *waanwysheid* ofte *laatdunkentheid*, voor de voeten van alle *ware Konſt-Oeffenaars* neder, verſoekende vriendelyk dat dog een ider die grooter *gaven* ontfangen, en meerder *ervarentheid* verkregen heeft,

met

niet op dit *Werk* wil ſchrollen nog ſchimpen; maar met wat beters de *Wereld* te ſchenken, zyn *Even-menſch* gunſtig wil zyn: want ook om de ſulke gaande te maken, en geenſints om *roem* nog *gewin* dit weinige, ter *hulpe* voor die 't behoeft, den *Drukker* in handen gevallen is.

En ſoo wanneer ik in het toekomende mogt ondervinden dat deſe myne *konſtoeffeninge* de *Konſt-Beminnaars* eenige dienſt, vergenoeging en voordeel mogt komen toe te brengen, ſoo ſal ik, indien my de *Heere* (die my ſoo *wonderlyk* uit ſoo veel *noden* en *ſware voorvallen* ter *Zee* en te *lande gered* en *verloſt* heeft) nog ſoo veel *tyd* en *geſondheid* verleend, betragten, om nog van andere *ſaken*, de *Konſt* betreffende, en die insgelykx met *opmerkelyke Hiſtorien* ſullen doormengelt zyn, den *konſtlievende Leerling* het noodigſte mede te deelen; verſoekende onderwyl den *goedgunſtigen Leeſer*, dat dog niet gelyk de *vuile Spin* het *fenyn*, maar als de *Bye* den *Hoonig*, uit alles gelieve te ſuigen, Verblyvende yders *gedienſtige Vriend*.

WOUTER SCHOUTEN.

Van de OPPER-HOOFTS-WONDEN En BEKKENEELS-BREUKEN.

Haare verscheidene soorten en veiligste genesing, enz.

Eerste Hooftstuk.

De Chirurgie. Haare voortreffelykheid. Het gewigte van de kennis der Opper hoofts-wonden en Bekkeneels-breuken. Swarigheden. Veelderly soorten van quetsingen. Contusien ofte blursinge, Kneusing. Verplettering. Haare Beschryving. Oorsaken. Ende verscheidentheid in de Opper-hoofts-deelen, enz.

I.

Nder de *Konst-verdelinge* der *Medecynen* behoort die van de *Chirurgie* gene de minste te zyn, nademaal datse van *Outs* de *Gewigtigste*, *Ouste*, *Voornaamste* en *Voortrefflykste* geagt is geweest, als *Voortreffelykheid der Chirurgie.*

als zynde een *Konst*, die so vele *Konsten* en *Wetenschappen* in sig begrypt, dat geensints d'andere *twee* daar by mogten ophalen, alhoewel hedensdaags laag gedaalt, door Onkunde van vele, die dese *Edele Konst* op *On-edelder wys* als die wel verdient, bestaan te verrigten.

II.

't Gewigte van de kennisse der Bekkeneel breuken.

Onder de gewigtigste saaken die ter uitvoering deser *Konst-offening* worden vereyst, zyn onder andere geensints de minste, die tot de genesinge der voorname *Kneusingen*, *Verwondingen* ende *Beenbreuken* der *Opperdelen* des *Hoofts* behoren, als daar een so naarstige kennis en Oeffening toe is behorende, dat ook self de alder-geoeffenste verstanden en naarstigste *Practisijns* het meermaals quaad genoeg vinden om wel te doen, hoe hachelyk menigmaal ons de saaken voorkomen, en hoe beswarelyk het valt den *Mensch* te behouden, de *Gront-quaal* te vinden, en 't nodigste op zyn tyd te beramen en uit te werken, sal naar myn klein en gering vermogen, den kleinen, goedhertiglyk medegedeelt en bekent gemaakt worden.

III.

Nootsaakelykheid der kennis der Anatomia.

Tot uitvoering van sulks, behoef ik geensints van 't gene ter *Anatomia* behoort, te spreeken, nademaal van die stoffe so *klaar* als

als *wytluftig* by so veel deftige *Anatomici* onses tyds, is te vinden, in welkers nodige Oeffeninge dat hem den *Leerling*, indien hy 't goede betragt en beoogt, sig sonder ophouden, seer naarstelyk heeft te gedragen.

IV.

Wy dan, so veel tot ons oogwit behoor de *Opper-deelen* des *Hoofts* na de *Lesse* der *Ouden* in *houdende* ende gehoudene of, om klaarder te spreeken, in *uit* en *inwendige delen* beschouwende, *Considererende* ook by gevolg de *Qualen* na dat de hoedanigheid, of de voortreffelykheid van het lydende *Deel* vereyst, want veel gevoegelyker sijn d'*Accidenten* der buitenste als der inwendige *Deelen* des *Hoofts* en des *Ligchaams* te redden, onse *Konst-offeningen* moeten niet slegs op de uitterlyke-maar ook tot in de beslotenste *Deelen* indringen want ook de grootste *Wetenschap*, *behendigheid* ende *voorsigtigheid* tot de genesing dier *Deelen* die best bewaart zyn, behoort; dog vinden wy somwyl de *Plank* opgehaalt, en ons onmagtig om daar heen te vorderen, daar het de noot tot behout des *Lyders*, op 't kragtigst schynt te recommanderen.

Aanmerking wegens de onderscheiden en swarigheden der ongevallen des Opper-hoofts.

V.

Alles wat ons in deese opperste *Deelen* van den *Edelen Mensch* (dat *Hoofstuk* aller

Soorten.

ler Schepselen Godts) ontmoet, so van *Blutsingen*, *Kneusingen*, *Verpletteringe*, *Wonden*, *Been-breuken*, *Inbuygingen* des *Bekkeneels* enz. sijn alle sodanige saaken, die yder in sig een aparte verhandeling komen te verdienen, alhoewel menigmaal t'saam als gebroeders verenigt, dewyl die alle gesamentlyk uit eenderley oorsaak den *Mensch* konnen toegebragt worden, nogtans steekt in yders *genesinge* wat bysonders, en in de minste van dien wel meermaals het grootste quaad, kunnende selfs, wat als niet en van *klein-belang* voor het *oog* schynt, wel van soo veel gewigts gevolg en swarigheid zyn, dat zy den *alder-voorsigtigste Practisin*, nog al een *voorsigtiger oordeel* vol *Wys bestier*, komen af te prangen.

VI.

Contusie, Blutsinge, Pletteringe enz.

Aanvangende met de *Contusie*, moeten daar in voor eerst het *Accident* selfs, ten tweeden de plaatse des *Hoofts*, en ten derden de *Jaren*, de *Sex*, de *kragten*, en 't *Wesen* des *Lyders* in onse bedenkingen nemen, om wyders beknoptelyk de *Genesinge* te vertonen.

VII.

Beschryving.

Wat een *Contusie* sy, is bekent, namentlyk *Bluts*, *Buyl*, *Kneusing*, of ook wel *Verplettering* van enig *Deel* onses *Lichaams*, door *Vallen*, *Slaan*, *Stoten* en *Bonsen* of diergelyk gewelt, veroorsaakt.

VIIII.

VIII.

Hare verſcheidentheid beſtaat voornamentlyk in de grootheid des *Quaals*, en inde *hoedanigheid* van de gebrekkelyke *Partye*.

IX.

Door uitterlyk *Bonſen* tegens alle harde *ſubſtantien*, door *Plompe-ſlaagen*, door 't nederſtorten van alles wat plomp, ſwaar, hart en toedringende is, ſo worden de tedere *Deelen* onſes *Lichaams* in hare geſchikt e' ſamen hang beſchadigt, *Gebluſt*, *Gekneuſt*, *Geplettert Vermorſelt*, *Geſcheurt* en *Verbroken*, waar door de (a) *Slag-aderen*, (b) *Aderen*, (c) *Senuen*, (d) *Vlieſen*, (e) *Spieren*, (f) *Veſelen*, (g) *Peſen* en (h) *Watervaten*, beſchadigt en opgeſcheurt ſijnde, haar uitvloeyende en tuſſchen deeſe *Deelen* onder een t'ſaam verſtroyde vogten, *Pyn*, *Swelling*, *Opſpanning*, *Verrotting*, *Verſwering* enz. komen te Cauſeren, ſo niet de vaardigſte hulpmiddelen konſtelyk aangewent worden.

En hoe die veroorſaakt worden.

(a) *Arterie.*
(b) *Vena.*
(c) *Nervi.*
(d) *Membra.* (*a*)
(e) *Muſcule.*
(f) *Fibren.*
(g) *Tendone*
(h) *Vaſa lymphatica.*

X.

Somwyl ſijn niet alleen deſe ſagte *Subſtantien* maar ook de *harde Deelen* des *Ligchaams*. Namentlyk de *Beenderen* ſelfs beſchadigt ende gebrooken.

XI.

Contusien des Hoofts hare verscheidentheid.

Dog sprekende nu maar alleen van de *Contusien* die de *Opper*-en *Binnenste-deelen* des *Hoofts* betreffen, so dient gelet.

1. Of de *Contusie* maar alleen is in de *Huit* en *Buitenste-deelen* des *Hoofts*.

2. Of ook tot in het (a) *Panvlies*.

3. Of in de (b) *Slaap-spier*.

4. Of tot in het (c) *Bekkeneel*'t welk *Geblutst*, *Ingebogen*, *Gescheurt* of *Gebrooken* kan zyn.

5. Of worden ook wel door de *Dreuning* des *Vals*, *Bons*, of *Slag*, des *Hoofts* Binnenste-*deelen* getroffen, en die weer met onderscheid, namentlyk of (d) het harde *Moedervlies* alleen, of ook wel het (e) *Breinvlies* en selfs de *Hersenen* tot in haar nobelste *Deeltjens* gekneust en onthust, sulks de fijnste *Slag-adertjens*, *Adertjens*, *Senuwtjens* enz. gebarsten, de *dierbare Vogten* aldaar uitgestort, geen uittogt vindende, stremmende, ende verrottende, eerlange de *Doot* veroorsaakt.

(a) *Pericraneum*
(b) *Musculus Temporalis.*
(c) *Cranium.*
(d) *Duramater.*
(e) *Piamater.*

XII.

't Gewigte der Contusien.

Moetende dit nog seggen, dat wy in 't onderscheid deser *Deelen* nog een veel grooter onderscheid in haar *Ontsteltheid* vinden, want wat anders is 't een *Kneusing*, *Verwonding* enz. alleenlyk in de uitterlyke *Deelen* des *Huits*. wat anders, in 't *Panvlies*

vlies, *Slaap-Spieren*, en ſelfs tot in de *Beenders* te vinden, nog ſwaarder in des *Breinsbekleetſelen* als daar zyn de *Meninges* ofte de *Herſen-vlieſen*, en d'aldergewigtigſte daar het *Brein* ſelfs beſchadigt mogt zyn, en wederom hebben yder van deſe (gelyk geſegt is) haar onderſcheid in de hoedanigheid van het gewigte des *Quaals*, *zayſoen* des *Jaars* en veel andere ſaaken, daar op nootſakelyk moet gelet zyn, ſiet wat een *groot velt* ons hier dan geopent wort om van elks een weinig (ſo kort als ons doenelyk is) te ſpreeken.

Het Tweede Hooftstuk.

Contusie ofte kneusinge des Hoofts, 't sy met of sonder Wonde, waar aan men weten sal, dat die sonder gevaar zyn. 2. Gekneusde Wonde moeten ter dragt gevordert zyn, tegens de Lesse van Bontekoe, 3. verschillende van de simpele Wonde des Aangesigt. 4. Hoe 't veyligst worden genesen. 5. Des selfs verswering. 6. Het gestolde Bloed verrottende 7. En abscessen hoedanig te redden. 8. Vermydinge van 't Aneurisma. 9. Genesinge der Contusie of Kneusingen sonder Wonde. Deugt van 't Emplastrum defensivum vigonis. 10. Stovingen. 11. Hoe die moeten gebruykt zyn. 12. Bewys dat een Aderlating, in sware Contusie (tegens 't gevoel van Bontekoe, mag geschien.

I.

EErstelyk wat belangt, de *Contusien* die wy geenſints gevaarlyk agten, zyn de ſulke; die maar alleen des *Hoofts Huit*, en uitterlyke *Deelen* die ſimpel vleeſig zyn, hebben beſchadigt, des ſelfs *oorſaak* en *teykenen* zyn ſigtbaar, en het oordeel klaar: namentlyk te *voorſeggen* dat hier geen ſwarigheid ſchuylt, dewyl geen ſware *teykenen* nog *ſuſpecto gevallen* vernomen zyn, wanneer op d'ontfangene *Kneuſing*, of *Wonde* (ſchoon ook ons, die wat *groot*, *onbeſchoft* en *wytgapende* voorquamen) gantſch geen *Beſwyming*, *Duyſeling*, *Braaking*, *Dofheid*, *Slaperigheid*, nog *Neus*, *Oor* of *Keel-bloedig* enz. vernomen zyn, maar dat den *Patient* na de *Val*, *Slag* of *Bons* ſteets wel by zyn ſinnen gebleven is, of zyn *'t Kinderen*, ſo die terſtont wel helder op hebben gehuylt en gekreeten, en wiſten haar noot te klaagen, in ſulken hoort nog behoeft men geen ſwaarigheid (immers myns oordeels) grooter te ſtellen, als die verdient, namentlyk niet anders dan de pligt en *Konſt-handeling* tot een voorſpoedige geneſing.

Contuſie des Hoofts, 't ſy met of ſonder Wonde te kennen dat ſonder ſwarigheid zyn.

II.

Daar in beſtaande, dat men (daar 't nodig mogt zyn) het *Hair* afſcheert, en is 'er een *Wonde* by, daar uit de *Hairen* weg neemt,

Gekneuſde Wonde moeten ter dragt gebragt zyn.

neemt, en desgelyks alle beletſelen die de Geneſinge mogte vertragen, als *Stof*, *Slyk*, *Vuyligheid* enz. datmen (ſo 't nodig is) *de Bloedinge* ſtelpt, ende *Gekneuſde Wonde* (ſo die van *importantie* ſy) ter *dragt* brengt, geenſints volgende de verkeerde Leſſe van *D. Bontekoe*, in zyn Boek van het ſo genaamde *Nieuw Gebouw der Cirurgie*, daar hy wil, datmen geen *Etter* in de *Wonde* ſal laten komen, maar dat men die vaardig toehelen ſal, niet eens beſeffende, of dit ook plaats heeft, in alle *Wonde*, wy ſeggen dan hier (als ook in veel andere ſoorte van *Wonde*) geenſints, maar dat (na de wyſe *methode* van alle geoeffende *Practiſijns*) in alle gepletterde *Wonde*, de gemortiſiceerde ſtoffe ſo van de ſubſtantie des *Deels* als der vogten, door *Ettergevende* middelen van 't geſonde geſcheiden geſuyvert, ontlaſt, en ſo voorts een Nieuw Vleeſch tot Geneſinge moet verwekt zyn, of anders daar men de gepletterde ſtoffe der *Wonde* ſo vaardig wil droogen en dus de buitenſte Labien wil ondernemen te ſluyten, daar ſullen ſeer ligtelyk haaſt vry ſware *toevallen*, ſo van *Pyn*, *Ontſteeking*, *Opſwelling*, *verſwering*, *Koorts*, *Flaauwtens* enz. komen te volgen, als door menigte van exempelen, daar men ſulks ontydig verkeert, en vrugteloos onderſtont (ons voorgekomen) omſtandiglyk ſoude konnen vertonen.

Tegens de Leſſe van De Bontekoe.

Corn Bontekoe, Cap. 10. *pag.* 186.

III.

III.

Ik weet wel, dat ſulks plaats heeft, in de ſimpele *Wonde* des *Aangeſigts*, en ook elders, wanneer die ſlegs met weinig of dikmaals geen *Kneuſing* verſelt, alleen door eenig ſcherp-ſnydent *Inſtrument* veroorſaakt ſijnde, nog *verſch* en *bloedig*, de warme ende nog geenſints veekoude, veel min gealtereerde, *Labien*, ſonder enige etter vordering ſlegs met 't ſaam-lijmende *Plaaſters*, gevoegelijk, ned, en voorſpoedig konnen werden geconſolideert, maar waar heeft dit plaats in ſo veel ſoorten en allerley ſlag, van andere *Wonde*, gelijk in de *Legers* en op d'*Oorlog ſcheepen* (daar het ſomwijl al wat heet van de rooſter gaat) den *Chirurgyn* voorkomen; dog hier van naderhand breder.

Verſchillende van de ſimpele Wonde des Aangeſigts.

IV.

De *Contuſie* dan met enige *Wonde* verſelt, ſal men door *Etter-ſcheydende* middelen van al hare gepletterde *ſtoffe* ſuyveren, en als dan (ook niet eer) die op de veyligſte, korſte, en ſagſte wijs tragten te *Conſolideren*, hier moet dan wederom werden gelet, of ook de *Kneuſing* en *Wonde* tot aan het *Been* mogt, ingaan, of 't *Been* door 't *Provet* ook onder het ſledderig, dood, en afrottent gepletterde *Vleeſch* (gelijk ſomwijl gebeurt) kan worden gevoelt, ſo niet, ſo mogen tot ſcheidinge van de gepletter-

Hoedenig de gepletterde Hooft wonde moeten gehandelt zyn.

de

de *Stoffe*, het gene dat *Olie* en *Vettigheid* by sig heeft met *discretie* werden gebruykt, en ook anders geensints, dewyl de *Beenders* uit een so fijne stoffe bestaan, gelyk wy mogelyk naderhand wat omstandiger, daar het te pas komt, sullen vertonen; (a) de Hooftpan dan nog onbeschadigt en met een goed (b) Been-vlies synde bedekt, so mogen tot scheidinge van de gepletterde *Stoffe* ons *Ung. Basilic.* met-of ook sonder wat *Pulv. Croci-brittanika Myrhæ* en *Mastiehes* werden gebruykt, sulks op dunne platte Wieken of Wiekjens na dat de gekneusde *Wonde* mogt groot zyn, gesmeert en in de warme *Spiritus-vini* gedoopt en daar sagjens en geensints met opvullinge, omme quansuys de grond te treffen, in of tegens aan *applicerende*, andersints indien het *Ung. Basilic.* ('t welk wy enigsints anders maaken dan in de *Pharmacopæa* te vinden is, en by gelegentheid getoont sal werden) jemant te slegt van aloy mogt schynen, die kan ook met voordeel dit volgende gebruiken.

(a) *Cranium.*
(b) *Pericranium.*

℞. *Cera Citrin.* ℥ j.
Gum. Elemn. ʒij.
Therebint. Venet. ℥ jß.
Ol. Hiperic. ℥ iiij.
Pulv. Myrrh.
Mastic.
Oliban. an. ʒij.
Croc. Britt. ʒß.
F. S. A. Unguentum.

Het

Het *Emplastrum de Betonic. Diapalm. Defensyv-vigon* : of diergelyke benevens een sagt en beknopt verbant, konnen de *Wonde* en 't Hooft tot deksel dienen.

V.

Somwyl vint men de *Kneusing* vry groot, en de *Wonde* seer klein, sulks dat tusschen de *Huit* en het *Pan-vlies* (insonderheid als ook de toeversigt klein is) wel ligtelyk een *verzwering* ontstaat, of men vint wel beneden de *Wonde* den *Etter* na 't laagste des *lydende Deels*, als in een *sak* t' saam gevloeyt ende vergadert, so dat de *Materie* door de te enge *passagie* geen genoegsame uittogt bekomen kan, of ook geensints uit de holte tegens de hoogte kan uitgewrogt worden, en dus in de genesinge niets kan gevordert zyn, als dan, moet of de al te kleine *Wonde* door een *Incisie* grooter, of in de grond van de boesem des *Etters* een *Opening* worden gemaakt, immers op wat wys het veyligst en ligst kan geschien, de *Materie* worden ontlast, op dat dus de oorsaak des *Quaals* wegigenomen, de grond gesuyvert, met *Vleesch* weer begroeyt, en dus de genesing voorspoedig mag worden voltrokken.

In een verswering of daar de materie als In een sak leid wat men doen sal.

VI.

Somwyl schuylt ook wel tusschen de *Huit* (die over 't gantsch *Opper-hooft* van een vry

Als een groote quantiteit Bloed, gestold

niet willende resolveren. verrottende moet ontlast zyn.

vry vaster, dikker, en harder *substantie* als wel elders is, en tusschen het *Pan-vlies*, door een geweldige *Kneusing* en op-scheuring der *Vaten*, een menigte uitgestort *Bloed*, en dat selfs sonder uitwendige quetsing of *Wonde* des *Huits*, het welk aldaar gestolt, geklontert, verdikt en aan 't rotten synde geraakt, seer ligtelyk alle bequame *resolventia* wederstreeft, makende wyders een merkelyke *holte* en afscheidinge tusschen dees boven gemelde uytwendige Deelen des *Hoofts*, dit so synde, en vrugteloos hebbende alle middelen aangewent, soo moet ook een *Opening* werden gemaakt, op dat dus het lydende *Deel* van des selfs onthoudene *Stoffe* mag worden ontlast en voorspoediglyk van haar *Contusie* en *Echymosis* weder herstelt mag zyn.

VII.

Een Echymosis of onderloping en verspreidinge van het gestremde Bloed word doorgaans geresolveert.

Dog worden meest altyd de gestolde verdikte *Vogten* so des *Bloeds*, der *Senuen*, als ook van 't *Lympha*, door *Kneusinge* buiten hun *Vaatjens* gestort en onder een 't saam gevloeyt synde, selfs van onder een vaste *Huid*, door vlyd des *Meesters* en door 't goed gebruyk van *Discutia*, *Resolventia*, en *Corroborantia* genoegsaam vermeestert, en dus den *Patient* van zyne *Contusie* genesen, so dan nog evenwel het Contrarie mogte gebeuren, en dat ook (behalven 't voorverhaalde) 't sy door gebrek van goede voorsorge des *Lyders* of naast bestaande, 't si

doo

door nalatigheid en onwetendheid des *Chirurgyns*, of ook anderſins door de ſcherpte der onthoudende *ſtoffe*, de *Contuſie* tot in een *abſces* veranderd, ſo ſal men de *Supperatie* vorderen, de Swering openen, en al wat onbequaam is ontlaſten, en ſo voorts de *Cure* voltrekken, op die wys, als tot de geneſingen der *abſceſſen* behoord.

Anderſints de Contuſie in een Abſces veranderende moet geopend en ontlaſt zyn.

VIII.

Evenwel wel toeſiende, dat men, daar het *Geſwel* ſig *bol*, *ſacht*, *bleek*, en ſonder eenige *pyn* of *ontſteeking* ſig mochte vertoonen, en nochtans op des ſelfs *uitpuiling*, 't gevoel van de *klopping*, en op des *Geſwels* onvermindering ſteunende, dat men, ſeg ik, aldaar ſo lichtvaardig geen *Opening* maakt, maar op een *Aneuriſma* of *Slag-ader breuk* (gelyk my ſelfs ontrent deſe deelen is voorgekomen) verdagt moet zyn, dewyl die ook uit een *Contuſie* kan ontſtaan, voornamentlyk in de *Slapen des Hoofds* en elders daar veel (1) Slag-aderen worden gevonden, dies diend hier een groote voorſichtigheid, om niet ſlechts met een klein openinkje te maken, een ſterke en onverwachte *bloed-ſtorting*, de *dood* des *Lyders*, en benevens een *beul* in 't *gemoed*, ook ſig ſelfs de ſchande, 't verwyt, en laſter des *Volks* op den *hals* te halen.

Dog moet men alhier op 't Geſwel ancuriſma verdagt zyn.

(1) *arteriæ.*

IX.

Hoe dat men de lichte Contusien des Hoofts handelen sal.

Deugt en kragten van het Emplastrum defensyv. Vigonis. Contra Corn: Bontekoe lib. 2, c. 6. p. 251.

Nu wat belangt de lichte *Contusien*, sonder *Wonden*, sonder verzwering, sonder vergadering der geklonterde *stoffe*, enz. die worden ook ligtelyk door genees-middelen, die in 't begin een weinig verkoelende en opdrogende zyn, hersteld, gelyk daar is het *Emplastrum Defensyvum Vigonis*, het welk ik (schoon ook hoe *Dr. Bontekoe* so in 't gros de *Defensyven* uitmaakt) in honderde menschen mag ik met waarheid seggen, uitstekend goed en voortreffelyk heb bevonden, als wesende seer bequaam, om me d'uitsypelinge des *Bloeds* en 't *Lympha* uit hun gekneusde *Vaten* en *Pypjens* te stutten, en so te besluiten, dat geen grooter en meerder uitvloeying der vochten ontstaat, de *Circulatie* sal nog en kan hier geensins door worden gestuit, want hoe minder uitvloeying der *Vochten*, hoe minder *Geswel* en gevolg van quaad, so ook de *Oude Meesters* wel hebben geweten en ondervonden, ook heeft het *Empl-defensyv-vigon.* Indien wel gemaakt is niet alleen een *Anodinerende* maar ook eenigsins *Discutierende* kracht, alsо menigmaals aan de afgenomene *Plaasters* (sonder dat de *Patienten* iets hadden gesweet) een gewenste *Wasem* veler druppelen *Vochts* vermerkt, gesien, en ook selfs aan veele *Doctoren* getoond heb, dog prys ik geensints de al te verkoelende *Defensyven*, die van seer *koude*, *stop-*

ſtoppende en t'*ſaam-trekkende Ingredienten* gemaakt zyn, dewyl zy de *Vochten* te veel verdikken, nog vaſter doen ſtollen, en door het toeſluiten der *Pori* alle gewenſte *Tranſpieratie* en *uitwaſeming* doen ceſſeren, gebruikende liever de ſulke die (gelyk geſegt is) matelyk droogen, ſagtjens verkoelen, de *pyne* verſachten, en ſo te mets tot een begin van *Uitwaſeming* komen te vorderen, welkers werking in deſe *Plaaſter* van *Vigo* volkomentlyk word gevonden.

Empl: de ſenſyv: Vigon deſſelfs beſchryving.

Neemt de uitſchietende *botten* of *knoppen*, en *fijnſte* baſt of *ſchil* van de Jonge *Wilge* en *Eſſche Boomen*, ſo die in 't voorjaar op 't al'erkrachtigſt zyn te bekomen van ieder een hand vol, voords

℞. *Rad. ex fol: Conſolid: Maijor.*
Menth. an. Mj.
Ol: Olivar. ℔ij.
Vin: rubr. Opt: ℔j.

Deſe dingen altemaal weſende klein geſcherft, ſo laat men die alle geſamentlyk in de *Olie* en *Wyn*, 4 à 5 weeken Infunderen dan Sachyens gekookt tot dat de *Wyn* verſoden is, dan alles wel uytgeperſt zynde, ſo ſmelt men

Cera Citrin. ℔iß.
Ung. Popul:
Axung. Ovi an. ℔j.

Dog 't Vet moet eerſt van ſyn *Vellen* geſuiverd zyn, en roerd men het uitgeparſte *Sap* daar onder, als ook dit volgende, als 't begint kout te worden.

Theribinthin. Venet. ℥iij.
Pulv: littergir: aur:
Littergir: argent: an. ℥iiij.
Terr: Siggillat:
Bol: Armen: an. ℥iij.
Meni: ℥ij.
Myrrh:
Oliban: an. ℥ß.
Maſtic: ʒij.
F. empl: defenſyv. Vigon.

X.

Stovingen hoedanig.

Dog kan men, als nu het ſtremmen der *Vochten*, en 't ſtollen des *Bloeds* geſtuit is, tot deſſelfs *Diſcutie* en tot *geneſinge* der *Contuſie* het *Empl: Mucagin*, of ons *Empl: ad Contuſion Siv: Santalin*, t'ſaam of ieder alleen, als ook met of ſonder het bovengemelte *Defenſyv.* vermengeld, gebruikt, anders indien ook iemand (niet ſonder eeden) voornamentlyk in *Patienten* die wat *Gal achtig* zyn, wat tegens 't gebruik van de *Plaaſters* aanſiet, die kan (volgens myn gewoonte, dees of duſdanig een *Fotus* appliceren.

℞. *Flor: roſar rubr.* Mß.
Stæchad.

Ba-

Balaust. an. ℥ij.
Nux Cupres: N^o ij.
Fol: Mirt. Pj.
Vin: rubr-Opt: q. s.
Coquant: ad Consumtionem tert: pert. Colatur: F. Fotus.

Of als 't nu een weinig verder is, tot meerder *Consumtie* der gestolde *Vochten*, genesinge der *Contusie*, versterking van de gequetste verswakte partye enz. dit volgende

℞. *Flor-rosar-rubr:* Mß.
Betonic.
Melilot.
Chamomill. roman.
Fol: rorismarin.
Laur:
Thymi cum florib.
Mirt. an. Pj.
Sem. Cumin. ℥ij.
Coq: ins: q: vin: alb: opt: Colatura add: Croc: orient. ℥ß. *F. fotus.*

Hier kan men ook wat *Spir: Vin:* onder gebruiken, na gelegentheid van saken.

Of dit volgende
℞. *Aq: Sambuc:* ℥x.
Spirit: Vin. ℥vij.
Caphur. ℥ß.

Croc: Britt. ℈j.
Misse.

IX.

(1) *Fomentatie. Hoedanig moeten geappliceert zyn.*

Dusdanige (1) *Stovingen* of *Stovinkjens*, sal men (een weinig daar van *heet* gemaakt zynde) met een of meer *wolle lappen*, die sagt zyn, of met een tamelyk dikke *Compres* van *Lywaat* seer warm en matelyk uitgedrukt tegens de *Contusie* appliceren, en voords het *Verbant* met een warme *kapluer* of *wolle slaap muts* daar over sodanig beleggen, dat alles dus *warm* verblyvende staag de vereiste werking doen mag, steets wel toesiende, dat geen *vochtige medicamenten* tegens dees *nobile deelen* kout, en de *deelen* verkouwende. Werden geappliceert, oft *verband* so gantsch bloot en met weinig deksel besorgt, dat alles nootsakelyk moet verkouwden, dus wil men wat goeds van dusdanige *medicamenten*, so sal men die (als gesegt is) plaatsen, en ook tegens dat de *Compressen* of *Wolle lap* droog, hart, en onbeqnaam soude beginnen te worden, als voren ververschen en *appliceren.*

XII.

Aderlating desselfs nuttigheid en noodsakelykheid in groote Contusien.

Daar de *Contusie* groot en gewichtig is, daar opent men wel in 't begin een *Ader* ontrent de selve syde des *Vals* of *Slags*, niet om 't geronne *Bloed* wederom dun en vloei-

vloeibaar te maken, en aldns wederom uit de beledigde plaats tot onder de *Massa* vau 't *Bloed* te trekken (even als *Dr. Bontekoe* wil, dat de *Practisijns* nog hedendaags so sot als verkeerdelyk soude bestaan) maar op dat de loop des *Bloeds*, door de schielyke *schrik* en *onsteltenis* van de val, stil staande, of door de grootheid van de *Contusie* zynde gestuit en verhinderd, wederom schot en voortgang verkrygende, dus de nodige *Circulatie* des te voorspoediger mocht hersteld zyn, of ook, om het sterk aanpersen, en dringen des bloeds, na 't beschadigde deel te bedwingen, enz. so dat des *Bloeds Omloop* ons geensints de *Aderlating* (gelyk nu *Bontekoe* en zyn navolgers dryven en schryven (komt te verbieden, maar in dusdanig en sommige andere sware gevallen ten hoogsten aan *recommandeert*. Men wederstreest so in 't gros, so gantsch wild, woest en so onbedreven als onbedacht, een *hulpmiddel* van *outs her*, en ook nog hedendaags by so vele *destige Mannen*, so *heerlyk* ende *voortreffelyk* bevonden, selfs heb ik aan een *ontelbaar getal* (die my uit het *hooft* gewaait zyn) de gewenste *effecten* van sulks gesien, gelyk wy t'zynder tyd, daar 't beter sal passen (dewyl ook al vry wat tegens het misbruik van 't *Ader-laten* te seggen hebben) omstandiger sullen trachten te betoonen.

Cornelis Bontekoe lib. 1. cap. 2. pag. 57.

Het III. Hooftstuk.

1. Contusie die ook het Panvlies heeft beschadigd, hare verscheidene soorten. 2. Consideratien wegens de hoedanigheid van het Panvlies. 3. Waarom desselfs quetsing niet klein moet geacht zyn. 4. Sware toevallen op de verwondinge en kneusinge van het Panvlies gevolgd. 5. Contusie in 't Panvlies sonder uitterlyke Verwondinge. 6. Doorsnyding van 't Panvlies waarom, ende wanneer vereischt word. 7. hoe dat een kleine wonde dog groote kneusing in 't Panvlies gehandeld moet zyn. 8. Als ook seer groote Verwondinge en Verpletteringe. 9. In sware Toevallen, enz. 10. Hoedanig 't Onbloote Been des Hooftpans bewaard moet zyn.

11.

11. Historisch voorval van 't goet sukses op 't doorsnyden van 't Panvlies gevolgd. 12, Twede voorval. 13. Derde voorval. 14. Besluit deses Hooftstuks.

I.

DUs hebben wy kortelyk van de *Contusie*, die sonder gevaar zyn, gesproken soekende nu ook over de gene, die wat meer bedenkelyk zyn de gedachten en penne te laten gaan, de *Contusie* dan; die na dese vertoonde lichtste soorte volgt, achten wy de gene te zyn, die met of ook sonder *Wonde* het *Pan-vlies* beschadigt mogt hebben, die ons wederom op verscheidene wyse voorkomt, als wel voornamentlyk een *Contusie* in het *Pan-vlies* en buitenste *deelen* des *Hoofts* sonder eenige *Wonde* ofte openinge des *Huits*, ten *tweede* met *Wonde* dog sonder ontblootinge des *Beens*, en daar nochtans het *Pericranium* of *Pan-vlies* is *gekneust*, en ten *derden* daar het selve mede *verwont*, van een gescheurd, gepletterd en dus met ontblooting des *Hooft-pans* word gevonden.

Contusien die ook het Pan-vlies hebben beschadigd hare verscheiden soorten.

II.

Confideration wegens de hoedanigheid van het Pan-vlies.

Gelyk als alle de *Beenderen* onſes *Ligchaams* met een ſeer teer gevoelyk *Vlies* (*Perioſtium*) zyn bekleed, ſo komt ons dit *Pan-* of *Been-vlies* als een eigen bekleedſel des *Bekkeneels* voor. Over het welke dat het vry vaſt vereenigd leid uitgeſtrekt, uitgeſonderd ter plaatſe des (1) *Slaap-ſpiers*, doorgaans heb ik het *dubbel* vermerkt, ook is het tamelyk dik, en wat vleeſig, en vaſt met de vleeſige *deelen* des *Huits*, waarom wy de *Wonde* des *Hoofts* al ſchoon die vry groot zyn, ſo lichtelyk ſonder hegten, geneſen, nochtans is dit *Pan-vlies* van een ſeer teder gevoel, als ſpruitende uit de *Dura-mater* of 't buitenſte *Herſſen--vlies*, daar mede het door veel fijne *Vlieſige veſelen*, die door des *Hooft-pans naden* paſſeren, vereenigt en t'ſaamgevoegt is, wat wyders dit *Pan-vlies* aangaat kan by veel *Autheuren* nageſien worden.

(1) *Musculus temporalis.*

III.

Waarom dat deſſelfs queſſing niet klein moet geacht zyn.

Dit *Pan-vlies* dan dus tederlyk en van na by, met des *Breins* bekleetſelen zynde vereenigd en t'ſaamgevoegt, ſo en behoeft men ſig niet te verwonderen, dat op desſelfs *Kneuſing*, *Plettering* ofte *Verwondinge*, meermaals ook ſware *Toevallen* komen te volgen, even als of de inwendige *deelen* des *Hoofts* beſchadigd of 't *Bekkeneel* ſelfs met

Breuk,

Breuk, *Scheur*, *Inbuiging* of *Kneusinge* was getroffen, dies moet hier met alle naarstigheid en omsichtigheid op alles werden werden gelet, want hoe nader omtrent des *Bekkeneels-naden* hoe gewichtiger dat ook desselfs *Kneusingen* en *Verwondinge* zyn, insonderheid in *Jonge Kinderen* die des *Hoofts-pans-naden* of de *Suturen* so vast nog niet in een gesloten, of de *Ruitswyse Opening*, daar sig de *Croon-* met de *pyl-naad* vereenigt, nog t'enemaal open hebben, om dat in de sulke seer licht het *Bloed* uit zyn tedere vaatjens, door *kneusing* en *quetsing* geparst en gedrongen zynde, dus op de *Vliesen* der *Herssenen* nedergesonken, aldaar een verrotting en doodelyke *toevallen* kan komen te causeren.

Voornamentlyk in de Kleine Kinderen.

IV.

Dikmaals heb ik bevonden, dat de sulke, die wy niet anders, dan met een *Contusie* ofte *Verwondinge* tot in dit *pan-vlies* beschadigd vonden, van de *Slag* lagen beswymd, met *braking*, *walging*, *qualyktens*, *duiseling* enz. wel is 't waar, dat ook de *Herssenen* konden *onthutst* zyn geweest, maar echter de tedere t'samenhang deser *deelen*, maakt dat ook selfs de *quetsingen* van 't *pericranium* of *pan-vlies* so bedenkelyk werden gevonden, als konnende mede van wegens desselfs *ontsteltheid*, *kneusing* der *Vaten*, *uitstorting* en *stolling* des *Bloeds*, en 't verderf der vochten, *opswelling*, *pyn*, *span-*

Sware Toevallen op de Kneusingen en Verwondingen van het Pan-vliet gevolgd.

ſpanning, *ontſteeking*, *verſweering*, en het verdert der lydende *deelen*, en *Coorts*, *Convulſie* en veel andere qualen den Lyder aanbrengen, ſo dat ook in ſulken toeſtant der ſaken, de grootſte voorſichtigheid word vereiſcht.

V.

Contuſie in't Panvlies, enz. ſonder uitterlyke verwondingen.

Want voor eerſt komt ons een ſoorte van *Contuſie* voor, die (alhoewel ſonder uitterlyke *verwondinge* van des *Hoofts-huit*) nogtans de ondergelegene *deelen* kan hebben beſchadigd, en 't *Pan-vlies* gekneuſt, ſo dat ook de *teikenen* konnen bekommerlyk zyn, dog moet als dan gelet zyn of den *patient* lang heeft in zwym gelegen, gebraakt, of uit *Neus*, *Mont*, of *Ooren* gebloed heeft, men neemt opmerking op de plaats der *Contuſie*, en of de *bons* niet wel op de tederſte plaatſe des *Hoofts* en ontrent des *Bekkeneels-naden* voornamentlyk is aangekomen, of de *Lyder* kloek, ſterk, bejaard, ongeſond, of jong, teder zwak en ook ongeſond is, hoe zwaar de *Val* of 't *Geweld*, die de *Kneuſing* veroorſaakt heeft, is aangekomen, enz. alle welke ende meer ſaken wel overwegende ſullen wy daar heen ook onſe *bedenkingen*, *pronoſticatien*, ende bequaamſte *remedien* ter geneſingen hebben te ſchikken, ſo dan de ordonnaire betrachtingen, ſo voor het *Lichaam*, als ook voor het lydende *Deel*, op die wys, als in 't voorgaande *Hooft-ſtuk* vertoond is, in 't werk

Hoe die onderſogt. Verſcheidentlyk aangemerkt.

Ende gehandeld moeten zyn.

werd gesteld, en alreets een, twee, drie, of meer dagen daar mede, met goet *avans* mochte gevorderd zyn, so sal men niet beter konnen doen, als dagelyks, onder een goet regard op alles te nemen, de *Cuer* so voorsichtelyk te voltrekken, als dan de *konst*, het goet of ook het twyffelachtig *sukses*, en het gewicht des ongevals, ons sullen komen recommanderen.

VI.

Maal indien ook in alle sodanige *kneusingen*, die, gelyk straks vertoond is, bedenkelyk ende met groote *Omsichtigheid* moeten gehandeld zyn, de *swelling*, *opspanning ontsteking*, *klopping* en steekende *pyn* quam toe te nemen, en dat van wegens d'*uitrekking* en *spanning* van't *panvlies*, ook desselfs subtyl gevoelyke *Veselen* door des *Hooft-pans-naden*, het *harde Brein-vlies*, en selfs de *Herssenen* mochten ontstellen, en so by gevolg *Coortsen*, *nachtwakingen*, *Rasernyen* en *Senuw-trekkingen* causeren, so prys ik dat men (sonder sig lang te beraden, ten spoedigsten opening maakt, niet schromende) daar het geschien kan, tot op het *Been* het *panvlies* door te snyden, en dat op sodanig een wyse, als haast in een *Hooftstuk* apart getoond sal worden, op dat aldus de onthoudene Vochten der *Kneusing* ontlast, het *Pan-vlies* van syn *opspanning* ontbonden, de *Brein-vliesen* van haar ontsteltheid verlost, de *pyne* gestilt, en alle gevol-

Redenen waarom ende wanneer men de Huit en het Panvlies sal mogen doorsnyden.

volgen van gevreesde rampen en ongevallen mogen komen te cesseren.

VII.

Hoe datmen een kleine wonde, dog met een sware kneusinge in 't Panvlies enz. zal handelen.

Dog is de *Contusie* met een *Hoofdwonde* verseld, die wel door de *huit*, maar niet tot het *been* toe is doorgedrongen, en dat men nochtans aan alle so even genoemde tekenen Het *Pan-vlies* of *Pericranium* mede vermerkt *gecontundeert* te zyn, so moet men de *wonde* met desselfs gekneusde en gepletterde *Labien*, niet so ten spoedigsten trachten aan een te brengen en t'saam te lymen, maar veiliger zalmen betrachten, dat die met kleine gerolde wiekjens in forme van kapittel stokjens in warme *Spir-vin*, *Matrical* of diergelyks gedoopt, of met een bequaam *Digistyf* bestreeken besorgt, en ook so veel het raatsaam mogt schynen, daar mede als opgevuld word, op dat (indien het de nood mogt vereischen, het *pan-vlies* of *Pericranium* door te snyden, de weg tot so verre gebaant, de *Wonde* nogh open, en daar door de *snyding* te minder mag zyn, dus salmen dan (even als boven getoond is, in't aangroeyen van alle bekommerlyke toevallen, sig niet ontsien om de *wonde* te *delateren*, het *pan-vlies* door te snyden, d'onthoudende stoffe t'ontlasten, d'*ontzwelling* te vorderen, en (so het ook nodig mogt worden geagt) de *Hooft-pan* van haar bekleetsel te ontbloten, om te onderzoeken of daar ook de swarigheit schuilt, dog

Wanneer men de wonde met doorsnyding van't pan-vlies sal hebben te dilateren.

dog dit alles met een groote voorsichtigheid en discretie. Sig selfs voor al, en altoos onthoudende van alle onnodige snydinge en ontblotinge van sodanige *deelen*, die tot behoud van den *mensch* so gantsch dierbaar, nootsakelyk en de sorgvuldiglyk moeten bewaart syn, en daarom in alle bekommerlyke voorvallen (daar 't wesen kan) altoos betragtende, datmen een wel geoeffent *Medicus* die ook de *Chirurgie* verstaat, of nog een *expert Chirurgyn*, maar geen kreupel (gelyk wel somwyl geschiet) ter hulpe tot sig verkiest en versoekt, die mede met alle bedenkelyke devoiren, bescheidentheid en verstant, het pak op syn schouders mag helpen tortsen, en dragen.

Soektmen nog een Chirurgyn, so moetmen nog een man in de konst ervaren, nevens hem kiesen.

VIII.

Nu somwyl vinden wy't *pan-vlies* niet alleen dus, door geweldige *kneusing*, maar ook wel door *verwonding* ontstelt, gescheurt en verplettert, en voor geen klein gedeelte verbroken, somwyl hangen selfs groote bloedige *Lappen* des *huits*, met of ook sonder het *Pan-vlies*, als een gescheurde winkelhaak in een kleet, gansch omgekeert by het *Hoofd* neder meermaals met groote verbrekinge of ook in buiging van het *Bekkeneel*, somwyl ook sonder *beenbreuk* dog met ontbloting des *Hoofd-pans* daar van nu in dit *Hoofd-stuk* handelen, in dese toestand salmen aanstonds d'afhangende bloedige *Labien*, indien sandig, be-

Watmen doen sal in allerley groote kneusingen en verwondinge van het panvlies.

a *Cranium.*

begruiſt of ook met het inklevende *hair* des *Hoofds* ſyn belemmert, met ſagte ſponcien in warme *Wyn* of ook water behoorlyk reinigen, en aldus 't *been* (indien onbeſchadigt is) dekken evenwel ſoo, dàtmen ruimte behoud ter uittogt en tot ſuivering voor de *Materie*, en tot reddinge aller gepletterde deeltjens, op dat niet de kat in de kelder genreeſtert en word, maar op een ſuivere en wel vaſt begroeide grond, de geneſing mag worden voltrokken.

b Perura-nium

IX.

Watmen doen ſal, als door kleine verwonding in 't panvlies en door de confuſie, zware toevallen veroorſaakt worden.

Ook gebeurt het wel, dat de *kneuſinge* en *wonde* uitterlyk groot is, en evenwel maar een klein *Wondeken*, dog met een groote *Verplettering* in het *Panvlies* word gevonden soo dat (al ſchoon dienſtige middelen werden gebruikt) nogtans *Ontſteking*, *Swelling*, *Pyn*, *Spanning*, *Coortſe*, *afrotting* enz. met prykel van ook het nog onbeſchadigt *gebeente* te altereren, en ſelfs de (c) brein-vlieſen t'ontſtellen, ontſtaan, ſulkx voorvallende, ſalmen veel liever in tyds, het ontſtelde *Pan-vlies*, voor ſoo veel het nodig mogt ſyn, door *'t Meſyen* komen van een te ſnyden, op dat aldus alle opkomende ſwarigheden en de gevreeſde onheilen, nog tydiglyk mogen ceſſeren.

c Dura en Piamater.

X.

Hoedanig het

Daar men dan de *Hoofd-pan* van haar bekleet-

kleetſels ganſch ontbloot vint, of moet ontblooten; daar moet voor al ſorg gedragen zyn, dat men het *Been* voor de *Logt* en verte *Medicamenten* bewaart, de *Pulvers Myrrhe*, de *Maſtiches*, het *Olibanum* als ook die van de *radices Ariſtolochia Rotundæ*, *Longæ*, *Iridis Florentina* en andere meer, zyn hier byſonderlyk dienſtig, om een weinig op *'t been* geſtrooyt zynde, het ſelve voor alteratie en de bederving te bewaren, en 't quaat te doen ſcheiden, en voorſpoedig met een goet, vaſt en geſuivert *vleeſch* te bedekken, dog prefereer ik de 3 eerſt genoemde voor de laatſte, en wel byſonderlyk het *Pulvis Myrrhe* boven die alle, als hebbende in meeſt alle duſdanige *beens ontblotinge*, die ſoo voortreffelyk, als ik kon wenſchen, bevonden, en waarom dan grooter omſlag van *Medicamenten*, als nodig mogt zyn geſogt, dewyl dog het beſte voetſel niet in een koddige *Olipodrigo*. nog ook de keur der *Medicynen* in de veelheid der *Ingredienten* beſtaat, ja ſelfs heb ik menigmaals ſlegs met droog *plukſel* d'ontblooте *Hoofd-pan* voorſpoediglyk met een goet *vleeſch* bedekt en na wenſch begroeit gevonden, gelyk dan ook na het op ſtroyen des *poeyers* het *been* terſtont met drooge *wiekjens* bedekt moet zyn, *of* by aldien het gepletterde *Pan-vlies* of ook de andere *vleeſiger fledders* nog de geneſing beletten ſo kan men de *Plumaciolen* in warme *Spirit-vin*, met *Pulv. Myrrah:* vermengelt, genat, daar tegens *appliceeren*, waar over dan wyders de *wiekjens*

Hoedanig 't ontblootе been des Hoofdspans bewaart moet zyn.

jens met een bequaam *digestyf* bestreeken en voorts het verband ter geneesing soodanig geschikt moet zyn, als yder tot herstellinge van zyn *patienten* sal bevinden te behoren.

X I.

Historis voorval van het goet sukces, op 't doorsnyden van't panvlies gevolgt.

Ik sal ten besluit deses *Hoofdstukx*, en tot een seker bewys, dat in de *Contusie* van het *pericranium*, somwyl, desselfs *doorsnyding* veel goets kan doen, uit diversche, slegs *twee a drie* staaltjens, aan den konstgierigen *leerling* kortelyk vertoonen.

Willem Hendriksz. Mr. Schoenmaker, met zyn *spits-broeders* in de *Doelen* vergarende, en (volgens die vuile *Bagchus gewoonte* aldaar veel gebruikelyk, met een loutere *roes* te drinken, 't verstant op de *leest* geset, en hy aldus vry wat *top-swaer* zynde geworden, stort van omhoog langs een *wentel-trap*, al *wentelende* en bonsende, tot omlaag, so vreselyk tegens de stenen, dat *beswymt bloedspouwende*, en al *brakende* t'huis gebragt wierd, den geleerden *Dr. Petrus Langedult*, en wel geoeffenden *Mr. Gerrit Houtwyk*, daar by versogt zynde, vonden geen uitterlyke *verwondinge* des *Hoofds* nog elders, maar wel een *Contusie* in 't *opperdeel* der regter sijde des *Hoofds*, ik des anderen daags ook daar by versogt zynde, so vonden wy hem in gednurige *flaautens* en *sobere staat*, sonder eenige spraak, als simpel, en met een seer kleine duistere *puls*, dies wy niet anders dan 't einde zyns levens verwagten, den *Medicus* en *Chirurgyn* verhaalde my, dat hy nieuw eenige uren verschrikkelyk hadde

de geraast en gevloekt, so dat nu als afgeslooft zynde, in stilte geraakt was, des anderen daags gesamentlyk weder komende so vonden wy desen *Stommen* weder bespraakt, en doen als t'eenemaal *dol* en *krank-hoofdig*, hy tierden en vloekten afgryselyk, beet op zyn *tanden*, stelden hem tegens een yder (ja selfs ook tegens zyn oude *Moeder*) regt tegens zyn stil *humeur* en goede maniere van leven, gantsch verwoet en boosaardiglyk aan, niet tegenstaande dat wy de trage, swakke, duistere *pols* ter naauwernood konde gevoelen, de *aderlating* was (om de vertraagde *Circulatie* te verwakkeren, in 't begin al gedaan, *het klisteren* hervat, en *Corroborerende Stovingen* wierden gebruikt, als ook benevens de *stilte*, *rust*, *warmte*, *donkerheid*, een sagt voetsel en wat nog kan dienen gerecommandeerd.

Nu vonden wy des *Opperhoofds regter sijde* met een vry pynelyk bol *geswel* beset, en naaf het ons toescheen, een merkelyke holte een weinig beneden de plaatse des *pylnaats* in 't bekkeneel dog op dit vermoeden van *kneusing* in het *pan-vlies* en *Inbuiging* des *beens*, *d'incisie* doende, hebben wy 't *Bekkeneel* t'eenemaal onbeschadigt, dog *pan-vlies* vry *gekneust*, *ontsteld* en *geswollen* bevonden, dies hebben wy *'t been* na behooren beschermt den *etter* verwekt, *klisteren* gesteld. sagt *voedsel*, *stilte*, *warmte*, *donkerheid* en de *slaap* ten hoogsten gerecommandeerd en onse gemaakte *wonde* seer haast veelvuldig *materie* gevende, so is ons

Oogwit voorſpoedig gelukt en na wenſch uitgevallen, dewyl deſen raſenden *patient*, door *Godes* genadigen ſeegen eerlang; in het ſtil en ſeedig gebruik des *verſtands* en *geſondheid* volkomentlyk weder herſteld is geworden.

XII.

't Tweede vo orval van de doorſnyding des panvlies.

Korts daar aan, namentlyk op den 20. *September* Anno 1681. kreeg het *Soontje* van *Claaſ Lourenſz. Brouwer*, ontrent 7 jaren out, al ſpelende. Op een Houd-kopers-werf een ſware deel, ſo onſagt op het *Hoofd*, dat hy *beſwymt* en al *braakkende* 't huis gebragt, en te *bed* geraakt zynde, met een groote *kneuſing* en kleine ondiepe *Wonde* een weinig boven de plaatſe des *Slaap-ſpiers* beſchadigt was, *'t Verband*, *Aderlating*, en wat voorts by den voornoemden *Medicus Dr. petrus Langedult*, en my nodig geoordaeld, wierd aangeſteld zynde, ſo hebben wy op den 4, 5, en ſeſden dag ingelykx in dit klein *Lydertje* (die ook als den voorgaanden *Willem* genoemd was) een ſo *dollen furie* (alhoewel met tuſſchen komende *ſlaap*) en met een ook *d'afgryſelykſte vloeken*, die *d'ouders* in groote verbaaſtheid brogten, van hem gehoord, dies wy den *Vader* en *Moeder* aandrongen, de kleine ondiepe *Wonde* tot op het *been* te mogen *openen*, om dus 't gekneuſde *panvlies* doorſnydende, daar door het ſelve van zyn *ontſteeking*, *opſwelling*, *uitſpanning*

en

en *pyn* te redden, en ruimte gevende, ook by gevolg de ontſtelde en tedere *Herſſen-vlieſen* verligtinge toe te brengen, dog die verſogten ons, dat haren Neef den *H. Profeſſor John Munniks* van *Utregt* als nu tot *Haarlem* zynde, ook tot dien einde, eens by ons mogt worden verſogt, het welk ons aangenaam zynde, wy gaarne conſenteerden, die ſulks dan met ons ook noodig keurende, heb ik terſtond in zyn by zyn, de *Wonde* tot op het *been* geopent, en ſelfs het *pan-vlies* ('t welk wy ſeer opgeſwollen bevonden) onder 't vervarelyk vloeken en raſen van 't *Lydertje*, reſoluit door geſneden voorts de *Wonde* verwyderd, 't been goet gevonden, beſchermt, en onſe gemaakte *opening* wel ter dragt gebragt zynde, ſo verdwenen wel haaſt de tegenwoordige en gevreeſde bekommerniſſen aller rampen en ongevallen, als ook 't verſchrikkelyk vloeken en baren des *Kinds*, en wierd dit *Lydertje* wederom ſtil en bequaam, en (ſonder de minſte *afſchilvering* van het ontdekte *been*) voorſpoedig in zyn volkomen *geſontheid* herſteld en geneſen.

XIII.

De *Huisvrouw* van *Adriaan de Nobel*, vonden wy met een groote *Contuſie* en *Wonde* tot op het *pan-vlies* omtrent de plaatſe des (a) *Croon-naats* (digt langs de afdalende ronte des *Slaap-ſpiers*, beſchadigt het *pericranium* of pan-vlies niet *verwond*, maar egter ſodanig door *kneuſing pyn*, ſwel-

't Derde exempel.

(a) *Sutura Coronalis.*

swelling, *ontsteeking*, *opspanningen*z. Ontsteld, dat ook het gantsch aangesigt met een *Roos* en het *lighaam* met een aangroeyende *Koortse* besogt, en so by gevolg voor meer ongevallen gevreest wierd, dies heb ik in 't by zyn van meergedagten *Hr. petrus Langedult* het gekneusde *pan vlies*, selfs dwars over de *Croonnaat*, regt na de loop der *Wonde* en *Vesels* geopent en door gesneden, het *been* onbeschadigt gevonden, beschermt, en alle gepletterde stoffe door Etterdragt uitgesuiverd zynde, so is, door *Godes* genadigen segen, ook dese *Lytster* voorspoedig tot hare voorgaande gesondheid gebragt.

XIV.

Besluit deses Hoofdstuks.

Dese, ende meer andere diergelyke voorvallen (ons voorgekomen) hebben ons langs hoe meer, daar in bevestigt, datmen daar 't wesen kan, en het de nood mogt vereischen, het *pan-vleis* mag, en moet *indiceren* of door-snyden en *dilateren*, op dat niet alleen het *been* ondersogt, d'onthoudene stoffe der kneusing ontlast, maar ook alle *Opspanning*, *Trekking*, *Swelling*, *pyn*, *Koortsen* en andere ongevallen ten spoedigsten zynde geweert, de genesinge veiliglyk en onbekommert mag worden voltrokken, siet ook hier van den beroemden *Hr. Rhoonhuisen*, in zyn eerste deels 7. *aanmerking*, als ook andere *wel geoeffende mannen*, die mede van sulks omstandiglyk hebben geschreven.

Het

Het IV. Hooftstuk.

1. Kneusingen en Wonden des Slaap-spiers. 2. Moeten niet gering syn geagt. 3. Hoe diegenen gehandelt. 4. Voornamentlyk als die gewigtig syn. 5. Door wat middelen. 6. Avontuurlyk voorval. 7. Op de hoedanigheid van de subjecten moet altoos gelet syn 8. Verscheidentheid in de Wonden des Slaap-spiers. 9. 't Sy in haar lengte of over dwars, haar genesing, hoe bekommerlyk, enz. 10. Aanmerkelyk voorval. 11. Snyding des Slaap-spiers. 12. gevaarlyk, hoe weinig en waar die te pas komt. 13. Waar om deSlaap-spier so vast aan het been is gehegt. 14. Haar bloedvliet te stempen, kapitale ligature, hoe die geleid word, haar nuttigheid, enz. 15. Slag-aders

toebinding. 16. Waarom de Spasmus in de gesonde syde komt.

I.

Contusie, verplettering, verwonding enz. in de Musculus temporalis; desselfs korte beschryving, plaats, hoedanigheid enz.

WY komen nu tot de *Contusie* die in de *Musculus temporalis*, of *Slaap spier* geschied, die gewigtiger dient geagt, om datse van wegens desselfs *plaatse tederheid, maaksel, gebruik enz.* als eene der nobelste *Spieren*, die uiterlyk 't *menschelyk lichaam* bekleet, gerekent moet syn, want van wegens desselfs *plaatse*, dewyl sy voor geen klein gedeelte het *Os frontis*, *Voorhoofdsbeen*, het *Os bregmatis sydelyk Opperhoofdsbeen*, en het *Os tempora, petrosa*, of 't *Steen been*, als ook de *Sutura Squammosa*, wederzyds dekt en bekleet, soo ook van wegen desselfs *tederheid* dewyl sy niet alleen met seer veel teder gevoelyke *veselen*, die in hun nederwaards dalende t'samenloping de *senuagtige pees* uit maken, maar met veel voornamen *Slag-aders*, *Aderen*, en *Senuen* van het *vyfde paar der Hersenen* zynde voorsien, ook nog daar en boven door't *Pericranium* of Panvlies selfs als met een eigen *bekleetsel* word overtrokken, desgelyks wegens haar *maaksel* of *substantie*, die in haar *Opperdeel* wel meest *vleesig*, maar door menigvuldige *veselen* nederwaards, langs hoe meer (als gesegt is) in een seer sterke *tendone* komt te verandere,

die

die (als dus best beschermt (onder het (a) *Juk-been* afdalende, tot in d'uitstekende *punt* des onderste *Kaak-beens* sig vast maakt, bevestigt, en so dan ook om zyn gebruik te vertoonen, dit *Kaak-been* so vaardig tot zyne *beweginge* dient en in desselfs *Articulatie* ofte vereeniging met het *Juk-been*, so noodsakelyk word bevonden. (a) *Os Jugale*

II.

Het is dan niet vreemd, dat de *Contusie* en *verwondinge* deses *Slaap-spiers* so gevarelyk is, want in zyn *opperdeel*, daar nog wel 't *vleesigts* is) zynde getroffen, *geplettert* of *doorgesneden*, so kan seer ligtelyk de *arteria Carotides* worden gequetst, en so by gevolg een seer gevaarlyke *bloedstorting* ontstaan, de *Senuen*, alhier so na aan haar *teder beginsel*, zynde *verwond*, of ook de *veselen* overdwars afgesneden, of ook dees *nobele Spier* in zyn *peesig deel* zynde getroffen, so moeten noodsakelyk sware *toevallen* als *hevige pyn*, *Ontsteking*, *Coortsen*, *Senuw trekkingen*, *Slaap sugt* en diergelyke, benevens 't verlies van de nodige werking deses *deels*, daar op komen te volgen, ja selfs nog maar alleenlyk in zyn buitenste *deel* beschadigt zynde, so hebben ook aanstonds de *Herssenen* daar door te lyden, nademaal 't *Pericranium* selfs, dees *nobele Spier*, als een eigen *bekleedsel* omvattende, uit des *Breins-vliesen* oorspronkelyk voortkomt, en daarom dusdanig een quet-

De Kneusingen, verpletteringe, verwonding enz. des Slaap-spiers moeten niet ligt geagt zyn.

quetsing (alhoewel in een uitterlyk *deel* onses *lighaams*) niet klein moet geagt zyn, maar steeds na desselfs tederheid, plaats, en hoedanigheid, ook de *Contusie*, of de *verwondinge* en *toevallen* voorsigtiglyk dienen gehandeld te zyn.

III.

Kleine Contusie des Slaap-spiers, hoe die moeten gehandeld zyn.

Hoe klein dan ook (selfs een *Contusie* sonder *verwonding*) ons hier mogt voorkomen, soo sal men nogtans op alles verdagt zyn, en is hier alweder het eerste werk, te vragen, of op 't ontfangen des *slags*, of des *ongevals*, geen *beswyming*, *overgeving*, *neus-oor* of *keelbloedig* vernomen is, by aldien niet, so is wel geen swarigheid, maer moet nogtans betragt zyn, dat men altyds (dog insonderheid daar de *patienten* nog *teer*, *jong*, en *swak* zyn) de *stoffe* der *kneusing* die uit de veelvuldige *vaatjens* alhier mogt, of buiten zyn *pypjens* gevloeit, of ook daar in *gestolt* en *verdikt* zyn, voorsigtelyk tragt te verdunnen, op dat al wat goet is, weer *vloeibaar* gemaakt de rest *uitgewaasemt*, of door de bequaamste *Corroborantia* spoedig *geconsumeert* en *verteert* mag worden, alles op sodanig een *wyse* als in het twede *Hoofd-stuk* getoont is, dit voortreffelyk *deel* des *Hoofds* in allerley *kneusingen* wel bewarende, voor de *koude* des *Logts*, en 't gebruik van al te verkoelende, koude en vogtige *Medicamenten*, op dat niet *d'onthoudene stoffe* te veel verdikt,

te

te vaſt gemetſelt, de doortogt der *vaten* geſtopt en geſtuit, de *pypjens* doorknaagt, de *ſwelling* vermeerderd, de *Coortſen* en ſware *toevallen* verwekt, en ſo (dewyl alles vergoort en verſcherpt) de *vogten* aan 't ſweeren of rotten gerakende, veelderley ongevallen en rampen, aan den rampſaligen *Lyder*, tot zyn *Lyden*, nog toegebragt komen te worden.

IV.

Hoe dat ſware Contuſie, daar de teikenen en toevallen gewigtig zyn, dienen gehandeld.

Dog is de *Contuſie* ſo gewigtig en ſwaar, als door het geweld des ſlags of des vals, mitsgaders door quade tekenen, als *beſwyming*, *overgeving*, *bloedſpouwing*, of ſtorting uit *Neus*, *Mond*, of *Oor*, en meer ongevallen ons word vertoond, ſo moet van eerſten af, niet alleen de *Contuſie* in het gebrekkelyk deel, maar ook het gantſche *ſubject* dat ons voorkomt, ſoodanig gehandeld zyn, als dan de konſt en noodſakelykheid ſal komen te recommanderen, voornamentlyk daarmen gelooft, dat Conſiderabele *bloed* en andere *vaaten* verbroken, t'ſaam geparſt, en verplettert zyn geworden, want alhier geen-of maar weinig uitterlyke *Wonde* of opening zynde, ſo moeten alle dees uitgeſtorte verſtrooide *vogten*, en wat in zyn te ſaamgewrongene vaten en pypjens nog vaſt ſit, van tuſſchen deſſelfs onder-en oppergelegene *deelen* konſtelyk werden verdunt, en (gelyk ſtraks geſegt is, wat goed is vloeibaar gemaakt, en wat vaſt ſit ontbonden, als ook wat alreeds de verderving heeft begin-

ginnen aan te nemen, tot een voorſpoedige *tranſpiratie* werden gevorderd, en vintmen eenige *Wonde* of opening, dat men die geenſints opdroogt, maar ſoo veel doenelyk ſy, ter dragt brengt en behoud, op dat dus de veelheid der vergaderde, opgehoopte beſlotene ſtoffe (der *Contuſie*) alſints mag worden verminderd, waarom men dan niet alleen ſodanige middelen, als in het tweede *Hoofdſtuk* gemeld ſtaan, maar ook behalvens *diſcutierende plaaſters* en *Corroborerende ſtovingen*, tot de bequaamſte *reſolverende* en *Conforterende Cataplaſmata* zyn toevlugt mag nemen, dewyl ook daar door al meermaals wat goeds te weeg gebragt kan worden.

V.

Cataplaſmata of pappen, die ook in deſe voorvallen bequamelyk konnnen worden gebruikt.

Niet dat ik allerley ſlappe, vogtige, koude of lymige *Medicamenten* daar uit wel *Pappen* of *Stovingen* worden gemaakt, op de *partye* des *Hoofds*, des *Slaap-ſpiers* en waar die ſo teder, ſo vogtig, ſo vlieſig, en ſenuagtig zyn, ligtelyk ben gewoon te gebruiken, of iemand ook aan te recommanderen, maar om het voordeel, dat ook in deſen bekommerlyken toeſtand (daar in de *Pyn*, de *Swelling*, *d'ontſteking* en *Spanning* ſo groot: en de vergadering aller geſtremde *vogten* ſo veel zyn, uit het gebruik der vereiſte *pappen* kan worden verkregen, of daar een veelvuldige t'ſaamgehoopte verdikte *ſtoffe* gereſolveert, verdunt

dunt en ontbonden, of daar dit niet wil gelukken) moet *ryp* gemaakt zyn, want als dan hebben de *Cataplasmata* dit voortreffelyks boven een *fotus*, dat een *Cataplasma*, langer zyn warmte, kragt en eenige vogtigheid, als wel een *fotus*, op het gebrekkelyk *deel* blyft behouden, een *Cataplasma* stooft en koestert de *partye* sagtelyk, stilt de pyn, opent de *pori*, ontbind en maakt los, wat vast leit, verdunt de vogten en vorderd aldus op een veel gestadiger wys, de *discutie* van het gestremde, daar in het tegendeel de *Compressen* die in een *fotus* genat zyn, haast droog hard en brandig, en als dan gantsch onbequaam tot dit alles, worden bevonden, of moeten dikmaals vervarst en verwarmt, en so het gebrekkelyk deel te veel ontbloot, den *Patient* in zyn rust gestoort, en selfs by nagt en by dag te ontydig of 't pas geeft of niet, het verband gedaan zyn, het welk of by de oppassers te slordig, te kout, te nat en te los gedaan zynde, of by den *Chirurgyn* die wat veel *practyk* heeft, niet wel konnende, staag als 't behoord, so geschien, so *prefereren* wy meermaals 't gebruik van de *pappen*, insonderheid daar de grootheid van de *Contusie*, een geweldige *Swelling*, *Ontsteking*, *Pyn*, *Spanning* enz. mogt hebben veroorsaakt, of daar de veelheid der vergaderde stoffe, tot *suppuratie* komende, of alreeds tot *abscessen* en groote versweringen zyn gesteld, gelyk wy daar van in passant een klein staaltje (ons voorgevallen, kortelyk sullen vertonen,

Onderscheid tusschen 't gebruik van de pappen en stovingen.

VI.

VI.

Aanmerkelyk voorval. Een ouden *Crelis*, die al ruim 't *festig* maal, in, of ontrent zyn Dorp *Paas-eyers* mogt hebben gegeten, guam in het bitterste van de *Winter*, namentlyk op den 31. *December* Anno 1680. als Voerman) dewyl door een felle koude de wateren in *Cristal* veranderd waren, met een geladen wagen des *avonds*, in 't donker van *Amsterdam*, na *Haarlem*, dog hebbende voor de koude *Logt* al vry wat van 't *korte voor* ingenomen, en daar door wat *top-swaar* zynde geworden, stort onderweeg (dus in *slaap* geraakt zynde) van de *Wagen*, of nu de wielen over zyn *hoofd* gegaan, of dat meer *paarden* of *Wagens* hem hadden beschadigt, en wist men niet, maar wel dat de *paarden* hun voortgang houdende, naderhand (als men den Voerman vermisten, eerst wierden gestuit) en vontmen hem eindelyk op den *Weg* in het *Spoor* leggende, gantsch beswymt, en door de koude sodanig verstyft, dat men hem sonder verstand of belul, op een *Wagen* aldus, des avonds omtrent 10. uren, tot mynen 't in huis brogt, daar ik hem in de Verband-stoel onder de handen myns Dienaars, (so als ik met myn beswangerde *Huisvrouw* t'huis quam) afgryselyk vont gesteld, want zyn ruige *kop* en lang, grys, en verwilderd *Hoofd-hayr*, vol bloeds uit *Oor*, *Neus*, en *Mond*, als ook uit de kleine *Quetsuren* gevloeit,

vloeit, en vol ſtukken *ys*, en bevrorene *Sneeuw*, hem over 't bebloede, geſwollen, beſpoogen aangeſigt hangende, maakten hem gantſch afſchouwelyk, en de Val, hem ſonder eenigen kennis of ſpraak, dog myn Knegt hem gereinigt, 't *hair* weg geſchooren, en alle gekneuſde delen des *Hoofds* des *Aangeſigts*, en ook inſonderheid des ſlinker *Slaap-ſpiers* beſorgt ende verbonden hebbende, ſo namen ſyne geleiders aan, hem wel te dekken en dus met een wagen aanſtonds tot ſyn huis en voort in 't bed te beſorgen, om my des anderen daags met de Wagen of Kar, of Ys-ſleede weer tot hem te roepen.

Dog dit laatſte bleef ſteeken, want men koos liever de naatſte de beſte, namentlyk een jong quantjen, die nu al ſo veel wyſheid in de muts had, dat hy (door zig zelfs *Gepromoveert*) voor Dorpmeeſter begon te ageren, deſen alleen *dit* werkje op ſig nemende, maakten het ſo, dat alles de Kreeftegang ging, ſo dat ik eerſt op den 9 *January* 1681. ſynde nu op den tienden dag na des Lyders val, met een Ys ſleede te poſt gehaald wierd, hier vond ik nu twee *patienten*, namentlyk deſen *Ouden*, als ook ſyn *Dogter* die dood krank en den ganſchen arm tot aan de ſchouder met een vervaarlyk groot verhard kout geſwel en verſterving vindende ingenomen, en ſober beſorgt, des nagts daar aan, de voyagie na de *Eeuwigheid* aannam.

Nu wat belangt deſen ouden Huisman, die

die vond ik ook in een ſobere ſtaat, hebbende 't gantſche *Hoofd* ſo vervaarlyk ende Monſtreus opgeſwollen, dat ik niet en weet, ooit myn leven, diergelyken te hebben geſien, ook deſgelyks 't *aangeſigt*, de *Oogen* waren wel digt ende vaſt geſloten, als vuiſten verheven, ſeer groote *geſwellen* ſelfs met overhangende quabben begonden van 't *Opperhoofd*, beſettende tot aan het *Agterhoofd*, de gantſche ſyde des *Hoofds*, des *ſlinker Slaap-ſpiers* 't geheele *Voorhoofd*, *Neus*, *Wangen*, *Kin*, *Hals*, ende *Keel* tot op de *Sleutelbeenders* der *Borſt*, vermerkende op verſcheidene plaatſen quantiteit onderſchuilende *Materie*, *Caviteiten* enz. En dit alles met een ſeer kleine, ſwakke, duiſtere Pols, verſtroide kraggten, gedurige Koorts, dorre ſwartagtige drooge tong, en ſober verſtand, het Hoofd als ook 't gantſche aangeſigt vond ik ſo weinig en ſoberlyk, voor de nypende koude des Lugts en ſo vele Axedenten beſorgt, en den Patient in 't begin geen ader geopent, al eenige dagen ſonder afgang, hardlyvig, en ſo ſlegt onthaald, dat ik naauwelyks wiſt, waar eerſt te ſullen beginnen, om nog (waar het doenelyk) hem uit ſyn ongevallen te redden.

Ik heb hem dan Aanſtonds een opende *Cliſteer*, een *Hardſterkende Julep*, en een *Corroborerende Cataplaſma* (die aan de rypmakende kant was) voorgeſchreven, en den *Chirurgyn* gerecommandeerd, het laatſte over de ganſche zyde des *Hoofds* en

en

des *aangesigts* tot aan den *Hals*, niet alleen wel warm te appliceren, maar ook noch over het *Hooft* en den *Hals*; na het gedane verbant, een Wolle Kapſuer of Deekentje ſoo te beſorgen, dat dog alles wel voor de koude bewaart mogt ſyn, en aldus de opgeleyde Medicamenten hun warmte moggen behouden. Des anderen daags den geleerden *Heer Dr. Arahам Kinkhuyſen*, als *Medicus* tot myn behulp verſogt, en t'ſaam by deſen Patient geraakt ſynde, ſoo heb ik (dewyl alreets alle de *Wondkens* toegeheeld waren, verſcheide *Openingen* beginnen te maaken, ſoo in, als ook langs de ſyden des *Slaapſpiers*, op *d'Oogen*, als elders, daar wel de meeſte vergadering van de *Materie* ſcheen te ſyn, makende alſints de *Opening* na de loop der *Veſelen*, ende ſo veel het kon zyn) in 't benedenſte van de voornaamſte uitpuylingen der geſwellen, latende maar ſoo veel *Materie* t'ſevens uit, als de ſobere kragten des Lyders konden verdragen. gebruikende korte Tyrundes en etterſcheidende Medicamenten, dus het verbant met de *Cataplaſma*, als boven verhaald, dikmaals vernieuwt, meer Openingen gemaakt, en de geweldige abondantie der onthoudene ſtoffe allenxkens uitgelooſt hebbende, ſo is hy met *Hartſterkende Medicamenten*, als ook door het gebruik van ſagt en goet voetſel, voorſpoediglyk tot ſoo verre geavanceert, dat het *aangeſigt* is geſlonken, 't verſtand gewakkert, de *Koortſe* verminderd, en ſoo metter tyd de kragten

weer toegenomen zyn, als wanneer wy nog meest met sommige *Caviteiten* otte versworene etterboesems hadden te worstelen, dog die wy nu met wat meerder opdrogende ende versterkende *Medicamenten*, *Compressen* en *Bindinge*, op die wysen, als by occasie van dees ongevallen gesegt sal worden, gelukkig te boven gekomen syn; so dat wy desen ouden Huisman (die nog veel jaren daar na geleeft heeft) door Gods genaden, voorspoedig in syn volkomen gesondheid hebben hersteld gesien.

VII.

Op 't gansche subject moet goede agtinge zyn genomen.

Uit dusdanige ende meer diergelyke voorvallen, ons voorgekomen, sien wy de lesse der *Oude* bevestigt, dewelk ons leeren, dat altoos in 't beginsel (soo veel doenelyk sy) alle toevallen der *Siektens* en *Axedenten*, moeten werden geweert, door soodanigen regliment in desselfs *subject*; als ook ja desselfs *lydende deelen*, aan te stellee, als dan de konst en 't gewicht der saaken ons sullen komen te recommanderen, agtgevende tot besorging van het gansche *subject*, op de van outs soo genoemde *naturelyke saaken*, als namentlyk, datmen besorgt dat de *Lugt* warm, de *spys* en *Drank* in sagt voetsel, en *'t slapen* en *waken* ordentelyk, als ook de *rust* en *stilte* voor alle gewoel en geraas, mag worden geprefereert, datmen de *volheid*, dat is, de veelheid der quade *Humeuren*, of quade ge-

gesteldheid der vogten of sappen (alsoo men het hedendaags sal believen te noemen) sagtelyk uitdryft, so door een matelyke *Transpiratie*, sagte *Diaphoretica*, door een *Clisteer* of ook *Supositorium* op zyn tyd te stellen, door een *Ader-opening* in het begin enz. Of ook de *ydelheid*, dat is de *tederheid*, *magerheid*, *swakheid* (of door *siektens* en *krankheid*) *uitgemergeltheid* des *Lyders*; datmen die door goed voetsel verbetert, de kragten verquikt en versterkt, en soo den swakken, als swakken met alle bescheidentheid handeld, en eindelyk dat men so veel het kan zyn, besorgt, dat dog alle *bewegingen des gemoeds*, als *droefheid*, *angst*, *vreese*, *toorn* en *gramschap* voorsigtiglyk werde verhoet, als konnende selfs een goede genesinge, en wat ons noodig ten leven is, namentlyk alle gewenste *Harmonia* der *functien* onser *deelen* en *vogten* des *lichaams* over hoop werpen, en vernietigen: waar by komt, dat men ook agt geeft, op de gelegendheid des *Lands* daar men is, op de *tyd* of *saysoen* des *Jaars*, op den *Ouderdom*, *Sexe*, ende *maniere van 't leven*, des *Lyders*, waar op dan in alle voorvallen, dog wel insonderheid in de *Pan-breuken*, *sware Contusie*, ende *verwondinge des Hoofts*. Naukeuriglyk moet gelet zyn, gelyk dan ook alle dusdanige saaken, alhoewel by veel hedendaagse nieuwelingen als niets geagt, bespot, vernietigd, overgestapt, en in de wind geslagen, nogtans by alle *verstandige Practisijns*

nog dagelyks worden behartigt en waargenomen, want hadmen op ſulks ook in dit ſtraks verhaalde *voorval* wat meerder gelet, dit *hollende Paart* zou eerder geſtuit zyn geweeſt, en ſoo gaat het meermaals, inſonderheid hedendaags, nu men de *leere der Oudheid* beſpottende, door een *nieuwe Modenſe Theorie* en *Practyk* het ſoodanig maakt, dat veele *Patienten* hun driften en dryveryen elendiglyk komen te beſuren.

VIII.

Contuſie des Slaap ſpiers met groten verwondinge verſcheidentlyk.

Wy komen nu tot de *Contuſie* die met groote *verwondinge* in de *Slaap-ſpier* geſchied, de ſulke komen ons mede verſcheidentlyk voor, als namentlyk in de *lengte* of *overdwars*, in zyn *opper en vleeſig deel* met *quetſinge* der *Bloedvaten* en *groote Bloedſtorting*. Of nederwaarts in zyn *Peesagtige ſubſtantie*, met ontblooting en *ſcheur* of *breuk* des *Bekkeneels*, of ook ſonder ſchade deſſelfs met *breuk* en *vermorſeling* des *Jukbeens* enz.

IX.

Quetſuur des Slaap-ſpiers. In zyn lengte ſonder panbreuk.

Voor eerſt kan deſen nobele Spier in zyn lengte met een gekneusde *Wonde* beſchadigt zyn, indien men als dan geen *Beenbreuk* des *Hooft-pans* vermerkt; ſoo ſal men het *been*, indien het ontbloot mogt zyn, met drooge wieken ſorgvuldiglyk dekken, ende bewaren, de gekneusde ſtoffe door etterſcheidende middelen doen afſcheyden, de

Vlees-

Vleesgroeijng vorderen en aldus de genesing door sagte (en geensints *Irroderende*) *Medicamenten* bevlytigen. Over de gansche *partye* des *Slaap-spiers* konnen *Corrobererende Stovingen* (indien het nodig is) werden gebruikt. Vint men *Beenbreuk* of scheur in de *Hooft-pan*, soo sal men zyn pligt soodanig betragten, als haast op zyn plaats sal worden vertoond; dog is de *Slaap spier* overdwars met een groote *Wonde* en *Kneusing* getroffen, soo staan (al schoon men geen *Beenbreuk* bespeurt) nog evenwel groote swarigheden te vreesen, en sulks (soo niet de *Patient*, als wel de *Vrienden*) bekent te maken, want selfs heeft dien beroemden *Hippocratis*, in zyn Boek van de Ledematen, de *Wonde* des *Slaap-spiers* soo gevaarelyk geschat, dat die van wegen dessels sware toevallen, als *Beswyminge*, *Braaking*, *sterke Bloedinge*, *Sluymering*, *Kramp*, *Beroerdheid*, *Pyn*, *Koortsen* en *Rasernyen*, binnen 10. dagen de dood kan aanbrengen, en in zyn 498. kortbondigen *Spreuk*, segt hy, *Wiens Slapen gekloofd zyn, komt Kramp over die de Wonde dodelyk maakt*; en hier by gevoegt zynde, dat *Hippocratis* in de *warme Landen*, van *Griekenland*, *Italien*, ende meer Zuytwaarts heen, 't gevaar deser Lyders soo hoog schat, wy dan ook minder niet in onse koude Gewesten hebben te observeren, daar alle *Considerabele Hooftquetsuren* vry swaarder als in de warmte moeten geconsidereert zyn; evenwel sterven die niet alle, die met een groote *Verwon-*

Of overdwars.

Desselfs gevaar.

wondinge en *Contusie* in dit deel zynde getroffen, met *Kramp*, *Beswyming*, *Braaking*, *Koortsen* enz besogt zyn geweest, gelyk niet alleen *Pareus*, *Hildanus*, *Schultetus* en andere daar van gewagen, maar wy ook met een diergelyk staaltjen ons voorgevallen, sullen bevestigen.

Pareus Apologia pagi 914 en 923. Fabr. Hildanus cent. 2. Obs 8. cent. 5. Obs. 9. Schultetus Obs 3. enz.

X.

Tweede aanmerkelyk voorval.

Van een sware verwonding in de Slaap-spier.

Van sware toevallen gevolgt.

Juriaan Hartjens, een *Bleeker*, out tusschen de 50. en 60. Jaren, op den 25 Juny, Anno 1674. by een goed Vriend *gekermist*, wel of te veel getoeft, en wat topswaar zynde geworden, stort des avonds ontrent tien uuren, van zyn Blekers wagen, tegens de harde straatsteenen aan, diervoegen dat met een *sterke Bloeding*, *half Dood* en *Beswymt* al *snuyvende* bleef leggen, dog tot zyn *Vriends* weder in huis gebragt, en ik daar by versogt zynde, vont hem *Braakende*, sonder *verstand* en *spraak*, met een *sterke bloedinge* uit een seer groote *Wonde* in 't hooft des *Slaap-spiers*, met een geweldige *kneusing* en *opswelling* der gansche zyde des *Hoofts* en des *Aangesigts*, straks heb ik 't hair weg genomen, en met een soo groot geluk als yver, de *Bloed-vliet* gestopt. de *Wonde* met ronde-lankwerpige digt saamgerolde *Stupadekens* wel opvullende, ende met onse *Bescherm-plaaster* van *Vygo* 't gekneusde besorgt, *Compressen* en *Capitale binding* gebruikt, die niet te los om de (a) *Bloedstorting*, nog niet al te vast om de *Swel-*

(a) *Hemorrhagia.*

Swelling mogt zyn, hem daar op (dewyl hy *vollyvig* en *Bloedryk* was) uit den rechter arm, of die der beschadigde zyde, omtrendt 7 oncen *Bloeds* afgetrokken, en daar op onsen stommen *Bleeker* voorts besorgt, te Bed geholpen, stilte belast, als ook een Oppasser daar by besteld hebbende, soo is wel dien nagt van hem voorts sonder verder uitterlyke *bloeding*, dog evenwel met geen kleine *ongeduldigheit*, *woelen* en *ronkens*, *verstandeloos* doorgebracht geworden.

Des 's morgens na de Dompvloet by 't *Dorpje Blommendaal* warm bestommelt t'huys gebragt, en weer in 't Bed gedompeld zynde, soo heb ik hem t'sedert met den geleerden *Heer Dr. Symon van der Syl* besogt en waargenomen, genootsaakt zynde van wegens de grootheid zyner *Quetsure*, hem tweemaal daags te verbinden, hy kreeg tot verscheydemaal een (b) *Zenuwtrekking* die niet kleyn was langs de gesonde zyde des *Aangesigts*, en alsoo de quantiteit *Materye*, en den soberen toestand der saaken ons deden voor een doorgaande *fissure* des *Hooft-pans* bedugt zyn, soo dogt het ons niet alleen raadsaam, maar ook noodsakelyk tot meerder reddinge van de *Materie*, uytsuyvering allergepletterde stoffe, ontdekking des *Beens* enz. de *Wonde* na de loop der *veselen* deses *Slaap-spiers* tot op het *Been* te dilateren. Dus het *Been* ondersogt, de kneusing bequamer geret, en de Materie ruymer uyttogt verkregen hebbende, soo syn de sware *toevallen*, als hevige

(b) *Convulsie.*

Insnydinge in de Slaap spier

 Swel-

Swelling, *Ontsteeking*, *Zenuwtrekking*, *Slaapsugt*, *Stomheid*, gedurige *Koortsen* enz. van dag tot dag meer en meer afgenomen, 't verstant, de spraak, de smaak, de slaap en de kragten, begonden sig weder naturelyk te vertonen, ook verminderde nu de geweldige etterdragt, sulks het *Pannebeen* niet gescheurt nog gebrooken, maar selfs van daar de geweldige *Rneusing*, *Verwonding* en *Swelling* des *Slaap-spiers* geret, met een vast *vleesch* begroeyt, en aldus ons oogwit verkregen hebbende, so is door des *Heeren genaden* desen *Bleeker* weder volkomen in zyn *gesontheid* hersteld geworden, en heb ik hem t'sedert nog wel ruym een dozyn of meerder *Jaren* naar desen tyd, in het leven gesien.

En gewenste genesing.

XI.

Dit *voorval* bevestigt ons niet alleen de genesing van seer groote *Wonde* in dese *Musculus temporalis*, maar bekragtigt ons noch daar en boven de ronde woorden van den *Heer Petrus Paauw*, in zyn leven vermaart *Medicyn* en *Ontleeder* in de *Hooge Schoole* tot *Leyden*, daar hy in zyn verklaringe over *Hippocrates* van de *Hooft-wonden*, wegens de opening deses *Slaap-spiers* aldus redeneert. „*Want* (segt hy) *tot dien* „ *einde werde de huyt in de Slaap des Hoofts* „ *open gesneden, op dat het ondergelegen Been* „ *ontbloot werde, dog alhier zyn tusschen de* „ *huyt en het Been de Slaep-spier gelegen*, *wel-*

Petrus Pauw zyn gevoelen omtrent de snydinge des Slaap-spiers.

„ *welkers doorsnyding gevaarlyk (op dat ik*
„ *niet segge dodelyk) is, maar hoe dog, altyd*
„ *geensints. Want ik heb een Kind gesien,*
„ *'t welk van een Meulen in dier voegen, in*
„ *de regter slaap was getroffen, datter eenige*
„ *Splinters van 't* Been *uitgenomen zyn, son-*
„ *der eenig ongemak, also heb ik ook de Slaap-*
„ *spieren door Heelmeesters somtyds sien open*
„ *snyden, sonder eenig toeval, dog de opening*
„ *moet altyd volgens den draad en loop der ve-*
„ *selen geschieden, en desen lopen alle na de*
„ *staart van de Spier.*

XII.

Ook vonden wy in desen *Bleeker* de *Slaap-spier*, daar die het minste beschadigt was, soo vast en massyf, ja gantsch onafscheidelyk aan de *Hooft-pan* vereenigt, dat aldaar geen half stroo breet spatje door de snyding om 't *Been* te ontdekken, en konde gewinnen, veel minder datmen daar konde 't *gebeente* ontbloten, om ruymte, als 't nodig was, voor de *trepaan* te bekomen, daar nogtans sommige Schryvers soo ruimschoots van hebben gelieven te schryven, ja selfs in hare figuren (gelyk in die van Schultetus te sien is) den leerling willen vertonen. Onder dies liever den Jongeling willende recommanderen, hier geensints te snyden, soo niet eenige *Panbreuk*, *Splinters*, *Inbuiging* enz. of veelheid van ondergevloeide t'saam vergaderde *stoffe*, 't sy geklonterd verrottend *Bloed* of *Materie*,

Vaste vereeniging des Slaap-spiers met het Been.

In wat voorvallen alleen de snyding word toegelaten.

den Lyder en ons aanparsen de *Opening* op de voorsigtigste wys te soeken.

XIII.

Reden wegens des Slaap spiers vaste vereeniging met het Been, waar die zy te vinden.

Paul. Barb. Anatomia practica lib. 2 cap. 1. pag. 84.

Soo nu den Leerling wyders belust mogt zyn, te weten, waarom het Pan-vlies alhier niet even als elders, het *Been* bekleet, maar als betekent is, de *Slaap-spier* omvangt, die doorleese de *Brief* door den naarstige *Chirurgyn Job van Meekeren* aan *Dr. Paulus Barbette* geschreven, daar hy geen klein licht deses *oorsaaks* sal vinden, waar heen wy dan ook den bescheidenen Leser, dies-aangaande, recommanderen.

XIV.

Hoe dat de Bloedstorting des gewonde Slaap spiers, of ook door de Incisie veroorsaakt moet worden gestemt.

De sterke *Hemorrhagia*, door verwondinge deses *Slaap spiers Bloedvaten*, heb ik nog altoos door bequame *Stupaden*, *eywit*, en een *Bloedstelpend poeder*, (daar uit alle scherpe *Ingredienten* moeten geweert zyn) en door het gebruik van *Compressen* en *Capitale bindinge*, door *Gods genadigen zegen*, gelukkig gestuyt. Dusdanige *Wonden* moeten tamelyk door *Stupaden* (voorsien met *Bloedstemping*) opgevuld ende bedekt zyn, en daar over met een *Defensijf-plaaster*; en voorts met eerst kleine dan grooter *Compressen*, insonderheid tegens de grond des *Slag-aders* en des *deels-holte* zyn gevuld en besorgt. Voorts sulks en 't *Hooft* wel vast gehouden, de bindinge door de *Capitale* *liga-*

Nuttigheid van de Capitale legatuur en hoe die geleit moet zyn

ligature geleid zyn, dewelke van vaſt *Lywaat* 3 vingers breet, redelyk lang, en aan beide de eynden opgerold zynde, eerſtelyk tegens 't gewonde deel over de vaſtgebondene *Compreſſen* begint, omgaande tot aan de geſonde zyde des *Hoofts*, daar over malkander gewent, het eene oprolſel voorts over en 't ander om 't Hooft word gebragt, ſulks die aan de gewonde zyde weer tot malkanderen komen, en het oprolſel 't welk over het *hooft* paſſeert, t'elkens onder het ander dat rontom gaat duikt, en als daar door beveſtigd word, ſchievielende het oprolſel 't welk over het *hooft* gaat, in 't binden ſoodanig, dat de onwendingen niet altemaal op malkander maar alſints 't ganſch *opperhooft* komen te dekken, en met het ander oprolſel, 't welk rontom gaat, de ombindinge t'elkens onderwyl ſoo vaſt beſluitende, en om de nek en het voorhooft die vaſtigheid gevende, die dan de noot des *bloetſtortings* vereysſchen ſal, gelyk ſulks alles veel klaerder door de handen en voor 't geſigt, dan door 't ſchryven kan worden geleerd. Ik mag ſeggen dat ik deſe maniere van *binding* des *hoofts*, niet alleen in de ſterke *bloedinge* deſes *Slaap-ſpiers*, maar ook anderſints, ontrent *Pan-breuken*, en diergelyke voorvallen voordeelig, gevoegelyk en onbekommerlyk heb ondervonden, dewyl die ſoo los of ſoo vaſt als 't behoort, en ſeer vaardig kan worden geleyt, verſtrekkende den Patient tot een beknopte ondermuts, dekſel en warmte.

XV.

Toebinding der Slag-aders.

Dog wanneer alle gedane devoiren, diemen in dusdanige *Bloed-storting* plag aan te wenden, vrugteloos mogte werden bevonden, soo keur ik voor 't nodigst, de gequetste *Arteria* door 't ondersteeken van een kromme *naald* (tot dien einde gemaakt) met een *draat* toe te binden, en soo het *Bloedtvat* te stoppen; siet daar van breder *Pareus* in zyn *Apologia* pag. 914. enz.

XVI.

Waarom de Convulsie op de gesonde zyde komt.

Waarom nu de gesonde deelen des *Aangesigts* in dese gewonden, door sulke *Zenuw-trekkingen* veeltyds worden bestormt, dat sal uw met weinig woorden dien braven *Hildanus* oplossen, daar hy in zyn tweede *Deels agtste Observatie*, dus schryft: „ Want „ de gesonde *Spier* zyn pligt betragtende, „ trekt het *Kaak-been* na sig, maar de be- „ schadigde onmagtig tot zyn werk, doed „ dat het *Kaak-been* niet sonder groote pyn „ en gevaar van 't leven, na de *gesonde zyde* „ toegetrokken word. Dit souden wy mogelyk nog wel wat breeder konnen uitpluissen en klaarder vertonen, maar tyd en moeiten ontsienden, soeken van nodiger saaken te spreeken. Onderwyl kan ook van sulks den *Francen Medicus Francois Rachin* in zyn 4. Boeks tweede Deel Cap. 5. pag 108. nagesien worden; desgelyks *Pareus* Libr. 10. Cap. 11. enz. als ook meer andere Schryvers die van dusdanige saken omstandiglyk hebben geschreven.

Het

Het V. Hooftstuk.

1. Kneusing, dreuning, en davering der harsenen syn meermaals doodelyk. 2. En daar van een aanmerkens waardig voorval. 3. Redenen waarom die soo gevaarlyk of doodelyk zyn. 4. Een tweede Aanmerkelyk voorval. 5. Bedenkingen over derselver sware toevallen. 6. Evenwel is dit gewigtig voorval niet altyd doodelyk. 7. Exempel van een gewenste uitkomst. 8. Tweede exempel. 9. Verscheidentheid der toevallen. 10. Derde exempel. 11 Vierde voorval. 12 Bewys dat de gekneusde verdorven stoffe, somwyl tot behoud des Patients uitgedreven en elders ontlast word. 13. Vyfde exempel van een gewenste uitkomst. 14. Dusdanig een ontlastinge des etters, en

mag niet opgedroogt worden.
15. Watmiddelen tot des breins schuddinge enz. wyders konnen werden gebruikt.

I.

Breins schuddinge, davering, kneusing enz. zyn
(a) Contusie
(b) Fractura.
(c) Inpressio.

TOt dus verre van des *Hoofts* uitterlyke *verwondinge* en *kneusingen* gesproken hebbende, soude nu komen tot des *Bekkeneels* ongevallen, (a) *Kneusinge*, (b) *Breuken*, (c) *Inbuigingen* enz. Maar overwegende, hoe dat soo meenigmaal niet in de harde, maar sagte deelen des *Hoofts*, soo wel in als uitterlyk de voornaamste swarigheid van het ongeval schuylt, en hoe dat meermaals de *Contusie* in des *Hoofts* binnenste deelen veel swaarder, als uitterlyk ons het *Oog* vertoond, word bevonden, en dat zonder *pan-breuk*, of uitterlyke verwonding den *patient* nogtans somwyl haastig zyn val besterft. So staat, myns oordeels, van sulks een weinig te spreeken, alvorens de *bekkeneels-breuken* bysonderlyk komen te roeren, dog om geen een saak tweemaal te schryven, soo sal ik tot verkortinge deser verhandeling tonen, 't geen my uit veel *exempelen* wel het byzonderlykst dies-aangaande, is voorgevallen.

Meermaals doodelyk.

II.

En daar van een aanmerkenswaardig voorval.

Cornelis Paulisz. van *Hoesem*, op d'uitreys met ons na *Oost-Indien* varende, vonden

den wy 's middernagts tusschen den 14. en 15. *Augustus* Anno 1658. in een geweldige *storm*, door 't bonsen der *Zee*, en 't geslinger des Schip, van stuerboord na bakboort tot in de Kokx Vuylen-bras gesmeeten, van daar men hem als *half dood*, *beswymt*, en *Galbraakende* ons te voorschyn bragt, met uitlosing van eenig *bloed* uit het regter *Oor*, voorts volgden *diepen slaap*, *mymering*, *snorking* enz. 't *Hair* langs des regter *Hoofts* zyde hebbende afgeschooren, soo vonden wy niet anders, dan maar een klein blutsijen in de *huyt*, een weinig boven het rechter *Oor*, met so weinig of geen uitterlyke *Swelling*, *Kneusing*, of *blauwigheid*, dat de omstanders oordeelden na haar verstand. Het *Hooft* en den *Hals* met *Olie* van *Rosen* en *Mirtelen* warm bestreeken en met onse bescherm-plaaster van Vigo besorgt, als ook door ordere van myn *experten Opper-Chirurgyn*, (vermits ik doen nog maar de *Onder Chirurgyns plaats* bedienden) hem omtrend 8. *oncen bloeds* uit de regter *Arm* getrokken hebbende, soo heeft men hem voorts ter ruste geschikt, op dat wy door den tyd de gevolgen mogten ervaaren.

Wy vonden hem 's morgens beter, weer spreekende, ende vry tamelyk by zyn verstand, lieten hem op iets dat hart was byten, en vraagden hem, of hy niet hier of daar eenige *pyne* gevoelden, het antwoord was *neen*, als dat wel wat swaarte en weedom door 't gantsche Hooft vernam, 't verband

los

los maakende, vonden niets ter wereld; dies sogt men de inwendige *Kneusing* te resolveren, verhopende het beste.

Maar op den *derden* en *vyfden dag* kreeg onsen *Lyder* een (a) *Zenuwtrekking* op de *contrarie zyde* des *vals*, namentlyk in de slinker *Spieren* des *Aangesigts*, dies wy (geen uitterlyke teekenen voor 't *Oog*, nog gevoel van *Pan-brenk*, *Scheur*, nog *Inbuiging* vernemende) meest voor het uitgestort *bloed*, 't welk door de geweldige *val*, door de *dreuning* en *schudding der harsenen* uit desselfs tedere *vaatjens* gevloeit, mogt *rotten*, ons vonden bevreest te zyn. Seer gaarn had ik gesien, dat myn *Opper-Chirurgyn* (die my doenmaals te slaphartig scheen, een brave *kruis* of andere *snede* ter plaatse des *vals* had gemaakt, te meer dewyl het aldaar vry veilig en sonder de *Slaap-spier* te quetsen, konde geschien, om niet alleen dus het *been* te ondersoeken, maar ook des noot zynde, de *boor* te stellen, op dat dus het *lydende deel* genadert, den *Lyder* misschien nog mogt worden geredt. Maar dese voorstelling wouw (mogelyk om myn Jonkheid) niet over de brug, de onseekerheid van de *plaatse* des *lydens*, van de *uitkomst* en *vrees* voor 't domme gespuys des *Volkx*, hielden het Mes in de Kooker, en ons de bekommernis in het gemoet.

(a) *Convulsio.*

Nochtans op onse devoiren, begon den *Patient* weer merkelyk (immers voor 't uitterlyk oog) te avanceren, geen *Koort-*

sen,

ſen, *Zenuw-trekkinge*, *Slaâp-ſugt*, nog *mymering*, wierden de *tweede*: nog derde *week* meer beſpeurt, *'t verſtand* dat helderde op, een gematigde *apetyt* en de *Kragten*, namen dagelyks toe, en (daar dog *Matroos* op vlamt) een pypje *toebak* kreeg weer ſmaak, en hy (ſelfs tegens onſe waarſchouwing) weer plaats aan zyn *Botteliers bak*, dewyl hy getuigde, de koſt hem daar beter te ſmaken, als ſagter voedſel, 't geen wy hem beſchikten, hy wandelden over het Schip; ſonder van eenige *duiſelagtigheid*, *Pyn* of *Ongeval* meer te klagen, hy lagte, en diſcoureerden nu met zyn Makkers gelyk een geſonde, en toonden hem ſeer wel gemoed, ſo dat wy nu ſelfs alle twyfeling, vrees en bekommernis meer en meer quamen de ſchop te geven, en voor my, ik wagte my nu wel van tegens myn *Opper-Chirurgyn*, veel min tegens andere, van de *ſnyding* des *Hoofds* te ſpreken; nademaal het nu: als ſeekerlyk ſcheen, met wat een gewenſt *ſucces*, (ook ſonder dees *extremiteit*) de ſaken nu quamen uit te vallen nogtans verſchool ſig de ſlang onder 't gras, en duurden dit ſchoone vervolg tot op den vyfden *September*, zynde nu na zyn val den 12. dag, als wanneer een klein *Koortsjen* te voorſchyn quam, het welk toenemende, ſtorten hy weder in, de *ſpaſmus* of de (a) *Zenu-trekking* des *aangeſigts* quam nu weder alsvoren den *afgang* en 't *water* ontliepen hem tegens dank, de *Slaap-ſugt*, *Mymering*, *Koortſe*, en *Flaautens* namen ſodanig toe, als het (a) *Spaſmus.*

verstand en de *kragten* verminderde, so dat hy eindelyk op den elfden *September* uit zyn *elenden* verlost, en het *doode lighaam* (vol-gens) Scheeps gebruik in zyn *Combaars* of *Deeken* benaait, over boord geset is ge-worden.

Wy versogten aan den *Capitein* van het *Schip*, het *Hoofd* te mogen openen, om regt de plaatse des *lydens* en d'oorsaak des *Doods* te weten, dog die vond sulks (om d'opspraak des *Volks* gantsch ongeraden, dies wy niet verder, als in ons voorgaande gevoelen bekragtigt zyn geworden.

III.

Redenen waarom de kneusingen, daveringe, dreuningen en schuddingen van de hersenen soo uittermaten gevaarlyk en meermaals doodelyk zyn.
(b) Cranium,

Dit voorval leerd ons, noyt te veel, op de uitterlyke schyn-genesing des *lyders* te steunen, wanneer iets inwendigs de quaal *suspekt* gemaakt heeft: want alwaar door een geweldige *Val*, *Slag*, ofte *bons* de *nobele Hersenen* so kragtig *onthutst* en *ontstel*[d] zyn geworden, daar moet buiten twyffel ook eenig *bloed* uit de fyne *bloedvaatjens*, het sy dan of onder het (b) *bekkeneel*, of tus-schen de *Vliesen*, of ook in 't *brein* selfs uitgevloeit zyn, immers wy weten hoe lig-telyk dat dit geschien kan, en hoe *gevare-lyk*, *onseker* en *bekommerlyk*, sulks te agten: sy *gevarelyk*, want dit uit gevloeid *bloed* geen uit nog doortogt verkrygende, ver-rot seer haast, en komt dan den *lyder* het *leven* daar in te schieten, *onseker*, vermits d' *onsekerheid* van de regte *plaatse* des *onge-vals*

vals, en *bekommerlyk*, want de noodſakelykheid, de pligt en de *Chriſtelyke liefde* om onſen *Even-menſch* te behouden, dringen op 't kragtigſt ons aan om door alle bedenkelyke wegen en middelen, d'oorſaak des ongevals, op te ſoeken en weg te nemen, dog hoe ſal men 't ſoeken, en waar ſal men het ſekerlyk konnen aantreffen; want ten allerbeſten genomen, het bloed leid in veelheid, of minder, of ook wel in een kleine quantiteit, maar even onder het *bekkeneel*, over het *dikke* (niet *harde*) maar ſeer *gevoelyk-vlees-agtig* (c) *Moeder-vlies* uitgeſtort, hoe ſalmen nogtans dat plaatsjen regt weten te vinden, alwaar door 't maken van een ſo kleinen *Opening*, als door *'t trepaneren* geſchied, d'*onthoudene ſtoffe* (juiſt aangetroffen) ſal konnen werden ontlaſt, inſonderheid daar nog uitwendig de *quetſing* ſo klein, en alles ſo duiſter ons voorkomt, ook kan door 't ſterk gedreun des *Vals* of des *Slags*, het *bloed* (of ook d'andere vogten) wel elders inwendig zyn uitgeſtort, als daar ſig uitwendig die plaats ons vertoond, ja ſulks kan ook wel dieper, en tuſſchen de *Brein-vlieſen*, of in de *ſubſtantie* des *breins* geplaatſt zyn, en dan is die *edele handkonſt* (het ſtellen des *trepaans*) onnut, in ſomma de *gevaarlykheid* de *onſeekerheid* en *bekommerniſſen* deſes ongevals, moeten novt gering geagt zyn, voegt daar nog by, de gewonelyke *ſlaphartigheid* der naaſten *Bloed-vrienden* des Lyders, die geenſints (immers ſeer ſelden) op gronden, ſo

(c) *Dura mater.*

vol van *onſekerheid*, een ſo ſwaar hulpmiddel ſullen willen gedoogen in 't werk te ſtellen, waar by dan nog komt de beſchroomtheid en vrees voor een quade naam in de *Konſt-oeffenaars* ſelfs, en daar by de ſorgeloosheid en onbekommertheid des *Patients*, die al ſeer ſelden het groot gevaar (daar in men hem ſegt te zyn) ſodanig gevoeld, of agt en geloofd, als wel het gewigt des *quaals* verdiend en vereiſt, wat wonder is 't dan, dat in des *breins ſchudding*, ſchoon dat alles uitterlyk ſig ſo wel ſchynt te ſchikken, nogtans ſo veel *ſwarigheid* ſchuild, en dat meermaals tegens yders gedagten (ik ſpreek van die 't quaad niet en kennen; de uitkomſt ſo *doodelyk* word bevonden, waar van ik (by deſe) gelegentheid, nog een klein *ſtaaltjen* den leſer kortelyk ſal vertonen.

IV.

Een ander aanmerkelyk voorval.

Een aanſienelyk *borger*, in 't ryden met een *Koets-wagen* met veel *menſchen* omſtortende, bonſden in dit omvallen ſodanig met de zyde en 't agterſte deel des *Opperhoofds* tegen de boog of ribbe des Wagens en harde grond, dat hy voor *dood* gantſch *beſwymt*, ſonder *ſpraak*, of *beweging*, al *ſnuivende* bleef leggen, dog na veel roepens en trekkens, van het (door drank verheugde) geſelſchap, als uit een *diepen ſlaap* ontwaakt, op de wagen, en in den avond ſtond t'huis geraakt zynde, ſo heb ik hem nog (als verheugt van de *Wyn*) *luit-rugtiger*

dan

dan zyn gewoonte was bemerkt, en met een tamelyke groote gekneusde *Wonde*, die schuins, dog geensints tot aan 't *been* nog in 't *Pan vlies* indrong, omtrent des *Opperhoofds-agterdeel* daar de *Pyl en winkelnaad* haar t'zaam voegen, *gequetst* bevonden, 't *hair* afgeschooren, de *Wond* afgewassen, met kleine gerolde *Wieken*, en met ons *Digestyf* bestreeken, wel opgevuld, voorts besorgt, en hem een *Ader* geopend hebbende, so heb ik hem, van stonden aan (schoon dat hy zyn *tafel-gasten* het *soet geselschap* die met hem uitgeweest waren) nog vriendelyk sogt t'onthalen, en dat hy al laghende getuigden en roemden geen nood te hebben, gesond, fris, vrolyk enz. te zyn, nogtans wel ernstig 't *bedde*, de *rust*, en aan yder de *stilte* gerecommandeerd, dog hoe dat dit doorgaans, daar *vrolyke gasten* en *soete vrindinnen*, van elders zyn overgekomen, en diemen onthalen wil, word gehoorsaamt, is yder bekend, en ook vond ik hem 's morgens vroeg niet in 't bed, maar al wederom opgestaan en door 't huis, getuigende aan my, seer wel te pas te zyn, en gantsch geen ongemak van belang te gevoelen, hebbende voorgenomen, so aanstonds na *Amsterdam* te gaan, dog dit hield ik tegen, verbond hem, gebruikende *etter voort brengende middelen*, *dilateerde* de *Wonde* met ronde gerolde *Wiekjens* en recommandeerden hem ernstig *stilte*, *rust*, *warmte* en *sagt voedsel*, immers (dewyl ik al wat te sorgvuldig scheen) te

Sutura Sagetalis & Laondoides.

ten minſten ſulks voor ſo lang aan hem, en zyn *Huiſvrouw* verſoekende, dat dog de eerſte 8 dagen mogten voor by geraakt zyn onderwyl ſcheen ſig alles na wenſch te ſchikken, tot aan den ſevenden dag, als wanneer ik aan de *Pols* een klein *Koortsjen* begon te vernemen, klagende daar benevens van eenige kleine, dog duiſtere *pyne* des *Hoofds*, als doen (op myn verſoek) den *geleerden Heer Burgermeeſter Mahu le Febure* als *Medicus* tot my verſogt, en door my (al wat verhaald is) toegediend zynde, approbeerden al 't gene gedaan was. De gekneuſde *Wonde* gaf als nu quantiteit *Materie*, dog konden als nog geen ontblotinge des *beens*, nog van het *Pan-vlies*, (dat ik wel wenſten) bekomen, myn voorſlag was de *Wonde* te *dilateren*, door 't *Inciſorium*, en het *Pan-vlies* (dat ik vermoede *gekneuſt*, *opgeſpannen*, *geſwollen* en *ontſteeken* te zyn, door te ſnyden, maar hier ſag dien *Heer* (als ſulks niet ſo noodſaakelyk keurende, en om dat ſulks niet ligtelyk ons ſou toegeſtaan worden, wat tegens aan, dus ſchokten de ſaaken dan wederom eenige daagjens voort, avancerende met de 10, 11, 12, en 13. dag, onder 't gebruik van eenige ſagte *Medicynen*, en met de *Wonde* ter *dragt* te behouden, weer merkelyk, het *Koortsje* verminderde en alles ſcheen ſig nu wederom wonderlyk wel te ſchikken want wy en hadden tot nog toe, gantſch geen *mymering*, *doffigheid* nog *ylhoofdigheid*, ſomma gantſch geen gebrek in 't *verſtand* bemerkt

nerkt de *ſlaap* was *natuurlyk*, en zyn *voed-el* ('t welk ſagt was) bequaam hem niet qualyk, ſo dat nu weder wat moets begon-len te krygen.

Dog met den 14, 15, en 16den dag, be-gon ſig weder een *Koortsjen* met eenige kleine ontſteeking des *Aangeſigts*, als ook (het welk ons mede niet goeds betekende) een *doffigheid* in het *verſtand*, met *gapen* en geeuwen, *onluſt* en *ſlaperigheid* verſeld, aan ons te vertooneu, dies was myn voorſlag, terſtond een groote *blaardragt* in de *Nek*, digt tegens het *Agterhoofd* t'appliceren ge-lyk geſchieden, als ook, om nog een *Chi-rurgyn* benevens my te mogen hebben, dat-men ook toeſtond, dies koſen wy tot ons, den ouden welgeoeffende *Mr. Gerrit Hout-wyk*, toen ſogt ik weder de ſaaken daar henen te wenden, dat men de tot nog toe-open-en ter dragt gehoudene *Wonde* tot op het *been* toe mogt openen, om dus de quaal, genaderd, het *been* t'onderſoeken. Im-mers ten minſten 't gekneuſde en opgeſpan-ne *Pan-vlies* ſcheiding, en lugt, voor de onderſchuilende vogten te geven, dog dit wilde weder niet voort, dewylmen ge-lootden dat de *ſuſpecte* gevolgen, niet door yet uitterlykx, maar door het innerlyk t'ſaam geſtolt bloed, wel mogelyk in de binnenſte deelen der *Herſenen* ſchuilende, wierden veroorſaakt, en ſulkx wel meeſt apperent ons toeſchynende, wat men dan van d'*inſnydinge* anders, dan *nadeel*, *miſ-noeginge* ende *Calangie* had te verwagten,

dus bleef 't werk steeken, en wierden de saaken met *Clisteren*, *Hart-sterkingen* (want nu begonden de *Kragten* ook af te nemen) en met *Corroborantia* voor het gequetste *deel*. *Blaardragten* enz. als vooren vervolgt, dog onderwyl nam met den 20 en 21sten dag, (na des *Lyders val*) zyn *lyden* nog toe, het *verstand* de *kragten*, en wat ons kon dienen, verminderde, en de *Ontsteeking* verspreide sig niet alleen over het *aangesigt*, maar ook over de gantsche *partye* des *Hals* en der *Rugge*, de *Koortse* verwakkerde, so ook de *sluimerslaap*, en het verlies aller nodige werkinge des *Lichaams*, so dat hy eindelyk op den 25sten *dag* zynes *ongevals*, al *slapende d'eeuwige Rust* heeft aangenomen.

Wy hadden seer gaarne 't *Hoofd* geopent, om in te sien, waar dat de *grond-quaal* geweest mogt zyn, want ook de seer bedroefde *Weduwe* wenste te weten, of haar man van de *Val*, of ook wel, van de by gekomene *Siekte* mogte gestorven zyn, waar op ik haar, en de vrienden, beltond toe te voegen, datmen sulkx, door een klein *ondersoekjen* in 't *Hoofd* te doen, veel klaarder, als nu, soude konnen weten, dog dit wierd geensints toegestaan, dies wy dan ook in dit *voorval*, wegens de regte *grond-plaats* des *Lydens* in onseekerheid zyn gebleven, alhoewel dat wy gesamentlyk hebben geoordeeld, de *dreuning* en *schudding* des *breins* door de *Val*, en 't *saamgevloeid Bloed uit gekneusde Bloed-vaatjens*, geen *uittogt* nog *losing* bekomende, en

daar

daar *verrottende*, de eenige en genoegsame *oorsaak* van des *Lyders dood* geweest te zyn.

V.

Want de stremming en 't stollen des *bloeds* en der vloeyende vogten (door het geweld des *Vals* of *Slags*) uit so tedere vaatjens en pypjens, dus in dees binnenste *deelen* van 't nobele *Brein* of ook wel-omtrent, of tusschen des selfs *bekleetsels*, ontsprongen, uitgesypelt of t'saamgevloeit zynde) veroorsaakt terstond der selver stilstant bederf, versweering, verrotting enz en een verstopping; ook wel een doorknaging en verder bederf, der so menigvuldige *Vaatjens*, *Klieren*, *Vliesen*, en vordere *deelen*, die tot des selfs passage en door-stralinge dienen, dies alles dus in zyn werking zynde gesteurt, de sinnen verstroyt, de bewegingen opgehouden, en so noodsaakelyken doorvloet der so fyne *geest-ryke Vogten* opgestopt wesende, so is 't geen wonder, dat *beswyminge*, *flaautens*, *beroerten*, *zenutrekkinge*, *slaap sugt*, en ophouding der *functie*. In de *werktuigen* der *sinnen* ontstaan, alleenlyk continueert de *Adem-haling* en het kloppen des *Harts* en *Slag-aderen*, dog op een veel onvolkomender ende langsamer wys, als in de gesonde, gelykx als ik selfs menigmaals hebbe geremarkeert, en sulkx, overmits een so grooten beletsel door de ophoudinge van 't vlugtige *Senu-vogt*, het

Redenen waarom so veel sware en veeltyts dodelyke toevallen en rampen op des Breins schuddingen en kneusingen, komen te volgen.

ſtollen en ſtilſtaan des *Bloeds*, verſtopping der *Vaten* enz. geſchiet, ſo en is 't ook geen wonder dat de *Patienten* van ſtonden aan, of eerlang komen te braaken van wegens de groote gemeenſchaps des *Maags* met de *Herſenen* niet alleen door de *Vlieſige ſelfſtandigheid* van de *Maag* (als oorſpronkelyk uit des *Breins vlieſen*, maar ook door 't *ſeſde paar Senuen* die uit de *Herſenen* ſpruitende, niet alleen anderer *deelen*, maar ſelfs de *Krop* van de *Maag*, ook van haar uitſpruitſels toe ſenden, die dan ook door des *Breins ſchudding*, *turbatie*, ende *ontſteldheid* ſeer ligtelyk worden beweegt, en (over de gantſche partye des *Maags* verſpreit zynde) ſo word die als 't ſaam getrokken, ſo dat dus de *braaking* ontwyffelbaar volgt en ſelfs de *Gal* (als een ligt bewegende ſtoffe, ook gaande geraakt, in de *Maag* geſtort, en uitgebraakt word, wat nu de *ſlaapſugt* belangt, die ontſtaat in de ſulke, overmits d'uitgeſypelde vogten, of tuſſchen of in de nobele *deeltjens* der *Harſenen* komende te verrotten, ſo langs hoe meer, alle des *ſiels* nodige *werking* worden opgehouden, ſo dat het edele *Vogt der Senuen* en de *Levendige Geeſten* door verſtopping en rotting der lydende *deelen*, geen invloet nog doortogt vindende, alle beweginge komen ſtillen te ſtaan, ſo dat de *Sinnen* het *Gevoel*, het *Gehoor*, het *Geſigt*, de *Reuk* en de *Smaak*, ja dat *Edel Verſtand* van den *Menſch*, bedwelmt, verdooft, vernietigt en uitgebluſt komen te worden, en dus de

Le-

Levendighoudende kragten, Warmte, om-en *door-vloet* 't soek geraakt zynde, so is 't dat den *Lyder* al *slapende* tot zyn vermindering komt, en al snuivende sterft, invoegen de *Slaapzugt* in dit ongeval, doorgaans, tot een voorbode des *Doods* verstrekt, of ten waare, dat dees onthoudene, uit gevloeide, gekneusde *stoffe*, gansch weinig, en niet in de binnenste deelen des *breins*, gestort zynde, nog door *neus*, *oor* of *mond*, ook elders, of door een *opening* in de *Hooftpan* te maaken, ontlastinge quam te verkrygen.

VI.

Dit zyn de *twee doodelyke brein schuddingen*, die my zyn voorgekomen, indien den *Leser* de *Schryvers* opslaat, sal by *Hildanus*, *Pareus Schultetus*, en andere wel geoeffende *Chirurgyns* meer *exempelen* vinden, evenwel sterven sy niet alle, dewelk door eenig uitterlyk geweld, de *Hercenen* mogten *onthutst*, *geschut*, en beschadigt zyn, gelyk niet alleen veel *Autheuren* gewagen, maar ook nog dagelykx d'*ondervinding* ons leert, want gelyk het gewigt van de *quaal*, Het onderscheid der beschadigde *deelen* des *hoofts*, en de verscheidentheid der *subjecten*, de verscheidentheid der *toevallen*, voort brengen, soo moeten ook daar op noodsakelyk de gevreesde of gewenste *successen* komen te volgen, dog dewyl veelmaal ons alles soo duister voorkomt, so verschynt

Evenwel sterven sy niet alle, die door de dreuning der Hercenen met zware toevallen werden besogt.

ſchynt wel te goeder uitkomſt, meer hoop als vrees, en vallen de ſaaken dan nogtans wel averigs uit, en wederom vinden wy meermaals wel alles t'eenemaal *deſperaat*, daar nogtans de ſaaken ten beſten uitvallen, hoe ſchoon dat alles ſig ſomwyl aan ons vertoond, ſulkx hebben wy aangeweſen, daar nogtans de uitkomſt ſo doodelyk is geweeſt, het goede gevolg, uit ſwaare *voorvallen*, ſal ik uit ſeer veel andere (door Gods goedheid geneſen) alleenlyk met dees weinig exempels beveſtigen.

VII.

Exempel, van een gewenſte uitkomſt.

Matthys Heindrikſz. van een Wolwever (om 't ſober loon) een Metſelaars Opperman zynde geworden, viel op den 21ſten *November* 1675. door een duiſeling van de Stellagie, die in der hoogte tegen een Schoorſteen gemaakt was, tot op het dak van het Huis, van daar in de goot, en ſo tot beneden op ſtraat, daar hy tegens de ſteenen *gebonſt*, *beſwymt* als een doode ganſch onbeweegelyk bleef leggen: in huis, en by het vuur gebragt zynde, vond ik hem de regter *Slaap-ſpier* en *zyde* des *Hoofds* wat gekneuſt, met een klein *Wondeken* boven het *Oog*, als ook de regter *Arm* en *Heup* door een *kneuſing* beſchadigt, hem verbonden en omtrent 7. *oncen Bloeds* uit zyn *regter gekneuſden Arm gelaten* hebbende, kreeg hy terſtond zyn *Spraak*, en zyn *Verſtand* tot ſo ver, dat hy vroeg, of hy hadde gevallen, niet wetende

de hoe dat hy van de hooge ſtellagie af geraakt was, hy *braakte* nu dikmaals en toonden door ſotte woorden en vreemde gebaarden, genoegſame teekenen, dat hem de *hercenen* door een ſo geweldige *Val*, niet weinig *onthutſelt* waren geworden.

Nogtans door d'ordinare Remedien, aan hem in 't werk geſteld ſo heb ik hem in den tyd van 14. daagen volkomen tot ſyn *verſtand* en in ſyn *geſontheid* herſtelt geſien, hem doen belaſtende na de Kerk te gaan, om voor ſo grooten weldaad, den *Heere* waare dankbaarheid te betoonen.

VIII.

Rookus Dirkx, *Soon*, van ſyn ambagt Scheeps-timmermans-knegt willende op den 24ſten *December* 1685. twee ſeer groote regt opſtaande Stengen, in 't omvallen ſtutten en vangen, ſtort onder dit werk met de regter zyde des *Hoofds* tot de kantige *balken* neder, en krygt dus dees nedervallende ſtengen op de ſlinker zyde des *hoofds*, ſo dat hy onder ſulken ſwaarte bekneld en getroffen. het *bloed* hem ter *keel*, de *neus* en het *ſlinker oor* geweldiglyk uitgevloeit quam, ik daar by verſogt ſynde, vond hem t'huis gebragt, en voor een *groot vuur*, op kuſſens nedergeleid, het *Bloed* vloog hem nog vervaarlyk tot *neus* en *keel* uit: hy *braakten* en ſpoog niet anders dan *bloed*, geen *Spraak*, *Verſtand* nog *Kennis* wierd in hem bemerkt, hy lag te *ſnuiven* en te *ſnorken*,

Tweede exempel.

ken, even als iemand die van een *beroerte* bevangen en aangetaſt word bevonden.

Myn eerſt werk was, hem wat van het *vuur*, en voorts in een *ſlaap-bank* te verplaatſen, het hair (ſo veel nodig) weg-genomen en alles geviſiteert hebbende, vond ik niet anders dan een groote *kneuſing* der ganſcher ſlinker zyde des *Hoofds*, en des *Aangeſigts*, geen *Wonde*, nog teekenen van *inbuiging*, nog *breuk*, dienvolgens het *hoofd* op de ordonnaris wyſe verbonden, een *Ader-lating* in de ſlinker arm gedaan, en dus de *bloed-ſpouwing* verminderd, en *ſtilte* gerecommandeerd, en op 't verſoek der vrienden ook *Heer-ooms* komſt (om aan hem 't laatſte *Olyſel* te geven) toegeſtaan hebbende, is dien nagt voorts door hem al *ſlaapende*, en ſomwyl nog eens *bloed-ſpouwende* door-gebragt geworden.

's Morgens met den welgeoeffende *Dr. Johannis Siſmus*, by hem komende, vonden hem weder een weinig beſpraakt, dog *dommelig*, *ſlaperig*, ende nog ſomwyl eens veel dun-waterig, en dan ook wel een verdikt *gecoaguleert Bloed* uitſpouwende, wy voelden nu boven het ſlinker *oor* ontrent de ſcheiding van 't *Steen* en *Opper-hoofds-been*, als een duiſtere *kraaking* van eenig gebrooke *been*, maar evenwel anderſits geen oneffenheid ter wereld, dies hebben wy *met* onſe gewoonelyke *Plaatſter* voor de *Contuſie*, met de *Saffraan-plaaſter* vermengelt, alles beſorgt, ja ſelfs ook de gekneuſde *deelen* des *aangeſigts*, en des *hals*, (die

Os Petroſa.
Os Parietale.

Emplaſtrum ad Contuſiones.

(die wegens de veelheid der onder en tusschen gevloeide stoffe des *bloeds*, met geen klein *geswel* en *Echymosis* vonden beset, ook daar mede beleid) en ook dus vervolgt, en voorts door het *Clisteren* en *Set-pillen*, als ook met verquikkende *Hart-sterkende Remedien*, *Syroopjens* tot losing der op de *keel* vallende *bloedige Fluimen*; goede maniere des *Levens*, *voedsame Sopjens*, *warmte*, *stilte*, *rust*, *donkerheid* enz. so veel door *Godes genade* te weeg gebragt, dat ook in 3. weeken tyds, desen *Jongman* weder in syn volkomen gesontheit hebben hersteld gesien.

IX

Somma, dusdanige *Contusien*, *schuddingen*, *dreuningen* en *ontsettingen* der *Hercenen* syn seer divers, so van wegens de verscheidentheid des *quaals*, des beschadigde *deels*, der *gevolgen*, en het verschil des *subjects*, want somtyds is de *Val*, *Slag*, of *Stoot* gering geweest, somtyds swaarder, en ook wel op 't alderverschrikkelykst aangekomen, de plaatse des beschadigde *deels* brengt so veel verscheidentheid aan, als de *deeltjens* de *nobele Hercenen* (in *Clieren*, *Vliesen*, *Merg*, *Slag-aders*, *Aders*, *Senuwen* enz. bestaande) menigvuldig en veelderley, en des *Breins-holen* en *kamerkens* verwonderens waardig worden bevonden, waar door dan ook de gevolgen so verscheidentlyk syn, want de sommige sterven of terstond of maar weinig

De verscheidentheden omtrent de gevolgen van des Breins schuddingen, dreuningen, enz.

nig uren na 't eerste Verband; gelyk my meermaals, en nog onlangs in een Metselaars-knegt (die van de top eenes huis op de straat nederstorten en weinig uren, na het eerste Verband dewyl ook de beenders verschrikkelyk waren gebrooken, al ronkende stierf) is wedervaaren, andere vinden wy t'eenemaal in haar *Verstand* geraakt, de *sinnen* verstroyt, gantsch *sot*, en *sporeloos* in al haar *Actien*, waar van ik hier, uit meer andere, maar alleen een klein *staaltje* sal vertoonen.

X.

Derde voorval.

De Knegt van *Andries Andriesz.* Bleeker, op de *Glip* woonende, buiten *Haarlem*, met de wagen omvallende, en dus ter aarde gebonst, braakten geweldig, en heeft eenige daagen en nagten, sonder eenige *spraak* al *slapende* en *snorkende* doorgebragt) ja was in 't begin met luit roepen (schreeuwen) nog trekken niet wakker te krygen, van twee verscheidene *Aderlatingen* had hy gantsch weinig of geen beweging getoond, den afgang (door *Darmprikkelende Clisteren*, of ook door *Set-pillen* gevorderd) liet hy (sonder eenig besluit of *Verstand* te gebruiken) passeren, 't gesigt stond (wanneer hy nu door veel moeiten een weinig ontwaakt was) gantsch wilt, en voort eenige dagen so sottelyk, of hy den *sotsten* in 't *Gekken-huis* hadde geweest hy liep, toen de *slaap* wat verminderde,

en

en (door goet voetsel, de *Kragten* aangroeiden) in 't *Hempt* uit het Bed, en bedreef (met de *Bleekers Meysjens* zyn goelyke vriendschap te willen betoonen, de sotste kueren en grillen, evenwel is ook desen *Quidam*, door onse devoiren, namentlyk door de gemelde *Ader-latingen*, verschei-de groote (a) *Blaardragten* in de *Hals*, en versterkende *Plaasters* tot de gantsche gekneusde sijde des *Hoofds*, mitsgaders door innerlyke *Hartsterkende Medecynen*, *scherpe Clisters*, *Set-pillen*, *Sagt voetsel enz.* voorspoedig door *Godes genaden* weder hersteld geworden. (a) *Vesicatoria*

XI.

De *Natuur* red somwyl sig selfs seer wonderbaar, met de onthoudene gecoaguleerde verdikte gepletterde stoffe, selfs uit des *Breins* binnenste deelen, te verplaatsen en uit te dryven, waar van ons nog onlangs een klaar exempel is voorgevallen, *Lourens Heindrikx Zoon*, Hovenier en Stalknegt van den Heer *Elias Marchant*, storte met zyn Corpus, ruim twee honderd pond swaar, van de Hooy-solder, daar hy uit zyn Slaap wierd geroepen, des avonds in 't donker, en half slaap-dronken, door 't luik van een seer hooge verdieping eerst met het hoofd op een paal, voorts tot om laag op de klinkers ter neder, daar men gansch beswymt met zyn gewonde bloedige Kop, digt tegens de voeten der Paarden *Vierde Voorval.*

den vont leggen, in 't huis en by een goet vuur gebragt, en ik met de Chees in den donkeren Winterſen avond uit de Stad en en op de Woning by hem gekomen zynde, vond hem weer by zyn verſtand, dog met een ſeer groote wyt-gapende *Wonde* in het Hoofd gequetſt, de welke van 't *Juckbeen*, by 't ſlinker Oor beginnende opwaards over het *Hoofd*, tot in de regter zyde na de Nek, afdalende, eindigde, ſo dat langs die groote lengte want hy al vry wat groot van bol was, het gepletterde *Pan-vlies* alleenlyk nog op het *Bekkeneel* was geplaatſt, leggende de gantſche gekneuſde *Huit* en dekſels des *Agter-hoofds*, als een *Munnikx-kap* met ployen na de Nek nederwaards geſchoven, ſo dat ik bekenne moet noyt diergelyke te hebbe geſien, het hair, waar van de *Wonde* nu voor een groot gedeelte gevuld was, langs de groote lengte der *Wonde* rondom heen afgeſchooren en weggeruimt hebbende, voegden ik deſe *afhangende Muts* weder opwaards, het *Panvlies*, en het *Bekkeneel* met wieken in warme *Spiritus Vini*, en digt by het *Oor* daar de *Bloedinge* 't grootſte was, de *Bloed-vliet* geſtempt, en over de gantſche *Wonde* voorts wieken met ons *Unguentum Baſilicum*: Om ſpoedigden etter te krygenen ook met eenige *Heg-en Defenſyf-plaeſters*, *Compreſſen* en *Omwindinge* voorts beſorgt zynde, ſo trok ik hem uit de linker Arm 8. oncen Bloed af, onder het welke dat hy geen kleintje aan het braken geraakten, waar op ik hem aan-

ſtonds

ſtonds een warm Bed, de ruſt; ſtilte enz. gerecommandeerd heb, getuigende in het weg gaan aan de byſtanders, niet ſo veel voor de *Wonde*, als wel voor des *Breins ſchudding*; en *kneuſing* (die *doodelyk* konde weſen) bedugt te zyn.

Twee a drie dagen, Verbond ik hem op de Hofſtede ſonder merkelyke toevallen anders, als een klein *Koortsje* te vernemen, toen in de Stad gebragt, en den geleerden *Heer Dr. Joſephus Butler*, op myn verſoek, of 't haperen mogt, my toegevoegt zynde, ſo heb ik nu vorders (gelyk als ik van het begin af al hadde begonnen, het nog reſterende gedeelte van het doode vermorſelde voos, opgeſwolle, *Pan-vlies* ('t welk nu langs hoe meer ſwart en ſtinkende ons voorquam) door geſneden, en van het *Bekkeneel* ('t welk wy over al goet bevonden) geſepareert, het bloote *Been* met Poeders en drooge Wieken ſorgvuldig bewaard, het gepletterde *Pan-vlies*, en vlieſig ſtinkende fledders der onderſchuilende gekneuſde Agter-hoofds-delen, door ettergevende middelen en *lavementen* uit *Spiritus Vini*, *Myrrha*, *Aloë*, *Maſtiche*: voorſpoedig tot ſcheiding gekregen.

Dog onderwyl quam, in het laaſt van de tweede, en het begin van de derde week, een aangroeyende *Koorts* met *nagtwaking*, *ielhoofdigheid*. *Roos* in het Aangeſigt. Nek en Schouders, en een vergadering van Fluimen en Reutel in de *Borſt*, benoude Adem-haling, de Ogen, Tong

enz. en ſulkx alles met een ſeer ſwakke duiſtere *Pols*, ſo dat den *Medicus* mede aan 't werk geraakte, dog namen de kragten ſodanig af, dat ik hem op den 21ſten dag zynes Ongevals des avonds, niet tegenſtaande de veelheid van de *Materie*, niet en dorſt verbinden, leggende ſo het aan alle tekenen ſcheen, gelyk een ſtervent menſch te halen en te Zieltogen, om haaſt den laatſten ſnak te geven, waar op dien nagt, tot drie maal toe, ſeer ſware *Zenuw-trekkingen* langs de regter ſijde des *Aangeſigts*, als ook in de *Schouders*, *Armen*, *Handen* enz. quamen te volgen door deſe geweldige tegens natuurlyke beweginge wierp hy een groote quantiteit ſlymerige vogten, tot Keel, Mond en Neuſgaten uit, waar op ik hem des morgens (al hoe wel ſwak) nogtans in die ſtaat vond, dat ik hem weder Verbond, den volgende nagt quam nog eens een *Zenuw-trekking*, en daar door andermaal een uitwerping van geen kleine quantiteit ſlymerig vogt, t'ſederd zyn de toevallen verminderd, de Hoeſt, de Reutel, de *Koortſen* enz. afgenomen, de ſlaap behoorlyk, en het verſtrooyde gebruik der *Sinnen*, weer op haar ſtel geraakt, voorts heb ik nog met verſcheide kleine, dog pynelyke etter-holen, in het gepletterde *Agter-hoofd* alwaar de vergaderde Etter-ſtoffen, onder haar dekſels het *Pan-vlies* knaagde, te doen gehad, dog openinge gemaakt, en voorts met een diſcutierende *Pap*, van *Flores*, *Chamomilla*, *Meliloti*,

Her-

Herbæ Althea enz. de onthoudene ſtoffe ontlaſt, en (de Pori geopent) uitgeſtooft zynde, ſo zyn ook alle die ſwarigheden verdwenen, de naakte *Hoofd-pan* heb ik door de boven genoemde *Poeders*, *drooge Wieken*, en door het aanbrengen van *Hegt-plaaſters*, en bindingen (die des *Agter-hoofds* neder geſchoven dekſelen opwaards, en voor ſo veel nodig was, tot en by malkanderen voegde) voorſpoediglyk met een goet *Vleeſch* bedekt gekregen, waar op de gewenſte Conſolidatie en herſtellingen des patient, door Godes genadigen ſeegen, ſonder dat (ſelfs buiten onſe verwagtinge.) Eenige Beens-afſchilfering te voorſchyn quam, volkomen gelukt is.

Wy twyffelde niet, aan een groote *dreuning*, *ſchuddinge* en *ontſettinge*, die door zyn vallen, in de *Hercene* was geſchied, waar door uit geborſte Vaatjens, de ſtilſtaande Vogten bedorven ende aan 't rotten zynde geraakt, ſo niet alle, ten minſte een goet deel deſer ſware *toevallen* veroorſaakt hebben, en dat door alſulke ſware bewegingen, als die geweldige *Zenuw-trekkingen* hebben gemaakt, deſe onthoudene ſtoffe ontbonden, verplaatſt en los geraakt zynde, nog dus gelukkig haar uittogt en ontlaſtinge heeft verkregen.

XII.

Maar hoedanig en door wat wegen nu deſe gekneuſde gepletterde *ſtoffe*, in onſe herſtelde *Patienten* ontlaſt of uit geleid is geworden is beter te giſſen, als naaktelyk te

Bewyzen dat de gekneuſde verdorven ſtoffe, ſomwyl, nog tot

behoud des Patients, uit de Hersenen, elders na buiten ontlast word.

te vertonen, want de *passagie* voor de *Materie*, selfs ook uit binnenste delen, elders heen, of ook wel, na eenig uitterlyk *deel*, is meermaals so verwonderlyk, als verscheidentlyk, somwyl word den *Etter* van elders, door de *Stoelgang* somwyl door 't *Water*, of andersints uitgedreven, of wonderlyk verplaatst, somwyl ontstaan groote *abscessen* in de *Hercenen* en dan *sterft* den Lyder, in weinig dagen, gelyk ons daar van *Cornelis Stalpart van der Wiel*, verscheidene staaltjens opdist, als ook den naarstigen *Thomas Bartholyn*, en veel andere ons getuigen, somtyds komen uit gekneusde *Hercenen* selfs verswering in de *Lever* of elders te voorschyn gelyk niet alleen *Pareus*, en *Pigreus*, maar ook in onse tyd den naarstigen *Job van Meekeren* heeft ondervonden, wil iemand weten op wat wys dat sulkx geschien kan, die doorbladerd des selfs *tweede* en *derde Hoofd-stuk*, somwyl word ook nog wel, de gekneusde *Etter-stoffe* uit de *Hercenen* tot eenig uitterlyk *Deel* heen gedreven, makende *Geswellen* en *Sweeringen* aan de *Hals*, of ook wel andersints een ontlasting door de *Keel*, door de *Neus*, of door de *Ooren*, van alles zyn veele *staaltjens* by de *Autheuren* te vinden, en ons so nu en dan selfs voorgekomen, die wy om kort te gaan, niet hebben aangeteekend, alleenlyk van het laatste, sal ik nog maar dit weinige seggen.

Cornelis Stalpart. Obs 11. Pagin. 40. Thomas Bartol Libr 2. Obse 11. serv. 34. pareus, Lib. 10 c 12. pigr. l.4. Cap. Siet ook Tulp libr. 1. Obs.2.

XIII.

XIII.

De *Huisvrouw* van *Pieter Walraven*, doenmaals oud 40. jaren, van een dor, mager, droefgeestig temperament, vonden wy door een swære *Val* op den 25sten *Augustus* 1678. met een geweldige *kneusing* de gantsche slinker zyde des *Hoofds*, en een gevaarelyke *dreuning des Breins* beschadigd, leggende t'eenemaal sonder *Verstand*, en *Spraak*, niet anders dan als een stervend *Mensch* te *Snorken*, en te *Zieltogen* na het einde, met geslotene *Ogen*, *Kaaken*, een *schuimende Mond*, en seer duistere, swakke, langsame *Puls*, hebbende strakx na de *Val* wat gebraakt, en wyders geen teekenen meer van iets goeds vertoond, den *Heer Docter* en *Burgermeester Le Febure*, en ik, daar by versogt zynde, so heb ik terstond, het *Hair*, langs de gekneusde zyde des *Hoofds* weg genomen, en als verhaald, wel een groote *Kneusing*, maar nochtans, niet anders, dan een klein ondiep *Wondeken* boven het *Oor* gevonden, sonder eenige uitterlyke teekenen van (b) *Pan-breuk*, (c) *Inbuiging* of diergelyk ongeval te vernemen dies het *Wondeken* met ons *Basilicum*, 't *Hoofd* en de *Hals* met *Olie van Rosen* bestreeken, en alles met onse *bescherm plaaster van Vigo*: besorgt, en wyders het Verband gedaan zynde, so heb ik haar uit de slinker *Arm*, omtrend 6. *oncen Bloeds* afgelaten, waar op wel een kleine, maar

Vyfde Exempel van een gewenste uitkomst.

(b) *Fractura Cranii*
(c) *Impressio*

geensints genoegsame beweginge (en sulkx maar voor een ogenblik tyds) is gevolgt, (dies wy benevens 't gebruik van een bequaam *Cardiacum*) als 't kon worden genuttigt , de verdere toeversigt aan de naastbestaande, voor dien tyd hebben gerecommandeerd.

Voorts zyn de 5. a 6. eerste dagen, onder 't gebruik van d'uitterlyke *Corroborantia*, so door sakjens met versterkende *Cruyen* , *Bloemen* en *Saaden* in form van *Stovingen* , als ook door *Ceroon-plaasters*, *Blaar-dragten* agter het *Oor*, enz. en innerlyk *Hardsterkingen*, *Clisteren* enz. met weinig avans , (dewyl de *Patient* nog *Stom* bleef) doorgebragt , ook vonden wy de *Werktuigen* der *Sinnen* dervoegen beschadigd , dat gansch geen *Verstand* wierd bespeurt , en stond het wesen so *sottelyk*, dat sy scheen by de *Sotsten* in 't *Gekken-huis* te behoren, so dat wy (gelyk eerst van haar *Leven*) nu aan het weder krygen van haar *Verstand* en *Spraak* wanhoopten, dog wat gebeurd'er, met de 10, 11, en 12de *dag* na de *Val*, begint sy met eenige gebrooken *halve woorden*, dog die wy nog niet en konden verstaan , een stamelende *Tonge* , en door het dikmaals aanbrengen des *Hands* na de *zyde* des *Hoofds*, over een langs hoe meer toenemende Pyne, des slinker *Oors*, te klagen, dies wy met *Kragt* daar op werkende, so is wel haast een groote *Sweering* in 't diepste des *Oors* doorgebrooken, waar door een groote quantiteit *vuilen* , *dunnen*,

 stin-

ſtinkenden Etter is uitgevloeit, en ſulkx nog lange daar na continuerende, ſo zyn metter tyd dees ongevallen verdwenen, en zy in 't gebruik der *Sinnen*, des *Spraakx*, en *Geſontheid* herſteld geworden.

XIV.

Duſdanige ontlaſtingen mogen door geen verdrogende middelen opgeſtopt worden, of de *Patienten*, ſullen eerlang hun verkregene welſtand, in vorige quale, of mogelyk ſlimmer verwiſſelt ſien, want de *Natuur* (ik noem tegens de hedendaagſe dwarſdryvers, als Bontekoe, Blankert en andere: welke laatſte, nog ſchryft, niet te weten; wat voor een ding de Natuur is dit woord met voordagt) uit de inwendige deelen des Hoofds een plaatſe ter uittogt voor 't ſchadelyk vogt bekomen hebbende, krygt verligting en word geret, maar ſulkx geſtuit, de *paſſagie* geſtopt en van buiten opgedroogt zynde, ſo moeten dees ongetemperde ſcherpe *Vogten*, uit voormaals gequetſte ende nog door de *Val* beſchadigde en ontſlotene *Wey-Bloed* en andere *Vaatjens* uitgeſypeld, vermeerderd, en t'ſaamgehoopt, de *nobele delen* des *Breins* doen ontſtellen, opſpannen, doorknagen, en ſo wanneer geen ontlaſting bekomen, een verderf, en haaſtige *Dood* veroorſaaken, veel liever dan deſe *Quaal* voor een tyd, met Lydſaamheid gedragen, als dus onvoorſigtig de *Dood* verhaaſt, veel *jaren* *D'ontlaſtinge der verdorven ſtoffe, door des Natuurs werking uitgedreven, mag door geen opdragende middelen opgeſtopt worden.*

heeft dese *Vrouw* dees *Etterdragt* uit het *Oor* nog behouden, dog is die allenks verminderd en eindelyk opgehouden als dat nog so nu en dan iets wierd bespeurt, dit leert ons, noyt haastig te zyn, om een schadelyk vogt uit de binnenste *delen* gevloeit, in d'*Ontlast plaats* te stoppen en op te droogen, siet voorts van dese *Stoffe* de verhandeling van den *Heer Cornelis Stalpart van der Wiels, Observat?* 15. en ook andere, die van sulkx omstandiglyk hebben geschreven.

XV.

Wat middelen tot des Breins schuddingen, kneusingen en dreuningen wyders konnen werden gebruikt.

Men sal dan in alle dusdanige uit-en inwendige *kneusingen* des *Hoofds*, *schuddinge* en *ontseeting* der *Hercenen* ende wat *Rampen* daar onder mogten behoren, de *gepletterde Stoffe*, of soeken te *Resolveren*, of tot de bequaamste, en vaardigste ontlasting te brengen, en voorts de verswakte *delen* versterken so het behoort, door sulke middelen die de *Hercenen* geensints verkouwen maar verwarmen, koesteren, ende bewaren, gelyk als daar zyn die tot *Stovingen* konnen werden gebruikt, de *Radices fœniculi, Vincetoxici, Petroselini, Sarsaparilla, Herbæ Betonicæ, Rutæ, Mayoranæ, Artemisiæ, Melissæ, Pimpinellæ, Folia, Lauri, Rorismarini, Myrti, Flores Lavendulæ, Meliloti, Chamomillæ Romani, Betonicæ, Rosarum, Rubrarum, Centaury, Minoris, Thymi, Tiliæ, Semina, Cumini, Fœniculi, Baccæ, Juniperi, Lauri*, en meer andere

dere daar van het kookſel in *roode* of *witte Wyn* of wat beſt geoordeeld werd met wolle Lappen, al warm, kan werden gebruikt, of komen *Abſceſſen* ſo konnen de daar toe dienſtigſte boven genoemde, met ſterke *Maturantia* worden vermengelt, en ſo voorts in form van *Cataplaſmata* werden gebruikt, tot *Linimentums* konnen werden verkoſen, in het begin het *Oleum Roſar. Myrtilorum* en diergelyke of naderhand het *Ung: Althea Cum Gum, Olei Rutac: Laurin. Hyperic: Macis Stillatit:* waar onder ook wel een weinig *Caſtorei* in *Aq: Vita Gediſſolveert*, of *Balſami Sulphuris* of diergelyke tot vermindering van de *Oedemateusheit* en *Flatuesheid* (die ons ſomtyds quellen met voordeel werden gevoegt) de *Emplaſtris* in het beginſel het *Defenſiv. Vigon? Betonic.* en diergelyke, naderhand het *Empl: Mucilagin: Santalin: Cumini*, en andere, die met de dienſtigſte *Gummen* gelyk als de *Benzoin*, *Caranna*, de *Tacamahaca*, *Maſtiche Elemni* enz. of ook met *Olien* en *Speceryen* (na datmen dan doorgaans voort 't raadſaamſt keurt) konnen verbetert zyn, dog immers in alle voorvallen, daar ligtelyk *Roos* en *Ontſteking* gevreeſt word, de *Hete*, *Vette* en *Oliagtige Medicamenten* vermydende.

Het VI. HOOFTSTUK.

1. Bekkeneels-breuken zyn veelderley. 2 Haar verscheidene soorten ende benaminge. 3. Tot welkers onderſoek en geneſinge doorgaans bequame opening moet gemaakt ſyn 4. Sulkx mag door geen ſlap-hertigheid worden verſuimt. 5. Dog op de veiligheid of onveiligheid van de plaaats moet gelet ſyn. 6. onveilig is 't in de Slaapſpier te ſnyden. 7 Die vaſt met het Been vereenigt en met het Pan-vlies bedekt is. 8. Overweging of men hier oyt een inſnydinge doen mag. 9. Of ook oyt nodig 10 En vaſt geſteld ja, in wat voor gevallen. 11. Waarſchouwingen. 12. Waar, en waar niet, de opening zytwaards de Slaapſpier te pas komt. 13. Waar 't vei-

't veiligst in de Spier selfs. 14. Hoedanig die op de voorsigtigste wyse gemaakt word. 15. Waarom hier geen kruis- of dwers-snede gemaakt mag syn. 16. Consideratie over de insnyding in 't voor-hoofd, en hoe die geschien moet. 17. Desgelykx in het Agter-hoofd. 18. En over de plaatse der Bekkeneels-naden. 19. Bedenkingen. 20. En wat daar op moet geresolveert syn. 21. De twede. 22. En derde swarigheid ter nedergesteld. 23. Nogtans moeten alle bedenkelyke snydinge, so veel mogelyk worden vermyt. 24. Men moet sig, daar 't wesen kan, van de Wonde bedienen. 25. Den Patient en syn lydende delen moeten voor de koude des Logts bewaard syn. 26. Vorder betragting. 27. Besluit deses Hoofd-stuks. Dus

DUs hebben wy, kortelyk van de *Contusie* der uitwendige *delen* des *Hoofds*, des *Slaap-spiers*, en die van het *Nobele Brein* gehandeld, komen nu tot de Ongevallen, die niet alleen de sagte, maar ook de *harde* en *Benige delen* getroffen hebben.

I.

De Bkkeneels-breuken zyn veelderley.

Onder veel swaare *Konst-stukken*, den *Chirurgyn* aanbevolen, is niet van de minste, het werk, om een gebrooken *Bekkeneel* te herstellen, en wel te genesen, dog syn des selfs verscheydentheden, en soorten, veelderley, (op dat ik niet segge menigvuldig) ja so vol waarneminge, dat by na, als een *Konst* op sig selfs, gevoegelyk konde gerekent syn, ons staat dan te letten, op de hoedanigheid van de *Breuk*, de *Plaats*, de *Jaaren*, de *Kragten*, den tyd des *Ongevals*, het *Zaysoen*, de bykomende *Swarigheden*, en wat ons wyders, in dese verhandeling, sal ontmoeten.

II.

Hare verscheidene soorten ende benaminge.

Eerstelyk moet gelet syn, op de hoedanigheyd van de *Breuk*, (hier treden wy in een *groot Veld*, van *Ellenden*, die den *Mensch dodelyk* konnen treffen) want wy vinden, des selfs *Hoofd-pan*, niet alleen, door *Kneusiinge*, *Blutsingen*, en *Afschilferingen*, maar ook door *Af-* en *Doorkloovinge*, door

door *Priemen*, *Steeken*, *Scheuren*, *Inbuiginge*, en *openbare Breuken* beſchadigt, als ook (dog doorgaans uit een andere oorſaak) met een *Caries*, of *Bederving*, aangetaſt, dog daar van en valt, by deſe gelegentheid, niet te ſpreeken.

III.

Om dan de hoedanigheid, deſer byſondere ſoorten van *Bekkeneels-breuken* wel te onderkennen, bequaam te handelen, en (is 't mogelyk konſtig te geneſen, ſo moet al meermaals, een *reſolute Opening* door de *gevoelyke Dekſelen*, tot op 't beſchadigde *Been* gemaakt ſyn, waar van wel een weinig, maar niet genoegſaam geſprooken is, dies moet hier het *Meſyen* nog uit, dog niet uit quaatheid maar om den *ellendigen Menſch* te behouden, en ſo, met een *ryp Overleg*, en beſadigt *Oordeel*, de veiligſte plaats, om wel, en onbeſchroomt toe te vegen, te vinden.

Tot welkers onderſoek en geneſing doorgaans bequame Opening moet gemaakt zyn.

IV.

Syn de *teikenen* dan ſo *ſuspect* en *bekommerlyk*, als wel de *Quaal* de gevaarlykheid vertoond, en de *Wonde* ſo klein, als d'onmooglykheid, ſonder te *ſnyden*, groot is om tot aan het *Been* te komen, ſo moet de noodſakelykheid der *inſnyding* de *Vrienden* bekent gemaakt ſyn, en 't *werk* door gene *ſlaphartigheid* (gelyk helaas) hedensdaags

Sulks en moet, daar 't nodig is, noit door Slaphartigheid worden verſuimt.

daags veel geſchiet, nog nagelaten nog uitgeſteld werden, maar aanſtonds, op de bequaamſte plaats, en daar het de *nood* ons recommandeert, geſchien.

V.

Dog op de veiligheit van de plaatſe gelet zyn.

Hier dient dan voor al, op de veiligheid, of onveiligheid van de plaatſe gelet, de veiligſte agten wy op de *plaatſe* der *Parietale Beenders* te ſyn, d'onveiligſte in de *Muſculus Temporalis* of *Slapen* des *Hoofds*, in de *Muſculus Frontales*, als ook in de afdalende laagte des *Agterhoofds*, over de *Bekkeneels-naden*, enz.

VI.

Hoe onveilig het is in de Slaap-ſpier te ſnyden.

Onveilig is 't, in de *Muſculus Temporalis* of 't *Slaap ſpier*, ſo wegens de groote *Aderen* en *Slag-aderen* in des ſelfs *Buik-agtig-Opper-*of *Vleeſig gedeelte*, als ook om ſyne *Pees agtige Subſtantie* nederwaards, veel takjens van 't *vyfde paar Zenuen* der *Hercenen* leggen door deſe *Spier* verdeeld, haar dekſel is 't *Pan-vlies* ſelfs, dies deſe gevoelyke *ſubſtantie*, ſo na aan haar oorſpronk de *Hercenen* ſynde gelegen, d'*inſnyding* bekommerlyk maakt, om datmen ſeer ligt door 't afſnyden der *Veſels* en wat genoemt is, een *Convulſie*, groote *bloedſtorting*, en ſo by gevolg meer *ſwarigheden* en *prykelen* ſal te verwagten hebben.

VII.

Nog meer, wy weten hoe vaſt dat de *Slaapſpier* ſig met het *Bekkeneel* ſelfs vereenigt heeft, namentlyk dervoegen, dat, als men al een *Inciſie* door de ſelve, tot op 't *bloote been*, gemaakt heeft, datmen als dan nog niet een *ſtroobreet ſpacie* tot ontdekkinge van het *Gebeente* bekomen kan, want het *vleeſch* deſes *ſpiers* is onafſcheidelyk vaſt aan het *been* vereenigt, en geen *Inſtrument* (hoe ſubtyl het ook weſen mogt) is magtig, om ſonder *ſnyding* een verdere ſcheiding tuſſchen de *Spier* en het *Been*, als een *hair breet ſpacie*, die de *ſnee* gemaakt heeft, te krygen.

De Slaapſpiers vaſte vereeniging met het Been.

VIII.

En daarom wat raad, ſullen wy hier de inſnydinge doen, of niet, ik antwoord, al na dat de ſaaken ons mogten voorvallen, en ſegge rond uit geenſints, alwaar het de *nood* niet op 't *hoogſte* gebiet, want by aldien wy geen ſeekerheid, van een onderſchuilende *Pan-breuk*, of ophoping van het ſaamgeſtolt *Bloed*, nog vergadering van *Materie* vinden, ſo willen wy geenſints de *inſnydinge* toeſtemmen, dog anderſints by die gelegentheid daar die vereyſt word, op de bequaamſte *plaats*, ſo 't mogelyk is aanvangen.

Overweging of men hier oyt een inſnydinge doen mag.

IX.

En of die hier oyt noodsakelyk sy.

Maar sal hier d'*insnyding* wel immer noodsaakelyk syn, mogt iemand vraagen, want isser een *Beenbreuk*, daar sal ook een *wonde* syn, en isser een *wonde*, so isser ook *Opening*, en dienvolgens mogelyk plaats genoeg, om watter te doen is, ten spoedigsten te verrigten, ten *tweden*, wat sal d'*insnydinge* doen, dewyl men dog niet een stroobreet *spatie*, tot ontdekkinge van het *Gebeente* bekomen kan, en eindelyk of ten *derden*, daar de *Slaapspier* soo vast met het *been* begroeyt en vereenigt is, daar en staan ook, so ligtelyk, geen *Fragmenta* (waarom men somwyls d'*insnydinge* doen moet) te verwagten of uit te nemen.

X.

En vast gesteld ja, en in wat gevallen.

Ik antwoord op 't *eerste*, dat ook in dese plaats wel een *Pan-breuk* onder merkelyke *verwondinge* kan syn, want waar is by na de *Hoofd-pan* teerder, en dunder, als hier omtrent, en wat hooger, daar sig de *Pyl* met de *Kroon-naad* vereenigt, en isser een *wonde*, die is al meermaals niet groot, nog diep genoeg, dies moet die (wanneer het innewaards hapert, verwydert en grooter worden gemaakt, op 't *twede*, seg ik, kan men door 't *snyden*

so

ſo weinig ontblootinge des *Beens* verkrygen, mogelyk ſal de grootheid van de *Contuſie*, *Pan-breuk*, en ondergevloeyde ſtoffe meer verwydering tuſſchen beide, als uitterlyk ſchynen mogt, hebben gemaakt, of ook alvorens d'*inſnyding*, de occaſie door *verheffinge bolligheid*, *ſteekten* en *hevige Pyn* vertonen, en op het *derde*, dat alhier geen *Been-ſplinters* ſoude te vreeſen ſyn, ſulkx leert ons d'*ervarentheid* anders, dies ſtel ik hier niet alleen dienſtig, maar ook ten hoogſten noodſakelyk, ter plaatſe van des *Hoofdpans* Breuk of *Inbuiging*, ſelfs ook in de *Slaapſpier*, als 't den hoogen *Nood* mogte vereyſſchen en daar de *Wonde* niet groot nog diep genoeg ſy, een *Inciſie* ſoo voorſigtig, als 't doenelyk is, in 't werk te ſtellen.

XI.

En dit ſeg ik, niet alleen, volgens myne goetvinding, en eygen oordeel, maar ook dewyl ons de *Quaal*, het *gevaar*, de *Nood* ende *Reden*, tot ſulkx, ganſch kragtig aandringt, ik weet ook wel dat dien *deftigen Opper-Leermeeſter* der *Genees-konſt* in de Hooge Schoole tot *Leuven*, *Thomas Fienes*, in ſyn *Eerſte Boekx ſevende Hoofd-ſtuk* met reden, groote ſwarigheid maakt, over d'*Inſnydinge* des *Slaap ſpiers*, ſo van wegens de vrees de *Slag-Aders* te *Waarſchouwingen.*

 quet-

quetſen en ſterke *Bloed-vliet*, als ook door *quetſing* der *Veſels*, *trekkinge* van *Zenuwen* te verwekken, maar die ongevallen moeten vermyt ſyn, ſo veel het doenelyk weſen ſal, en op een ſterke *Bloedinge* ſynde verdagt, maar alleen openen, 't gene de *Nood* op 't *hoogſte* gebied, en daar de occaſie ons al reeds noodigt, die plaats te verkieſen, daar het gevoegelykſt kan geſchien, en aldus alles ten goede betragtende, ſoo is 't nog beter, dit ſorgelyk middel op 't alder voorſigtigſt in het werk te ſtellen, als (ſonder het nodigſte te behartigen, den *Patient* te laten ſterven.

XII.

In wat voorvallen, de Opening Zytwaards de Slaap-ſpier kan worden gemaakt.

Ook word ons, by de voortreffelyke *Mannen Pareus* en *Hildanus*, de *eerſte* in ſyn *tiende Boekx een-en twintigſte Hoofdſtuk*, en d'andere in ſyn *tweede Deels agtſte Obſervatie* gerecommandeert, in dusdanig een *Voorval*, van quetſinge der ondergelegene *Deelen* in 't *ſlaap des hoofds*, ter ſyden de *Slaap-ſpier* de *ſnyding* te doen, het welk wel ſomwyl te pas komt, wanneer de *Pan-breuk*, *Splinters*, *Inbuiging*, of ook de *Materie*, en het geſtolde verrottende *bloedt*, daar heen, 't ſy opwaards, of ook na 't *Voor-hoofd* geſtrekt leid, als wanneer geenſints in de *Slaap-ſpier*, maar *Zyt-waards* geopent moet ſyn, gelyk dan *Hildaan*, als mede *Pa-*

reus

reus getuigen haar ſelfs, ook andere wel gelukt te zyn, maar dit dus niet konnende zyn, en datmen op geenderley wys, d'ontlaſting nog redding door de *Opening* boven, of nevens de *Slaap-ſpier* te weeg kan brengen, ſoo gebeurd het, datmen ten *hoogſten* genoodſaakt word, ook de Opening, daar te ſoeken, daar ons de *Nood*, de *plaats* en *gelegentheid* komt te vertonen.

XIII.

En waar nog het veiligſt in de Slaap ſpier zelfs.

Ook is 't niet alleens, in wat *plaatſe* des *Slaap-ſpiers* de *Snyding* mogt worden vereyſt, want opwaards, in zyn *breede Rand* ſal vry veiliger, als wat meer nederwaards *Opening* mogen gemaakt zyn, gelyk ſulkx ook den ervarene *Job van Mekeren* in zyn eerſte *Hoofd-ſtuk* getuigt, want aldaar geen *Door-ſnyding* van ſo veel *Veſels*, als nederwaards ſtaan te vreſen, ook op deſe wys de *Slag-Aders* vermydende, ſal by gevolg 't gevaar, ſo groot niet, als anders werden bevonden.

XIV.

Hoedanig die op de voorſigtigſte wyze gemaakt word.

Om ſulkx dan wel, en voorſigtiglyk uit te voeren, ſoo is niet alleen te deſer plaatſe, maar ook in andere delen des *Hoofds* een bequaam *Sny-tuig* (daar toe ik wel een goet *Scheer-mes* gebruikt heb.)

als ook de ruimte van 't ſaamgerolde *Wiee-ken*, in forme van *Capittel ſtokjens* oo platte wieken bequame *Bloed-ſlemping*, he *empl: defenſyv: Vigon: Betonic:* of diergee lykx, maar ook dienſtige *Compreſſen*, ee een B*indinge* met de *Capitale Band*, ſo vaſ of ſo los, als dan dienſtig geoordeeld ſa werden, noodſakelyk, alles moet alvo rens de *Operatie* toebereid, ende in order zyn geplaatſt, de *Inciſie* moet alhier geen ſints *kruiswys*, maar in *forma* van een lank werpige nederdalende *drie-hoek* gemaak zyn, immers wanneer men in 't B*een* moe werken, anders ſal, doorgaans, een en kelde *Snede* of *Opening* genoeg zyn, te plaatſe daar de *Materie* ſchuilt, de *Trian gulare* of *driehoekx Inciſie* is dan een dubbel *Sneede*, die van omhoog ſo ver van elkan der, als dienſtig geoordeeld ſal werden be ginnende, na de *Loop* der *Fibren*, neder waards tot malkanderen loopt, of me doet ook wel de *Snede*, van onderen op waards, op dat dus de B*loeding* 't Geſig niet belet, en aldus maaktmen regt na d koers van des *Spiers-veſels* dees *Opening* to op het *been* ſo voorſigtig, behendig, e vaardig als doenelyk weſen ſal, alvoren de *Snyding*, dient niet alleen hier, maa ook elders, het *bekkeneel* wel ondertaſt of ook eenige loſſe *Fragmenten* of *Stukken* van afgebrooke *beenders*, regt onder d plaatſe der *Snydinge* mogte gelegen zyn die geenſints het *Drukken* van 't ſnydent *In ſtrument* ende Hand des *Meeſters* ſoude kon

ner

nen verdragen, het *Hoofd* moet wel vaſt gehouden, de *bloeding* geſtemt, de *Wonde* met boven gemelte ronde gerolde *Wieken* wel opgevuld, en alles na dat de noodſakelykheid, voor dat maal gebied, voorſigtiglyk worde betragt en waargenomen.

XV.

Is men dan door de uitterſte Nood gedrongen, de *Snyding* te doen, ſo moet die voor al duſdanig, en dat dan nog *Spaarſaam* en op de beſcheidenſte wys, maar geenſints *Cruiſeael* werden gemaakt, om dat een *Kruis-ſnede* wel ligtelyk aanſtonds, of immers ſeer haaſt een gevaarlyke *Zenuw-trekking* in de geſonde *Zyde* des *Aangeſigts* ſal Cauſeren, die ſeekerlyk eerlang van ſwaarder, en ſwaarder Ongevallen ſal worden gevolgt, overmits (even als voormaals geſegt is) alle *dwerſe Snydinge* ofte *Verwondinge*, de loop der *Vlieſen* en *Veſels* overdwers afgeveegt hebbende, ſeekerlyk de ſo nodige *Actie* deſes *Spiers* ſal doen verlieſen, ſo dat de geſonde *Slaap-ſpier*, het onderſte *Kaak-been*, met al haren aanhang, langs die ſyde geweldiglyk opwaards ſal komen te trekken, en ſo by gevolg, dit ſo gevaarelyk en miſſchien *doodelyk Toeval* Cauſeren, dies moet hier voor al dees Opening noyt *Kruis-wys*, maar ſodanig, als boven geſegt is, op de voorſigtigſte wyſe aangeſteld, ende bevlytigt zyn.

Waarom alhier geen dwars- of kruis-ſnede gemaakt mag zyn.

Convulſie.

XVI.

Confideratien over de Insnydinge in't Voorhoofd, en hoe die geschien moet.

Dus ver wat de Insnydinge in de *Slaap-spiers* belangt nu ook eens, de Plaatse van het *Voor-hoofd* doorwandeld, want hier sal mogelyk de *Incisie*, op alderley wyse veilig, en onbeschroomt mogen geschien, nademaal ons meermaals, so groote en onbeschofte *Verwondingen*, sonder merkelyk Ongeval te wedervaren, op dese *Plaatse* voortkomen, dog evenwel doet sig hier weder een swarigheid op, want de *Musculus Frontalis*, of *brede Voorhoofd-spier*, belet ons hier weder een *Snydinge* overdwars te doen, want de dwarse *Snede* de gedagte *Muscul* zyn *Actie* doende verliesen, so salmen te vresen hebben, dat het *Opper Oog-scheel* sal nedervallen, en voor het *Gesigt* blyven hangen, welk *Ongeval* mogelyk niet wel te Remedieren sal zyn, en evenwel kan het gebeuren, dat ook alhier ter Plaatse, om het *gebrooken Bekkeneel* te ontdekken, en om genoegsame spatie, voor de *Trepaan*, te verkrygen, een *Resolute Opening* moet gemaakt zyn, dog dan salmen de saaken daar henen komen te schikken, dat so wanneermen in 't *Opperdeel* des *Voorhoofds* moet *Snyden*, so kanmen (indien het de *Nood* en *Plaats* dus vereist) eerst een dwarse *Incisie* na de *Loop* en een weinig beneden de *Croonnaat* doen, en de twede *Snede* (na de Loop der *Vesels*) regt opwaards gaande moet eindigen regt in 't mid-

't midden van d'eerste *Snede*, so dat dese *Wonde* de *Letter* T. sal uit maaken, of moet de *incisie* lager gesteld zyn, so kanmen een *Drieboek* als in de *Slaap-spier* Snyden, gedagte *Veselen* altyd so veel vermydende, als immers doenelyk wesen sal, en wyders de *bloedige* stempen de *Wonde* opvullen, en alles daar heen bestieren, om met het naaste Verband, de hoedanigheid van de *Breuk* naukeuriglyk 't ondersoeken, en is 't van noden ten spoedigsten de *Trepaan* te stellen.

XVII.

De derde bekommerlyke Plaatse komt ons in 't *Agterhoofd* voor, dewyl hier veel *Musculen*, tot des selfs bewegingen werden gevonden als ook sterke *Ligamenten* en *Senuagtige Veselen*, die geensints door het *Snyden* beschadigt mogen werden, alleenlyk souwmen in d'Opperdelen des *Agterhoofds*, als het de *Nood* aldaar komt te vereysschen, een korte *Kruiswyse*, of andere *Snede* vermogen te doen, dog gebeurt het heel selden, dat dit *Been*, van wegens zyn sterkte, dikte en vaste *Substantie* komt te breeken dies de *Kruis-snede* alhier ook weinig noodsakelyk word bevonden.

Desgelyks over d'insnyding in't Agterhooft.

XVIII.

Wyders vindmen ook swarigheid om d'*Insnyding* dwars over de *Suturen* of *Bekke-*

Mitsgaders over de plaat-

ſe, der Bekkeneels-naden

keneels-naden te doen, ten *eerſten* om de ſo naauwe vereeniging die het *Pan-vlies*, met het harde *Brein-vlies* door de gedagte *Naden* is hebbende, en waar door dit *Moeder-vlies*, ja de *Hercenen* ſelfs, geweldiglyk worden ontroert, ten *tweden* om de *Bloedvaten* die door de *Bekkeneels naden*, na binnen paſſeren door 't *Snyden* niet te beſchadigen, waar door, en ook door het nederſakken van 't *Moeder-vlies* het *Bloed* miſſchien tot op de *Hercenen* ſoude uit geſtort werden, en komende te verrotten, ſulkx *dodelyk* voor den *Patient* ſal zyn, en ten *derden* om dat door het doorſnyden des *Pan-vlies* over de *Naden* het *Moeder-vlies* haar ſteunſel verlieſt, en haar vaſtigheid quytgeraakt zynde, ſal nederſakken, en met haar gewigt de *Hercenen* beſwaren, te meerder om dat ſo veel fyne *Senuagtige Veſeltjens* worden doorgeſneden, waar uit hevige *Pyn*, *Ontſteeking*, *Koortſen*, *Zenuwtrekking*, enz. mogten komen te volgen, aldus ſchryven de wyſe *Mannen C: vander Voorden*, *Pareus* en andere, dog om daar ſulkx nogtans den hoogen *Nood* mogte vereiſſchen, en als dan, daar omtrent niet te beſchroomt te zyn, ſo wil ik ſeer gaarne, hier op myne bedenkingen openbaren.

XIX.

Bedenkingen over de vereeniging van 't Panvlies,

Op 't eerſte wegens die ſo ontwyffelbare vereeniging van het *Pan-vlies* met het *Moeder-vlies*, twyffel ik ſelfs, of die juiſt door alle

alle de *Naden* des *bekkeneels* even aldus geschiet, gelyk tot nog toe veele geschreven hebben ende gelooft, want hoe digt en subtyl dese *Naden* in veel *Doodshoofden* in malkanderen sluyten, is yder bekent, maar nog digter en veel *subtylder* heb ik die in de *Levendige* vermerkt, en selfs nog niet lang geleden, in een gequetste *Vrouw*, de *Kroonnaad* so t'eenemaal digt, ja naauwelykx sigtbaar, met syn seer subtyle *kirrewirren* in een gesloten bevonden, dat onses oordeels onmogelyk selfs het aldersubtylste *Vliesje* hier door soude hebben konnen passeren, ten *tweden*, ook vinden wy het *Panvlies* in het doorsnyden, en als wy 't van 't *bekkeneel* komen te separeren niet so een subtyle *membrane* maar wel een vry tamelyk dik *Vlies* (ja gelyk naukeurige *Anatomici* hebben geschreven, ook dubbeld te syn, het welk in syn geheel aangemerkt, al meerder spatie, indusdanig een doortogt, als daar syn, de so subtyle *Naden* des *hoofdpans*, soude vereysschen, ten *derden* heb ik ook noyt in 't verwyderen deser *Wonde*, nog in de afscheydinge des *Panvlies* van 't *been*, bevonden, dat het selve eenigsints meerder op dese plaatse des *Kroon-naads* (daar het nogtans onbeschadigt was) als elders tegenhield, so dat wy niet het alderminste teeken hebben konnen vermerken, dat hier dit *Panvlies* anders dan elders, aan 't *bekkeneel* was vereenigt.

met het harde Moedervlies door des Hooft pans Naden.

XX.

XX.

En wat in tyd van nood daar op moet geresolveert zyn.

Dog evenwel moet hier niemand geloven, dat ik op ſulks voortgaande, gevoelen ſouw, dat door des *hoofdpans-naden*, gantſch geen vereeniging tuſſchen dit *Pan*-ende *brein-vlies* ſoude ſyn, in tegendeel ſtel ik deſe vereeniging, als ontwyffelbaar vaſt, dog evenwel ſo, dat ſulkx op d'alderſubſtylſte wys en maar alleen door de fynſte *Vliesagtige deeltjens* en *Veſeltjens* komt te geſchien ook meen ik die meerder of minder, dikker of dunder enz. na de grootheid, digtigheyd, en hoedanigheid van de *Naden* te ſyn en ſo dan nu dit ſodanig mogt weſen gelyk de waarſchynelykheid ons toond, ſo ſtaat ons daar op te overwegen, of dan in tyd van *Nood*, of daar ons oogwit ſulkx quam te vereyſſchen, ten eynde om digt aan de plaatſe des *Pan-breukx* te ſyn, een *Inciſie*, die maar alleenlyk dwars over ſo een ſubtyle *Naad* ende vereeniging heen paſſeert, het *Moeder-vlies* en ook de *Hercenen* ſelfs ſo geweldig ontroeren en ſo veel quaads veroorſaken ſal, voor my ik wil gaarn bekennen, dat in duſdanig een *Voorval*, en daar het de *Nood* ons op 't hoogſte gebied (en ook niet anders) myn vrees hier ontrent ſo groot niet en zy, als die wel te vooren geweeſt is, te meer dewyl ook wel groote *Wonden* tot op het *Been*, en over des *Hoofdpans-naden*

paſ-

pafferende, meermaals voorfpoediglyk worden genefen.

XXI.

Op 't *twede*, om de *bloedvaatjens*, die door de *Naden* des *bekkeneels* na binnen paf-feren, niet te befchadigen, op dat niet het *bloed* op de *hercenen* fakkende, daar mogt verrotten, ik antwoord dat fulks (myns oordeels) wel een der voornaamfte belet-fels fal-en behoord te zyn, waarom men in 't *Snyden* de *Naden* des *hoofdpans* fal tragten te fchouwen, alhoewel dat ik ge-loof, datmen in een gewigte vooral, en daar het tot ftellinge des *Trepaans* wel dien-de, ook dies aangaande, voor fo veel fwa-righeid niet en fal hebben te vrefen, fchoon ook d'*Incifie* over een fo *fubtyle*- ende ge-noegfaam digt in een geflote *bekkeneels-naad* pafferen moeft, want de *bloed-vaat-jens* fullen hier buiten twyffel feer klein zyn, ende van wegens de groote *Kneufing* (dewyl hier de *been* of *Panbreuk* als tegens aan leit) datmen des felfs innewaards *bloe-ding* (de welk hier door ontftaan mogt) geenfints fal behoeven te vrefen, ook is het niet gefeid, dat die juift fullen werden ge-troffen, desgelykx is alreeds dit befcha-digde *deel* fodanig van onderen door de *breuk* of *Inbuiging* gedevalifeert, dat het op fo een klein *Adertjen* te raaken heel fel-den aankomt, en daarom (myns oordeels) dog onder verbetering als men van wegens de

De tweede fwarigheid ter neder gefteld.

de nabygelegentheid van de *quaal* omtrent des *hoofdpans-naad* de *Snyding*, over de selve niet wel te ontgaan kan, so salmen die vryelyk komen in 't werk te stellen, sonder by die occasie, een al te grooten vrees en slap hartigheid te betoonen.

XXII.

De derde swarigheid nedergesteld.

Dog komt hier nu nog de derde Swarigheid by namentlyk om dat door d'*Incisie* van van het *pan-vlies* over de *Naden* het *moeder-vlies* haar steunsel en vastigheid quyt geraakt zynde, sal nedersakken, en met haar gewigt het *brein* beswaren en drukken, maar ey lieve myn waarde *Konstgenoten*, oordeelt eens, of dit wel mogelyk wesen kan, dat een *Incisie*, die niet na de loop en lengte van een der *Naden* des *hoofd-pans* gaat, maar in tegendeel slegs over dwars de subtyle *Naad* passerende, sulken lossigheid aan het *Opper-breins-vlies* sal konnen Causeren, so dat die even als een opgebeurde *Gordyne* sal komen neder te sakken, seeker het *moeder-vlies* is doorgaans van binnen met het *bekkeneel* al tewel t'samen gaande, en (laat ik vry seggen) vereenigt, want als men al heeft *Getrepaneert* so vintmen nog doorgaans al moeiten, om die, wanneerse nog onbeschadigt mogt zyn, van d'onderdelen des *bekkeneels* te doen wyken of af te scheiden, op datmen, of de na by gelegen *materie* mogt bekomen, of ook om een *Elevatorium* tusschen dit *moeder-*

Siet hier van Thomas Fienus Libr 1. Cap 3. pag 12

der-

der-vlies en de onderkant van de *Hoofd-pan* in te brengen, ten einde om 't nedergedrukte *been* om hoog, en wederom in ſyn *Plaats* te ligten, ook heb ik nog noyt een ſo ydele *ſpatie* onder de *Hoofd-pan* gevonden, om (gelykmen van *Ouds* gewild en geſchreven heeft) het *Opper-brein-vlies* ſo gevoeglyk met het ſo genoemde *Decuſſorium* neder te drukken' den *Lyder* te laten blaſen, en ſo de *materie* rondom ſchuylende, te bekomen, ſeeker dit gaat niet altyd ſo grif, gelyk wy mogelyk in het vervolg, nog nader ſullen betonen, immers wy vinden in alle dees overweginge, ſo veel gewigtige ſaaken niet, om vaſt te ſtellen en te geloven, dat de *Hercenen* en dit *moeder-vlies*, door d'*Inciſie*, ſo veel ſwarigheid ſullen ontſangen.

XXIII.

Evenwel ſalmen alle bedenkelyke ſnydingen ſo veel doenlyk ſy, tragten te ſchouwen.

En evenwel ſullen wy, om alle ſorgelyke ongevallen, ja ſelfs verkeerde *Suſpitien*, voor te komen, de *Naden*, daar 't eenigſints weſen kan, voorſigtiglyk ſchouwen, en liever de *Kruis-ſnede* von de plaats deſer *Naden* beginnen, en beide de *Inciſie* ſchuins, en dus door malkanderen laten nederdalen, of daar men de *Slaapſpier* na by is, die mede ſo voorſigtiglyk ſchouwen, als doenelyk ſy, op datmen (dus doende) in allen bekommerlyke voorvallen, mag worde bevonden, de *wyſe voorſigtigheid* te gebruiken.

XXIV.

XXIV.

Vintmen een groote Wonde so moetmen zig daar van bedienen.

Dan of 't gebeurde, dat wy de *Wonde* in het beschadigde *Deel* tot ondersoek en handhaving des *breukx* of *Inbuiging* groot genoeg vonden, so salmen sig wagten van *Snyden*, maar liever de *Wonde* genoegsaam met Wieken opgevuld, *Dilateren*, vintmen het nodig te *Trepaneren*, en is op het ontdekte *been* geen plaatse genoeg, daar men de *boor* of *hef-boom* kan stellen, so moetmen de *Wonde* in 't *Kruys doorsnyden*, voor al dan ook daar op agt gevende datmen daar omtrent, met het *mes* de *Wonde* of eerst gemaakte *Snede* door-passeert, daarmen sal soeken te *trepaneren*, om dat op die plaats, wel de meeste verwydering, der gevoelyke *Vleesige kanten*, en ontblotinge voor het *Gebeente* dient, om dusdoende, in dit gewigtig *handwerk*, niet alles wat daar omtrent gevoelig is, te quetsen, en daarom salmen dan voort ook met een (indien het de *bloedinge* niet en belet) of anders in 't naaste *Verband*, het *Pan-vlies* van 't *Been* afscheiden, dog niet met de *Nagels* (gelyk ons sommige *schryvers* recommanderen, want die moesten dan daar toe al vry wat langer syn, als de betamelykheid gebied, maar wel met sodanige *Instrumentjes*, als den *Practizyn* doorgaans by hem draagt, wyders moetmen de *Opening* met rontagtige vast t'zaamgerolde Wieken, so veel en bequamentlyk

Of die in het Kruis door snyden, om daar, daar 't behoort, de plaatse voor 't stellen des boors te verkrygen.

bequamelyk tragten op te vullen en te verwyderen, als de ſpatie tot de *trepaen* vereyſt, alleenlyk legtmen op de gevoelyke delen der *Labien*, een bequaam *Digeſtyf*, mitſgaders de vordere *topica* en het *verband* ſodanig, als yder dan goet ſal vinden te behoren.

XXV.

Hoe datmen den Patient en zyn lydenä de deelen vöör de koude des lugts zal bewaren.

Men ſal ook in allerley ſoorten van Conſiderable *Bekkeneels-breuken*, betragten, datmen de Lyder voor de koude des *Lugts* beſchermt, en in een donker gemaakt vertrek, ſyn *Leger-plaats* voegt, en telkens onder 't Verband een bequaam Convoor, Yſer-wagentje, of iet anders, met een weinig, of ook wat veel vuur (na dat de *Lugt* kout is) boven het *Hoofd* des *Patients* laat houden, ſodanig dat de *Reflectie* van de warmte, tegens 't beſchadigde deel aankomt, op dat deſe *nobele Werktuigen* (ik meen de *hercenen*) van haar gewone Dekſelen ſynde ontbloot, voor al geen koude van d'uitterlyke *Lugt*, en komen te ontfangen, gelyk als ik ſelfs in alle duſdanige ſware voorvallen, met goet *Succes*, heb in 't werk geſteld en waargenomen.

XXVI.

Vorder betragting.

Wat vorders een goet *Reglement* der ſaaken over 't gehele *Subject*, betreft, ſulkx ſullen wy aan de wyſe voorſorge, van een

verſtandig *Doctor* laten bevolen ſyn, dog evenwel ſoo, dat wy ook by diens *abſentie* den *Chirurgyn* voor al recommanderen; op alles wat daar omtrent dient, ſyn wyſe voorſorge te gebruiken, gelyk als dan, in de verſcheidentheid der voorvallen, de byſondere *Indicatien* of ook *Contra Indicatie*, ſullen komen aan te wyſen.

XXVII.

Beſluit deſes Hoofd ſtukx.

Siet daar myn waarde *Vrienden* en *Medekonſt-genoten* een korte verhandeling van ſodanige ſaaken, diemen ſal overwegen en te betragten hebben, om in de *Breuken* en ongevallen des *Bekkeneels* op de voorſigtigſte wyſe tot aan het *Been* te komen, want eer en kan hier in tyd van nood niets onderſogt, niets geoordeeld, niets voorſeid, nog uitgevoerd worden, nu ſullen wy vorders van de geneſing ofte herſtelling der *Bekkeneels-breuken* ſelfs tragten te ſpreeken, ende van een ſoo gewigtige ſtoffe, het nodigſte ſoeken voor te ſtellen.

Het

Het VII. Hooftstuk.

1. Op de hoedanigheid van de Bekkeneels-breuk moet gelet ſyn 2. Kneuſingen, Blutſingen en afſchilferinge des Hooftpans. 3. Hoe die moeten gehandeld ſyn. 4. Geneſinge van een geſchoten Hooft-wonde met quetſing en afſchilfering des Hoofd-pans. 5. Onder de ſware Pan-breuken behooren ook de gekloofde Bekkeneels-breuken. 6. Des ſelfs verſcheidene ſoorten. 7. Watmen betraggen moet in een gekloofde Pan-breuk met groote Bloed-ſtortinge. 8. In deurgekloofde Bekkeneels-breuken en diergelyke ſware gevallen. 9. Geneſinge van een Portugees met veel ſware Quetſuren beladen.

I.

Op de hoedanigheid van de Bekkeneels-breuk moet gelet zyn.

WY hebben in 't vorig *Hoofd-Stuk* g… toond, hoe datmen op de voorsigti… ste wys tot aan het *been* der *Bekkeneels-bree… ken* sal komen, om als dan wyders te doe… wat voor 't nodigst geoordeeld sal worde… waar in wy dan nu voor eerst hebben agt… nemen op de hoedanigheid van de *pa… breuk* selfs, want na diens verscheidenthee… alles wat tot de genesing behoort, sal mo… ten aangesteld ende bevlytigt syn.

II.

Kneusingen, Blutsingen, en Afschilferingen des Bekkeneels.

Wy hebben gesegt, dat de *Hoofd-pan…* op een mindere wys, door *Kneusing*, *blu… sing*, en ook wel (gelyk somwyl gebeur… met eenig verlies van 't *Gebeente*, door *A… chilfering* kan worden beschadigt, en se… ge nu (om ter saak te komen) dat sulks w… meermaals sonder groot Ongeval in het b… schadigde *Deel* of ook elders te bespeure… ons voor-gekomen is, en dienvolgens do… een voorsigtige handeling, spoedig herste… en genesen kan worden.

III.

Hoe die moeten gehandelt zyn.

In dusdanig een voorval, salmen de *Wo… de* verwyderen, so veel 't behoord, en syn… der eenige *Schilfertjens* t'eenemaal los, d… moeten uitgenomen, en d'andere aan …

wy…

wyſe voorſorge van den *Meeſter* zyn bevolen, en vint men geen *Scheur* nog ander bekommerlyk Ongeval, ſo ſalmen (ſonder onnodig *Raſpen* en *Schrabben* (om quanſuis een grooter bohay te maaken, als 't werk verdient, in 't werk te ſtellen, alleen maar het *Been* voor de *Lugt* en *vette Medicamenten* bewarende, ſulkx met een bequaam *Been-poeyer* beſtrooyen, en voort met droo- ge *Plumaciolen* bedekken, de vleeſige *kanten* ter dragt behouden, en dus de *Wonde* niet eer volkomentlyk tragten te ſluiten, voor dat het beſchadigde *Been* verſeekert, en ſo voort de holte met een goet, vaſt, en ſuiver *Vleeſch*, maar geenſints met een vuile *Fungeuſe ſtoffe* bevonden ſal worden begroeyt te zyn.

IV.

Een geſchoten Hooftwonde, met Contuſie en Afſchilferinge ſommiger beentjens in de Hooftpan, geneſen.

Duſdanig *Voorval*, ontmoete my, in een *Soldaat*, op de *Kuſt* van *India*, daar ons in 't *Leger* vonden, de welke met een *Schampſcheut*, van een *Muſſchets-kogel*, boven op 't *Hoofd* was getroffen, ik vont de *Huit*, het *vleeſig deel*, en het *Pan-vlies* omtrent de lengte eens handbreets van een geſcheurt te zyn, met quetſinge van het *Opper-zytbeen* des *Hoofds* het welke dat ik der ervoegen geſchaaft, gekneuſt, en met eenige kleine *Beenſchilfers* vont beſchadigt, dat ik ook voor een *Scheur* in het *Bekkeneel* vreeſde, evenwel kon ik geen vordere *teekenen* van ſodanige, of ook andere ſwarig-

Os paritale.
Fragmenta.
Fiſſura Cranii.
Signa.

heden vermerken, want *Bloed-vloeying* u *Neus*, *Mond* of *Ooren*, of diepe *Besw*-*ming*, *Gal-braking*, nog *Mymering*, *Koor*-*sen*, of *Zenuw-trekkingen* wierden hier ni bespeurt, dies heb ik niet anders gedaa dan maar alleen het raauwe oneffen gedee te des *Beens* met een dienstig *Raspatorium* wat gelyk en effen gemaakt, en daar geene *Beenschilfers* meer, en gansch gee *Scheure* des *Beens* vernemende, dit besch digde *deel* des *Hoofds-pans* aanstonds b dekt, sulkx bestroyende met dit navo gent Poeyer

Convulsie.

Cranium.

℞. *Rad. aristoloch rotund.*
Irid. florentin. an. ℈ij.
Pulv. Mirrh. ʒj.
Thuris.
Aloë an. ℈j.
M. f. pulvis subtilissimi

Voort alles met drooge Wieken voor *Lugt* en *vette Medicamenten* bewaard, gepletterde vleesige kanten met ons gew nelyk *Digestyf*, en alles dus dagelykx de ordonare wyse geconserveert en b sorgt hebbende, so is na 't opkomen en u nemen van nog een a twee kleine *Sch*-*fertjens Beens*, de *Hoofd-pan* met v vleesch voorspoedig begroeyt, en de *Wo*-*de* geconsolideert geworden.

V.

Wy komen nu tot gewigtiger saaken, want de *Hoofd-pan* word niet alleen (gelyk wy te vooren hebben gesegt) op de boven aangeroerde mindere maar ook op een meerder wyse beschadigt namentlyk door *af- en - doorklovingen*, door *steeken*, door *Scheuren*, door *Inbuigingen*, en door openbare *breuken*, dog vereysschen yder van dien wel naaukeurige verhandelingen op sig selfs, dog den tyd (die so kort is) en lyd niet, dat wy in alles, de wytlopigen omstandigheid soude betragten, dus kortelyk maar dit volgende.

Onder de swaarder pan-breuken, behooren de gekloofde Bekkeneelsbreuken.

VI.

Wat dan voor eerst de *af-* en doorkloving des *Hoofd-pans* belangt, de selve komen ons heel verscheidentlyk voor, want met een *scherpe Sabel* kan de *Hoofd-pan* voor een gedeelte, of t'eenemaal doorgekloofte zyn, en aldus konnen dese *Klovingen* ofte *Incisien* (so als men die dan believen sal te noemen) selfs seer groot en bekommerlyk, of ook wel kleinder, ondieper en minder gevarelyk zyn, de afgekloofde *Spaan* kan met zyn uitterlyke *Dekselen* omgewelft, ter zyden, of ook wel nederwaards komen af te hangen, de *Houw* kan ook door het *bekkeneel* schuins, of regt innewaards zyn gepasseert, dog hebben de schuinse wel door

Des zelfs verscheide soorten

gaans het minste gevaar van inwendige quetsingen, overmits dan de slag als afschampende kan geweest zyn, die sulk so grooten *ontsetting* en *schudding* in 't *brein* niet gemaakt heeft, dog alles kan worden geconsidereert, na dat ook het quetsent *Instrument* plomp of scherp, vry ligt of wat swaar, of ook ongemeen groot en seer toedringende zy geweest, daar by dan nog komt het geweld des *slags*, enz. en kan dus de *Houw*, wel tot door de *Hoofd-pan*, en tot in het *Brein* dervoegen zyn ingedrongen, dat tot diens genesing, geen *Meester*, nootsakelyk word bevonden.

VII.

Watmen betragten moet, in een gekloofde Panbreuk met groote Bloetstortinge.

By alle dusdanige *Bekkeneels klovingen*, ofte groote verwondinge des *Hoofds*, kan ook wel een sterke *Bloedinge* zyn bevonden, door dien dusdanige *Wonden* wat slordig, en doorgaans met onbesuisde handen en sinnen worden gemaakt, so dat veel *Aderen* en *Slag-aderen* afgeveegt zynde, een groote *Bloed-storting* ontstaan kan, die wegens het hairagtig *Deel*, en de slordigheid van de *Wonde*, niet wel so gevoeglyk, handig, en vaardig, als elders, sal konnen werden gestempt, en evenwel moeten hier (so veel het doenelyk zy, alle beletselen weg genomen, het hair afgeknipt, en ook als 't kan zyn afgeschraapt, het *Hoofd* afgewassen, en alle de t'eenemaal losse *Been splinters* uit geligt zyn, de *Bloed-*

stem-

ſtempinge moeten hier om de tederheid der *deelen* geenſints uit eenige *ſcherpe* maar uit ganſch ſagte *Bloed-* en *Aderſtoppende Medicamenten* beſtaan, ook mag wel een goede ſtofryke, ſagte *Boviſt* in tyd van nood, by deſe gelegentheid tegens de *Duramater* of 't Brein-vlies ſelfs werden gebruikt, de *Stupaden* of *Wieken* met *Eywit* of andere nattigheden beſorg, en mogen hier geenſints ſo t'eenemaal kout (gelyk wel in andere *deelen* des *Lichaams* geſchiet) maar voor ſo veel de gewigtigheid van de *Bloedinge* toelaat, verwarmt, en alles ſodanig aangevoegt ende bevlytigt zyn, als dan de *Konſt*, en redelykheid ſal komen te gebieden.

VIII.

Indien hier ook *Hegtinge* nodig zyn, men ſalſe doen, dog op ſodanigen wyſe, dat men nogtans de grond kan bereiken, de *Medicamenten* aanbrengen, en de *Materie* uitgang geven, gaat de *Kloving* of de *Incifie* door beide *Tafels* des *Hoofds-pan* ſo moet wel toegeſien worden, dat men de innerlyke *delen* voorſigtig beſchermt, dat men het *dikke Hercen-vlies* het ſy gequetſt, of nog onbeſchadigt, (immer voor ſo ver ſy ons, haar tedere *naaktheid* toont, met alle beſcheidentheid ſeer voorſigtelyk handeld, ſodanig als op zyn tyd en plaats ſal worden vertoont, gaat de *Kloof* van omhoog nederwaards tot aan- of tot in het

En in een doorgaande pan-breuk en diergelyke zware gevallen

Moeder-vlies so sal die wel ligt veel moeyelykheid verschaffen, want de *Materie* tot in de laagte gesakt, den vlytigen *Chirurgyn* dog in sonderheid den *Lyder* seer kan quellen, dog moet alhier digst aan, so veel *Opening* werden gesogt en behouden, als nodig en doenelyk wesen sal, isser een stuk des *Hoofds-pans* sodanig afgeklooft en gealtereert, dat niet wederom t' saamgeheelt sal konnen worden, so moet het voort afgenomen, of ook d'afscheiding en *Separatie*, daar die voor 't raadsaamst word gekeurt, voorsigtelyk worden bevordert, en het *been* met *Hoofd-poeders*, *drooge Wieken* en so voorts de *Wonde*, na dat de noodsakelykheid gebiet ter genesinge worde gebragt, en wyders in alles dusdanig de saken bestiert zyn, als dan de gewigtigheid en hoedanigheid van sodanige groote verwondingen door-of tot in de *Hoofd-pan* sullen komen te vereysschen.

IX.

Genesinge van een Portugees, met veel zware quetsuren beladen.

Als wy op den 15. *January* anno 1662. des middaags, de seer sterke *Vesting Cranganor* in *Oost-Indien*, na een heet en scherp Beleg, de dappere *Portugesen* Stormenderhand afnamen, gebeurdent dat ook ons Volk niet alleen op de *Wallen*, maar ook nog binnen de *Stad* een seer hevige furie (door de kloekmoedige tegenweer van den *Vyand*) uitstonden, so dat alhier 't groot getal der *Gequetsten* onder ons 4. a 5. *Chirur-*

rurgyns van 't *Leger* wel rykelyk wierden verdubbeld, want allerley soorten van swaare Gequetste ons in de *Furie* toegebragt wierden so dat wy seer vaardig de *Handen* mosten roeren, want dese arme *Menschen* baden yder om 't seerst, by na met gevouwen handen, om eerst verbonden te mogen zyn, sommige waren in het doorbreeken tegens des *Vyands Vuurpotten* en *Hand granaten* aan, van 't *Hoofd* tot de *Voeten* verschrikkelyk door het *buspoeder* gebrand, andere met de scherpe *Sabels* en Boere slagen vry onbesuist onthaald, en swaar Gewont, andere vonden wy of- door de Kogels en 't Schroot in 't *Hoofd*, of- door de *Hals* en 't *Aangesigt*, of door de *borst*, door de *buik* of elders doorboord, of ook gansch swaar in de uitterste *Ledematen* getroffen, met vermorselinge der *beenderen* enz. so dat hier de swaarste Gequetsten eerst diende besorgt, schoon yder der selver meenden het meeste beschadigt te zyn, so da 'er al vele tot in den Avondstond moesten wagten, en dese nu altemaal zynde besorgt, verlangden ook onse oude Gequetste met smarten om weder verbonden te zyn, en aldus waren wy eenige nagten en dagen dervoegen in sulken oeffening besig, dat wy ons genoodsaakt vonden den *Tyd*, de *Rust* ende *Slaap* vry dierbaar te estimeren.

De plaatse voor al het gequetste Volk viel veel te klein dies schonk ons den *Veld-Heer* eene der grootste *Kerke* binnen de *Stad*

Crau-

Cranganor tot een *Hospitaal* voor de Gequetste, waar heen dan uit onse groote *Veldt-tent* (te voren voor ons in 't groen opgestelt, verhuisden en de Kerk, Vertrekken en Kamers, ja selfs ook rondom de Galderyen, met onse Gequetsten vervulden, ja selfs de vyandlyke *Portugesen*, in de Furie, door de onse met swaare Quetsuren beschadigt, en op hun bede *Pardon*, *Bon quartier*, en *Tractement* toegestaan zynde, en onder haar geen goede *Chirurgyns* hebbende, so namen wy die ook (door ordre van den *Veld Heer* goetwilliglyk onder Handen, ordonerende al dit Gequetste volk, op *Kadels*, (die abondant in *Cranganor* wierden gevonden) in ryen benevens malkander, maakende onse *Chirurgyns Winkel* voor het *Outaar*, daar *Heer-oom* den dans ontvlugt, zyn *Poppenkraam* van *Afgoden* en *Beelden*, verlatende, sulkx ons tot een blyk, van hare *verbasterde Godsdienst* ten proye hadde gelaten.

Onder meer andere, kreeg ik dan hier ook een ouden *Portugees* onder handen, dien ik door onse *Helden* op dese wyse vont getroffen.

Namentlyk, en ten *eersten*, dat hy met een brave Kling over de Kop van agteren tot aan het *Voorhoofd* gesabelt was welke *Incisie* (langs het slinker *Zyt-been* des *Hoofds* niet ver van de loop de *Pylnaadts*, van de *Winkel-naad* beginnende en by de *Kroonnaad* eindigende) niet alleen des *Hoofds* sagte *delen*, maar ook de *Hoofd-pan* hadde getroffen

Ten

ten *tweeden* een *steek* in de *borst*, een weinig boven het *Sleutel-been* innewaards nedergedrongen, afdalende tot in het *Opperdeel* van de *Long*, het welk aan 't schuimagtig *bloed* uit de *wonde*, *benoutheid*, *hoest*, *korten Adem*, enz. dog 't seekerst aan het *Spouwen* der *bloedige Fluimen*, kenbaar wierden.

Ten *derden*, ook nog een *gesabelde Wonde* over de slinker Arm, ter plaatse daar sig de *Musculus Biceps* en *Deltoydes*, t' saam nederwaards voegen, hebbende niet alleen des selfs dekselen, maar ook gemelde *Spieren*, de so genaamde *Hoofd-Ader* enz. overdwars doorgeklooft, so dat hem hier door veel *Bloeds* en *Kragten* waren ontschoten.

Ten *vierden*, een *Dwarswonde* over de *Hand*, en een door de *Vingeren.*

De groote *Dwarswonde* des *Opper-arms*, was ik om de sterke *Bloeding* genoodsaakt eerst te besorgen sulkx met 4. *Dwars hegten*, *Bloedstemping*, *Stupaden*, *Beschermplaaster*, *Drukdoeken* en goede *Bindinge* voorsiende, als ook d'andere *Wonden*, naar eysch van saaken waarnemende, en voorts gelukkig genesende, so sal ik slegs by dese gelegentheid van de *Gesabelde Wonde* des *Hoofd-pans* spreeken.

Het *Hair* weggenomen, en voorts de *Wonde* nauwkeurig beschouwende, heb ik de selve in dit eerste Verband met gerolde *Wieken* tamelyk opgevuld, dus plaats en ruimte bekomende, heb ik wyders door

Ras-

Raſpatorium de *Inciſie* des *Hoofd-pans* gevolgt, die ſig omtrent de binnenſte *tafel* t'eenemaal ſcheen te verlieſen, immers en kon men aan gene teekens bemerken, dat de *Quetſuur* door beide de *tafels* des *Hoofd-pans* was doorgedrongen, ook geen ſuſpecte *teekenen*, als ook geen ſwaare *toevallen* opkomende, ſo heb ik niet anders gedaan dan maar de *Inciſie* des *Hoofds-pans* en 't *bloote been* met ons ordonnaar *Hoofd-poeder* van *Myrrhe*, *Maſtiches*, *enz.* te beſtrooyen met drooge *Wieken* bedekt; de kanten der *Wonde* door ons *Digesſtyf* ter dragt gebragt, en voort alles op d'ordonare wyſe bevlytigt, en dus vervolgt, tot dat op de grond en voort alles met een goet *Vleeſch* bedekt ſynden, den *Portugees* haaſt van alle ſyn *Wonden* geneſen, met andere van ſyn gevangene *Compangions*, na *Goa* vertrokken is.

Het

Het VIII. Hooftstuk.

1. Punctura Cranii, of ſteeken in 't Bekkeneel, regt te kennen. 2. Overweging of die de Snyding en Boor vereyſſchen. 3. Noodſakelyke betragtinge. 4. In wat voor gevallen de Boor moet geſteld ſyn. 5. Of men die in-of benevens de Steek ſal ſtellen. 6. In ganſch deſperate voorvallen moet niet ligt getrepaneert ſyn. 7. Als de ſteek des Hoofd-pans ſeer klein en toegeſogen is, waarom alsdan de Trepaan moet worden gebruikt. 8. Als de punt van het quetſent inſtrument afgebrooken, en vaſt beklemt, in het Bekkeneel ſteekt, wat dan gedaan moet ſyn. 9. Of ook in panſteeken die geringer ſyn. 10. Steeken tot het Oog ingeſtooten, konnen gevaar-

lyk

lyk en doodelyk fyn. 11. Hoe dat men de afgebrooken en vast beklemde punсten Yser of Staal uit het Oog sal tragten uit te halen. 12. Wat men doen sal in groote vermorselinge der Beenders. 13. Of daar de Hercenen selfs gequetst syn. 14. In Bloedstortinge, enz.

I.

Punctura Cranii, of steeken in het Bekkeneel, hoe regt te kennen.

WY komen nu tot de *Punctura Cranii*, als 't *Bekkeneel* door een *Lancie*, *Priem*, *Stylet*, of ander diergelyk *Moord-geweer* is getroffen, hier is de *Quetsuur* wel klein, maar nochtans meermaals op het hoogste gevaarlyk, of ook wel *doodelyk*, want so de *Hoofd-pan* door *gepriemt* is, so sullen ook buiten twyffel de *Hercenen* selfs, en dese mogelyk tot in haar binnenste *deelen* getroffen syn, het welk men niet alleen door het *Provet*, het *Gesigt* en het *Oordeel*, maar ook uit de *Considerable teekenen* van *Braaken*, *Mymering*, *Koortsen*, *Rasernyen*, *Senuw-trekkingen*, *Snorking*; *diepen Slaap*, of ten minsten uit eenige van dien, sal konnen bespeuren, bevintmen een loosing der *Excrementen* tegens dank, of ophouding als ook een schuiming des *Monds* (van we-

gens

gens de toegedrukte wegen des *Adem halens*) gelyk wel geſchiet, ſo ſullen wy met den *Heer Tulp* beſluiten, dat alhier veel eer de ſeekeren *Dood*, als eenige hoop van geneſinge ſal te verwagten zyn.

II.

Immer ſtaat hier dan wel alles, in het grootſte gevaar, ſchoon ook hoe klein en gering dit uitterlyk *Wondeken* voor het *Oog* ſchynen mogt, en valt hier de *Vraag*, en met een ook een vaardig beſluit en antwoord, namentlyk of men hier (om ruimte te maaken) ſal *Incideren* en *Trepaneren*, of niet, ik antwoord, al na dat ſig de ſaak ons vertoond en voorkomt, voor eerſt, daar de *ſteek* niet door beide de *Tafels* des *Hoofd pans* is of ſchynt, ingedrongen, daar ſalmen hebben te letten op de hoedanigheid van de *Steek*, ten *tweeden* op't *Quetſent Inſtrument*, ten *derden* op de plaatſe des *Hoofds*, en ten *vierden* of eindelyk, op de *Toevallen* daar op gevolgt. *Overwegingen of die de ſnyding en boor vereiſchen.*

III.

Voor eerſt moet gelet zyn op de hoedanigheid van de *Steek*, namentlyk of die wat ſchuins of regt is ingedrongen, want de ſchuinſe op een afſchampender wyſe, ſo fel op de *beenige Hoofd-pan* niet en ſal aangekomen zyn, als die, die met een wakkere *force* regt innewaards is geveld, als *Nootſakelyke betragtingen.*

ook of die klein of groot, of ook *diep* of *ondiep*, mogte zyn, voor al wel toesiende, dat men in't ondersoek met het *Provet* so die innewaards gaat, de *diepte* niet al te naukeurig en peilt, want het sal dan genoeg zyn, te weten, dat de *Punctuer* tot in, en door de *Hoofd-pan* en verder is ingedrongen, ten *tweden* moet gelet zyn op 't *Quetsent Instrument*, of 't selve scherp of plomp, of ook ligt of heel swaar mogt geweest zyn, want hoe plomper en swaarder het steekende *Instrument* geweest is, hoe grooter de *Breuk des Hoofd-pans* ende *Been-splintering*, innewaards, moet gevreest zyn, ten *derden*, dient agt op de *plaatse* des *Hoofds* genomen, want de *Steek* in- of ook door de *Naden* des *Hoofd-pans* passerende, 't quaad verdubbeld, voorts op de dikte of tederheid van het *Bekkeneel* enz. en eindelyk op de toevallen daar op gevolgt, waar na dan de *Baakens* ter veiliger *Haven*, steets dienen gesteld te worden.

IV.

Waar en wanneer de Trepaan gestelt of niet gestelt moet zyn.

Op dit alles dus wel agt nemende; so sullen wy des te bequamer een wyse *voorsegginge* komen doen, en wyders de saaken sodanig bestieren, als 't werk vereist, is dan de *Steek* maar klein, ondiep, en na alle teekenen blyken, van klein belang, so sal men op die wys de *kure* betragten, als wy te voren van alle geringe *Bekkeneels Quetsingen*

singen hebben getoont, en in tegendeel daar de hoedanigheid, van de *Steek*, als door *diepte*, *Been-splintering* innewaards, en nevens gaande qua *teikenen*, de *gewigtigheid* van de *Quetsuur* vertonen, daar salmen aanstonds de *Incisie* doen na gelegentheid van het beschadigde *deel* des *Hoofds*, de *Wonde* verwyderen, en de *boor* (daar het behoort) ten spoedigste gebruiken.

V.

Indien de *Steek* door beide de *Tafels* des *Hoofd-pans* is door geboord, en dat nogtans daar omtrent weinig *Been splintering* ofte *Fragmentjens* mogten te vresen zyn, so salmen wel regt op de *Steek* de *Trepaan* mogen stellen, om dat dus te nader en eerder ons *Oogwit* mogt werden bereikt, dan sulkx (dewylmen hier niet wel de *Diamant* kan vesten, kan ligter *Beschreven* als uitgevoert worden ten ware de *Kroon* des *Trepaans* wat groot wierd genomen, so kon men besoeken de *punt* des *boors* seer digt bezyden de *Steek* in te planten, en sulkx niet konnende zyn, so salmen wel ligt, al wat moeiten, en hapering hebben, eer dat door de *Kroon* des *Trepaans* een ronde *Cirkel* sal gemaakt zyn, wil sulkx dan niet wel gelukken, of vreestmen onderwaards voor de *Been splintertjens*, die het omdrayen des *boors* sullen hinderlyk zyn, en doen leuteren, so kiestmen de laagste plaats, naast aan, so digt als raadsaam en doenelyk sal

Of men de boor, in of benevens de steek zal planten.

geoordeeld worden, ook kanmen aldus met de *Steek* der *Bekkeneels-naden* handelen, en voorts doen, ſo als de *Konſt* en noodſakelykheid gebieden.

VI.

In desperatie gevallen moet geen Trepaan, maar daar nog de minſte hoop verſchynt die onder een wyſe voorzegging, geſtelt zyn.

Dog alsmen niet alleen door het *Provet*, maar ook aan alle quade teikens vermerkt, dat de *Punctuer* of *Steek* niet alleen door beide de *Tafels* des *Hoofd-pans*, maar ook tot in de diepte der *Hercens* ingeſtoten mogt zyn, en dat alle ſaaken van quade *teekenen* en *toevallen* ſo *deſperaat* werden bevonden, datmen niet anders dan onvermydelyk de *Dood* te verwagten heeft, ſo ſal het niet raadſaam, veel min noodſakelyk zyn, de *Inciſie* te doen, nog *Trepaen* te gebruiken, op dat dit alder voortreffelykſt middel in nood tot behoud des *Lyders* gepractiſeert, noyt worde verdagt gemaakt of in zyn gebruik tot kleinagtinge mogte geraaken, en datmen ſig ſelfs aan d'onverſtandigheid der dwaſe onwetentheid ſoude komen bloot te ſtellen, latende alles dan liever aan zyn beloop, dewylmen dog ſeekerlyk de *Dood* des *Patients* te verwagten heeft, desgelykx ſalmen ook in alle andere ſware voorvallen des *Hoofd-pans* en der *Hercenen* hebben te *practiſeren*, in d'overweginge of wel d'inſnyding, of immer het *Trepaneren* eens nodig ſal zyn, want alwaar, door een ſo voortreffelyke *Operatio* ganſch niet goets, nog eenige *hoop* van behou-

houdenis te gemoet gesien word, daar salmen dit so van ouds beroemt *Handwerk* liever sparen, en wederom ter *Contrarie* anders alwaar nog maar eenige selfs de minste hoop ter behoudenis van den *Patient* verschynen mogt, daar salmen van dese gewigtige *actie* niets nalaten van 't gene de konst en noodsakelykheid vereyst, mits datmen alvorens de *Vrienden* den soberen toestand des *Lyders* aandient, en hoe dat het nog beter is, dese twyffelagtige *Operatie* te bestaan, als den *Lyder* gansch hoopeloos in de klauwen des *Doods* te laten, immer men sal in alle voorvallen sodanig de *wyse voorsigtigheid* gebruiken, als dan een *Christelyk practizyn* sal vinden te behooren.

VII.

Wat men doen moet als de steek in de Hooftpan seer klein en toegesogen is.

De *Punctura* of *Bekkeneels-Steek* word somwyl so klein en gering voor 't *Oog* bevonden, dat nouwelykx met een subtyl *Provet* daar in of door heen, de diepte des *Steekx*, is te vinden, door dien niet alleen de *Huit* en het *Vleeschagtig deel* des *Hoofds*, maar ook het *been* selfs als wederom toesuigt, so dat voor het uitterlyk *Oog* het *Steekjen* van gansch geen belang schynt te wesen, daar nogtans ook selfs hoe klein dit *Quetsuurtje* mogt zyn, het *gevaar* des te meerder moet werden gevreest, want dit klein *Wondeken* dus *Gepriemt* kan door de *Hoofd-pan* het *Brein*, of des selfs *Dek-*

ſelen hebben geraakt, ſo dat dus het *Bloed* van onderen op- of tuſſchen de *Hercen-vlieſen* gevloeit, noodſakelyk (by gebrek van *Uittogt*) ſal moeten verrotten, en des *Lyders Dood* verhaaſten, indien niet de *Wonde* ten ſpoedigſten werd geopent, de *Steek* onderſogt, en (doortogt gevonden, de *boor* word geſteld, op dat niet alleen het geſtolde ontlaſt, de ſcherp-ſteekende *puntjens* der kleine *Been-ſplintertjens* weggenomen, en ruimte gemaakt, maar ſelfs ook de gequetſte *Deeltjens* der *hercenen* ofte des ſelfs *Vlieſen* geret, geſuivert, verſagt en alles dus van de grond op, ter veiliger *Kure* mag worden voltrokken.

En om wat redenen de Trepaan moet gebruikt zyn.

VIII.

Wat gedaan moet zyn, als de punt van het quetſent Inſtrument afgebrooken, vaſt beklemt, en ombevattelyk in het Bekkeneel ſteekt.

't Kan ook gebeuren de *Punt* van het *quetſent Inſtrument* af breekende in het *Gebeente* blyft *Steeken*, ſulkx datmen het ſelve ſo vaſt beklemt vind, dat niet gevat nog uitgetrokken kan worden, dit zynde moet ſonder tyd verlies *Opening* worden gemaakt, de *Wond* opgevult, en ſo ten ſpoedigſten een, ofte meer *Trepanen* geſteld zyn, en ſulkx, ſo digt aan, dat de *Kroonpas* daar benevens paſſeren kan, op dat dus dees *ſteekende Punt* eerſt los gemaakt en ſo op 't alderveiligſt ende voorſigtigſt uit geligt zynde, den *Patient* nog (is 't doenelyk) uit de kaaken des *Doods* mogt worden geret.

IX.

IX.

En aldus ſalmen dan ſelfs ook op alle geringe *Steeken* of *Priemen* des *hoofds* (hoe klein ook voor 't Oog) aan ſwarigheden gedenken die konnen verborgen zyn, veel liever een *Opening* maakende daar iets gevreeſt word, als die te verſuimen, op dat voor al geen nattigheid het *Gevaar* verdubbeld, wanteen gemaakte *Opening* eer te geneſen, als wel het verſuim, van *ſwaare Toevallen* gevolgt, te remedieren ſal zyn, bevintmen dan de *Punctuer* tot het *bekkeneel* in te gaan, ſo ſalmen de *Diepte* navorſchen, of door het *Provet*, of door bequaam *Raſptuig*, de ſcherpe *Puntjens* en *Briſeltjens beens* die de *Steek* in de *hoofd-pan* mogt hebben gemaakt, weg raſpende of uit te ſchrabbende, tot dat het teeken des *Steekx* in het *been* ſig verlieſt, en dus kan voorſpoedig en veilig des *Lyders* herſtellinge worde volbragt, dog de *Steek* dieper in, of doorgaande, ſo moet de *boor* (als geſeyt is) ten ſpoedigſten worden geſteld.

Men moet ſelfs in geringe Panſteeken dienſtige Opening hebben of door de ſnydinge maken.

X.

Het kan ook gebeuren, dat de *Punctuer*, door het *Oog*, met een ſterke force is ingedrongen, en dat dus dees *Wonde* van onderen opwaards door 't *Wigge-been* tot in de *nobele Werktuigen* der *Hercenen* werd bevonden te *Penetreren*, ſomtyds met af-bree-

Steeken die tot den holte des Oogs, met een ſterke force zyn ingedrongen.

Os Sphenoides

king, ende vastklemminge van de *Punt* des *Geweers*, 't sy *Priem*, *Stylet*, *Pyl*, *Lancie* of *Stekade*, somwyl met groote vermorselinge des *beens*, waar van de *Beensplinters* innewaarts tegens de *nobele Deelen* aansteeken, somwyl ook wel met verlies der *Substantie* van het *brein* selfs, siet *Cabrolius Observat*: 29. en andere, somwyl met groote *Bloedstorting*, verlies des *Gesigts*, met swaare *Toevallen enz.* dusdanige *Wonden*, en *Steeken* (met doorboringe van het *Gebeente*) zyn ook op 't hoogste gevaarlyk en dikmaals *Doodelyk*, alles na dat sig de diepte, de coers, de grootheid en het geweld des *Steekx* den voorsigtigen *Chirurgyn* dan sal komen te openbaren.

Konnen gevarelyk en doodelyk zyn.

XI.

Hoe datmen een vastklemde punt Yser of Staal op 't veiligst, sal zoeken uit te trekken.

Een *Steekent punt Staal* of *Yser*, vast klemmende in het *Gebeente* kan aan den *Lyder* en *Practisijn* veel moeyelykheden verschaffen, evenwel moetmen niet rusten, om alle devoiren met handen en dienstige *Instrumenten* in 't werk te stellen, ten einde ons *Oogwit* mogt werden bereikt, want hoe langer gewagt, hoe swaarder *Toevallen* van *hevige Pyn*, *Ontsteeking*, *Opswelling Koortsen* en *Senuw trekkingen* seekerlyk sullen ontstaan, ook moetmen op de *Bloedstortinge* (die door de *uittrekking* mogt worden veroorsaakt) verdagt zyn, en egter (so 't *doenelyk* is) het werk volvoeren, op dat aldus alle gevreesde quaden nogmog-

mogten geweert en den *Lyder* geret zyn, dog daar nogtans door des *Steekx diepte* en *grootheid*, of door het lang dralen de *ſware Toevallen* en *Teekenen* ſeekerlyk *Dodelyk* worden bemerkt, de *Kragten* vergaan, en des *Levens-hoop* uit is, daar ſalmen veel liever dit werkje laten beruſten, ook anders, daar alreeds hevige *Swelling*, *Ontſtecking* en ſo by gevolg een- of ook meer groote *Abſceſſen* of tegenwoordig of te verwagten ſtaan, en datmen door ſulkx geenſints de *Grond-quaal*, veel min het *punt Yſer* of *Staal* kan bereiken daar ſalmen terſtond met *rypmakende Pappen* en al wat ten ſpoedigſt *Materie* kan verwekken, ter baan zyn, op hoop door *Degiſtie* te verkrygen wat anders ondoenelyk is geweeſt.

XII.

En wat men doen zal in groote vermorſelinge van het Gebeente.

In groote *Vermorſeling* des *beens*, ſalmen ſoeken, wat t'eenemaal los is, voorſigtiglyk uit te ligten, de reſt àan onſe goede voorſorge recommanderende, immers men ſal de *Wonde* (ſo veel het doenelyk is) en de tederheid en toeſtand van het gequetſte *Oog*, ons toelaat, met ronde *Wiekjens* opvullende, des ſelfs ruimte en grootheid laten behouden, om met een bequaam *Lavement* van *Spirit: Vin*, *Vin*, *Alb. Myrrh: Maſtich: Oliban: Croc: Mell: Roſar: enz.* daar in de *Wiekjens* genad zyn, de grond te bereiken, alle verwagte *been-ſplintertjens* waar te nemen, en ſo voors de *diepte* voor-

ſigtig te ſluiten, waar op dan het uitterlyke te ligter ſal worden geconſolideert, op ſodanig een wyſe, als inde *Oog-wonde* (die hier niet, maar elders dienen, verhandeld, ſal worden vereyſt.

XIII.

Of daar de Hercenen ſelfs gequetſt ſijn.

En is de *Steek* ſo diep ingedrongen, dat ook de *hercenen* mogten geraakt ſyn, en van des ſelfs *Subſtantie* iets quam uit te vloeyen, ſo ſalmen de *Vrienden* het groot gevaar des *Lyders* aan dienen, en evenwel alles met ſulke *Medicamenten* (als naderhand in de *quetſing* des *Breins* ſal worden vertoond) ſodanig beſorgen, dat nog (waar 't doenelyk) van de grond af, een goede geneſing mogt worden verhoopt, want dat des *Breins-quetſing* niet altyd *Doodelyk* ſy, word niet alleen by veel * *Schryvers* getuigt, maar heeft ook d'ervarentheid ſelfs ons meermaals getoond, en moet hier gelet ſyn, dat men de ronde gerolde-of andere ſoorten van *Wiekjens*, die eenigſints tot in de *diepte* moeten gebragt ſyn, met *Draden* beſorgt, op datmen die altoos in 't naaſte *Verband* kan vinden, en weder uit ligten, ook datmen 't *Gebeente* mitsgaders *Vlieſen* en *Senuen* (die al hier ſo ganſch teer, als na aan hem *Oorſpronk* ſyn) voor de *Lugt*, de *koude*, *vettigheid en* al wat *ſcherp* en *bytendt* weſen mogt, wel bewaart, op dat geen ſware *toevallen* inwendig of uitterlyk *Verrotting*, *Caries*, *Fiſtelzweeren enz.* mogten veroorſaakt worden.

* *Johannis Tegaultius Lib. 2. cap. 3. Paulis Barbett Lib. 2. cap. 1. Jaq. Guillemau Apologia pag. 56. J. Beverwyk, Lib. 3. cap 1. F. Hildan. Cent 1. Obſerv. 13. B. Cabrolius Obſerv. 29. Francois Kanchin. Lib. 4. cap 9. enz.*

XIV.

XIV.

Indien ook wegens d'hoedanigheyd des *Steekx*, of na het uittrekken des *Pyls*, het punt *Staal*, of des *Yſers*, een groote *bloedſtorting* ontſtond, ſo ſalmen de *wonde* met vaſt gerolde *wiekjens* (die met een *bloedſtemping* uit ſagte) maar geenſints ſcherpe, *Poeders*, als *bolus*, *drakebloed*, *Tarw* en *Stofmeel*, *Maſtiſch. enz.* beſtaande, en wyders met *Eywit* gemengt en beſtreeken, vry tamelyk tragten op te vullen, en ſo voorts *Defenſyf* (of wat dat dan dient) *Compreſſen* en *binding* beſorgen als dan de *Quaal* en de *Bloedinge* ſal vereyſſchen, en wyders doen 't geen voorts de *Konſt* en noodſakelykheid aan ons ſullen komen te recommanderen.

En in een groote Bloedſtorting door het uittrekken des Yſers enz. ontſtaan.

Het

Het IX. Hooftstuk.

1. Fiſſura Cranii, ofte ſcheure de[s] Bekkeneels hare verſcheiden[e] ſoorten 2. De fyne ſcheur[e] of hairſpleet, driederley, moe[t] niet ligt ſyn geagt. 3. Ho[e] datmen die beſt ſal vinden, ge[-] denkende aan de verſcheident[-] heid van des Hoofd-pans Na[a-] den. 4. Exempelen dies aan[-] gaande getoond. 5. Onder[-] ſoek of de Scheure ook door[-] gaat. 6. Vorder betragtinge[n]. 7. Wat in een niet doorgaande Scheure, met ſware toevallen behartigt moet ſyn. 8. Deſ[-] gelykx in een fyne doorgaande ſcheure met ſware toevallen. 9. De onderſte tafel des Bek[-] keneels kan geſcheurt of gebro[-] ken ſyn, daar de uitwendige heel is gebleven. 10. Hoe dat de tegen Zytſe ſcheure geſchien kan,

kan, en wat dan betragt moet zyn. 11. Hoe dat de ſigtbare ſcheure gehandelt dient. 12. Een Kint van 8. jaar gelukkig geneſen. 13. Daar quade teekenen zyn, of komen, dient geen nalatigheid om de Trepaan te ſtellen. 14. Als ook, daar langs de loop van de ſcheur, de Hoofd-pan leit neder gedrukt. 15. In duſdanig een Voorval, een Kint van 4. jaar tweemaal getrepaneert, de nedergedrukte Hoofd-pan geligt, en gelukkig geneſen. 16. Beſluit deſes Hoofd-ſtukx.

I.

Fiſſura Cranii of ſcheure des Bekkeneels, hare verſcheidene ſoorten.

DUs ver, ſo kort als 't werk vereyſte, de *Punctura Cranii* of *Bekkeneel-Steeen* verhandeld hebbende, treden nu over ot de *Fiſſura Cranii*, ofte *ſcheure des Hooftans*, de ſelve komen ons ook al verſcheientlyk voor, namentlyk *fyn* en by na onigtbaar, of ook wel ſigtbaar genoeg, ten *nderen* kort, of ook wel in *lengte* het gancche *Been* beſlaande, ten *derden enkelt* of ook

ook wel in *twee*, of meer *scheuren* verdeel[..] ten *vierden* met een *Inbuiging* of maar a[..] leen, ten *vyfden* regt op de plaatse d[..] *Slags* of ook elders, gelyk in een *Contr[..] Fissuer* enz. na welkers onderlinge verschee[..] dentheid, den vlytigen *Chirurgyn* sig wy[..] ders sal hebben te reguleren.

II.

Fynste scheure of hairspleet, driederley, de selfde moeten niet ligt geagt zyn.

Wy sullen hier eerst, van de *fynste scheu[..] re* of *hair-spleet* (die vry al wat qualyk [..] vinden is, spreeken, dewyl (ons bedu[..] kens) in dese wel, meermaals, de groots[..] *swarigheid* steekt, en wederom die in *dr[..] soorten* verdelen, namentlyk in niet-*door[..] gaande*, in *doorgaande*, en die op de *Contr[..] rio syde* des *Slags*, den *Lyder* syn *hoof[..]* en ons het *Verstand* al vry wat konnen on[..] rusten, want (myns *Oordeels*) hoe dat d[..] *deurgaande scheuren* naauwer en duisterd[..] syn, hoe bekommerlyker, vermits de *wy[..] Scheure*, ons, doorgaans, veel eerder[..] tot de stellinge van de *Trepaen* aanport[..] om d'ondergelegen *deelen* gade te slaan[..] als wel de *fyne Scheure*, want dese verwek[..] ken by veele een minder *sorg*, en onder de[..] gaat den *Patient* wel verloren, ten *twede* geeft een groote *Scheure*, *plaats* en *door[..] togt* voor 't nedergesakt onderschuilend[..] *Bloed*, het welk so uit het *voosagtig Scheids[..]* des *hoofd-pans*, als ook uit de tedere *vaa[..] jens* van 't *Moeder-vlies* selfs, onder het *Bek[..] keneel* uitgestort synde, meest altyd *Openin[..]*

Meditullium Spongiosum Sive diploe.

te[..]

tot syn ontlasting vereyst, gelyk als ook doet de vergaderde *Materie*, welke, andersints, haast verrottende, alles sal doen verrotten, en seekerlyk de *Dood* Causeren.

III.

Ja selfs kan ook een niet doorgaande *Fissuer* of *Scheure* (alhoewel niet van sig selfs) maar wegens voorgaande *Schudding* en *dreuning* of *davering* van de *Hercenen*, die sy door het *geweld* de *slags* of des *vals* ontfangen hebben, van een seer quaad 'ja *doodelyk* gevolg worden bevonden, en alhier salmen sig na het uitwysen der goede of quade *teekenen* en het beloop der *toevallen* gedragen, eerstelyk dient (de *Opening* hebbende, of gemaakt synde) naauw-keuriglyk na de *Fissure* gesogt, so wel met een Valken *Oog*, als ook door het *Provet*, de *plaatse* des *Slags* en het *been* ondersoekende, onderscheidende wel en voorsigtelyk des *hoofd-pans Naden*, gedenkende dat die niet altyd sodanig in *ordre*, *plaats*, en *geschikiheid* ons voorkomen, als worden beschreven, beschout eens, een goet getal *Doods-hoofden*, en gy sult mogelyk sien, hoe wonderlyk ende verscheidentlyk den *Alwysen Schepper* met syn *Almagtigheid* ook in het *Menschelyk schepsel* speelt, en hoe veelderley (ook in desen) des *Hoofd-pans Naden* en *beenders* sullen te vinden syn, gelyk in *Cabrolius Anatomia* Cap. 3. in 't byvoegsel door den naarstigen *Plempius*, als ook

Hoe dat men die best zal vinden.

Gedenkende aan de verscheidentheid van des Hoofd-pans Naden.

ook by andere Schryvers omstandiglyk worden vertoond.

IV.

Verscheidene staaltjens dies aangaande getoond.

Den naarstigen *thomas bartholinus Observatio* 130. *pagina* 170. verhaalt selfs eenige staaltjens van opwaards verhevene *Naden* des *hoofd pans*, het welk ook my eenmaal is voorgekomen in een klein kind, in het welke men de uitwaards stekende scherpe *Naden* des *hoofd-pans* in haren loop en ordre seer onderscheidentlyk konde voelen en tasten.

Regt opstaande Naden des Hooft pans.

Den Heer *Cornelis stalpart van der wiel*, vermelt in syn tweede Aanmerking van Kinderen sonder *hercenen* en *bekkeneel* geboren, het selfde hebbe ik eens in een nieuw geboren Kind, het welk nog eenige uren hadde geleeft, gesien, waar in het gansche *Opper-hoofd* niet anders als een hoop waters besluitende, sonders *hercens* en *bekkeneel* wierd gevonden alleenlyk voelde men een a twee stukken Beens, in dit schommelent Hoofd in 't aantasten, t'eenemaal los en bewegende te syn.

Kinderen sonder Hersens en Bekkenecls.

Ja selfs vintmen des Hoofd-pans *Naden* niet altyd in ordere so als die worden beschreven, want hoe veele Doods-hoofden worden gevonden, daar in de (a) *pyl-naad* door het (b) *Croon-been* nederwaards, tot in het (c) *Neus-been* passeert, somtyds (getuigt *Vesalius*) dat die ook agterwaards nederdaald, somwyl is de (d) *winkel-naad* so

(a) Satura Sagittalis.
(b) Os Coronal
(c) Os Cribrosum.
(d) Sutura Lamdoides.

ſo veelvuldig, dat ſy verſcheidene beendertjens in het agterhoofd maakt *Sylvius* getuigt al de naturelyke *Naden* des *bekkeneels* dubbelt te hebben geſien, hoe omſigtig ſal dan den Chirurgyn genoodſaakt weſen, om in het onderſoek der *Pan-breuken* en *Scheuren* (ſodanig als 't hoort) op deſe verſcheidentheid der *Naden* verdagt te zyn, op datmen die niet voor een *Pan-breuk* aanmerkt, gelyk *Pareus*, uit *Celſus* getuigt, den beroemden *Hippocrates* ſelfs gebeurt te zyn, de *Winkel-naad* met al zyn Winkeltjens en Omkeringen komt ons wel het bedriegelykſt voor, te meerder, dewyl ook aldaar de *Hoofd-pan* wel doorgaans het rompeligſt en onneffenſt beſpeurt word, en ſegt dien beroemden Anatomicus *Thomas bartholyn*, dat de *Natuur* ſeer wonderlyk ſpeelt, ſo in het getal, als verſcheidentheid van des *bekkeneels-naden*, en ſegt *Plempius*, het is des Natuurs ſpeling die dus onderſcheidentlyk voort te brengen, getuigen mede van *bekkenelen*, die ſonder eenige *Naden* worden gevonden.

Pareus Lib. 4. Cap. 3.

Thom. Barthol. Cent. 1. Obſ. 51.

Als ik, nog Jongeling zynde, met myn Makkers in't Dorp van *Crommenie*, op het Kerkhof, de Doods-beenders door ſnuffelde vonden wy niet alleen veele opmerkens waardige zaken, maar onder anderen ook een *bekkeneel* ſonder *Naden*.

Een Bekkeneel, ſonder Naden.

Dit Doods-hoofd (het welk niet vuil nog beſoedelt, maar door het opſchynen der Son, ſeer gaaf, wit, helder, en ook ſo glat was, als wit Albaſt, beſtond het gan-

ſche *bekkeneel* van een eenig, vaſt, ſterk, Maſſyf en On-afſcheidelyk Been, wy poogden met ſchrabben op de plaatſe der gewonelyke *Suturen* of *Naden*, eenige teekenen van des ſelfs afſcheiding te vinden, dog te vergeefs, want wy niet anders dan maar een duiſter reſtant of overblyfſel van d'onwaaragtige *Naden* des *bekkeneels* konden beſpeuren.

Veele naauwkeurige ſpeculatien konden hier dienen, dog daar wy geen tyd me ſoeken te ſpillen, en kan het ook zyn, dat door den ouderdom, en lang leven, dit *bekkeneel* metter tyd aldus tot een eenig Been, t'ſaam geſet, en begroeit is geworden, gelyk als in de *Kaak-beenders* en elders, door de vereeniging, *Symphiſis* geſchiet.

Wy kregen veel Boeren rontom ons, en hadden, volgens ons beſtek, op dien dag, nog al een groote omwandelinge te doen, ſouden anders dit *Doods-hoofd*, (als wat raars) tot een *Pronk Juweel* met ons t'huis gebragt hebben.

Men ſal dan in 't midden des *Voor-hoofds* verdagt zyn, dat ſomwyl (ook in de bejaarden) de *Pylnaad* tot op de Neus nederdaalt, en dat, als geſegt is, de *Winkelnaad* ſo diverſch: en 't Been des Agterhoofds ſo ongelyk word bevonden, en dus op alles pogen verdagt te zyn, want dan, daar 't behoort, de *Hoofd-pan* genoegſaam ontbloot en de ſuſpecte plaatſe met inkt beſtreeken en weder afgevaagt zynde, ſo ſal het geſigt ook doorgaans de *Scheur* (hoe

klein

klein (die ook wesen mogt, aan ons ontdekken, en sulkx aan de geoeffende genoegsaam het onderscheit tusschen de selfde en des *Hoofd-pans Naden* vertoonen.

V.

De *Scheur* (dus klein) dan gevonden, so dient ondersogt of die doorgaat, of niet, tot dien einde, so moet ten spoedigsten met een scherp, en dienstig *Schraptuig*, het teeken des *Hairspleets* uit en weg geschraapt zyn, gelukt dit, en komt dus de *Scheur* sig t'eenemaal te verliesen; so sal het genoeg zyn, datmen niet verder en ondersoekt, maar 't *been* en voort alles beschermt, bedekt en bewaart, en so geen meer quade *teekens* opkomen, des *Lyders herstelling* ten spoedigste soekt te volvoeren.

Ondersoek of de Scheure ook doorgaat.

VI.

Dog als de *Fissure* of Scheure mogt dieper ingaan, so kan die ook, daar 't nodig geagt word vorder, en dieper *geschraapt* of *uitgeraspt* worden, op dat ook (mogelyk) het Ge-extravageerde *bloed* (tusschen des *Hoofd-pans verdubbeling* schuilende) spoedig mogt worden ontlast, daar het anders haast kan verrotten, het *been* ontsteeken, bederven, en metter tyd de *Dood* veroorsaaken, voornamentlyk daar de *Val* of de *Slag*, met een groot *gewelt* geschiet mogt zyn.

Vorder betragtinge.

Siet Jaq. Guileman. in zyn 2. deele tweede Cap. en andere meer.

VII.

Wat in een niet doorgaande Scheure, met zware toevallen behartigt moet zyn.

En of al schoon sulk een fyne *Scheure* geensints doorgaande mogt worden gevonden, en dat nogtans bekommerlyke swarigheden, als *mymering*, *diepen slaap*, of ook *Rasernyen*, *Zenuw-trekkingen*, *Koortsen*, *Ontsteeking enz.* of eenigen van dien ontstonden, so moetmen terstont (indien niet te lang gewagt en, des *Lyders kragten* vervlogen zyn) *Trepaneren*, en daar het de *fijnheid* des *Hairspeels* ons toelaat, vry regt op de plaatse des *Scheurs*, om aldus te bequamer onderwaarts daar het mogt haperen by te komen, ten minsten om daar na te tragten, so veel het ons doenelyk zyn; want ook heeftmen te weten, en dien voorsegt, dat so wanneer eenig *bloed*, selfs onder het *harde Moeder-vlies*, of ook in de binnenste *groeven* en *deeltjens* der *Hercenen* uit-gestort mogte zyn, dat dan ook het *Trepaneren* ganich vrugteloos uit sal vallen, dog evenwel dus de *boor* gestelt zynde, en de nogtans de kans, sonder vrugt, ten *quaden* uit vallende, so salmen sig gerust konnen stellen, van alles te hebben gedaan, wat de *Konst* en 't *Gemoet* van een eerlyk *Practisijn* vereysten.

VIII.

Desgelyks in een fyne doorgaande

Nu wederom anders, isser een fijne doorgaande *Scheur*, en zyn de *teikenen* so *suspect* al-

als de *toevallen* ſwaar en bekommerlyk worden gevonden, ſo prys ik al wederom de *Trepaan*, want die is (myns *Oordeels*) al weder het veiligſte, ſeekerſte ende met een het aldervaardigſte *hulp-middel* en werktuig, om den *Lyder* van d'onder gevloeide ſtoffe des *bloeds* en 't *Gemoet* van de *Practiſijns* van alle Siel-quellende na-gedagten te ontlaſten, men ſtelt dan de *boor*, digt aan de *Fiſſeur*, of ook wel (gelyk de ſommige willen) en den *Heer Tulp* in zyn eerſte *Boekx*, *vyfde Hoofd-ſtuk* getuigt, met goet ſucces, geſchiet te zyn, regt op de *Fiſſure* ſelfs, op datmen tog digt aan de plaats van het *Onheil* des onder gelegene *deels* mogt zyn, waar in ik wel niet veel ſwarigheid kan beſpeuren, alleenlyk dat men ſal dienen te weten, dat de *Trepaan* in 't omdrayen ligtelyk t' elkens tegens, of in de *Scheure*, wat horten en haperen ſal, en daar door den *Chirurgyn* het beletſel ontfangen, om, miſſchien in het *Geſigt*, en ten overſtaan, van ſulke, Heeren Doctoren, die ſo gaarn (ook daar ſe nog *jong*, en *onervaren* zyn) *'t hoogſte Woordje* voeren, handiglyk voort te gaan, voor my ik kies in dit of diergelyk *Voorval* liever digſt aan, de benedenſte *plaats*, dervoegen, dat de *Kroon* in het omdrayen daar tegens aan paſſeert, als wanneermen ook buiten twyffel d'onthoudene *Stoffe* wel ſal bekomen, en wat nog wyders gedaan moet zyn, uitvoerelyk konnen voltrekken.

Scheure, met zware toevallen.

IX.

De onderste Tafel des Hoofd pans kan gescheurt en gebroken zyn, daar de uitwendige heel is gebleven.

Ook kan het gebeuren, dat in de uitwen-dige *Tafel des Hoofd-pans* geen *scheure* nog *Breuk* word gesien, daar nogtans de bin-nenste (die om haar dunte het *glaasagtig deel* des *Hoofd-pans* genoemt word) *gescheurt* of *gebrooken* is, en dat de *Beensplinters*, on-derwaarts tegens, of in het so teder gevoe-lyke *Moeder-vlies* steekende, alles ontroe-ren, en niet alleen sware *Toevallen*, maar eerlang de bittre Dood verwekken sal, dog meen ik dit selden gebeurt, als daar een *Inbuiging* des *Hoofd-pans*, schoon uitterlyk *heel*, door schielyken *Indruk*, de onderste *Tafel* nootsakelyk heeft doen breeken, waar van in 't vervolg wat breeder gesproo-ken sal worden.

X.

De Contra Fissuera of tegenzytse Scheure, hoe die geschien kan, en wat betragt moet zyn.

De *Contra Fissuer* of *tegensijtse scheur* geloof ik dat heel selden ons anders voor-komt, als daar iemant op de eene zyde des *Hoofds* de *slag* of *Quetsuur* ontfangende met de andere zyde tegens de *steenen* aan bonst, so dat wel de *scheure* op de *Contra-rie sijde* des *slags* kan zyn, ofschoon aldaar uitterlyk weinig ongeval word bespeurt: sulkx dan aldus komende voor te vallen, so salmen niet alleen op het gewelt des *Slags*, maar ook op 't gewigte des *Val* naukeuriglyk hebben te letten, en dus dan

wee

wel 't grootste quaat, niet op de plaatse des *slags*, maar op de zyde des *Vals* vermoedende, so salmen daar (indien 't nodig en raadsaam mogt worden gekeurt) d'*Incisie* doen, wyders niets na laten, van 't gene de *Konst* gebied, ook alles op 't nog aandringen der sware *Toevallen*, ten spoedigsten tragten uit te voeren, dewyl de vertoeving, op 't hoogste gevaarlyk, moet geagt zyn, en dat seer haast vergadering van *Materie* en verrottinge der *Brein-vliesen*, en daar op gevolglyk *Koortsen*, *Ontsteekingen*, *Zenuw-trekkingen* en so voorts de *Dood-slaap* sal komen te volgen, dus de *Scheur* nu gevonden hebbende, so dient verder de *Konst*, met of sonder het stellen des *boors*, op die wyse betragt en volbragt als de vorder hoedanigheden der saaken ons sullen komen te recommanderen.

XI.

Hoe datmen de sigtbare en wyder Scheure des Hooft-pans zal handelen.

Dus verre van de *fijnste Scheure* des *Hoofd-pans*, nu ook eens van de *sigtbare doorgaande* en *wyder soorten* van *Scheure* gesprooken de selve zyn, of kort, of komen ook wel in hun lengte het gansche *been* te beslaan, en zyn somwyl nog daar benevens met een *Inbuiging* van de eene, of de andere *rant* des *beens* verselt, in het *eerste Geval*, 't zy dat de *Fissura* kort of ook eenigsints lang is, salmen naarstelyk hebben te overwegen, of men sal *Trepaneren* of niet, want konnen de ondergelegene *Vogten* gevoeglyk haar

ontlasting vinden, en zyn de *Voorvallen* (even als wel in sodanig *Voorval* gebeurt) van weinig belang, en den *Patient* nog redelyk in zyn *kragten* ende *welvarentheid*, so en sal 't wel so nodig niet zyn de *Trepaen* te stellen, voornamentlyk dan, wanneer men alreets vermerkt dat een suiver Massyf en *schoon root Vleesch* van onderwaarts door de *Spleet* of *Been-scheure* sig uitwaarts komt te vertonen, het welk omtrent een goet *subject*, en daar de saaken haar seer wel schikken, doorgaans al binnen de 15. of 20. *dagen* komt te geschieden, so dat eerlange de *Been-spleet* door een *Callus* of *benige stoffe* staat t'samen gelymt te worden, en so de genesing voorspoedig gelukt, en na wensch kan komen te sukcederen.

XII.

Een Kind van 8. Jaar gelukkig genesen.

Het *Dogtertje* van *J. P. Metselaar*, out 8. *Jaar*, komende met die haar brogt, tot in myn *Huis* gewandelt, en hebbende tegens de kant van een *steene Stoep* aangevallen, bevont ik het *Voorhoofd*, nevens de rant des *Slaap-spiers*, niet alleen met een vry groote *gekneusde Wonde*, maar ook de *Hoofd-pan* omtrent een *pinxbreete* van haar *Deksel* ontbloot, en met een *doorgaande wyt gapende Scheure* getroffen, dit *Dogtertje*, hebbende van de *Val* beswymt gelegen, als ook een weinig gebraakt, was nu, en ook voortaan seer wel gemoet, laghende, spelende, gaande en staande, sonder

dat

dat eenige ongevallen zyn voortgekomen, dog heb ik het *Dogtertje* binnens huis gehouden, en op de voorsigtigste wys de genesing bevlytigt, sonder dees wyde sigtbare *Scheur* (die omtrent twee vinger breet lang was) te schaven, de kantjes gelyk, of uit te raspen, of ook iets anders te doen, als 't *Bekkeneel* voor alle *vettigheden*, *lugt*, *koude* enz. te bewaren, de *Fissura* wel uit te drogen, het *been* met het *Pulvis Myrrhe Mastiches*, en *Olibanum* te bestroyen, met droge *Wiekjens* te dekken, en dus de *Genesing* so gelukkig volbragt, dat noyt (dies aangaande) eenige swarigheden, nog selfs de minste *Been-splintertjens* niet en zyn opgedaagt.

XIII.

Op alle suspecte teekenen en toevallen moetmen agt geven, en daar die komen, niet nalatig zyn, de Trepaen te gebruiken.

Dog ofschoon dusdanige saaken somtyds so wel gelukken, so salmen nogtans by diergelyk *Voorval* met alle voorsigtigheid hebben toe te sien, of ons ook eenige (selfs de alderminste *suspecte teekenen* en *Toevallen*) de *Door-boringe* sullen aanraden, want warelyk d'alder voorsigtigste kan hier wel selfs worden misleit, de saaken vertonen sig meermaals uitterlyk wonder schoon, de *Patienten* (sonder merkelyke *Koorts* of *Toevallen*) schynen van dag tot dag in herstellinge van haar *Sinnen*, *Kragten* en goede *Genesinge* t'avanceren, en onderwyl kan wel onder het *Bekkeneel*, door maar eenige *druppeltjens bloed* of *Materie* ('t welk daar

 alles

alles ontsteekt, en doet rotten) een *doodelyk quaad* en bederf ontstaan, en alles regt tegens des *Meesters* ingebeelde en alreets gegevene hoop, en yders *Opinie*, t'eenemaal averegts komen uit te vallen, want hoe weinig kan men somtyds iets oordelen om ook verseekert zyn, van saaken die in het *duister* schuilen, het uitterlyke vertoont sig menigmaal anders, dan wel de ware geschapentheid, van het innerlyke, verdient en vereyst, want ik heb selfs meermaals in de aldergewigtigste soorten van *Bekkeneels-breuken* ondervonden, dat, daar het *brein* selfs geen kleintjen ontbloot, het harde *Moeder-vlies* gequetst en ontramponeert, en de *Hoofd-pan*, door *Kogels* of andere ongevallen was gebrooken, dat nogtans de sulke, selfs op desen tyd, in een verwonderens-waerdige uitterlyke welstant, namentlyk wel by haar sinnen, gaande en staande, als ook wel etende ende wel drinkende, sonder eenige *Koortjen*, of uitterlyke *Toevallen* geweest zyn, ook daar zy, niet levende op haar *Dieet*, harde Scheeps-beschuit en andere spyse die haar verbooden was, gebruikten, die haar ook wel bequam, en zy zyn genesen geworden, en daarom ben ik van dat gevoelen, datmen (alwaar, door *suspecte* vertoningen, aan een gewenste uitkomst, mogt worden getwyffelt, om wisser te gaan, veel lieverr sal hebben te *Trepaneren*, om dus, des te veiliger korter, en seekerder ons *Oogwit*, dat is des Patients herstellinge te verkrygen.

XIV.

XIV.

En ſulkx ook deſgelyks, alwaar, na de *loop* des *ſcheurs*, het *been* langs de eene ſyde leit nedergedrukt, daar agt ik, dat men noodſakelyk, en ten *eerſten*, de *Boor* ſal behooren te ſtellen, en ſulkx op 't vaſte, ende niet nedergedrukte *been*, ſo digt aan de *ſpleet*, dat men na de *Doorbooringe*, met een bequaam en dienſtig *Heftuig*, door de gemaakte *Opening*, op de *voorſigtigſte wys*, de *opligtinge* kan volbrengen, en is de *Inpreſſie* (door ſyn lengte, van die *Natuur*, dat een *Doorboringe* en *Opligtinge* overal niet genoeg kan doen, ſo ſet men nog wel eens andermaal de *Trepaen*, en ook het *Heftuig* te werk, daar het behoort, op dat dus, het *nedergedrukte been* overal wel en behoorlyk in ſyn *plaatſe* mogt opgeligt en *herſteld* ſyn, het *harde Moedervlies* niet meer gedrukt, gequetſt, nog beſchadigt maar ſo voorts de *Kuer* op de ſpoedigſte *wyſe* mag worden voltrokken.

Als ook daar langs de loop der Scheure, de Hooft-pan leit nedergedrukt.

XV.

Soekt den *Leerling* hier van een *ſtaaltjen*, ik ſal het hem toonen, het *Soontje* van *Jacob Janſz. Scheepen* en *Mr. Timmerman* in *Bennebroek*, nog geen 4. *Jaren oud*, van een *ſoldering* met het *hoofd* om laag, tegens de *ſteenen* geſtort, bleef ganſch beſwymt leggen, bloedende uit het *Oor*, *Neus*, en *Mond*,

In ſodanig een voorval een Kind van 4. Jaar tweemaal Getrepaneert de nedergedrukte Hooft-pan geligt, en gelukkig geneſen.

Mond, 't welk van 't *Braaken* en *sluimer-slaap* wierde gevolgt, t'huis gebragt synde, wierd *Mr. Casper Baas* (e n braaf *Chirurgyn*) tot *Hilgom* wonende, als ook dee *Chirurgijn* tot *Binnebroek* daar by versogt, en vont men een groote *Wonde* met een genoegsame *sigtbare scheure* in 't *slinker Opper-hoofds-been*, dies aanstonds de *Wonde* doorr 't *Mesije* in 't *kruis door-snydende*, *opgevult*, en dus wyder gemaakt, en voort des anderen daags het *Werk* beschouwende, vontmen de *scheur*, niet alleen seer lang, maar ook het *been*, langs de gantsche *zyde* dess *scheurs* van omhoog tot nederwaards, verder, als 't *Oog* kon bereiken, omtrent een *stroo-breet nedergedrukt*, welkers *scherpe punten* en *kanten* onderwaards langs der selver *boord* ongetwyffelt het *tedere Moeder-vlies* moeste *beschadigen*, *drukken* en *quetsen*, daar by versogt synde, vont alles gelyk verhaalt is, en de groote *Kruis-wonde* dervoegen verwydert, dat nu vermerkte, dat de *Fissura* ende verhaalde nedersakking (van 't agterste deel des *beens*) aldus van de *Pyl-naad* beginnende tot aan het *Steen-been* regt nederwaards daalde, invoegen dit *Opper-hoofts-been* volkomentlyk in syn *breete* was doorgebrooken, en so by gevolg des selfs agterste *deel* na de *lengte* des *scheurs* dus neder gesakt, dies resolveerden wy met de eerste gelegentheid de *boor* te stellen om het *been* te ligten, en uittogt voor d'ondergevloeide *Vogten* te geven, dog om dit laatste, de plaatse wat nederwaards soekende, kon-

Os Syncipit sive.
Os Parietal.
Os Petrosum.

konden aldaar nog geen ruimte genoeg voor 't ſtellen en omdrayen des *Boors*, verkrygen ſo wy niet nog een weinig verder nederwaards de *Inciſie Dilateerden*, ſulkx gedaan en alles wel opgevult ſynde, ſo heb ik des anderen daags den *beroemden Medicus Symon van Syl*, ook tot ons verſogt, en toen geſamentlyk goet gevonden, om aanſtonds op de beraamde plaats de *trepaen* te ſtellen, het welk ik, in de *preſentie* van den *gemelden Heer van Syl*, *Doct. Petrus borjenius*, de *Predikant* van *Bennebroek*, *de* 2. *voornoemde Chirurgyns* en andere liefhebbers van de *Konſt* na het gedane Gebed, op 't vaſte *Been* tegens de *Scheur* gelukkig volvoert heb, het doorgeboort *Beentje* uit geligt, en daar op terſtond met een bequaam *Heftuig* ('t welk ik door de gemaakte *Opening* even onder de nedergeſakte *Boort* des *Beens* brogt, het *been* voor het merendeel (immers volkomentlyk 't laagſte gedeelte opgeligt heb, en in ſyn *plaats* herſtelt) doen vaardig het ſo genoemde *harde*-dog in der *waarheid* ganſch *teergevoelyke Moedervlies* met quanſyens uit *Pluk* van 't ſagte *ſervetdoek* gemaakt, uit gebet, en van de ſelfde ſtoffe een *lapje* of *twee*, in een weinig *Spiritis Vini*, *Croci*, en *Mel Roſarum*, warmjens op de *Duramater* geleit, het *been* met *drooge wikjens* bedekt, de *wonde* nog wederom opgevult, de kanten met *Digeſtyf* en wyders alles met ons *defenſivum vigonis*, *Compreſſen* en *Ligaturen* bedekt zynde, ſo zyn hier op de bekommerlyke *toevallen* wel

veel

veel vermindert, maar nogtans door de groote *lengte* des *scheurs* ende *nederbuiging* des *beens*, so vonden wy nu wel 't benedenste gedeelte na wensch in syn *plaatse* hersteld, maar het *opperdeel* na de *pyl-naad* nog nedergesakt als te vooren, dewyl wy (door sulken *lengte* des *scheurs* en *inbuiging*) onmogelyk de selve door maar een gemaakte *opening* met het *beftuig* konden herstellen, dies vonden wy alle gesamentlyk nodig, omtrent 2 vinger-breet hoger nog andermaal de *Trepaan* te stellen, om daar ook door 't *beftuig*, als vooren, het *been* op te ligten, het welk ik (even als d'eerste maal gelukkig te weeg gebragt hebbende) so syn van dat uur af aan, alle *toevallen* en quade *teekenen* hand over hand vermindert en afgenomen, de *koortsen* verdwenen, en het *verstand*, (gemerkt de tedere *jaren* des *kinds*) weer dagelykx opgeheldert, de *slaap* wierd *natuurlyk*, en het *voedsel* nu sonder *braken* ingehouden, voort alles naar eys van de *konst* waarnemende, so is dit *Lydertje* sonder eenig letsel te behouden, voorspoedig ende volkomentlyk (door den *genadigen Zeegen onses Opperften Medicyn-Meesters Jesu Christi*, in syn *Gezontheid* hersteld geworden, synde nu ik dit Schryf al ruim 14. *jaren* geleden, en hy tegenwoordig tot een fris, sterk, en deugtsaam *jongeling* opgewassen.

XVI.

Dus dan vervallen wy van de *kloof*, de *ſteek*, en *ſcheure* tot in de *kuil* of *nederdrukking*, ende miſſchien, nog wel, tot over de *Ooren* toe, in de *ſchotſen* van dit *gevaarlykys*, of *yſſelyk accedent* dog om ook hier van, ende wat vorder dient, met order een weinig te ſpreeken, als ook wat in, als ook na het ſtellen des *boors*, tot de volle *Geneſinge* toe, behartigt moet ſyn, dat ſullen wy in het vervolg (ſo kort als ons doenelyk is) vertonen. *Beſluit deſes Hoofts ſtuks.*

Het

Het X. Hooftstuk.

1. Nuttigheid des Trepaens. 2. Des Bekkeneels Kinkbreuk en Inbuiginge hare verſcheidentheid. 3. Welke dat ſeer gevaarlyk ſyn. 4. Een aanmerkens-waardig voorval en gelukkige geneſinge door de Trepaen. 5. Selfs de mindere nederdrukkinge des Hooftpans moeten niet gering ſyn geagt. 6. En der ſelver toevallen gevreeſt ſyn. 7. Waar de Trepaen moet geſtelt ſyn. 8. Bedenking of de Boor, of een Foret-gewys Inſtrument hier dienſtigſt moet worden geoordeeld. 9. Is de Panbreuk wyt genoeg, ſo kan men ſig daardoor van 't Heftuig bedienen. 10. Herſtellinge van des Hooftpans Inbuiging, in kleine Kinderen.

I. Wy

I.

WY hebben om de genesinge der *Bekkeneels-breuken* te verhandelen eerst getoont, hoe datmen (daar 't nodig was) sonder uitstel, op de bescheidenste *wyse* moest tragten tot aan 't beschadigde *been* te komen, want sonder sulkx en konden wy daar omtrent niet verrigtten, voorts hebben wy van het *herstellen* der *Bekkeneels-kneusingen*, *Afklovinge*, *Verwondinge*, *Steeken* en *Scheuren* selfs gesprooken, en daar in, volgens de *Leer* en *bevinding* van veele *geoeffende Mannen*, en *staaltjens*, ons voorgevallen, getoont, en na krank vermogen bewesen, hoe *noodsakelyk*, *veilig*, en *heerlyk*, niet alleen het gebruik, maar ook het *succes* des *trepaens* kan zyn, gelyk dan ook meermaals by ons is bevonden, dat waar de *trepaen* ter regter tyd in voor-verhaalde en volgende noodsakelykheden behendiglyk is gebruikt geworden, dat de *Patienten* van sulkx noyt eenig letsel hebben ontfangen veel min, datse daarom te eerder soude gestorven zyn, maar daar en tegens met *vreugt* ondervonden, dat onse *Lyders Getrepaneert* zynde, door den *genadigen Zeegen* des *Alderhoogsten* en des *Meesters* voorsigtigel *Hand* en *bestier*, uit de *kaaken* des *Doods* geret en in haar volkomen *Gesontheid* hersteld zyn geworden, en ook is het nog beter in swaare *gevallen* een twyffelagtig middel in 't werk te stellen, als den *Patient* so

Nuttigheid des Trepaans.

L ganſch

gansch hopeloos te laten sterven, of om op *avontuur* de werking van de *Natuur* af te wagten, want waar komt de *Hand-konst* beter te pas, als daar iemand door de *Hand-konst* kan en moet werden geret, en schoon of 't al quam te mislukken, en dat wy ons *Oogwit* (dat is des *Patients* herstelling) niet konden bereiken *Patientie*, so hebben wy nogtans ons uitterste devoir aangewent, en getoont, dat wy den *Lyder*, de *Konst* en ons eigen *gewisse* voldaan ende lief gehad hebben, ende de voortreffelykste wegen ingeslagen, waar door het den *Opperste Medicyn* belieft heeft, so menigen *Mensch* uit de *Klaauwen* des *Doods* te redden, en in hun volkomen *Gesontheid* te herstellen.

II.

Des Bekkeneels Inbuigingen, Kinkbreuken enz. haar verscheidene soorten.

Dog om nu voort te gaan, so dient ook dit weinige van de resteerende soorten der *Bekkeneels-breuken*, en dan van het loffelyk *trepaneren* selfs gesprooken, en wat ons voort nodigst te doen sal staan, wy zyn tot aan de *Kuil* of des *Bekkeneels-nederdrukking* gekomen, waar van wy nu seggen, dat die ons ook verscheidentlyk voorkomen, want sulks geschiet of in *Kinderen* die hun *Beenders* des *Hoofd-pans* nog week ende buigsaam zyn, en diensvolgens wel konnen buigen sonder *Scheuren* of *breeken*, ten *tweede* gebeurt het ook wel in tedere *Hoofden*, als *Vrouws persoonen*, *Jonge Dogters enz.* dat by de *Inbuiging* ook wel een

sub-

ſubtyle Scheure kan zyn, of ten *derden* in ſeer harde en ſterke *Bekkenelen*, daar door een *geweldige Slag*, het *been* ingebonſt, of geſlagen zynde, een ſchielyk-ingaande *kinkbreuk* of *nederdrukkinge* word gevonden, en alwaar rondom heen langs de *kant* of *Rant* der *Inbuiging*, wel maar een kleine *ſubtyle Scheur*, en onderwaards in de *binnenſte* of *glaas-agtige Tafel des Hooftpans* een *veelvoudige Beenbreuk* met veel innewaards *ſteekende Beenders* ſullen te vinden zyn.

III.

Hoe ſchielyker en dieper innewaardsgaande Kinkbreuken of nederdrukkingen in het Bekkeneel, hoe grooter gevaar.

Want hoe ſchielyker *In-* of *Nederdrukking*, en hoe *dieper* en *grooter* de *kink* of *kuil* (voor 't uitterlyk *Oog*) in het *Bekkeneel* word gevonden, hoe *gevaarlyker Indrukking* en *grooter uitpuiling* ook onderwaards tegens de *nobele deelen* moet zyn, *ergo*, ſo veel te *grooter prykel*, van wegens des *Beens vermorſeling*, *ſteekte* en *quetſing* tegens de *Dura* en *Piamatar* ja ſomwyl tot in de *Hercenen* ſelfs, die door hun gedurige *Pulſatie* ende *beweging* ook dus geduriglyk worden *gequetſt* en *beſchadigt*, waar door binnen weinig uren of dagen ſeekerlyk de *Dood* veroorſaakt moet worden, indien men de *Lyder* niet op de ſpoedigſte wyſe uit de *kaake* des *Doods* ſal komen te redden.

IV.

Een opmer-

Hier van is my een opmerkens-waardig

kelyk exempel van een Timmmerman

exempel voorgevallen het welk ik (om zyn gewigt, wat omstandiger, als 't andere past, hier benevens sal voegen, *Jacobus Barentsz. Timmerman*, out 28. *Jaren* van een vry bloedryk, vrolyk en lustig *humeur*, op den vyftienden *December*, *Anno* 1674 op de *Somervaart* buiten *Haarlem* aan een swaare *Saag-molen* op diens ommegang of stellagie met zyn *Timmeren* besig zynde, krygt (te na by geraakt) van een der snel omgaande *Wieken* des *Molens* (want het seer sterk opwoey) sodanig de *bons* tegens het *Hoofd*, dat hy, van de vry hooge stellagie nederwaards, nog eenige treden ver geworpen, voor een *Doode* wierd opgenomen en onder dak gebragt, toen nog een weinig *Levens* in hem (dog met sterke *Bloeding*) bespeurende, ben ik aanstonds daar by geroepen.

Ik vond hem in een gansch onbequaam vertrek, sonder *Glasen* of *Ramen*, en daar de *felle koude Wind* helder doorblies, by een groot *spaander vuur* gebragt, leggende sonder *Verstand*, *Gehoor* en *Spraak*, al snuivende, en het schuim ten Monde uit losende, te ronken.

Het *Hoofd* (als in 't *Bloed* gewentelt zynde) beschouwende, heb ik van stonden aan met lauw *Water* gewasschen, en langs de geheele *slinker zyde*, het *hair* meest altemaal so met het *Scheermes* als *Schaar*, so vaardig weg-genomen, als my den soberen toestand des *Lyders*, *sterke bloeding*, en des tyds kortheid, recommandeerden, en

als

als doen dese navolgende *Quetsuren* gevonden.

Eerstelyk een weinig boven het *slinker Oor*, een groote *Wonde*, in *forma* van een *winkelhaak* of *drieboek* van onderen opwaarts gaande, welkers *Lap* ik een weinig opligtende, geen ontbloting des *beens* vernam, waarom die wegens de *sterke bloeding* voor ditmaal niet nader heb onderfogt, maar volgens d'ordonare wyse met *Bloedstempingl*, enz. besorgt.

Ten *tweden* boven dese *eerste* nog een *tweden groote Wonde* niet kleinder, en *d'eerste* t'eenemaal gelyk, diens *driekantige Lap*, ook *opwaarts*, dog een weinig meer na het *Agterhoofd* gaande, mede maar een weinig opligtende, heb ik ook daar heen, geen ontbloting des *Hooftpans* konnen bespeuren, en daarom ook strakx, gelyk de benedenste besorgt, beide dese *wonden* heb ik ider omtrent twee vingeren lang bevonden.

Ten *derden* een *klein Wondeken*, 't welk maar een klein *Sneetjen* en, veel eer, door een *Mesyen* dan *Molewiek* scheen veroorsaakt te zyn, dog het *Provet* daar in brengende, vont *ontblooting des Hooft-pans*, en dit *Wondeken* na de *Loop* des *Pylnaats* omtrent 2. vinger breet daar beneden, niet ver van de *Kroon-naat* (en mede) op 't *slinker zyt-been des Hoofds* te zyn.

Dese kleine *Wonde* (met een *indruk des beens* verselt) heeft terstond een veel grooter gevaar, als de groote *Wonden* in myn

gemoet ingedrukt, dies heb ik die voort me
ronde en digt 't saam gerolde *Wiekjens*, we
opgevult, en voort alles met onse *Beschermm*
plaaster van *Vigo* bedekt, en met *Compres*
sen en *Ligaturen* 't Verband so bequaam
als de af en ongelegentheid van de plaats
my toeliet, volbragt.

Onderwyl quam hy een weinig tot sig
selfs, klaagde dat hem het *Hoofd* wat *kou*
was, en daar op eenige ongefondeerde woor
den uitbrengende, sluimerde weder als
vooren.

Hy daar op (door myn order) in een *Ba*
kermat, wel toegestommelt, met een klein
Schuitjen, door 't gebrooken *Ys*, tot in de
Nieuwestad t'huis gebragt, en in een digt
donker en warm vertrek geraakt zynde:
heb ik hem uit de *slinker Arm* 7 *oncen Bloed*
af gelaten, daar op hy uit zyn *Sluimerslaap*
als ontwakende, sprak (dog uitsporiglyk)
eenige woorden, toen zyn *Water* willende
maken, liet het loopen, en daar op een
goet deel *galagtig Vogt* uitbrakende, voeg
den hem weder tot *Slapen*, dies heb ik hem
nog voor den Avond een *scherpe Zet-pil* ge-
ordonneert, en daar door eens Afgang ge-
vordert.

Des anders daags, *Sondaags* 's morgens,
heb ik den *Experten Heer Dr. Symon van Syl*,
als *Medicus* tot myn hulp versogt, von-
den den *Patient* nog al snuivende en slapen-
de dog eindelyk door veel aanporrens ont-
waackt en tot spraak gebragt zynde, gaf
redelyk goet bescheit, de *Tong* en *Pols* re-
de-

delyk wel, en het *Aangesigt* langs de beschadigde *Zyde* een weinig geswollen, dat ons wel behaagden, de twee soo groote gekneusde *Wonden*, vonden wy, als der selver *Lappen* opligten wel 2 *duim breet* na boven schuins opwaarts te gaan, dog evenwel ganſch geen outblooting des *Hooftpans*, de kleinſte *Wonde* (alhoewel maar twee vinger breet lang) liet ons nog door des ſelfs engte niet toe) het *Been* ter deeg 't ondersoeken, dies nog eens opgevult en 't Verband gedaan ſynde, heeftmen hem deſe *Clisteer* geordoneert

℞. *Rad: alth: lilior: albor: an.* ℥ß.
Herb. mercurial: bismalv.
Beta: betonic:
Flor. Chamomill: an. Mj.
Fol. Zen. mund. ℥j.
Sem. Citrin. ʒj.
Coq. ex aq. Com. ad ℥ix. *Colatur. add.*
El· Diacathol.
Diaprun. Solut. an ℥j.
M. F. Enema.

Op den *derde dag* vonden wy den *Patient* nog beter als daags te vooren, vry wel by zyn zinnen, de *Pols* getempert, en de gekneusde ſlinker *Slaap des Hoofds* en des *Aangesigts* vry *Ontswollen* ende *Geresolveert*, dog nu meer, en meer en merkelyke *Impressie* ofte *Kinbreuk* in de *Hooftpan*, door de verwyderde bovenſte *Wonde* beſpeurende, heb ik geſogt die in 't *Kruis* te door-

 ſny-

ſnyden, dog de tegenwoordige goede geſteltheid des *Patients*, heeft den *Heer van Syl* bewogen, my aan te raden, met ſulkx nog ten minſten, een dag te wagten, ſulkx doende, heb ik nog eens de bovenſte *Wonde* wel opgevult en voorts wederom alles beſorgt als voren.

Op den *vierden dag*, vonden wy den *Patient*, als een geſonde, genoegſaam in zyn *Verſtand* herſteld, de *pols* en het *water* naturelyk, hebbende door een geordoneert Zopjen, uit *Pruimen* en *Senebladen* beſtaande, eens afgang gehad, de 2. *groote wonden* ſtonden wel, en gaven een goeden *Etter*, de ander toonden ons nu genoegſaam een diepe *Kink* in de *Hooftpan*, apperent door een der *yſere Krammen* des *Molewieks* dus getroffen, en ingeſlagen.

Hier dient aangemerkt dat de *beenderen*, en onder die wel voornamentlyk de *Bekkenelen* der *jonge Kinderen* eerder buigen als breeken, en wederom die van bejaarde *Perſonen* eerder breeken als buigen, gelyk niet alleen de reden, maar d'ondervinding ons leert, ſo dat wy dan ook een ſo grooten *Inbuiging* en ſchielyken *Nederdrukking* in deſen *Timmerman* in zyn *hard*, *ſterk*, en *onbuigſaam Bekkeneel* ſiende, ligtelyk konden beſeffen dat ſulkx noodſakelyk met eeu *Panbreuk* moeſt vergeſelſchapt zyn, en daarom (hoe fris ook den *Lyder* ons toeſcheen) terſtond reſolverende, heb ik dwers door deſe gedilateerde *Wonde*, met een klein ſcherp *Scheermes*, een groote *Inciſie*, omtrent een viin-

vinger lag, tot op 't *bloote been*, door het *Panvlies* henen gemaakt, beginnende van de *Pylnaadt*, en nederwaards gaande tot in het bovenste einde, van de laagste gekneusde *Wonde* boven het *Oor*, voorts 't *been* bedekkende, heb ik de *Bloeding*, die niet seer groot was, door ronde gerolde *Wieken*, in het *Album Ovi*, genat en in 't *Pulvis Adstringens*, uit sagte *Poeders* bestaande, gewentelt, ligtelyk gestempt, de *Wonde* in 't *Kruis* wel *opgevult*, en *Gedilateert*, en alles wederom op de vorige wyse besorgt.

Op den *vyfden dag*, vonden wy den *Patient* nog redelyk, uitterlyk quamen geen quade *teekenen* voort, de 2. benedenste *Wonden* stonden seer wel, en gaven een goeden *Etter*, dog de verwyderde *Kruiswond*, toonden ons nu genoegsaam een *groote schielyke diep-ingaande Nederbuiging* in 't *Opperdeel* van het *Os Parietale* of *zydelyk Opperhoofts-been*, wiens *Cirkel* rontom, niet anders, dan maar een seer *fijne Scheure* vertoonden, waar tusschen in geen *beftuig* nog *Instrument* hoe *Subtyl* het ook wesen mogt, konde werde gebruikt, en anders geen *Breuk* in de *Hooftpan* vindende, heb ik te sterker aangedrongen, de *boor* te stellen, om de *Hercenen* van de *quetsing* der innewaart steekende *Beenderen* te ontlasten.

De naaste *Vrienden* van den *Patient* alle gevreesde swarigheden aangedient, en het nootsakelyk en eenigste hulp-middel tot zyner behoudenis voorgesteld hebbende, so heb ik van 3 *Kroonen* des Trepaens de

grootste verkosen, en hem nederwaarts tegens de *Scheur* of 't begin der *Inpessie* de *Hooftpan* geopent, het *ronde beentje* met een *Pincetje* uitgeligt, en toen wegens de *Bloeding* uit het *Merg-agtige Tafelscheitsel*, en vaste vereeniging van het *harde Moedervlies* met het onderdeel des *Hooftpans*, alles sodanig besorgt, als naderhand, wegens de *Trepanering* getoont sal worden.

Des anderen daags 't Verbant los makende, vonden in onse gemaakte *Opening* des *Hooftpans* onderwaarts geen de minste spatie veel min *separatie* om tusschen het harde Moedervlies en het Bekkeneel, het subtylste *Pincetje* tusschen of onderwaarts binnen te brengen veel min de *spatie*, om door een *Elevatorium* 't nedergedrukte op te *Heffen*, dog moetende van twee quaden het beste verkiesen, so heb ik getraght, de *Duramater* onderwaarts van de *Hooftpan* tegens de plaats der *Inbuigingh*, met een matelyk scherp subtyl *Instrumentje* af te scheiden, en sulckx is my seer wel geluckt soo datter een goet deel *witte Materie*, lught en uit-tоght bekomende, van onderwaarts tot de *getrepaneerde Opening* uit-geborsten is, dus dan myn *Oogwit* bereikende, heb ik het *Elevatorium* soo voorsigtig, als doenelyk was, van onder tegens de ingeslagene *Hooft-pan* gebragt en een goet gedeelte der selver, onderwaarts in veel *stukken* verbrooken gevonden, opgeheven en uitgeligt soo dat ik nu ruimte in overvloet heb bekomen; *Momus*, wen-

tien

ſten een *Veinſtertjen* in de *Borſt*, om daar door eens in te ſien, hoe dat in een *levendig Menſch*, daar alles toeging, maar hier vonden wy nu al een vry groot *Veinſtertjen* in de *Hooftpan*, het welke wy met een *Goude plaat* van een *Ducatons-groote* niet wel hadde konnen bedekken, door 't welke dat wy nu, de gantſch ſobere ſtant van een levendig *Brein* beſchouden, want de *Breynvliesen* vonden wy, daar ik de *Beenders* uit nam, al aan 't rotten, ſwart en ſtinkende, eenige ſtukjens *Beens* der onderſte *tafel* des *ingeſlagen Hooftpans*, ſteek ende in de middelſte *diepte* des *kinkbreukx*, regt op en nederwaarts tot in de bovenſte ſubſtantie der *Herſenen*, heb ik met *Korentangitjens* uitgenomen, en daar op dit volgent *lavement* onbeſchroomt tot in dit *gevarelyk hol* gebruikt.

℞. *Spiritis vini* ℥ij.
Mellis roſarum. ʒij.
Pulvis Mirrhæ optimi. ʒß.
Maſtiche. ℈j.
Aloë.
Crocus an. ℈ß.
M. f. Lavementum.

Hier heb ik twee of meer Lapjens van dubbelt *Zervet-doek*, na de forma van de *Opening* geſneden, ingedoopt, en tamelyk warm op de *gecorrumpeerde Brein-vlieſen* geappliceert, dog in de *getrepaneerde Opening*, daar het *Moeder-vlies* root en ſuiver was, een klein ront lapje, van de ſelve ſtoffe, al-

alleen maar in 't *Mel Rosarum* gedoopt, geplaatst, het *bloote been* alsints met ronde gerolde drooge *Wieken* bedekt, de kanten der *Wonde* met *Digestyf* en voort alles soodanig besorgt ende verbonden, als de nootwendigheit en het gewigt van de *quaal* aan ons recommandeerden.

Onderwyl is de hartlyvigheid om de 2 a 3 dagen door een *Clisteer* verbetert.

En heeft hy eerst van dese *Aposema* door den dag somwyl een roemertjen warm gedronken

℞. *Hord: mundat.* mj.
Rad. schorzoner.
Gram. an. ℥j.
Liquirit. ʒj.
Passul. oxarinat. ℥jß.
Herb. endiv. mj.
Flor. tres Cordial. Pj.
Coq. ex aq. Com. ad ℔jß. *add.*
Syr. Jujubin. ℥j.
M. f. Apozema.

En naderhant dees vavolgende gebruikt.

℞. *Hord. Mund.* ℥j.
Rasur. Corn. Cerv. ℥j.
Rad. schorsoner. ℥j.
Liq. ras. ʒj
Coq ex aq. Com. ad ℥xx. *Colat. ad.*
Syr. Borragin. ℥j.
M. f. Apozema.

Voorts

Voorts heb ik den *Patient* om de grootheid syner *Wonden* en veelheid van de *Materie*, dagelyks tweemaal verbonden, als ook op den naaſtkomenden dag nog 2 a 3 ſtukken *beens* met het *Elevatorium* opgeheven en uitgenomen, krygende aldus ruimte, om het *gecorrumpeerde* ende *gequetſte Moeder-vlies* ende de beſchadigde *hercenen*, met hulpmiddelen by te ſtaan. Onderwyl dit alles, vonden wy den *patient* wel by zyn verſtant, ſonder eenige *koorts* of toevallen, ſoo dat zyn uitterlyke geſtalte, geen *teeken* van het *gewigt* ſyner *wonden* vertoonden.

Dus de *geneſing* vervolgende, klaagden onſen *geboorden Timmerman* op den 29 *December*, ſynde den 15. *dag* zyns *lydens*, van eenige *ſteekende pyn*, daar op de *getrepeneerde wonde* naukeurig beſchouwende, bevont ik in de diepſte *ſpatie*, door het *provet* iets *harts* te verwiggelen, het welk ter nauwernoot konnende vatten en met de *korentang* uit-geligt hebbende, nog een drie kantig *ſtukje beens*, als een *nagel* groot was, het welk ontrent een vingerbreet lager, als de onderſte *boort* des *hooft-pans* dus regt op en neder tot in de *hercenen* hadde geſteeken. Een ſaak die wy noyt en ſoude hebben konnen geloven, ſoo wy niet ſulkx met onſe *oogen* hadden geſien en ſeekerlyk ondervonden, den *Heer* van *Zyl*, en ik mitsgaders die by ons waren, verwonderden ons niet weinig over dit *voorval*, in een *patient* die uitterlyk een ſoo goede geſteltheid

heid vertoonden, wy kregen hier op wel een kleine fluxie van een weinig uitgolpent *Bloed*, dog ſtraks daar op een gewilliger *Pulſatie*, in de *hercenen*, dewelk te voren beklemt en nedergedrukt, nu vryer bewe-ginge ontfingen.

Nog verſcheide *Been-ſchilfertjens* heb ik voorts dagelyks uitgenomen, ſoo dat ganſch niet van het ingeſlagen of neder gedrukt gedeelte des *hooft-pans*, (waar van het dog onderwaarts alles verbrooken was) daar in gebleven is, dus de *Breynvlieſen* ende de *hercenen* van alle de ſteekende *Fragmenten* ontlaſt, van hare *verrotting* geſuivert, en ſeer voorſpoediglyk uit een ſoo vervarelyke diepte, ja uit de ſubſtantie van de *Hercenen* ſelfs, een ſuyver, ſchoon root en vaſt *Vleeſch* voort gekomen, om ſulks te vordere heb ik dit volgent *medicament* bequaam geoordeelt

℞. *Cera Citrini*. ℥ ij.
Gummi. elemni. ʒ ij.
Olei Hiperici ℥ ij.
Pulvis Mirrhæ - ℈ iv.
Maſtiches.
Olibanum. ana ʒ j.
Crocus Brittanira ℈ j.
M. F. unguentum.

De ſagte platte *wiekjens* hier mede beſtreeken, en in de warm gemaakte *Spiritis vini*, met een weinig *Pulvis Myrrhe*, *maſtiches* en *Crocus*, vermengt, genadt, en ſoo warmp-

warmpjens tegene de gront geplaast, dog alles nu t'eenemaal synde gesuivert, soo heb ik het *Lavementje* nagelaten, en maar alleen 't bovenstaande *Salfje* tegens de gront gebruikt, en Om des *beens afschilfering* te bevorderen, daar op dit volgent Poeder gestroyt.

℞. *Radix Iridis Florentina.*
Aristolochia Rotunda.
Myrrhe. ana. ℥ß.
M. F. Pulvis subtiliss.

Op den 16 *Januwary* 1675. heb ik de gansche *afschilfering* des *Beens*, (die seer dun was, gelykelyk bekomen;) synde dit nu de 33. dag synes *lydens*, als wanneer ik de gansche *holte* met een gewenst en seer vast substantieus *Vleesch* begroeyt kreeg, het welke rontom van onderen op, en ook ter zyden uit de t'eenemaal vast-begroeyde *Brein-vliesen* tegens het *Been*, en selfs ook uit de *getrepaneerde Opening*, en uit het *merg-agtige Tafel-scheitsel* des *Hooft pans* van alle kanten na wensch quam voortgeset, de andere *Wonden* genesen ook voorspoedig. Ik liet van 't begin af tot dat alles t'eenemaal buiten prykel was, onder 't *Verbant*, een *Convoor* met *vuur* boven 't *hooft* des *lyders* houden, soodanig dat de *reflexie* tegens de *Wonde* de koude des *logts* verbeterde. Als ook de kamer wel donker en warm besorgen, soo dat ik hem by het *Kaars-ligt* verbont. Succederende alles

alles dervoegen dus vorder na wenſch, dat onſen *timmerman*, ſonder eenige *toevallen*, wederom kragten en volle gezontheit bekomende, en ſyn *wonden* volkomentlyk geſlooten; op den 17 *Februwary*, of de 64. *dag*, na zyn *ongeluk*, zyn *kerkgang* heeft gedaan, dankende *God* met *vreugde* voor ſyne *genade*, en ons voor onſe gedane *devoiren* dankelyk voldoende.

Hy heeft ganſch geen letſel, ſwakheid nog duiſelagtigheid van dit ſyn *ongeval* behouden, peurende, ſelfs ook tegens onſe waarſchouwing, voort datelyk weder aan 't werk, en tot in het bovenſte van de *huyſen*, alwaar 't maar te pas quam, is tſedert getrouwt, heeft *kinders* geteelt, en leeft ook nog, nu ik dit ſchryf, Anno 1693. in goede geſontheid.

V.

Selfs de mindere in of nederdrukkinge des Hoofts-pans, moeten gewigtig zyn geagt.

't Gebeurt ook wel, in een veel minder ſoorte van *nederdrukking*, ja ſelfs wel op ſyn alderbeſte genomen, ſonder eenige ſigtbare *breuk*, en daar ook wel maar de buitenſte *Tafel* des *hooft-pans ingeboogen* mogt ſyn, dat ook door zulkx het levendig *merg*, het *bloet*, en eigen *voetſel* des *hooft-pans*, dus gekneuſt, en buiten deſelfs tedere *vaatjens* uitgeſtort ſynde, een *ontſteeking* en *Corruptie* in het *gebeente*, en ſoo metter tyd veel ſwaarder *ongevallen* konnen veroorſaakt worden.

VI.

VI.

Ten alderbeste genomen, ja selfs ook in een simpele *nederdrukking* of *inbuiging*, konnen wel enige *druppelen bloets* van wegens d'ontfangene *slag* ofte *val*. Onder de *Hooftpan* op 't *harde Moedervlies* hun schuil en legerplaats voor een tyd lang verhouden, en wonderlyke *toevallen* door sulkx, en door het *drukken* van '*t ingedrukt been* ontstaan, soo van schrikkelyke *pyn*, *nagtwaking*, *Rasernyen*, *enz..* gelyk dien geoeffende *Job.* van *Meekeren* van zyn *blinde Ruiter* getuigt, die dan ook door geen ander Middel, als door de *boor* kon werden herstelt. *En derselver zware toevallen geweest zyn.*

VII.

En daarom in konsiderabele Nederdrukkingen,,, daar de *hooftpan* hard en massyf, en de nevens-gaande ongevallen hare gewigtigheid ons indrukken, daar prys ik al wederom de *Trepaan*, die de sommige (niet sonder reden) regt op de plaatse der *stekende pyne* selfs, immers indien de *inbuiging*, sonder enige nevens-gaande *Scheure*, bevonden mogt zyn, soeken te stellen; andersints daarmen langs heen, of ook rontom des *hooftpans inbuiging* of mede regt onderwaarts, voor enige *breuk* of *been vermorseling* mogte bedugt syn, daar stelt men de *boor* op 't vaste *been*, soo na aan de *Waar de Trepaan moet gestelt zyn.*

indruk of *kinkbreuk* als doenelyk en het voordeeligst gekeurt sal werden, om soo voorts, door een dienstig *bestuig* het nodigste te volvoeren.

VIII.

Overwegingen of de Boor, of dat een Forets-gewys Instrument, by dese gelegentheit moet gestelt zyn.

Dog kon hier op worden gevraagt, of niet in plaatse des *boors*, by dese gelegentheit, veel gevoeglyker eenig *Forets-gewys Instrument*, of ook wel het *drievoetig bestuig* van *Schultetus* ('t welk in 't midden schroefs-en forets-gewys, in het *been* ingevestigt synde, het nedergedrukte weer opwaarts *vyselt*, kon worden gestelt, ik antwoort dat sulkx al mede syn swarigheit vind, ende myns *Oordeels*, meerder moeyelykheit, gevaar en onsekerheit, als het stellen des *boors*, om dat een *forets-gewys Instrument* (schoon ook hoe *scherp*, *subtyl*, en *handig* het mogte gemaakt syn, evenwel nog soo ligtelyk niet in het buitenste deel des *hooft-pans* sal ingaan, om daar soodanig in te *vesten*, dat men genoegsame vastigheit tot opligting van 't nedergedrukte *been*, kan bekomen, ten tweden dient dit *Instrument*, regt in 't midden van de *inbuiging* te werden gestelt, en met een kragtige *hant*, styf nederwaarts *drukkende* en *inboorende*, soo vast gevestigt te worden, datmen opwaarts trekkende, '*t been* doet volgen, welke sterke nederdrukking wel grooter *inbuiging*, en swaarder *ongevallen* sal konnen verwekken, ten *derden*, schoon

't al

't al gelukt dat de bovenste *Tafel* des *hooftpans* volgt, soo is 't niet seker dat de onderste mede sal volgen, en soo wanneer, dit mislukt, als ligtelyk kan gebeuren, wat sal dan uitgeregt zyn. Ten *vierden*, soo en sal selfs ook het *drievoetig Heftuig* soo wel niet konnen gestelt sijn. Of het sal door het drukken op de ontstelde gevoelyke deelen een grooter ontsteltheit konnen verwekken, ten *vyfden*, soo de onderste *tafel* des *hooftpans* door de indruk der buitenste (even als meermaals gebeurt) gebroken mogt syn, soo sal dit *werktuig* meerder quaat en gevaar als voordeel toebrengen, ten *zesden*, zoo en zal geensints, door sulkx, het *onderschuylende bloet*, nog *materie*, veel min de minste *been-splintertjens* konnen werden ontlast, en ten *zevende* als dan alles dus vrugteloos uitvalt, soo salmen nog evenwel moeten de *boor* gebruiken om op een veel gewisser en veiliger *wys*, het ingedrukt *bekkeneel* te herstellen, en om ook met een, al wat onderwaarts schuilen of haperen mogt, te handelen na behoren.

IX.

Dog indien by de *inbuiginge* des *Hooftpans* een genoegsame wijde *spleet*, of ook eenige *breuk* wort gevonden, waar door men d' *opheffer* veilig inbrengende, 't *been* kan opligten, en voor de *onthoudene Stoffe* d'ontlasting verkrygen, zoo kan ook meermaals genoegzaam, sonder 't gebruik des *Trepaan*, des *Chirurgyns* oogwit bereikt, *Is de Breuk des Hooftpans groot genoeg. Soo mag men sig met het Heftuig daar van bedienen.*

en den lyder van zyn quaal volkomentlyk worden genesen.

X.

Nu in alle mindere soorte van *Bekkeneels Kinken* of nederbuigingen, als in Kinderen, en waar de *Beenders* nog eenigsints buygsaam mogte bevonden zyn, daar salmen ook ligter soorten van *Hulp-middelen* konnen gebruiken, inzonderheit daar uitterlyk geen *scheure* nog *breuk* ofte van innerlyk eenige quade gevolgen worden bemerkt, want anders, ook zulx daar zynde, zoo zalmen, indien de *hooftpan* en de *kragten* sterk en vast genoeg zyn, ook behoren te *Trepaneren*, gelyk wy in het negende *hooftstuk*, van zulkx ook een *exempel* hebbe getoont, anders daar zulkx niet noodig en zy, konnen de *koppen*, de *Hoorentjens*, *trekkende plaasters enz.* wel somwyl het *werk* uitvoeren, zelfs heb ik diversche malen hanttastelyke *inbuygingen* des *hooftpans* met versterkende *plaasters*, dog insonderheyt door dees navolgende overwonnen.

Herstelling der inbuiginge des Hooftpans in kleine Kinderen.

℞. *Resina.*
Colophonia ana. ℥jv.
Cera nova. ℥ij.
Teribinthina veneti. ℥iß.
Pulvis santalinum rubrum. ʒx.
Myrrhe.
Mastiches ana. ʒiij.
Spiritis vini. ℥ij.
F. S. A. Emplastrum.

Het

Het XI. Hooftstuk.

1. De veelvuldige Bekkeneels-Breuk, hoedanig, hoe dat die gehandelt moet ſyn. 2. Verhaal van een ſware Bekkeneels-Breuk en herſtellinge door het gebruik des Trepaans. 3. De ſulke konnen wel goet van gebidt ſyn. 4 In wat voor gevallen de Boor moet geſtelt ſyn. 5. Waar op alvorens moet worden gelet. 6. Namentlyk op den tyd des Ongevals. 7. Plaats des Trepaans. 8. Hoedanigheit van de Breuk. 9. Op des Patients jaren kragten, en toeſtant. 10. Op de Werktuygen dat die goet, paraat, en in ordre ſyn geplaaſt. 11. Hoe dat de Werking ſelfs moet worden volbragt. 12, 13, 14. Wat na de ſtellinge des Trepaans, tot des Patients geneſinge wort vereyſt. enz.

I.

De veelvuldige Bekkeneels-breuk, hoe dat die gehandeld moet zyn.

WY komen nu tot de *veelvuldige breuk* des *Hoofdpans*, dewelk ons mede verſcheidentlyk voorkomt; als *geſchoten*, *gevallen*, *geſlagen*, of door een andere exeſſyve *Oorſaek* geſchiet, en na de hoedanigheid en het geweld des *Oorſaeks*, ook onderſcheidentlyk in hun weſen, dog hoedanig ook die mogt zyn, ſo neemt men ten ſpoedigſten alle de t'enemaal loſſe *beendertjens* uit, als ook, die tegens, of in, of ook door de *breinvlieſen* tot inde *herſenen* komen te ſteeken; dog die aan de *Hoofdpan* of des *beens dekſelen* nog wat vaſt zyn, moeten des *Meeſters opſigt*, den *tyd*, de *natuer* en de goede *remedien* zyn bevolen, is dus de *Opening* groot genoeg om de *Hercenen* en haar *Vlieſen* te ſuiveren, d'onderwaarts ſteekende *Stukjens-beens* uit te nemen, en de *Matterie* uittogt te geven, ſo ſalmen geen *Trepaan* van noden hebben, dien ik ook anderſints in een *veelvoudige Bekkeneels breuk* met voordeel en een gewenſt *ſukſes* heb ſien gebruiken, waar van ik ook by deſe gelegentheid een *ſtaaltjens*, ons voorgevallen, kortelyk ſal vertonen.

II.

Verhaal van een ſware Bekkeneelsbreuk en des ſelfs

Een Jong *Soldaat*, van een redelyk ſterk en vry geſont *Temperament*, kreeg in de *belegering* der ſterke *Veſting Cranganor* in *Ooſt-*

Indien,

Indien, een *Musschets-kogel* so ontsagt tegens het *hooft*, dat wy de *wonde* voort wyder makende, een groote *breuk* in de *hoofdpan* in 't opperste van het regter *Opperhoofts-been* digt by de *pylnaat* vonden, waar van sommige groote *stukken beens* by na t'enemaal waren afgescheiden, daar onder wy ook het harde *moedervlies* niet weinig gekneust en beschadigt bevonden te zyn, dies wy gesamentlyk resolveerden, om meerder ruimten en alles te redden, des anderen daags de *trepaan* te stellen; gelyk dan op 't vaste *been* nederwaarts digt aan de *breuk* wierd gedaan, en voort aanstonts 2 a 3 kleine stukjens *beens*, die wy te voren niet wel en konde bekomen, gevoeglyk opwaarts geligt, en met de *korentang* uitgenomen, dog d'andere die nog eenigsints vast beklemt saten, aan den *tyd* en onse goede *opsigt* bevelende, konden nu ook het gestolde *bloed* ende nedergesakte *materie* door de gemaakte *Opening* uitgang geven. Voorts hebben wy des *breins tedere deksels* met *Spirit. Vin.*, *Myrrhe*, *Mastich. Crocus*, *Mel Rosar. enz.*, het *been* met droog *pluk*, de *Vleesige kanten* met *Digestyf*, een *defensijf plaaster*, en *'t Hoofd* met een sagte *binding* besorgt, en hem de *stilte*, *warmte*, en *zagt voedsel* op het hoogste gerecommandeert.

herstelling door het gebruik des Trepaans. enz.

Duramater.

Wy vonden des anderen daags, 't Verband los makende, een groot *stuk beens* van de onderste *Tafel* des *Hoofdpans*, het welk voor het grootste gedeelte van de bovenste *Tafel* gescheiden, onderwaarts *'t harde moe-*

dervlies drukten, waar door die seer root en ontsteeken bevonden, en dit *stuk beens* langs d'eene zyde nog vry vast sittende, kon men geensints wegnemen, dog hebben nogtans het selve tot so ver opwaarts geligt: dat het *harde moedervlies* in de *beweging* nu niet meer en wierde beschadigt, en wederom eenige kleine *beensplintertjens* uitgenomen.

Wy lieten den *Patient* doorgaans eens *Neus* en *Mond* toehouden, en aldus poog doen met *blasen*, terwyl men het *harde moedervlies* met het *druktuig* nederwaarts drukten, waar door dan enige *bloedige vogtigheid* en *materie* van onderen opwaarts quam gedrongen. Noit sag ik sulken lossigheid van het *moedervlies* onderwaarts tegens de *Hoofdpan* als in desen *Soldaat*, want in alle andere heb ik die meest altyd vry vast aan *d'onderdeelen* des *Hoofd-pans* vereenigt gevonden; alwaar dan ook het ordinaar *druktuig*, *decussorium*, weinig te pas quam, van 't welk ons nu met voordeel bedienden, na de gedane suivering appliceerden wy tegens het *moedervlies*, verscheyde sachte *Wiekjens* in warme *Honig* van *Rosen* genat, het *bloote been* met droog *Pluk* en alles volgens d'ordinare wyse besorgende.

De *hardlyvigheid* daar wy meest alle *Gequetste* voor eenige dagen mee vonden gequeld, hebben wy niet alleen in desen, maar ook in d'andere *Patienten* met een Setpil, of daar het raadsaam oordeelden, met *Klisteren* verbeterd.

Ook

Ook hebben wy hem, ſelfs in die *Heete Landen*, dagelykx met een *Convoor* met *Vuur* boven 't *Hooft* te houden, verbonden; en aldus kregen wy binnen 5 a 6 dagen de *materie*, en het geſtolde *bloed* van onder de *Hoofdpan* t'enemaal ontlaſt; het *harde moeder-vlies* in een gewenſte ſtand, dewyl wy die door dit volgend *Medicament* van haar *kneuſing*, *ontſteeking* en *redloosheid* t'enemaal herſtelden.

℞. *Millis Roſarum.* ℥j.
Teribinthina Veneta. ℥ß.
Spiritis Vini. ℥ij.
Miſce.

De loſſe *beenſchilfers* hebben wy vorder voorſpoedig bekomen, als ook de loſſigheid van het groot *ſtuk beens* dagelykx gevorderd, tot dat het gevoegelyk *ſeparerende* met de Korentang ſonder *bloedſtorting* uitgehaald wierd. Ten laatſten geen *materie* onder de *hoofdpan* meer vernemende, het *moeder-vlies* geconſolideerd, en ſelfs de ledige *plaatſe* des *bekkeneels* met een ſuivere vaſte vleiſige *ſtoffe* van onderen op, als ook uit het *Mergagtige Tafelſcheidſel*, zynde vervult en begroeid, het *been* afgeſchilferd, en met zyn *dekſelen* wederom zynde bedekt, ſo is deſen *patient* voort voorſpoediglyk geneſen, en, door *Gods genaade*, volkomentlyk in zyn *geſondheid* herſteld geworden.

III.

De ſulke konnen wel goed van gebid zyn

In het vermoeden van *breuk* des *hoofdpans*, wanneer des ſelfs *dekſelen* 't *been* nog bedekken, doen ſommige *Chirurgyns* den *patient* op een geſpanne *koordeken*, loot, of wat anders 't welk *hard* is, byten; om door dit middel, de *plaats* der meeſt ſteekende *pyn*, die dan de *breuk* of *Scheure* mogt geven, te vinden; en ſommige ſtellen alle ſwarigheid aan d'een ſijde; wanneer de *patienten* dus wel konnen byten, en weinig *toevallen* opkomen, dog hier op moet men niet al te veel vaſt gaan. Want deſen *Soldaat*, waar van geſprooken is, was ſo goed van gebit, dat hy ook ſelfs tegens ons verbod, de ſo harde Vaderlandſe *Scheeps-biſſchuit* dagelykx met zyn tanden vermorſelde, en voor zyn lieſſte ſpyſe gebruikte, ſonder daar door, ook ſelfs wanneer wy zyn toeſtand 't gevaarlykſt agten, enige hindernis te gevoelen. Dog meen ik, dat deſe maniere van onderſoeking wel de meeſte *plaats* heeft, ontrent de *breuken-* of *Scheuren* des *hoofd-pans*, die onder of langs heen de boort, of ſubſtantie ſelfs des *Slaap-ſpiers* komen, want als dan ſal den Lyder het onderſte *kaakbeen* niet ſo ligtelyk konnen bewegen, om op harde dingen te byten, Noten te kraken enz. ſonder een ſteekende *pyne* ter plaatſe des *breukx* te gevoelen

IV. Het

IV.

Het kan dan gebeuren, gelyk in de bovenſtaande *Aanmerking* hebben getoond, dat de *materie* onder des *hoofdpans breuk*, ofte *opening* nederwaarts tot in de laagte geſakt, ook aldaar de *doorboringe* komt te vereiſſchen, ook vindmen ſomwyl een of meer *Fragmenten* of *ſtukken beens* ſoodanig *ſchotsgewys* onder de *hoofdpan* geſchoven, dat onmogelyk ſonder het ſtellen des *boors* konnen werden gered, of uitgenomen, ook belet wel een ſterke *bloeding* 't uittrekken des *beens*, en in 't kort geſegt, dusdanige *breuken* konnen ſo geenſints worden beſchreven, als die den *Chirurgyn* wel verwonderlyk konnen voorvallen.

In wat voor gevallen de boor word geſteld.

V.

Wy komen nu tot het ſtellen des *boors*, ende wat wyders nog tot herſtelling des *lyders* behartigt moet zyn. Om wat redenen dat men ſal en moet *Trepaneren*, agten wy, dat den naarſtigen *Leerling* genoegſaam vertoond is. Dies hebben wy vorders nog maar te overwegen, wat ſaken ontrent het ſtellen des *boorts* nog wyders worden vereiſt: Namentlyk, datter moet gelet zyn, ten 1. op den tyd des *ongevals*; ten 2. op de *lydende plaats*; ten 3. op de *quaal* ſelfs; ten 4. op de *jaren*, *kragten* en *toeſtand* des *lyders*; ten 5. op de

Waar op voort ſtellen des Boors moet gelet zyn.

werk-

Werktuigen; ten 6. op de *werking* selv ten 7. op 't *Verband*, en wat dan daar o trent wyders sal dienen bevlytigt te zyn.

VI.

Namentlyk op de tyd des ongevals.

Voor *eerst* op den tyd des *ongevals* dien gelet, namentlyk dat men voor al in gewigtig werk geensints en vertraagt, maa alles so vlytig verhaast als doenelyk z of de *Dood* sal mogelyk niet vertrage den *lyder* weg te rukken, insonderhe daar de *Simtomata* en het *Ongeval* selfs doorboring des *hoofdpans* ten hoogsten a komen te recommanderen. Want wy w ten, of immers behoren te weten, h haast in dees innerlyke *deelen* een *dodel* quaad, door het *verrotten* der onderschi lende verstroide *vogten* ontstaan kan, daa om *Hippocrates*. *Avicenna*, en ande Mannen der *Oudheid*, desen tyd om *Trepaneren* so kort gesteld hebben, d heeft men by dese gelegentheid het *Temperament* des *Lands*, en 't *zaisoen* des *Jaa* te considereren, want in dese onse *koud* *Landen* en *Winter-zaisoenen* sal de verrot tinge wel so vaardig en groot niet zyn als in heeter Gewesten en warme *Zomers*. Evenwel heb ik alhier in ons *Vaderland* i nog jonge *panbreuken* en selfs in 't midde des *winters*, geen klein verderf, stank e verrotting in de sledderige *breinvliesen* ge vonden, en, als hier vooren verhaald is, gered en genesen. Evenwel daar het ge bruik

bruik des *Trepaans* in 't begin en ter reg-
ter tyd mogt verwareloost zyn, en daar
nen bemerkt dat die nog noodig en raad-
saam mogt worden geoordeeld, en nog
wat goeds kan doen, daar sal men geen
swarigheid behoeven te maken, om die
aanstonds in 't werk te stellen, want ook
eenige weeken na den tyd des Ongevals
de *Trepaan* by desen en geenen gelukkig
gebruikt is geworden, gelyk daar van by
d'*Autheuren* d'Exempelen in overvloed op-
gesogt ende nagelesen konnen werden.

VII.

Ten *tweeden* moet gelet zyn op de plaat-
se daar wy de *boor* sullen soeken te stel-
len, namentlyk daar, daar wy tot bereik
van ons oogwit mogten geraken; gelyk
daar van alreeds in het breede gesproken
is: Namentlyk op het vaste *been*, so digt
aan de *breuk*, *Inbuiging*, *beensplinters enz.*
of plaats van de meest vergaderde *materie*,
als ons doenelyk wesen sal, en daarom
doorgaans de benedenste kant des *breukx*
en laagste schuilhoek der *materie* soeken-
de aan te treffen: Ook salmen de *Commis-
suren* of *Bekkeneels-Naden*, voorsigtiglyk
myden, om dat sulkx niet alleen moey-
lykheid in het stellen des *boors*: maar ook
en dat wel voornamentlyk een veel groo-
ter ontsteldheid der ontstelde *nobele deelen*,
en dan nog een soberder succes of hoop
tot wat goeds sal komen te verwekken;

Op de plaatse daar de Trepaan moet gesteld zyn.

gelyk

gelyk wy breder in de aanwysinge van d[illegible] verscheidentheid der plaatsen des *Bekkenee*[illegible] in de verhandeling der *Incisien* hebben ge[illegible] sprooken.

VIII.

Op de hoedanigheid van de Breuks.

Ten *derden* hebben wy agt te nemen o[illegible] de hoedanigheid van des *Hoofdpans inbui*[illegible] *ging* of *breuk*, want die haar door of reg[illegible] in des *Bekkeneels-naden* begrypen, vereyl[illegible] schen wel meermaals ter wederzyds d[illegible] *Trepaan*, daar ook de *indruk* van een by[illegible] sondere lengte gevonden word, daar wor[illegible] ook al somwyl meer als een *door-boorin*[illegible] vereist, so ook wel in een groote rond[illegible] *Kinkbreuk*, daar veele *Been-splintertjens* al[illegible] lerweeg onderwaarts teegens het teeder[illegible] *Moedervlies* steekende, ook wel door mee[illegible] als een *Opening* te maken, moeten gere[illegible] en uit- of opgeligt zyn, ook sal de hoe[illegible] danigheid des *Panbreukx* ons komen aa[illegible] te wysen, hoe groot of hoe klein de *kroo*[illegible] des *Trepaans* sal dienen te wesen: Wan[illegible] daar men het Werk gevoeglyk door ee[illegible] kleine *Opening* kan verrigten, daar sal me[illegible] een grooter *doorboring* vermyden, om de[illegible] se *noubele deeleu* so weinig voor de *log*[illegible] bloot te stellen, als doenelyk wesen sal.

IX.

Op de jaren, kragten, en toestand des Patients.

Ten *vierden* moet gelet zyn op de *jaren*[illegible] de *kragten*, en *toestand* des *Lyders*, op d[illegible]

Jaren[illegible]

Jaren, of 't *Bekkeneel* wegens de *Jonkheid* (schoon ook hoe nootsakelijk sulkx mogt sijn) wel sal konnen verdragen, so ja, men ga dan met dit *werk* (daar 't noodig is) onbeschroomt voort, en ook anders geensints, waar in dan het wijs en verstandig oordeel des *Chirurgijns*, (die het werk verrigten moet) wel de meeste *plaats* sal behooren te vinden; wijders moet ook op de *kragten* en *toestand* des *Lijders* nauwkeurig gelet sijn, want daar het diep verloopen is, daar sullen de bakens onser *intentie* moeten veranderd worden, na gelegentheid van saken.

X.

Op de Werktuigen dat die goed, paraat, en in ordere sijn geplaetst.

Ten *vijfden* moet op de *werktuigen* een goede agtinge sijn genomen, namentlijk alles wat tot dit *werk* behoord, moet klaar en vaardig, en in goede ordere op een *Tafel* sodanig geschikt sijn, dat men na geen ding en sal behoeven te soeken, als namentlijk de *Trepaan*, so als die hedendaags meest gebruikelijk ende bekend is, waarin den *Diamant* los staat, en onder het *Werk* (als 't tijd is) kan uitgeschut worden. De aangeschroefde *Kroon* moet wel gemaakt, scherp en net in sijn tandekens, en so groot of klein in sijn *Cirkel* sijn, als men dan tot bereik van sijn *oogwit* voor 't oorbaarst sal keuren. Wijders sodanige *Hef-Instrumenten* (indien 'er een *indruks* des *Hoofd-pans* is) als na des selfs hoeda-

hoedanigheid dienſtigſt geoordeeld ſal werden: Voorts een of ook meer *Pincetjens*, tot uitligting van 't door-geboord *Been*, het ſo genoemde *Lenticulare*, om (indien 't noodig mogt ſijn) de onderſte rand des *Openings* van alle ſcherpe puntjens des *Beens* te ſuiveren, en ſo voort glad te maken. Het *Decuſſorium*, om (daar 't te pas komt, het *Moedervlies* een weinig neder te drukken. Voorts worden ook by ſommige *Practiſijns* in tijd van nood kleine *Zaagjens* gebruikt, om verſcheide *getrepaneerde openingen* tot een te maken, dog dienſtiger komen doorgaans de ſubtijle *Korentangen*, *Quasjens*, een klein *Borſteltje*, een of twee kleine *Sponcien*, warm *water*, een weinig *Olie* van *Rooſen* of diergelijke, en wat nog wijders noodig mogt ſijn) te pas. Alles moet tot dit *Handwerk* niet koud, maar naturelijk warm, op warme Stooven of wat men dan goed keurd, in order geplaatſt en paraat bevonden ſijn, als ook alles wat tot het Verband ſal worden vereiſt, als kleine geſnede *lapjens* van *Zijde*, *Catoen* of *Servet-doek*, met draatjens (so 't nodig mogt ſijn) of om de ſleur te volgen, verſekerd: Wijders dienſtige drooge *Plumaciolen*, en andere die beſmeerd ſijn; Als ook de *Medicamenten* voor de *Breinvlieſen*, en wijders de *Plaaſters*, *Compreſſen* en *Ligatuer*: Mitsgaders bequame *waskaarſen*, en wat men nog verder na de gelegentheid der zaken ſal bevinden te behooren.

XI. Tem

XI.

Ten *sesden* moet op de *Werking* selfs gelet sijn, namentlijk den *Patient* alvoorens (daar 't noodig is) een *Klisteer* geset, met een voecsiam zopje gesterkt, 't Verband los gemaakt, de *Ooren* met *Boom-wol* gestopt, de plaats voor de stellings des *boors* geruimt en bequaam, de Vleesige *labien* wel besorgt, het *Hoofd* inde *Kussens*, en door een *kloek-hart* en bequame *handen* wel vast gehouden zynde, so steldmen de *boor* daar 't behoord, met de *Diamant* in het midden, en aldus so lang omdraayende, tot dat de *Kroon* een *ronde Cirkel* heeft gemaakt, als dan schud men den *Diamant* (die maar los staat) vaardig daar uit, ende men draait weder voort, wel lettende dat de *boor* regt af en aan tegen 't *Hoofd* werd gesteld, op dat men rondom so gelijk innewaarts avanceren mag, als doenelijk zy. Onderwijl neemt men somwijl het *Afschraapsel* met het *borsteltje* eens uit de Tantjens des *boors*, ende men doopt deselve dan wel eens in een weinig warme *Roosen Olie*, genaakt men de *bloeding*, so is men tot aan het *diploë* of *mergagtige Tafel-scheidsel* des *Bekkeneels* ingevorderd, nu drukt en omdraait men met een behendige hand te met wat sagter, terwijl hier ook doorgaans de *bloeding* 't gesigt wat verhinderd, en ons somwijl verpligt om de *boor* eens uit te ligten, en 't *Hol* met een

Hoe dat de Trepaan word gesteld, enz.

Quasje wat af te doppen en uit te droogen. Is 't *Beentje* op de eene kant eerder als op de ander kant doorgeboort, so laat men nog eenige keertjens heel sagjens om gaan; alleenlijk daar slegs een weinig drukkende daar het *Beentjen* nog eenigsints vast mogt syn: Men ligt het voorts met een *Pincetje*, *Koorentang*, of iets anders uit, men effent de onderste *kantjens* (so 't nodig is) met het so genoemde *Lenticulatorium*, op dat dog voor al geen kleine scherpe leurtjens des *Beens*, tegens het teeder gevoelyke *Moedervlies* komen te steeken.

XII.

Wat voorts tot herstellinge van den Patient moet verrigt en betragt sijn.

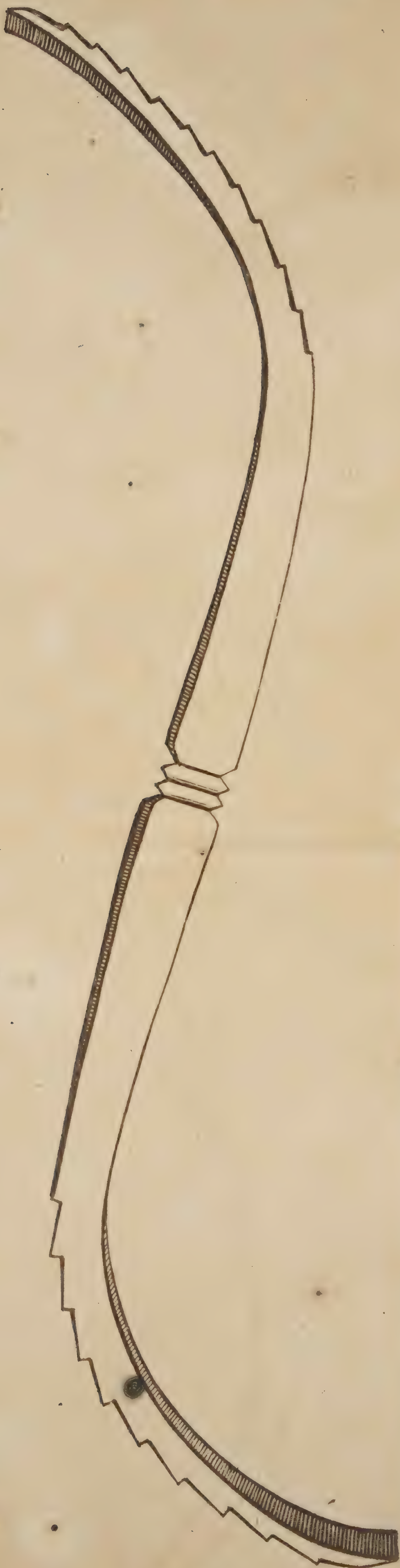
Hier sien wy nu, even als door een klein Venstertje (dog niet als *Momus* in de *borst*) maar als vlijtige *Chirurgijns*, tot in 't *hooft* van een *leevendig Mensch*; Ja tot in dat wonderlijk *Cabinet* en Woonplaats van de *Ziel*, met begeerte om weg te nemen, al wat ons daar ontrent tot herstelling des *Lijders* verhinderd heeft: isser dan nu een *indruk* of *Kink* in het *Been*, men brengt een bequaam en dienstig *Elevatorium*, niet kout, maar matelijk warm (gelijk dog hier alles moet syn) en seer voorsigtiglijk ende behendig tot een weinig onder de *rand* van het nedergedrukte *Been*, en men volbrengt de Opligtinge naar behooren, en dient wel alvoorens dit *werk* in agting genomen, dat het *Elevatorium* of Hef-tuig, niet te kort, nog te regt; gelijk die by

Gebruik van het Elevatorium.

des

Pag. 195.

Elevatorium.

des *boors* toebehoorende *Instrumenten* veel worden gemaakt en verkogt, maar dusdanig van *lengte Crombeid* en *Ribbekens*, als hier getoond word, gemaakt moet zyn: Want my gedenkt nog, dat ik eens iemand *getrepaneerd* hebbende, om een ingedrukt *Stuk* des *Bekkeneels* te doen rysen, het *Elevatorium* 't welk my by des *boors* nevensgaande *Instrumenten* verkogt was, so kort vond, dat ik geen genoegsame vastigheid in de hand konde bekomen, en so regt, dat eer het ondergebragte einde het *been* kon opligten, het ander al teegens d'uitwendige vleesige *Labien* drukte Dit kon verlegentheid voor my, en het uitstel geen klein gevaar voor den *Patient* veroorsaakt hebben, indien ik niet nog van een ander (met myn *Oostindisse Instrumenten* t'huis gebragt) en 't welke nu ook *paraat* lag, hadde voorsien geweest. Voorts by aldien *Fragmenta* gevonden worden die t'eenemaal los zyn, men neemtse weg, indien die nog agterwaarts onder het *Bekkeneel* aan het *been* vast zyn, en voorwaarts ontrent de gemaakte *Opening* eenigsints nederwaarts teegens de *Vliesen* aansteeken, so meermaals gebeurd, men soektse te heffen, en vorder (als t' doenelyk is, door aanlyminge tegens het vaste *been* te behouden, legt de vergaderde *Stoffe* ter zyden het *gat*, men soekt met het *Moedervlies* een weinig neder te drukken) der selver losing en uitgang te banen, dog meermaals gebeurd het wel, dat men so datelyk geen gewenste

Hoe de Materie best ontlast word.

ste ontlastinge voor de *Matery* bekoomt. Want hier moet sig niemand die *ruimte* verbeelden, die men van ouds her malkanderen ingeboesemd en wys gemaakt heeft; gelyk wy te vooren omstandiger hebben getoond, ons gebleeken te zyn.

XIII.

De Medicamenten.

Alle beletselen ter genesinge op de verhaalde wys weg genomen zynde, so moeten ook dese beschadigde *noobele deelen* met goede *Medicamenten* werden besorgt, en sulkx sal na der selver toestand moeten gereguleerd zyn. Want *Verrotting*, *Ontsteeking*, *Doorwonding*, of maar een kleine beschadiging zyn niet alleens, isser *verrotting* en *stank*, men sal het *Spir. Vin.* het *Mel Rosar.* de *Myrrh. Mastic.* ende meer diergelyke konnen gebruiken. Isser ontsteeking, die sal ook even gelyk de *Verrotting*) door het wegnemen des *oorsaakx* wel minderen, ook kan men het *Mel. Rosar.* als dan wel een weinig meerder, en 't gene te *heet* mogt zyn, wat minder in quantiteit voor dien tyd gebruiken; want alle verkoelende middelen, als ook *Vetten* en *Olien*, hier (myns oordeels hinderlyk zyn: evenwel in de gequetste *Brein-vliesen*, of die nu gesuiverd en van haar *substantie* vry wat verlooren mogten hebben, daar heb ik selfs dit *Ungueentum* van *Cer. Citrin.*, *Gum. Elemn. Ol. Hiperic. Theribint Venet.* met de *Pulv. Myrrh. Mastic. Oliban.* ende

wat

wat *crocus* vermengeld, uitnemende goet bevonden; ſo dat alles met een ſchoon ſuiver en vaſt maſſyf *vleeſch* is begroeit geworden.

XIV.

Wat nu wyders ten *ſevenden* of ten *laatſten* het Verband en de verder Geneeſing belangt, ſulkx ſal na de gelegentheid van ſaken moeten volbragt ſyn. Immers men vuld nu de *wonde* ſo niet meer op als te vooren, of ten ware dat men nog andermaal de *trepaan* ſoude moeten gebruiken: men beſtroyt voorts het *bloote been* met een *poeyertje* uit het *rad. irid. ſlorentin. ariſtoloch. rotund. mirrh. maſtic, oliban.*, en diergelyke. De *labien* worden met een bequaam *digeſtyf* verſorgt; en alles met het *empl. defenſyv. vigon. de betonic. mucilagin.* of met wat anders (ſo men dan goed ſal vinden) en voorts met *compreſſen*, en een behoorlyke onwinding bedekt, een *capitale ligature*, die wel niet vaſt, maar nogtans op de wederkomſt niet onder des Lyders billen, maar om ſyn *hooft* ſal worden gevonden, prys ik hier meeſt. Wyders men ſoekt (daar 't 't eenigſints weſen mag) den *patient* maar eens daags te verbinden, en op ſodanigen wyſe, als dan de verdere toeſtand der ſaken ſullen aanwyſen, de *cuer* te vervolgen; als ook de *ſtilte*, *ſagt voedſel*, de *warmte* ende wat vorders nog daar ontrent benoord, den Pa-

Verder waerneeminge.

patient en *vrienden* wel ernſtig recommā
deerende, tot dat den tyd daar is, c
wonde volkomentlyk ſte ſluiten, dewyl va
de grond op een goed ſuiver *Vleeſch*, e
des *beens-afſchilfering* binnen de ordina
vaſtgeſtelde tyd van 5 a 6 weeken geſchi
is. En dit aldus wel gelukt zynde, z
moet onſen goeden *God* (dien *opperſten m*
decyn, voor zyne *genaden* en *goedheid* g
dankt en verheerlykt zyn, dat hy den *ee*
lendigen menſch door zulke deftige *werk*
tuigen en middelen, als daar is den *tre*
paan met zyn toebehooren, zo wonderly
weet te redden; wenſchende aan een yge
lyk *practeſyn* (ontrent ſodanige ſware *voor*
vallen, zulk *ſucces* in 't gebruik des *tre*
paans, als ik ſelfs door den *genadigen zee*
gen des *alderhoogſten* verkregen heb, wan
ik (tot nog toe) niemand; na 't ſtellen de
boors, in *Panbreuk* ter *dood*, ſyn *ongeval* ſa
voleinden.

Hen

Het XII. Hooftstuk.

1. Axedenten en toevallen die na het ſtellen des Boors konnen overblyven, of ook te voorſchyn komen. 2. Het Brein en des ſelfs dekſelen moeten ſorgvuldiglyk worden bewaard. 3. De Medicamenten mogen niet al te heet, te ſcherp, nog ook te verkoelende ſyn. 4. Wat ſaken dienen geweerd. 5. Apoſtematie onder het harde Moedervlies te openen. 6. Verrottinge der Brein-vlieſen te redden 7. Fungus tot de Brein-vlieſen uitberſtende. 8. Des ſelfs beſchryving. 9. Nader oploſſing van 't weſen der Fungi. 10, Hare verſcheidentheid. 11. Oorſaken. 12. Kenteekens. 13. Voorſegging. 14. Medicamenten tegens de Fungus die uit Verrottinge voort-komt.

15. In wat voor gevallen de Boor moet gesteld syn. 16. Genesing der Fungus door koude veroorsaakt. 17. des Breins Fungi mogen niet af-gebonden nog af-gesneden worden. 18. Callus uit wat Stoffe die voortkomt. 19. Hoe datmen de na-gebleven holte des openings sal vervullen.

I.

Axedenten en toevallen die na het stellen des Boors nog konnen overblyven, of ook te voorschyn komen

DUs ver getoond zynde, wat ons te doen staat, als 't na des *boors* stelling, na wensch succedeerd (ende waar mede wy sogten te sluiten) maar aangemerkt dat ons nog desen en gene zwarigheeden, ook na het gebruik des *Trepaans* ontmoeten konnen, so staat ons ook daar op (of 't voorviel) te letten op dat men alvoorens ook daar op verdagt mag syn, om zelfs (ook daar het niet wel gaat, de dienstigste middelen 't spoedigst te plaatsen: De *rampen* die na de verwonding des *hoofspans*, der *breinvliesen*, des *breins* enz. konnen ontstaan, syn veelvuldig, als *blintheid*, *doofheid*, *stomheid*, *zotheid*, *uitzinnigheid*, *dolligheid*, *geraaktheid lammigheid*, *vallende zieke*, *zenuwtrekkinge* enz. dog wil-

willen wy die voor het grootste gedeelte, den *Medicus* rocommandeeren, en onser voor dit maal voldoen met een korte verhandeling van sodanige zaken, die tot genesinge des *lyders*, de *Heelkonst* betreffen; gelyk als daar zyn de *Ontsteekinge*, *Swelling*, *uitsetting*, *Aposteunien*, en Verrottinge der *Breinvliesen*, de *Fungi*, het groeijen des *Weers*, en hoe dat men de leedige *plaats*, daar wat holte verblyft, sal konnen verbeteren, ende wat meer in dit *Hooftstuk* ons voorkomt, sullen wy kortelyk aan den *Leerling* soeken voor te stellen.

II.

Want na het gebruik des *Trepaans* moet den naarstigen *Chirurgyn* twee zaken voornamentlyk betragten, *eerstelyk* dat hy weg neemt al wat de *genesing* verhinderen, ten *tweeden* dat hy met alle bedenkelyke devoiren, de so tedere *deelen* des *Breins* beschermt, en selfs haar *dekselen* conserveert. Van 't eerste hebben wy doorgaans gesproken, namentlyk op hoedanigen wyse dat men 't gevoegelykst de gebroken *Beenders*, of die door *Inbuiging* de *Hercenen* drukken, sal komen te redden; de *Materie* uittogt geven, en de gekneusde *verwonde*, *verrotten*, of andersints qualyk gestelde *Brein-vliesen* herstellen. Wy gelooven uit voor-verhaalde *exempelen*, en ook in 't voorig *Hoofdstuk* daar van genoeg gesprooken te zyn: Dus treden wy over tot de *Conservatie* en her-

Het brein en des selfe dekselen moeten sorgvuldiglyk worden geconserveert.

en herstellinge van sodanig *deelen*, die tott des *menschen leeven* en *welstand* so sorgvuldiglyk moeten bewaart zyn.

III.

De Medicamenten mogen niet al te heet, te scherp nog ook te verkoelende zyn

Schoon dat men dan nu zyn oogwit, of met of sonder 't gebruik des *Trepaans* heeft bereikt, of komt te bereiken, so moetmen niet denken de zaken gewonnen te zyn, veel sware *toevallen* konnen den Lyder nog treffen en schielyk opkomen, daar iemant, dewelk niet verder dan zyn Neus lang is, dit werk beschouwt, niet eens aan gedagt heeft. Men sal dan nog op verscheidene saken, dog wel bysonderlyk op dees na volgende nauwkeuriglyk letten. *Eerstelyk* dat men geensints na den trant van veele nieuwe *modense Practisijns* (om sommige nieuwe *Schryvers* te volgen) op dees teder gevoelyke noobele *deelen* al te heete, verdroogende, veel min te scherpe, nog te bytende *Medicamenten* gebruikt, of ligtelyk sal op een kleine *Ontsteeking* een veel grooter ontsteldheid met *opswelling*, *uitpuiling*, en *heevige spanning* van 't harde *Moeder-vlies*; mitsgaders een vehemente *pyn*, *koorts*, *rasernyen* en *zenuwtrekkinge* komen te volgen. Want so gevoelyk en teeder de Vliesen der *Hercenen* zyn, soo voorsigtiglyk dienen die ook gehandeld, de *Medicamenten* moeten hier moderaat zyn, de *Spir. Vin.* de *Theribint. Venet Gum. Elemn.* de *Croci Brittannic.* de *Mastic. Myrrh.* *Oliban.*

Oliban. Sarcocoll. Mell. Rosar. en daar het te pas komt, een weinig *Ol. Hiperic.* maar eens of diergelyke, sullen hier heet genoeg zyn: waar uit men alleenlyk maar de bequaamste (na toestand der saken sal behoeven) dog ook in de minste ontsteekingen hebben geen *Olien* plaats, maar wel de versagtende ende *pynstillende Topica*, en *Stovingen* over het *lydende deel*, en naast aan gelegene *deelen* des *Hoofds*, ook prys ik hier geensints verkoelende *Medicamenten*, nog dat men die eenigsints *kout* appliceert, altyd gedenkende op de na byheid van *het edele Brein*, ende met wat sorgvuldigheid dat men in alle dusdanige *rampen* den *lyder*, de konst, en ons eigen gewisse sal hebben te vergenoegen.

IV.

Ook salmen op alles, wat maar de minste *ontsteldheid*, *pyn*, *swelling*, *ontsteeking enz.* sou konnen verwekken, door alle bedenkelyke devoiren tragten ofte verhoeden, ofte alreeds daar zynde, des selfs *Oorsaak* te beteugelen, want niet alleen de *scherpe* en te *heete Medicamenten*, maar selfs de minste belediging, door een te *onvoorsigtig bestier* en *plompe Handen*, sullen het selve konnen *causeren*; een styf en te knellend *Verband*, een goed *werk* verbrodden. Ja selfs de kleinste *Been splinterjens* het bewegende *moeder vlies* quetsende, sal des *Breins pulsatie* niet alleen konnen verhinderen,

Wat voor saken nootsakelyk moeten geweert zyn.

deren, maar ook de swaarste *toevallen* op nieuws verwekken; so ook wanneer de *logt* al te *kout*, te *doorwäayende* en *togtig*, of ook wel door sterke *Vuuren* te *heet* word gemaakt, en het *ligt* al te klaar schynende het vertrek doorstraalt: een al te *swaar*, te *hart* en ondienstig *voedsel*, *Wyn*, *Brandewyn*, *oude Bieren*, *Toebak* en te *heete speceryen*, te grooten *gewoel*, *geraas*, *besoek*, *aanspraak* en *nagt-waking* konnen den *lyder* en '*t lydende deel* ontstellen, en alle gewenste *successen* doen over hoop werpen, te grooten *hartlyvigheid* en *op-hooping* van *scherpe vogten*, of in de *plaats* van *sagte Klisteren*, *Setpillen* enz. de *Patienten* met *Gal-roerende Medecynen* en *Purgatien* van boven te quellen. Voorts * *toorn*, *gramschap*, *schrik* en *ontroeringe* des *gemoedts*, sullen gewisselyk alles ontroeren de *Geesten* ontstellen de *kragten* verslinden, en dus de *dood* den *plompen Meester* sonder *respect*, en den *Patient* sonder *Ziel* ten huisen uitboenen, so niet den *eersten* op alles verdagt, of den *tweeden* gehoorsaam geweest is. Men sal dan wel yverig alles tragten te weeren, waar door dees *Ontsteeking* veroorsaakt mogt zyn, agt gevende, dat de noodige *Transpiratie*, *om-* en *doorvloeying* des *Bloeds*, *doorstraling* der *geesten*, en goede *getempertheid* so in de *Economia* des *Lighaams*, en by gevolg tot hulp der lydende *deelen* in alles of niet verhinderd, of daar die manqueeren, gevordert sy, op dat dus het quade geweerd of gered,

* *Siet Fabrit. Hild. Cent.* 1. *Obs* 17.

red, ons *oogwit* ('t welk altyd des *Lijders* gesondheid moet syn) mogt komen te gelukken.

V.

Daar men dan dus met alle verschuldigde naarstigheid, de *oorsaak* van dese of diergelyke *toevallen*, of konstig voorkomt, of waar-neemt en helpt, daar sal het al doorgaans aan een voorspoedig *succes* niet mankeeren; maar of nu het *harde Moedervlies* sodanig door heevige *pijn*, *opspanning*, *ontsteeking enz.* uit puilende, teekenen van een *Absces* vertoonde, so sal, vermag, en moet men de selve met het *Lancet* voorsigtiglyk openen, ligtende onder dit *Werk* in het door-steeken dit *Moedervlies* met de *punct* van de *Vliem* so behendiglyk opwaarts, dat wel de *materie*, maar geensints het dunne Brein-vlies of 't *Brein* word getroffen: de *opening* mag ook niet al te klein syn, of de *materie* sal geen ontlasting, den *Patient* geen verligting, nog ook den *Meester* geen voort-gang bekomen, en de *opening* toesuigende, voor de tweedemaal worden vereist, het welk wel ligtelyk meer misnoeging als hulp sal komen te geven. Evenwel in dit openen alle voorsigtigheid gebruikende, en aan de *Vrienden* in dit en alle *voorvallen*, de nootsakelykheid van dien bekend makende, en by de hoop ook het prykel des *Ongevals* voegende, altyd betoonen, dat ons geen

Apostematien onder het harde Moedervlies, hoe dat men die openen sal.

Siet hier van Pareus. libr. 10 Cap. 17.

opkoo-

opkomende swarigheeden onverwagt komen te treffen.

VI.

Verrottinge der Brein-vliesen te remedieren.

Parens libr. 10. Cap. 18

Vind men onder de geopende *Hoofdpan* een merkelyke stank en beginselen van *verrotting* in de *Brein-vliesen*, so moet men, gelyk in 't voorgaande *Hoofdstuk* getoond is, de *Pulv. Myrrh.* en *Aloë* fijn gepoedert, in *Spir. Vin.* vermengelt, gebruiken; en (als desen nog mogten te swak syn, so kan men een weinig Veneetse Tirakel daar onder voegen,) sulx met daar in gedopte sagte *Plumaciolen* warmpjens applicerende, en daar het *hol ruim*, *diep* of *groot* is, die met uithangende *draden* versorgende, op dat men onder 't Verband, het welk hier sonder gesuisel wat vaardig geschien moet; niet na de inschuilende *Wieken* sal hebben te soeken. Is alles onderwaarts wel gesuiverd, so gebruikt voorts de *Myrrhe* de *Mastices*, de *Olibanum*, *Gum. Elemni*, het balsem *Copaiva*, en diergelyke vleeschgroeijende *Medicamenten*, die of met het *Spir. Vin. Croc. enz.* of onder een sagt *Digestijf* (dog de *vettigheden* hier spaarsaam gebruikende) konnen vermengelt syn, en daar het *Vleesch* (so doorgaans gebeurt) al wat sterk opwaarts en uit set; verdroogender *middelen*; dog in dit alles die sagt en geensints *scherp*, nog *sterk* t'zaam-trekkende, veel min bytende syn. Immers de saken sodanig bestierende, als tot een *voorschrift* in 't tiende *Hoofdstuk* getoont is.

VII. So

VII.

So kan ons ook nog een andere *swarigheid* overkomen, en dat somwijlen op 't onverwagst; namentlijk als binnen korten tijd, en wel meermaals in weinig uren, een onnatuerlyk *Vleesch-gewas* ter gemaakter *opening* van het *Bekkeneel* uitbarst. De *Oude meesters* selfs *Galenus*, *Guido*, en andere hebben dit *Vleesig geswel* met de naam van *Fungus* gedoopt; insonderheid daar sy spraken van de *verwondinge* der *Brein-vliesen*, t'sedert en hedendaags hebben meest allerlei onnaturelyke *Vleesch-uitwassen* de naam van *Fungi* verkregen: waar van (gelijk ons die veelderlei voorkomen, ook de beschryving verscheidentlijk moet gesteld syn, dog dewijl nu by dese gelegentheid maar van de *Fungi* des *Opperhoofts* hebben te spreeken, so staat ons ook die maar alleen te roeren, ende met dese *diffenitie* te verklaren.

Fungus of onnatuerlijk Vleeschgewas tot de Brein-vliesen uitbarstende.

VIII.

Fungus is een onnaturelijk Vleesch-gewas, doorgaans van een sagte, bolle en slappe substantie? bleek van coleur, onpijnlijk, ende seer vaardig uit de beschadigde Vliesen des Breins voortkomende; ik segge doorgaans, want dat die ook somwijl haar anders vertoonen, moet sonder twijffel gelooft syn; ook datse den *meester* veel moeyelijkheden kon-

Des selfs beschryvinge.

konnen verschaffen. Want wel op de oorsaak lettende, so moet men oordeelen dat die al meermaals bequamer syn voor te komen, als dat se tot een *groot lichaam* aangegroeit en uitgebreid synde, konnen vernietigt worden.

IX.

De *Fungus* (ik spreek van de geene die uit het gequetste *Brein* of uit de gewonde *Brein-vliesen* voortkomt,) groeit haastig, en barst (ook wel eer het den *Practisijn* hadde verwagt, in weinig uren tot de *getrepaneerde Opening*, of die de *bons* in de *Hoofdpan* gemaakt heeft, seer schielijk uit. *Hildanus* getuigt van een *Fungus*, hem voorgekomen, en dien hy genas, die in 24 *uren* tot de groote van een Hoender-ey avanceerden. Dien deftigen *Schrijver* en *Practisijn* geloofd dat dusdanig een *bol* en *sagt Vleesch-geswel* selden anders, als wanneer ten minsten het opper Brein-vlies gequetst moet syn, voortkomt; dewijl die niet ligtelijk door syn *dikte* en *hardigheid* tot soo ver kan worden geheeven: maar wel dat het dunne *Breinvlies* door *windrigheid* vervuld, selfs door het gequetste harde *Moedervlies*, en so voorts tot den *Beens opening* uitwaarts kan worden gedrongen; en op het gevoelen van den *Heer Dr. Jacobus Aubertus*, datter een *Fungus* groeit, wanneer het dikke *Brein-vlies* gebrooken synde, het *dunne* met *Hercenen* werd vervuld, en alsoo ten *Wonde* uitgeheeven, maakt

Fabritius Hildanus Cent 1 Obs. 15.

Fabr Held. Cent. 2. Obs. 36.

„ maakt hy dese *distinctie*, seggende: *Maar*
„ *ik geloof seekerlyk dat men dit met onder-*
„ *scheid, en niet van alle uitwassen verstaan*
„ *moet; want die eenige kennisse van de Ont-*
„ *leedinge heeft, weet genoegsaam dat de her-*
„ *cenen wel sagt en slap zyn, maar nogtans*
„ *also niet verslapt nog uitgebreit konnen wor-*
„ *den, dat sy sulk een geswel soude veroorsa-*
„ *ken ende vervullen, men soude, myns be-*
„ *dunkens, dan wel doen, dat men een Fun-*
„ *gus der Hercenen afdeelde in eenslagtige en*
„ *meerslagtige; d'eenslagtige, dewelke (so ik*
„ *geseid hebbe) tot bewaringe der Vliesen en*
„ *der Hercenen selfs, door een groote voorsie-*
„ *nigheid van de Nature voortgebragt werd,*
„ *de meerslagtige die met groote kneusing, ont-*
„ *steeking, toevloeying der vogtigheden, of ee-*
„ *nig ander toeval t'samen-gevoegt is. In de*
„ *eenslagtige worden de Hercenen van haar*
„ *plaats niet beweegt, maar de Vliesen alleen,*
„ *door overtollig Vleesch en een lugtigen Geest*
„ *uitgespannen; dog in de meerslagtige, in*
„ *welke, overmits de ontsteeking en toevloei-*
„ *jing der vogtigheden de Hercenen ontrent de*
„ *Wonde gelyk als verrotten, kunnen de Vlie-*
„ *sen wel uitgespannen, en van de bedurven*
„ *Hercenen selfs werden vervuld, welke uit-*
„ *wassen seer gevarelyk en meest altyd doode-*
„ *lyk zyn, en daarom heeft de gemelte Schry-*
„ *ver de selve alleen aangewesen, maar d'an-*
„ *dere als min gevaarlyk en van een ligter ge-*
„ *nesinge zynde, om kort te zyn, ('t welk hy*
„ *in zyn Boekje op 't hoogste betragt) overge-*
„ *slagen, en niet aengeroerd. enz.*

Siet daar myn *Leeser*, het gevoelen van desen beroemden *Konst-Oeffenaar*, wegens het wesen der *Fungi*, diens oplossing ons vry al wat ligt geeft; om daar uit des selfs *verscheidentheid*, *oorsaak*, *kenteikens*, *voorsegging*, en wat tot *genesing* (daar 't wesen kan) dient, te begrypen.

X.

Hare verscheidentheid klaarder getoond.

De *verscheidentheid* moet dan noodsakelyk uit den toestand der *gequetste deelen*, en uit de hoedanigheid der onthoudene *vogten* ontstaan. Komt se voort uit *wegrotting der Vliesen* en onderschuilende stinkende *vogten*, so sal ook de *Fungus* met *stank* en *verrotting*, haast groeyende, quaat gekoleurd, en sonder twyffel doodelyk worden bevonden. Worden de *Hercenen* selfs, dog nog met het dunne *Brein-vlies* omvangen, en met een *spongieus Vleesch* overgroeid, door de geopende *Hoof-pan* ten *Wonde* uitgedreven, so sal wel ligt op het gebruik van te *scherpe middelen*, haastelyk (even als het *Pigreus* gebeurde) sware *toevallen* ontstaan. Komen door de *verwonding* van 't dunne *Brein-vlies* der *Hercenen* selfs met haar verscheurd *vliesig deksel* ter *Opening* uit te barsten, sulkx sal ons des selfs *Mergagtige substantie*, (gelyk daar van *Pareus* een *staaltje* verhaald) genoegsaam konnen bewysen, en aldus op de *selfstandigheit* ende *verscheidentheden* der *Fungi*, in dese gevallen wel lettende, so sal het

Siet Schultet. Obs. 19.

Pigr. lib. 4 Cap. 9,

Pareus libri 10, cap. 23

het niet ſwaar zyn, die (na dat des ſelfs toeſtand vereiſt) te eſtimeeren, en te behandelen.

XI.

So kan ook ligtelyk *d'oorſaak* worden gevonden, waar uit die ontſtaan, namentlyk door niet in tyds de *Trepaan* te gebruiken daar het behoord, als in een *Bekkeneels-breuk, ſcheur ſteek* en *gequeiſte breinvliesen*, de onder ſchuilende *vogten* bederven ende verrotten, en uit die verrotting een *rottend Vleeſch*, (*lugt* ſoekende) dus ter *Opening* uitbarſt. Ten *tweeden* daar des *Bekkeneels-Opening* groot, en des *breins-dekſelen* zynde *verwond*, de *Lyders* te lang in de *kouw*, in de opene *lugt*, en ſonder verbonden te zyn (gelyk in de *Legers* ſomwylen gebeurt) gelegen hebben, dees tedere *deelen* gequetſt, en aldus door *koude* beſchadigt, door *windrigheid*, *flatueusheid*, en dus door het ſtremmen der *Circulerende vogten* opſwellen, uitſetten, en ſelfs ter *Opening* uitgeparſt worden. Ten *derden*, door niet genoeg naarſtigheit te gebruikken, dat men onder 't Verband de *Wonde* en voort gedurig den *Patient* voor de uitwendige *lugt* en *koude* bewaard; want ook de minſte *koude wind*, *lugt* en *togt*, die onder 't Verband tot de *Hercenen* inſluipt, ſal ligtelyk een *opblaſing*, *uitſetting* en *windrige flatueusheid* konnen verwekken. Ten *vierden* ook * Vette en Oli-agtige *Medica-*

Oorſaak der Fungi.

* *Siet hier*

 men-

van Hieron. Fabric lib 2 Cap 20. pag. 444.

menten, die men niet alleen hier, maar ook elders, niet gaarn ontrent de *Vliesen* gebruikt, sullen hier mede wel sulk een *voor* en *sponcieus Vleesch gewas* konnen doen groeyen, voegt hier noch by, een al te grooten *hardlyvigheid*, waar door het *bloet* word verhit, en de scherpe *dampen* de *Hercens* ontstellen, en de *Brein-vliesen* doen uitwaarts parsen: desgelykx *toorn*, *gramschap*, en alles wat een geschikte *Harmonye* der *functien* in de *Lichamen* en *lydende deelen* verbreekt, waar by komt het ongesond Temperament des *Patients*, so wanneer die (om met de *Oude* en na de waarheid te spreeken, wat *phlegmatyk*, *koud*, *vogtig* en slymig van *humeur* word gemerkt, gelyk men dan vast moet stellen, dat niet alle *Menschen* van eenderlei *Temperament* en gematigtheid zyn, gelyk de veragters der *Outheid* den *Leerling* soeken in te blasen, en waar van dat yder, die maar een weinig verstand in de *Konst* en *ervarentheid* in de verscheidentheid der *subjecten* bekomen heeft, wel af-keerig moet zyn, soekende liever op nodiger *fondamenten*, met order en onderscheid der *subjecten*, de *Menschen* in hare *verscheidentheden* aan te merken en te genesen.

XII.

Kenteekens.

De *Kenteekens* der *Fungi* zyn dan bekend uit het gene getoond is, en sal men seer ligtelyk onderscheid konnen maken tusschen

ſchen een Naturelyke *Vleeſch-groeying* daar alles geweuſt, ſchoon root, en gematigt ons voorkomt, of daar met een ſterke drift een ſodanig Onnatuurelyk ſlymig en ſnotterig quaat coleurig *Vleeſch gewas* opdringt, en haaſtig ter *Opening* uitbarſt.

XIII.

En wat de *Voorſegging* belangt, die moet dan ook na de verſcheidentheid van de *Fungi* geſchien, die dan uit een qualykgeſteldheid des *breins* en der ſelver *Vlieſen*, en by gevolg uit ſtinkende ende weg-rottende *vogten* ontſtaat, daar ſullen geen grote moed-geevinge maar wel Voorſegginge van haaſt gevreesde *dodelyke* gevolgen 't nodigſt geoordeeld worden, of ten ware dat nog het quaad niet diep-ingewortelt, de kragten bequaam, het ſubjeƈt vry geſond, en een ruime gewenſte *Opening* plaats voor 't bereik der *hulpmiddelen* quam te verſchaffen; want heel ſelden gebeurt het dat anderſints de ſulke wederom in haar geſontheid worden herſteld. De *Fungus* uit geen bedurven vogten, nog uit verrotting des *breins*. en maar alleen door de ontfangene *koude* veroorſaakt, die ſonder ſtank, onpynelyk ende goedaardig beſpeurd word, moet niet ſo gevaarlyk aangemerkt, maar nogtans traag en vry moeyelyk om te geneſen, geoordeeld werden: niet alleen door des *breins* vogtigheid, maar ook geſtaadig beweegen, en ſcherp gevoelen der *Voorſegging.*

Vliesen, die noit geen *scherpe corrosivige middelen* willen verdragen: wyders moet de *voorseggingе* na des *Patients* vordere toestand gereguleert zyn, immers noit de *vrienden* veel goets beloovende, voor so lange nog *'t quaad* in de *diepte* verschuild, maar wel toesien dat men op alle de *wisselvalligheden*, so gelyk het behoord, verdagt zy, besorgt zynde, dat men altoos so wel zyn eigen goeden *naam*, als des *Lyders* gesondheid, sorgvuldiglyk soekt te bewaren.

XIV.

Medicamenten tegens de Fungus die uit een verrottinge voort komt.

Wat voorts de Geneesing der *Fungi* belangt, die moet ook na des selfs goede of quade gesteltheid aangerigt zyn; eerstelyk die uit eenig gecorrumpeert *brein*, of der selver *Vliesen*, en onderschuilende verdurventheid der *vogten* ontstaat, daar moeten de kragtig-zuiverende en de verrotting-wederstaande middelen worden gebruikt, gelyk als zyn de *Spir. Matrical. Spir. Cochlear. Spir. Vin. Rectificat.* de *Theriac. Andromach.* het *Succ. Schord. Rut. Absinth. api. Chelidon.* de *Pulv. Rad. Angelic. Aristoloch. Sabin. Aloë*, *Myrrh. enz.* Men kan uit dusdanige een bequaam *Lavement* formeren, en daar het mogelyk is, de verseekerde *wiekjens* tegens de grond van de *Fungus* aanbrengen; of anderfints door een klein Yvoor of Silver *Spuitjen* het *medicament* al sagjens ende maar drups gewys (ende geensints met *force* inblasende) tot de *holte* inbrengen.

gen. Voorts de *Fungus* met een fyn *Poeder* uit boven-genoemde beſtrooyen; en wyders met platte *Wieken* in 't *Lavement* gedoopt, en al warm bekleed, een *Compres* daar over in *Spir. Vin.* bevogtigt, en met een *Capitale binding* die matelyk comprimeert, het Verband beveſtigt waarnemen. Verbindende den *Patient* ſo dikmaal, als dan de nood van een ſterk uitgroeyende of ſtinkende *Fungus* ſal komen te vereiſſchen.

XV.

Geneſing der Fungi door koude veroorſaakt.

Dog daar het onderſchuilend verderf en de uitſetting der *Fungus* ſo groot en gewigtig mogt zyn, als de *kleinheid* van des *Hoofdpans Opening* moeylykheid, ja onmogelykheid verſchaft, om den vuilen *Etter* uittogt te geeven, de grond te bereiken, en goede middelen aan te brengen, ſo en iſſer geen hoop van behoudenis meer te verwagten, indien niet de kragten en vordere toeſtand des *Lyders*, toelaten de *boor* te gebruiken, om aldus nog door een ofte meer gemaakte *openingen* het quaat te bereiken, te redden, en ſo ter uitvoering van onſe betragtinge te geraken.

XVI.

In wat voor gevalle de boor moet geſtelt zyn.

De *Fungus* uit ontfangene *koude* veroorſaakt, ſal men vlytig door alle bedenkelyke warmte (die alhier goed kan doen) ſto-

ſtoven en koeſteren: dien (na 't voorbeeld van den beroemden *Fabritius Hildanus*, * beſtroyende met fijne *Poeders*, die *Aromatyk*, het *brein* en de *vlieſen* verſterkende, en de *vogten* opdroogende mogten geoordeeld zyn, waar door alle *flatuesheid*, *windrigheid* en *putuiteusheid* vernietigt, de *vlieſen* geſlonken, het onbequaam *vleeſch* tot een vaſter en dienſtiger *Stoffe* gecorrigeert en verbetert mag komen te worden; gelyk als daar zyn de *Rad. Angelic. Cariophyl. Calam. Aromat. Ariſtoloch. Rotund.* de *Flor. Salv. Sum. Roriſmar. Majoran. Sabin.* en diergelyke: waar van men de bequaamſte tot een fyn *poeder* geprepareerd, kan gebruiken, ende waar over die platte *Wieken* in *Spir. Vin. Spir. Matrical.* of in het *Tinct. Croci* gedoopt konnen worden geappliceert. *P. Pigreus* verwon dusdanig een *Fungus* alleen door 't gebruik van de *Spir. Vin.*, men kan ook een *ſakjen* van de *Flor. Salv. Roriſmar. Lavendul Thym. Chamomill. Melilot. Sem. Anis*, *Cumin. enz.* doorſtikt, en in goede *wyn* gekookt, of ook droog over de *wieken*, in plaatſe van een *Compres* appliceren, en dus dan matelyk, ſo veel het nodig ſal zyn, comprimeerende, op dusdanig een wyſe betragten de *Fungus* te overwinnen, keurende deſe manier van Geneeſing wel de veiligſte ende bequaamſte, om den *Patient* van dit quaad (daar het doenelyk is) te verloſſen.

* *Fabr. Hild. Cent.* 1. *Obſ.* 85.

Petrus Pigreus libr. 4. *Cap.* 9.

XVII.

Wat nu de weg-neeming van dusdanige *Fungi* door het *af-snyden* of ook door *af-bindinge* belangt, het selve kan niet wel raadsaam nog veilig geoordeeld werden: want uit het Vertoog van het wesen der *Fungi* sien wy, hoe ligtelyk door de af-binding of snydinge het *dunne Brein-vlies* en selfs de *Hercenen*, konnen werden getroffen, waar uit dan seer haast de *Dood* kan komen te volgen. Als ik op den 6 *Maert Anno* 1658. in tegenwoordigheid van *twee Heeren Bewindhebbers* der *Oostindissche Maatschappy*, door den *Heer Dr. Hartogsveld*, en door den *Chirurgyn Mr. Hartman* tot *Amsterdam*, wel nauwkeurig geëxamineert wierd, so wierd my ook (onder veel andere saken) van de genesing dusdaniger *Fungi* gevraagt, myn *antwoord* wierd goet gekeurd, en dien ganschen dag doorgebragt van des morgens tot in den laten *avond*, met het *examineren* der *Chirurgyns*, die haar dienst na *Oostindien* presenteerden; maar seeker *Chirurgyn* die dit warme land nog al eens hadde besogt, moest op zyn antwoord, dat hy dusdanig een *Fungus* af soude snyden, datelyk buiten staan, sonder dat men hem iets meer begeerde te vragen; so euvel namen die *Heeren* dit antwoord op: en of schoon *Pareus* in zyn *tiende Boekx* 22ste *Capittel* wil, dat men de *Fungus* sal tragten af te binden, en so voort

De toebindinge en afsnydinge verbooden.

Pareus. libr. 10. Cap. 22.

voort met ſterk verdrogende ende verteerende *Medicamenten* ſal ſoeken te overwinnen; en dat den beroemden *Johannis Schultetus* een groot deel van dusdanigh een *vleeſch-gewas*, 8 dagen voor de *Dood* des *Patients* met een *Scheermes* af beſtond te ſnyden; en den geleerden *Heer Do. Johannis de Burgo*, in zyn *Brief* aan *Hildanus*, verhaald dat in zyn gequetſten *Huisman* het *mergagtig deel* der *Hercenen* zynde gebrooken, en dat ſig een *vlies*, als een ſlap en ſagten *uitwaſch*, tot buiten de *wonde*, ſonder te konnen ingebragt worden, quam uit te barſten; ſulkx een en andermaal af beſtond te *binden*, en aldus tot de groote van een *vuiſt*, van de ſnbſtantie der *Hercenen* hadde weg-genoomen, ende nogtans dien *Boer* onder een rouwe maniere van leven, nog wederom in zyn geſontheid herſteld is geworden. So nogtans moeten ende behooren wy altyd in dit *voorval*, aan die opmerkens-waardige Leſſe van dien wel in de Konſt geoeffenden *Chirurgyn Petrus Pigreus* verdagt te zyn, daar hy aldus ſpreekt: *Want de eigen ſubſtantie der Hercenen ſweld op, doet de membranen uitſpannen, ende puilt ter wonde uit; nogtans ſonder te ſcheuren of te breken, maar word bedekt met een putuiteus, ſchuimagtig ende bol vleeſch, waar op den Chirurgyn wel agt nemen moet, op dat hy niet bedroogen en word. enz.* Sulkx dan wel obſerveerende, ſo en ſal men ſo ligtelyk niet tot de *ſnyding*, *af-binding* of het gebruik

Joh. Schult. Obſ. 19. pag. 40.

Fabr. Hild. Cont. 4. Obſ. 3.

Petr. Pigreus libr. 4. Cap. 9. pag. 221.

bruik van * ſcherpe corroderende *Medicamenten* reſolveren, om niet ligtvaardiglyk weg te nemen het geen ſo nootſakelyk tot het *leven* der *Menſchen* behoord; maar liever de ſaken ſoodanig beſtieren als boven getoond is: daar by nog voegende, dat men in dit geval geenſints traag in 't gebruik der *Kliſteeren* ſal zyn. Om dus met alle verſchuldigde devoiren en op de veiligſte wys, is 't doenelyk, den *ellendigen Lyder* in zyn geſontheid te herſtellen.

* *Siet hier van Fabr. Hild. Cent.* I. *Obſ.* 14.

XVIII.

Callus uit wat Stoffe die voortkomt.

Wat voorts de groei van de *Callus* belangt, dient vaſt geſteld dat die geenſints uit de *groffſte lymagtigſte*, maar *fijnſte bloetſtoffe* zyn *oorſpronk* bekomt; want met verwondering heb ik meermaals geſien en bevonden, hoe voorſpoedig en vaardig uit de geſuiverde grond der gequetſte *breinvlieſen* van onderwaarts, en ſelfs uit het *mergagtige Tafelſcheidſel des Hoofdpans*, het ſuiver en ſeer ſchoon roode *vleeſch* de holte, die niet alleen de *boor*, maar ook de weg-neeming van ſo veel ſtukken *beens*, gemaakt hadde, vervulde; en eerlang ſodanig in vaſtigheid toenam, dat in de plaatſe des *beens*, wel haaſt weder een *beenige hardigheid* wierde vermerkt: Ja ſoo, dat door een ſchoon-roode fyne Vleeſchgroeijende Stoffe, die uit het geconſerveerde ontſchilde *Bekkeneel* voort quam, des *beens afſchilfering* als met kragt van zyn plaatſe wierd

wierd opgeheven en uitwaarts geſet, ſulx heb ik niet alleen dan, maar ook elders, en eens in een ander *voorval* geſien. Een Ouden *Patroon* ſat op een winterſen avond met een Jong *Dogtertjen* van 17 a 18 weeken, en daar hy *Grootvader* over ſtond, by 't Vuur te douwdeinen, ſoo lang tot dat hy in ſlaap, en het kind van zyn ſchoot met zyn *voorhoofd* in 't *vuur* is gevallen, daar men het niet eerder uitnam voor dat niet alleen des *beens* dekſelen, maar ook een goed gedeelte van 't *Kroon-been*, tot aan de * *Ruits-wyſe opening*, door de *brant* verteerd was. Ik eerſt 8 dagen daar na, wanneer nu het grootſte gedeelte des *Voorhoofds* gegangreneert en gemortificeert was (want eerder en dorſt men om Beſtevaars fout te bedekken) geen *Meeſter* halen, daar by verſogt zynde, en ſpoedig het quaat geſtuit ter dragt gebragt, en al wat van de Huid en 't vleeſig deel des Voorhoofts gemortificeert was, tot ſcheiding gevordert hebbende, ſo moeſt nu het *Opper-gedeelte* van het verbrande *Croon-been*, het welk nu van zyn *Doode verrotte dekſelen* ganſch ontbloot was, nog van het geconſerveerde ſcheiden: het welk wel ſpoedig gelukten, dog liet ik meeſt (onder 't gebruik van een fyn *poedertje* uit *Mirrhæ Maſticæ* en *Crocus Brittanica* beſtaande, en daar dit ſtuk *Beens* in zyn *Opperdeel* quam te ryſen, het *Moeder-vlies* mede beſtrooide) voorts de Nature begaan: dog vond ik de teere *Brein-vlieſen* nog weinig beſchadigt

Een raar voorval.

* *Hiatus Rhomboïdes.*

digt

digt, van waar dat in weinig dagen ſoo ſchoonen rood *vleeſch* tevoorſchyn quam, dat dit groot ſtuk van het *voor-hoofts-been*, dus in ſyn geheel uit ſyn plaatſe wierd opgezet, als wanneer ik (het opper *brein-vlies* nu ſiende begroeid) het ligtelyk met myn Kooren-tang uit nam; ſulks dat dit *dogtertje* (het welk een ſeer ſchoon *kind* was) voorſpoedig en ſeer gewenſt is genezen geworden.

XIX.

Het gebeurd ook, dat (wanneer nu de grond van de *holte* met *vleeſch* is begroeit) de *conſolidatie* voort ſoo voorſpoedig gelukt, dat eerder dit *groot axedent* met *vel* is bekleed, als nog wel de *vleeſchgroeyinge* ſcheen voltrokken te ſyn, ſoo dat nog aen merkelyke *holte*, ſelfs als de *quetſure* geſlooten is, overblyft. Hier toe is ook raad, dog niet door het *ſprookje* van een *goude* of *ſilvere plaatje* daar in te voegen, maar wel door wat liberaal in het gebruik der *vleeſch-groeyende medicamenten* te zyn, met die wat vet op de platte *wieken* of *plaaſters* te ſmeeren, niet ſterk te Comprimeeren, en geene verdroogende nogte vermakende *Medicamenten* te appliceren voor dat het behoord: Namentlyk wanneer nu de *holte* voor 't meerendeel met een goed, vaſt en zuiver *vleeſch* begroeid zal zyn, en dient men te weeten, dat de natuur, zelfs na de *geneeſing*, het *vleeſch* nog

Hoe dat men de Citatrice die wat holligheid nalaat, ſal konnen verbeeteren.

nog al meer en meer uitſet, ſo dat een *holte* die even na de ſluiting der *wonde* vry groot ſcheen, te mets al minder en minder zal worden bevonden, te ligter, wanneer men nog (even als vooren) met *incarneerende* ofte *vleeſch-groeyende middelen* continueert, dewelke uit het *Gum. Elemn. Cer. Citrin. Theribinth venet. ol. Hipericon. pulv. myrrh. maſtic. Oliban. Sarcocoll. Croci*, en diergelyke konnen worden gemaakt; en dus de *geneeſinge* voort geſet ſyn tot aan het *gewenſte*

EINDE.

II. Ver-

II. Verhandeling

Van de

WONDEN IN'T AANGESIGT,

Waar in het aanmerkelykste, so omtrent de verscheidentheden der Deelen, als Wonden, ter geneesinge, kortelyk worden vertoond, en met opmerkelyke voorvallen bevestigt.

I.

DE *Wonden* in 't Aangesigt komen ons diversch voor, namentlyk: gehouwen, gesneden, gesteeken, geschooten, gebeeten, gekrabbelt, gekneust enz. zo als die dan mogten veroorsaakt syn: Ten tweeden eenvoudig en klein, of gewigtig; namentlyk met verlies van *substantie*, of met iet tegen-naturelykx daar in beklemt of gebleeven, met sterke *Bloedinge*, met wyt-gapende of af-hangende *Labien*, tot in de Mond, in de Keel, of elders in en doorgaande, met *Been-breuk*, vermorselinge der *Beenderen*, en wat nog meer van het wesen der *Wonden* kan opgesteld zyn: want men kan die so avonturelyk ende verwonderlyk niet bedenken, veel min beschry-

De Wonden des Aangesigts zyn seer diversch.

ſchryven, als die den *KonſtOeffenaar* konnen voorkomen; en moeten de ſelve alle na hare verſcheidentheden, ſo omtrent des ſelfs *Deelen*, als die ſy van *d'oorſaak* bekomen, ook onderſcheidentlyk aangemerkt ende gehandelt worden.

II.

Ik ſal nogtans van yder ſoorte maar een weinig opſtellen, om dat my den tyd tot doorkruiſinge der *Autheuren*, ontbreekt: als ook, om dat men van alle dusdanige *Wonden*, van weegens hare verſcheidentheid, niet wel ſo diſtinctelyk kan ſchryven, als dat men die door de *Hand-konſt* geneeſt. En ten derden, om dat geen breede verhandeling der ſaken, die ſo oogenſchynelyk konnen werden geſien en gehandeld, by my noodig geoordeeld wierden.

III.

Vereiſſchen een Konſtige en perfecte geneſinge.

Evenwel dit ook nog voor af ſeggende, dat in alderhande ſoorten van *Wonden* des Aangeſigts, hier in wel meeſt en voornamentlyk de Konſt beſtaat, dat men die ſo konſtelyk, dat is ſo volmaaktelyk, gelyk en effen, ſonder of immers met ſo weinig lykteken of naad geneeſt, als doelyk zy: gemerkt de *heerlykheid* en *konſt* der *Natuur* van het *Menſchelyk Schepſel*, ſig voornamentlyk in het *Aangeſigt* vertoond,

toond, wiens ſchoonheid, cieraat en volmaaktheid altyd door den *Konſt-Offenaar* met alle naarſtigheid ende behendigheid moet werden bewaard; en ſulkx eenige wan-geſtalte verkregen hebbende, konſtelyk moet verbeterd zyn.

IV.

Wat nu belangt de *Wonden* des Aangeſigts, die door eenig ſcherp Inſtrument worden gehouwen, deſe zyn ſomwyl (voornamentlyk in den *Oorlog*, daar men elkander met ſcherpe Sabels de Muts af-kaatſt) vry groot, onbeſchoft, en ook wel bekommerlyk, op dat ik niet ſegge gevaarlyk, en ook ſomtyts *doodelyk*: want groote afklovingen met quetſinge van *Aderen*, *ſlag-Aders*, *Senuen*, *Spieren* en *Beenderen* konnen geſchien, die ſomwyl 't Verband, als ook de Geneſing, ſo moeyelyk komen te maken, dat alles wel ter quader einde keerd: Ook al wat van *Ooren*, *Neus*, *Kin*, of elders t'eenemaal afgeklooft word, kan onmogelyk (ſchoon ook hoe verſch en bloedig de *Wonde* mogt zyn) niet wederom werden aangelymt ofte geneſen; dewyle des ſelfs afgeknot gedeelte terſtond verſterft.

Gekloofde en geſabelde Wonde des Aangeſigts.

En met verlies van ſubſtantie.

V.

Men ſal dan by deſe gelegentheid, de *Bloedſtortinge* (ſo die groot ſy) pogen te be-

Met ſterke bloedinge.

bedwingen met bequame *stupaden*, *Bloed-stempende poeders*, *Bovist*, *Compressen*, en *Ligaturen*, alles na dat de forme van de *partye* en de hoedanigheid van de quetsure vereist; vermydende in de *Wonden* der *Oogen* alle scherpe, en in de *Mond* ook daar by alle bittere *Medicamenten*, de t'eenemaal losse *Beenderen* moeten uitgenomen, de andere tot haar plaatse vervoegt, en also aan de goede voorsorge van den *Chirurgyn* worden gerecommandeert; en voorders de Curatie door Etter- vorderende Vleesch-groeyende ende Velmakende middelen worden bevlytigt.

VI.

Gekloofde Wonde des Oogscheels.

In dusdanige gekloofde *Wonden* des *Oogscheels* let men of die over dwars of regt-draats na de loop der Veselen, of ook doorgaande of niet doorgaande mogt zyn, niet ligtelyk sal men hier hegtingen met de Naalde doen, dewyl meest altyd ons oogwit door aanlymende plaasters en bindinge, (selfs daar 't bovenste *Oogscheel* mogt nedersakken) volvoerd word. En die hier de hegting nog nodig mogt keuren, moet toesien dat hy niet met de hegtnaalt door 't binnenste deel des *Ooghscheels* passeerd, op dat niet de punt van de Naald en het scheuren des draats, de Vliesen des *Oogs* en *'tGesigt* beschadigt, en wederom, soo wanneer maar het buitenste deel des *Oog-scheels* gehegt word, so staat die door des selfs

ſelfs ſeer vlugge beweging, ligtelyk uit te ſcheuren, en aldus de geledene pyn en het moeyelyk geſutſel van 't hegten vrugteloos uit te vallen. Evenwel ſo wanneer des *Oogſcheels rand* door ſnyding gewond, en vry verre van een geſcheiden mogt zyn, ſo ſal men op de behendigſte wys, indien 't dienſtig geoordeeld word, door de Naald het geſcheidene ſoeken aan een te brengen, en vorder met Plaaſtertjens onderſteunen alles na dat dan konſt tot volmaaktheid van het *Geſigt* ſal raadſaam komen te keuren.

VII.

Somtyts hang in de gehouwene ofte gekloofde *Wonde* des *Aangeſigts* een goet gedeelte by of nederwaarts, vertonende een wyt-gapende quetſure, gelyk in de Wang, in de Kin, en elders kan komen te gebeuren. In ſulke *Wonden* ſal men alles wat afhangt, terſtond weder t'ſamen ſoeken te voegen, met aan-lymende Plaaſters van Diapalma, ofte wat yder daar toe het dienſtigſt ſal keuren, of oordeeld men die manier van aan-hegting niet ſuffiſant genoeg, ſo kan men ook een of meer hegtinge met de Naalde doen, dog alleenlyk maar door de *Huid*, en voornamentlyk daar op gelet, dat men de ſteekjens van de Naalde door wederſyds *Labien*, ſo net als 't kan zyn, tegens over malkander laat komen: de hegting met Naald en draad moet ook

Af-hangende wydgapende gekloofde Wonden des Aangeſigts.

ſpaarſaam, en niet als daar het nootſakelyk zy, geſchien; dewyl men dog vorder de *Wonde* door 't hegten met Plaaſters bevestigt en onderſteund, en op dat alle dusdanige hegtingen vrugt doen, ſoo moet men in den *Patient* het huilen, ſchreeuwen, laghen, blaſen en nieſen, en alle wat trekking en groote beweging ontrent de Wonde veroorſaakt, tragten te beletten, en voorts de geneſinge konſtelyk voltrekken.

VIII.

Als een Oor is afgekloofst. Dog hier geraakt ſomwyl geen klein gedeelte van het *Oor* of *Neus* in de loop. Is een *Oor* t'eenemaal afgehouwen, en daar aan die het *verwonderlyk mirakel* van *Malchus* niet en geſchied, ſo moet de *Wonde* maar alleen door een matelyk opdroogend middel worden geneſen, de omleggende deelen beſchermt, en de holligheid voor de inſypeling van de Materie, koude des Lugts enz. met wat Boom-wol, die met de rook van Maſtix of Wierook vervuld is, of met iets diergelykx ſorgvuldiglyk worden beſchermt.

IX.

Of een gedeelte des Oors is doorgehouwen Maar ſo wanneer een gedeelte des Oors ſodanig gekloofst mogt zyn, dat nog aan het andere vaſt hangt, en door ſulkx nog hoop tot wederom aangroei vertoond, ſo

moet

moet men in de voor- en ook langs de agter-ſijde des Oors, ſo behendiglyk eenige hegtinge met een krom Naaldeken doen, als doenelyk zy; de *Cartilago* of 't *Kraakbeen* des *Oors* vermydende, want die geſteken zynde, wel ligt verſterft. Voorts de hegtinge met hegt-plaaſtertjens en een voorſigtige bindinge onderſteunende: vorders de Cuer met t'ſaaam-lymende Medicamenten voltrekken.

X.

Een t'eenemaal afgekapte *Neus* en kan niet wederom aangeſet nog aangelymt worden, en ſouw des ſelfs onderneming wel mogelyk alſo raar zyn, als ons de *Italiaanſe Konſtenaars*, en onder anderen ook *Fallopius*. *Alexander Benedictus*, *Marianus Sanctus*, en *Taliacotius* hebben geleerd, om die uit de Spieren des *Opper- arms* wederom te hermaken, te ſcheppen, en trots de beſte Pronk-gevel in iemants *Aangeſigt* te formeren; dies heb ik onnodig geagt, om hier van te ſchryven: wyſende, die dit kunsje ſoeken te weeten, na de beſchryvinge van *Thomas Fienus* in zyn *Twaalfde Boek* van het *Inten der Neuſen*. *Als de Neus ganſch afgekapt is.*

XI.

Ons belangende, recommandere by deſe toeſtand een Vleeſch groeyent Medicament te gebruiken, het welke van *Cer. Citrin.* *Wat dan betragt moet zyn.*

 Gum.

Gum. Elemn. Ol. Hiperic. Theribinth. Ven. *Myrrh. Mastic. Oliban. Sarcocole enz.* ge componeert zynde, de vleesch en aangro mag komen te vorderen; welk Medicament, niet tegenstaande men tegens de *Cartilago* niet gaar de vettigheden gebruikt men nogtans in dit ongeval vry vet op de Wiekjens gesmeert, gebruiken sal; dog de *Neus* hooger en in zyn *Beenig* gedeelte aan gekflooft zynde, so kan het *Gebeente* met kleine drooge Wiekjens, of die bevogtigd en in een Vlees-groeyend en *Been-beschermend Poeyer* gewenteld zyn, worden bewaard: Vorders laat men het afgekortte so lang uitgroeyen als doenelyk sy, op dat door sulkx des *Aangesigts* wan-gestalte verbeterd mag zyn, gelyk als ik selfs gelukkiglyk, en met een goed succes heb ondervonden.

XII.

Verhaal van een Soldaat die het grootste gedeelte van de Neus was afgekloost.

Als wy in het Jaar 1662. de *Sterkte* en het *Palleis* van de swarte *Koninginne* van 't *Koningryk Cochin* stormender hand verovverde, na dat wy haar *Leger* en dat van de *Portugeesen* hadden geslagen; en dese bruine *Vorstin* (gelyk in myn gedrukte *Oost-Indisse Voyagie* verhaald word) gevankelyk hadden gekregen, so quamen in dese bloedige furie een groot getal onser *Helden* met bloedige koppen en leden, onder onse handen, daar van wy de swaartsten eerst, en voorts de andere na paraden versorgden.

Om-

Onder die van de laatste soort soo quam onder anderen ook een Jong Soldaat my bidden, dat ik hem zyne Quetsure wilde verbinden ende genesen; trekkende ondertusschen (terwyl hy nog al wat wachten moest, zyn bloedigen degen op de gequetste vyandelyke *Malabaren*, die daar om heen langs de weg benevens een seer groot getal *Jooden* in bloedige plassen, vast worstelden, omme den laatsten snak te geeven, dien tot betoninge van zyn moeyelykheid en wraaklust den eenen voor den anderen na, nog door-rygende en doorsteekende, wy hem hier over en over zyn wreedheid bestraffende, kreegen ten antwoord. *wel waarom niet, sy hebben my de Neus afgekapt, nu ben ik immers al myn leven geschonden enz.*

Ik verbond desen *Held* zyn gekorte *Neus*, met verwondering dat daar van het grootste gedeelte was afgehouwen, sonder anders in 't *Aangesigt* of ook elders beschadigt te zyn, gebruikende een vleeschgroejend Medicament, uit boven-gemelde simplicien t'saam gesteld zynde, het overig deel der Neusgaten eerst met steek-wiekjens, en naderhand door kleine Pypjens of Kanullen voor het toe-groeyen-open houdende, vervolgende aldus tot dat de quetsure met een suiver en vast vleesch incarnerende, zyn *Neus* van dag tot dag langer wierd: ik wilde geen opdrogende velmakende Medicamenten gebruiken, soo lang als ik sag dat met een gewenste uit-

groeying van Vleesch de *Neus* nog in lengte ende fatsoen avanceerden; En aldus heb ik desen *Krygsman* door de Konst nog al een tamelyk stompje toegebragt: dervoegen dat weinig mismaektheid aan de Gevel van dat Huis kon werden gesien, en eindelyk zyn *geformeerde nieuwe Neus* mett vel overtrokken ende genesen.

XIII.

Neus zonder middelschot.

My gedenkt ook dat ik over eenige Jaren een Soontje van seeker Schipper heb genesen, van een diep ingewortelde verrotting, onder of binnen de Neus, tusschen het *Verhemeld-been* des Monds en het *Seef-been*, waar in het *middelschot* van de Neus al verrot was, vresende voor de geheele *Neus* en de bovenste *Lip*, dog die door veel moeiten en yver behoudende, so bleef nogtans na de genesing dit *middelschot* in de loop, en aldus maar een *Neusgat* 't welk vry groot en al wat mismaekt stond, over. Dit Knegjen heeft t'sedert elders gewoont, dog nu aldus weder tot my gebragt zynde, en het nu tot de Jaren van schaamte en kennis komende, heb ik een schutseltje van ligt Palmenhout gepractiseert en aangeraden, het welke lyfkoleurig geverwt. en so geformeert soude zyn, dat het by daag daar in geset, ende by nagt daar uit-genomen kon worden; dat aldus in zyn Kintsheid niet konde geschien, dog nu, sonder vrees van ongeval,

Os Palatum.
Os Etmoidem.

val, aan hem kon worden gerecommandeert.

XIV.

Het kan ook gebeuren dat een gedeelte van de *Neus* word doorgesneden of doorgekloost, en egter aan 't overig deel nog vast hangt, by dese gelegentheid, sal myns oordeels, indien de Hegt-Plaasters niet suffisant genoeg zyn, een nette hegtinge met een krom Naaldeken (het *Kraak been* vermydende) door de *Huid* met nuttigheid konnen geschien, en voorts de genesinge konstelyk worden bevlytigt. *Als de Neus doorgekloost is.*

XV.

Evenwel is de hegtinge met de Naald te mispryssen, wanneer de gesneede ofte gekloofde *Wonde* van minder aangelegentheid zynde, de aan-lyminge door Hegt-Plaasters kan worden volvoerd; dewyl de Naald-hegtinge ligtelyk oorsaak tot een wanschapen genesinge sal verschaffen. *De Naald-hettinge gebruikt men niet als hegt-plaasters d'aanlymingekonnen volvoeren.*

XVI.

Voorts konnen de *wonden* der *Neus* ook nog met of sonder *Been-breuk* zyn: van de *Been-breuk* sullen wy nu niet spreeken, alleenlyk dit aanmerkende, dat by dese gelegentheid, als de *wonde* door het *Gebeente* gaat, van binnen bequame *Pypjens* *Wat gedaan moet zyn als ook het Neus been gequetst is.*

van *Silver*, of ook van andere ſtoffe gemaakt, ter uittogt voor de *Materie*, *ademhaling* en ſteun voor 't inwykend *Gebeente* konnen werden gepractiſeert; welke Pypjens niet al te lang nog ſteekende moeten zyn, om geen *fniesinge*, *pyn*, *op-ſwelling* en diergelyke toevallen en ſwarigheden te verwekken.

Beſorging der Neus gaten.

XVII.

Men kan ook een aglutinerend of t'zamen-heelend, en matelyk opdrogend *medicament* van binnen tegens de *wonde* der *Neus* aanbrengen, 't ſy door *opſnuiving*, *inſpuiting*, *'t Penſeel* of iet anders, of dat ik voor 't beſt houw, met ſulkx buiten om 't Pypjen (dat met een fyn doekxken bekleet kan zyn) aan te ſtryken, vermydende alles wat ſcharp, wat heet ende bytende ſy, om insgelykx geen *ſnieſing* of ander ongeval te verwekken.

XVIII.

Als ook het Verband.

Van buiten ſalmen Compresjens die klein en wat dikjens zyn, en in kas van *beenbreuk* ook kleine ſpalkjens tegen de *Neus* aanvoegen, ſulkx de holte tuſſchen de *Neus* en *Kaken* vervuld mag zyn: Vorders een ofte meer kleine Bandekens gebruikende, die voor de *Neusgaten* kleine Lugt-gaatjens, en voor de *Oogen* wat uitgeſneden, en wederzyds aan de Slaapmuts of aan de band

om

om de Kin moeten vaſt gemaakt zyn, en wyders in alles de naarſtigheid ter geneeſing ſodanig betragt, als yder *Chirurgyn* ontrent zyn handeling ſal bevinden te behooren.

XIX.

De groote Wonde der *Lippen* die door gekklooft of door geſneeden zyn, konnen doorgaans (gelyk in de *Neus*) ook ſo wel niet worden aan een geneeſen, of eenig *lykteeken* blyft over; dog men ſal die ſo konſtig wederom t'ſamen hegten als doenelyk ſy: de Naalde wat diep doorſteekende, ende de Knoopjens vry digt tot malkander aanhalende, ook de hegtingen, ſoo het den *Chirurgyn* word toegelaten, vermenigvuldigen, daar het de nood gebied, en den Patient (ſo veel mogelyk) het lachen, kryten, ſchreeuwen, geeuwen en gapen tragten te beletten; opdat niet alles wederom los ſpringt en uitſcheurt, die wyders met klevende en aanlymende plaaiſters, en voorts met bequame Compreſſen en Ligaturen ſodanig beveſtigende, als de gelegentheid van de Wonde ſal komen te vereiſſchen.

De gekloofde Wonden der Lippen t'ſaem te hegten.

XX.

De vorder geneſing geſchied wel doorgaans 't gelukkigſt, door Medicamenten die wat balzamyk zynde, alleen maar de ſpoe-

Ende geneſing.

ſpoedigſte t'ſamen-heeling bevorderen, en die al mede uit de *Cera, Olei Hiperic. Gum. Elemni, Theribinthi. Ven., Balſ. Copaiv., Maſtic. Oliban. Thuris* en diergelyke moeten beſtaan, het ſelve vet of mager na dat vereiſt word, op kleine wiekjens geſmeert, en met wel-kleevende *Diapalm* of andere *Plaaſters* kan worden beſorgt; ja met de ſimpele *Diapalm plaaſter* word menigen verſche *wonde* ſo in of ontrent de *Lippen*, als ook in de andere deelen des *Aangeſigts* t'ſaam gevoegt, en niet alleen ſonder de Naald te gebruiken, wederom aangelymt, maar ook (gelyk yder d'ervarentheid leert) voorſpoedig en wel geneſen.

XXI.

Wonde der Tonge.

De *Tong* word niet alleen door een uiterlyk Inſtrument, maar felſs ook door de Tanden meermaals gequetſt, voornamentlyk in de Kinderen, die in het vallen de *Tong* uitſteeken. Al wat van hare *ſubſtantie* t'eenemaal afgeſneeden is, groeid niet weder aan, een afhangend gedeelte moet konſtelyk door de Naalde (ſoo nog maar eenige hoop tot geneſing ſig op doet) worden gehegt, en wederom t'ſamen gevoegt. De hegtingen worden verdubbeld, wanneer het mogt nodig zyn; dog al wat moejelyk in haar uitvoering, in Kinderen ondervonden, en alsdan voorts de geneeſing door Leepel-ſpys, weinig ſpreekens, en 't dikmaals aanſtryken van *Rooſen-Hoonig*, of

of een geneesende *Syroop*, al doorgaans voorspoediglyk volvoerd.

XXII.

Dus ver kortelyk van de gehouwen en gesneden Wonde des Aangesigts, komen nu tot de *wonde* die met een Mes, Priem, Steekade of Degen mogte gestooken zyn, die dan in hare verscheidentheid uit de *oorsaak*, of door wat *Instrument*, of uit haar *diepte*, *figuur* en *grootheid*, of na het *deel* des *Aangesigts* dat gequetst is, moeten geconsidereerd zyn.

De gestooken Wonde des Aangesigts.

XXIII.

Ten *eersten* uit de *Oorsaak*, namentlyk of de *steek* maar sagtelyk of middelbaar, of ook wel met een geweldige force is ingedrongen, daar uit dan de diepte, of ook wel de verbreeking en vermorselinge van *beenders*, of mindere swarigheden konnen werden bekend. Ten *tweeden*, of door wat *Instrumenten*, als namentlyk door *Pylen*, *Spietcen*, *Lancien*, *Assagayen*, *Spatten*, *Angels*, *Pooken*, *Degens*, *Steekaden*, *Haken*, *Messen*, *Priemen enz.* Waar van de *Pylen* weerhakig, de *Assagayen*, *Spatten* en *Angels* fenynig, als ook met af-brekinge van punten enz., ende de andere diep ingaande konnen zyn. Ten *derden*, of door haar diepte, figuur en grootheid, die ons het gesigt en 't provet moet vertoonen.

In hare verscheidenthe-den aangemerkt.

En

En ten *vierden*, het deel of deelen des *Aangesigts* die gewond zyn, dewelke in hare verscheidentheden ook wyders in alle de bovenstaande saken seer onderscheidentlyk ons voorkomen.

XXIV.

Weerhakige pylen en schigten die in de diepte des Oogs, enz. ingedrongen, beklemt zyn.

Hier was wel een *groot Veld* om in te gaan weiden, dog moeten wy kort zyn, en onse ruime gedagten voornamentlyk in de beseffing van het beschadigent *Werktuig* en hoedanigheid van het *gequetste deel* besnoeyen. De weerhakige pylen en schigten die tot de partye des *Oogs* zyn ingedrongen, en daar in zyn blyven steeken, maken in *Landen* daar die nog gebruikelyk zyn, den *Meester* veel spuls; want niet alleen de vernieling des *Oogs*, maar selfs de naast aan-gelegene *beenderen* konnen vermorselt, gebrooken, of daar in de Pyl sodanig beklemt zyn, dat niet anders dan met een vry groote kragt te gebruiken; en dus met vrees en verwagting van groote *Bloedstorting* wederom uit getrokken konnen worden.

XXV.

Hoe op de voorsigtigste wyse uit te halen.

Indien de Schigt of de Pyl dan aldus mogt vast beklemt zyn, ende niet sonder gevaar des levens; ten aansien de punt van het Yser tot in de *Hercens* kan zyn gedrongen, of door de verbreeking der Beenders;

ders, sterkte Bloeding, swakheid des Lyders enz. kan worden uit-getrokken; en dat men de *dood* onvermydelyk te gemoed siet, soo sal men geen saken bestaan die onraadsaam zyn; maar ook daar de kragten nog wat bestand zyn, met bekendmaking van het gevaar, het werk verhaasten, en alle devoiren aanwenden om de Pyl, de Schigt of het afgebrooken stuk Yzer, zoo en hoedanig het wesen mogt, op de voorsigtigste wys te bekomen, en hier ist nodig van de bequaamste *Dilatoriums*, *Ravens-bekken*, *uittrekkers* en diergelyke soorten van wel-getande vast-houdende *Werktuigen* en *Tangen*, gelyk ons *Pareus*, *Guellemau*, *Schultetus* en andere in de verscheidentheid van haar grootte, fatsoen en maaksel verbeelden voorsien te zyn, als ook alvoorens van *Bloed-stempingen*, *Swagtels*, *Compressen* enz. op dat niet een onverwagte *Bloedstorting* den *Meester* bedriegt: men sal den *Patient* in dat postuur setten als doen hy de *schoot* ontfing, steekt nog een stuk van de Pyl, Spies of Lancie buiten de *Wonde*, so dat men die met de hand kan aanvatten, so is die bequaamst. Men vermyd alle sterke force, want men soekt door een sagte beweging al wrikkende meer en meer lossigheid, en dus al sagtelyk na sig trekkende, het beschadigent ende vast-klemmend stuk Yser of wat het dan sy, met alle voorsigtigheid te bekomen; vermydende alle verder verbreekinge der *Beenders*, en het op-scheuren der *Vaten*. enz.

Ook

Ook moet men betragten dat men het fon-der de punt af te breeken, geheel uit-haald, of anders ftaan ook als dan nog meer fwarigheden te vrefen.

XXVI.

Siet ook hier van Pareus en Fabrit. Hildan. Cent. 4. Obfervat. 1, 2.

Als die ter ander zyde van eenig deel zyn doorgedrongen, wat dat men dan doen fal.

Het kan ook gebeuren dat de punct van een weer-hakige *Spies* of *Lancie* juift niet alleen in het *aangefigt*, maar ook in eenig ander deel des *Lichaams*, tot fo verre ter andre zyde is door gepaffeert; dat alreeds, of daar een *Wonde* gemaakt, of tegens de *Huid* aan-genaderd, of ook nog dieper fchuilende, aldaar de gelegentheid ons mogt noodigen, om van die kant op veiliger wys de uit-halinge te tenteeren; fo moet men fig van die *Wonde* of die occafie, die ons aldaar en van die kant voorkomt, bedienen, of die *Wonde* (als 't veilig gefchien kan) grooter maken: of ook aldaar nog geen opening fynde, ende nogtans het ftuk Yfer onder de Vingers gevoelende, van de andere kant, fo daar nog een ftuk van het Houd, van de Pyl of Lancie uitfteekt, voortgefet fynde, d'uit puiling bevordere, daar op d'infnydinge doen, en fodanig als 't hoord, op de veiligfte wys de weerhakige *Pyl* of *Schigt*, of wat en hoedanig het wefen mogt, tragten uit te halen: veel liever, als dat men het felve wederom uit de ingeboorde *Wonde* met prykel van nieuwe opfcheuringe der *Bloed-vaten*, *Senuen*, *Peefen*, *Vliefen*, enz.

enz. te rug; en dus met een grooter geweld ſoude pogen uit te trekken: raadſamer keurende het rond, ſtukjen Houds dat nog aan de *Pyl* of *Schigt* vaſt mogt zyn, met het weerhakige ſtuk *Yſer* ter gemaakte *wonde* voorts uit te halen: als ſulkx met een plompe Domme-kragt wederom trekkende, de ſeekere prykelen van *Bloedſtorting* en andere ſware *toevallen* ons op den hals te halen.

XXVII.

Bekommerlyk moet men 't ook agten, wanneer eenig ſtuk van het afgebroken *Yſer* of *Staal* van de *Lancie*, *Spies* of *Deegen*, *Steekaad* enz. diep in de *wonde* is blyven ſteeken, heeft men daar van geen volkomen ſeekerheid, en twyffelt men, ſo dient (eer dat men iets ter geneſing bevlytigt) nauwkeuriglyk onderſogt, of iets in de *wonde* gebleven is. Tot dien einde ſal men het beſchadigend *werktuig* (als 't te bekomen is) tragten te ſien, om daar uit de ſeekerheid en hoedanigheid van het geene dat afgebroken en binnen de *wonde* gebleven is, te konnen beſeffen: voegt daar by dan ook het onderſoek door het Provet, om te weten waar, hoe groot, en hoedanig dat ſulkx mogt ſchuilen; ſettende tot bereik van uw *oogwit* den Lyder als doen hy de ſchoot ontfing, ſoekende voorts wat aldus tegens natuur in de *wonde* mogt ſteeken, ten ſpoedigſten door bequame

Siet een dier-gelyk voorval in Fabrit. Hildanus Cent. 3. Obſ. 24.

Als nog iets in de diepte der Wonde is blyven ſteken.

Kooren-ſplinter of andere *Tangen*, of ook door kleine *Haakjens* of wat dan voor 't dienſtigſt gekeurd word, ter *wonde* of door een gemaakte opening, ſoo dan 't beſt 't voorſpoedigſt en veiligſt geſchien kan, uit te halen.

XXVIII.

So wanneer een groote Bloedſtorting ontſtaat, wat gedaan moet zyn.

So door het uitrekken van 't gene verhaald is, een ſterke *Bloedvlied* ontſtond, ſoo moet men met dienſtige *Stupaden* en *Wieken* alvoorens daar toe, na de grootheid of diepte der *wonde* gemaakt, en met de bequaamſte *Bloed-ſtempingen*, die niet bytende nog weg-etende, maar ſeeker en ſagtelyk ſtoppen, de *Bloedvlied* bedwingen, komt die uit de diepte, ſoo mag de *wonde* wel matelyk opgevult worden, op dat de *Bloed-ſtoppende middelen* teegens de op-geſcheurde *Bloed-vaten* aan-komende, mogen doen ſtremmen en ſluiten daar, en alſo het behoord, en vreeſt men de *wieken* (dus ver ingebragt) niet weder te ſullen bekomen, ſo moeten die ook alvoorens, eer dat men het werk aanvangt, met draden, om daar by wederom uit te halen, beſorgt zyn, de ſagte en geenſints bytende *Bloedſtempende middelen* zyn, (gelyk wy behoren te weten) de *Bolus Armeni*, *Sanguis Dracones*, *Terra Sigillata*, *Lignum Santalum Rubrum*, *Farina Volatilis*, *Thus*, *Olibanum*, *Sarcocolla*, *Maſtice*, *Album Ovi enz.* als ook de *Boviſt* en diergelyke, waar mede

mede (en geensints met pyn-verwekkende, scherpe, *Corrosivige* ende *Korst-brandende Medicamenten*) dat wy de swaarste *bloedstortingen* in *Oostindien* hebben gestempt, van welkers *Poeders* dat wy in onse Oorloogstogten ons maakten voorsien te zyn, om die, daar het noodig was, aanstonds te konnen gebruiken.

XXIX.

Na de weg-ruiminge der boven verhaalde *tegens-naturelyke saken* en 't stempen des *bloeds*, moet voorts de gekneusde *wonde* van al haar *gepletterde deeltjens* en geklonterde *vogten* ontlast en gezuivert zyn, waar toe dat de *Medicamenten* zuiverende en etter-makende dienen te wesen: de zuiverende moeten niet scherp nog bytende tegens de naakte *Vliesen* en *Zenuen* (die seer teer gevoelyk zyn) nog ook wat Oliagtig, Balsem-agtig en vet is, tegens de *Beenderen* werden gebruikt; of de eerste sullen scherpe *pyn*, *ontsteeking* en sware *toevallen*, ende de andere een verrottinge in het *gebeente* konnen verwekken. Ook moet geen geklonterde stoffe des *Bloeds*, of wat in de diepte der *wonde* gestremt, versuurd, en vergoord nog schuilen mogt, met het buitenste t'saam te genesen, daar in gelaten worden, of eerlang sullen sware *toevallen* van heevige *pyn*, *ontsteeking*, *opswelling*, *sweeringen*, *koortsen enz.* den al te voorbarigen *Meester*, en ook den *Patient* bedriegen:

Het gekneusde, als ook al wat gestremt en geronnen is, moet door etter makende middelen eerst ontlast zyn eer men de Wonde soekt t'zaam te helen.

XXX.

Vorder betragtinge tot de genesinge.

So dan de grootheid of diepte der *Wonde* (het sy in de *Oogen* of elders, de genesing bekommerlyk maakt, so moet onder een voorsigtigen handel en wyse voorsegging het werk daar henen bestierd zyn, dat men de gepletterde stoffe tot Etter, en door die Etterdragt tot afscheiding van 't goedel, en tot ontlasting van al wat onnut is, bevlytigt, dat men de t'eenemaal losse splinters der *Beenders* uit-neemt, dat men de rest voor de *Logt* en vette-*Medicamenten* bewaard, dat men daar het *gebeente* bloot leid, bequame *Been-poeders*, droge Wieken, of isser *Corruptie*, dat men die in een suiverend Lavement gedoopt, daar tegens gebruikt, dat men de vleeschagtige of ook andere sagt teer-gevoelyke deelen met het Balsum *Copaiva*, of daar by wat *Gum. Elemni* vermengelt sy, of met een bequaam *Digestyf*, (de welke divers gemaakt konnen worden) besorgt, dat men de *Wonde* daar niet meer is uit te halen, voor al niet met te veel Wieken opvuld en vol propt; maar dat men als dan voorts ruimte tot de *Vleesch-groeying*, en doortogt tot losing des Etters besorgt, en daarom de Wieken niet verder nog dieper als noodig is, inbrengt: dat men wyders bequame *Defensiven*, *Compressen* en *Ligaturen*, na dat dan de plaats, de diepte en grootheid der *Wonde* vereysschen sal, gebruikt:

bruikt: dat men de *Wonde* verschoont en op zyn tyd verbind, als ook, indien (bysonderlyk het *Oog*) met haar *Vliesen* beschadigt mogt zyn, dat men als dan in de plaats van vette *Medicamenten*, soodanige *Waters* gebruikt, als haast, daar 't behoort, den Leerling voor gediend staan te werden.

XXXI.

Gestooken Wonden door fenynig Wapen-tuig in Oostindien.

Niet so veel de *weerhakige Pylen*, *Spiecen* en *Lancien*, als wel de *fenynige Spatten*. *Assagayen*, *Schigten*, *Buik-Scheen-* en *Voet-angels* der *Indianen* van d'Oosterse deelen van *Asia*, der *Eilanden* van *Goram*, *Ceram*, *Celebes*, *enz.* gaven ons in die *Oorloogstogten* werk en hand-gebaar, om ons Volk (dusdanig gequetst) op 't spoedigst te redden; want veel gequetste kregen wy door dit Wapen-tuig, diens puncten subtyl, en het meerendeel in plaatse van *Yser* of *Staal*, van scherp gesnede *Bamboes*, een weinig gebrand; en voorts met een boos vergift bestreeken, so loosselyk toegesteld waren, dat der selver ligt af breekende puncten in de *Wonde* blyvende steken, wel haast veel sware *toevallen* van hevige *pyn*, *toesuiging*, *ontsteeking*, *opswelling*, *verstervin*g, *flauwtens*, *benouwtheid*, *beswyming* *enz.* verwekten: dog onder alle dit boos Geweer, getuigden ons *Volk* de fenynige *Spatten* der *Makassaren* meest uit te munten, malkander wysmakende, dat alle die daar van wierden gequetst, of een gedeel-

te van haar eigen drek moeſten nuttigen, of binnen korten tyd, door het Menſch-verſlindend *vergift*, ellendig omkoomen. Sulkx als wy op de Koninklyke Hoofd-Stad *Makaſſer* onſe eerſte *Oorloogsfurie* ſouden aanvangen, malkander ſo vaſt inboeſemende, dat by na geen tegenſpreken ſo kragtig was tot haar verſeekering, dat wy ſeer goede remedien hadden om haar ſonder ſulkx op veiliger wys te geneſen.

XXXII.

Door goede middelen herſteld.

Gelyk[als ook in der daad ons gelukten. want niet alleen in de *Oorlogstogten* tegens de wilde en woeſte *Volkeren* der verſt afgelegen *Eilanden* van *Ooſtindien*, *d'Antipoders* of *Teegen-voetige*, ruim 4000. Myl van ons *Vaderland*, met haar vergiftige *Pylen*, *Aſſagayen*, *Buik- Scheen-* en *Voetangels*, maar ſelfs ook naderhand op *Makaſſer*, de *Makaſſaren* met haar *fenynige Spatten*, ons *Volk* niet ſo veel leed in dusdanige *Wonden* toebragten, of onſe goede hulp-middelen vaardig gebruikt, waren magtig, om onder den zeegen des *Alderhoogſten* het quaad te redden, en yder voorſpoedig in zyne geſondheid te herſtellen.

XXXIII.

En op wat wyſe voorſpoedig geneſen.

Want of ſchoon deſe vergiftigde *Pylen* en *Aſſagayen* door *d'Indianen* de onſe in 't Lyf geſchooten, doorgaans haar *vergiftig*-

de

de puntjens af-braken, en in die *Wonde* blyvende steeken, en die toesuigende, ter stond een verschrikkelyke *pyne* causeerden, die door het intrekken en circuleeren des *Bloeds*, wel haast het *Hert*, de *Hercenen*, *Geesten*, en alles kon treffen; so dat eerlang *flauwtens*, *beeving*, *benoutheid*, *grillingen*, *trekking*, *koud sweet enz.* of quamen of wierden gevreest, so nogtans op het strakx openen der *Wonden*, uit-losing des *splinters*, *uitsuiging* des *Bloeds*, en 't gebruik van sterk uittrekkende *Medicamenten*; en wyders de *Theriaca*, uit- en inwendig of diergelyke sweet- en hertsterkende *middelen*, so hebben wy seer haast dit quaad verydeld, en sulke Lyders in harel gesontheid hersteld gesien.

XXXIV.

So ook de *fenynige Spatten* der *Makassaren*, die sy in den *Oorloog* tegens hun *vyand* gebruiken, en die niet anders dan kleine *pyltjens* van ruim een voet lang zyn, voormet kleine en scherp-puntige Visch-tantjens, dewelk in een seer kragtig en doodelyk vergiftig *zap*, uit de schorse van sekere Boom druipt, gedoopt, gedroogt, en voorts ten gebruik afgeschikt en bewaart, niet met de Boog, maar uit *Spatten* die hol zyn, met sterk te blasen, hun *vyanden* van een distantie van 3 a 4 roeden, by stil weder, weeten in 't *Lichaam* te blasen, diens *Wondekens* (alhoewel klein) seer ge-

Als ook van de fenynige Spatten in de Oorloogs-fury op de Koninklyke Stad Makasser.

varelyk moeten geagt zyn, dewyl het *vergif* seer geswind tot in het omlopende *Bloet* en de *Geesten* indringt, veroorsakende door de vehemente *hitte* en *droogte* van dit *fenyn*, een geweldige brand: de *Makasaren* segt men dat selfs geen nader hulp-middel, als het eten van *Menschen-drek*, en weten, om so door die groote af-keerigheid (ten hoogsten walchlyk zynde) aan 't braken te geraken; nogtans getuigt men, dat sommige (niet tegenstaande het gebruik van sulk een vuile remedie, evenwel selfs in weinig uren, soude gestorven zyn) dog of nu *'t vergif*, als wy *Makasser* bestormden, in onse gequetste so kragtig niet is geweest, of dat door strakx aangewende hulp-middelen 't quaad is verydelt geworden, kan ik niet seggen: immers daar is, myns wetens, niet een van ons Volk, die doenmaals met *Spatten* gequetst geweest zyn, van zyn quaal gestorven.

XXXV.

Gestooken Wonden door ander beschadigent werktuig veroorsaakt.

Meer sullen wy voor tegenwoordig van de *fenynige Wonden* niet seggen, om dat tot hun veelderlei soorten een aparte verhandeling dient: dus komen wy tot de *Wonden* die door *Pooken*, *Deegens*, *Steekaden Messen*, *Priemen*, *Haken* en *Scharen*, en dat bysonderlyk in het *Aangesigt*, mogten veroorsaakt zyn, en die haar *steeken* diep innewaarts zyn gedrongen, en daar ook de punt van het quetsend *Instrument*

af

af-breekende, vry diep, en ſomwyl in of tuſſchen de *Beenderen* in geſtooten, kan binnen gebleeven ſyn, verſchaffende aan den *Patient* geen kleine pyn, en gevolg van ſware *toevallen*, en voor den Meeſter geen kleine bekommernis, om dat geene, 't welk met een geweldige fury is in geſtooten, te vatten en wederom uit te krygen; want alle ſodanige *Wonden* doorgaans genegen ſyn, vaardig toe te ſuigen, en als dan door het prangen en ſteeken van 't quetſend *Werktuig*, het opſwellen der beſchadigde *deelen*, en onthoudinge der gekneusde verſcherpte vogten, ſware *toe-vallen* te verwekken. By deſe gelegentheid ſal men (ſo boven getoond is) alles toebrengen, wat tot opening van de *Wonde* en weder-kryging van 't geen de geneſing belet, kan worden gepractiſeert, ook daar het de nood vereiſt en het geſchien kan, de *Wonde* grooter opſnyden; immers in 't minſte niets ter geneſing bevordere, voor en al-eer men alles wat tegens *Natuur* in de *Wonde* mogt ſchuilen, bekomen heeft.

XXXVI.

Hoe dat dusdanige Wonden voorts dienen gehandeld.

Anderſints ſal het al doorgaans niet ſo noodſakelyk ſyn, de geſteken *Wonden* des *Aangeſigts* door Turonnen of ſteekwieken, of door gedroogde Wieken van Spongien, of wat men dan neemt, te verwyderen, de grond te bereiken, of ook lang open te houden, om ſoo quanſuis de geneſing

voorsigtiglyk te voltrekken, ten ware dat nog eenige stukjens van het *gebeente* wierden verwagt; maar sulkx niet apparent zynde, so salmen alles tot de genesing bevorderen, vermydende lange Turonnen, want maar alleen het buitenste deel van de *Wonde* so lang dienstig is, open houdende, sal de *Wonde* geensints te vroeg sluiten, ook daar op gedenkende, dat de *Wonde* die door de Wang tot in de *Mond*, of tot in het *opper-* of *onderste Kaakbeen* syn ingedrongen, wel somwyl een *Fisteltje* komen naar te laten, en daarom ontrent de genesing, het onmatig gebruik der steekwieken voorsigtiglyk dient vermyd, te meer, om dat men geen merkelyke Lit-teekens, die anders te ligter veroorsaakt worden, sal tragten na te laten.

XXXVII.

Geschooten Wonden des Aangesigts. Hare verdeelinge.

De *geschooten Wonde* des *Aangesigts* komen ons ook verscheidentlyk voor, dog die nogtans in dese driederley soorten konnen worden verdeelt: namentlyk of daar een gedeelte van de *Oogen*, de *Ooren*, de *Neus*. *Mond* of *Kaken* worden vernield: Ten tweeden, of daar een Koegel door heenen passeert, ten derden, of in blyft sitten.

XXXVIII.

Als eenig gedeelte van 't Aangesigt

Daar een gedeelte van 't *Aangesigt* in de loop geraakt sy, daar moet men terstond de

de t'enemaal losse *Fragmenten* of Splinteringe der *Beenders* uitnemen, die nog eenige, ja selfs kleine vastigheid ofte vereeniging hebben, en uit haar plaatse gedreven zyn, als ook de neder-hangende verscheurde lappen en Labien van de *Wonde*, so gevoeglyk wederom t'samen en tot malkanderen brengen, als dan noodsakelyk word gekeurd, en wyders de Ceur met bequame digestiven, (die het gepletterde tot Materie doen versmelten, of haast doen scheiden, en daar by zuiverende ende vleesch-groeyende zyn; ook daar op agt nemende dat men niet eerder verdroogende ofte Vel-makende Medicamenten gebruikt, voor dat de vermindering van de substantie der partye, so veel als doenelyk is geweest, verbeeterd mag zyn, als wanneer men de vorder geneesing voorts konstiglyk sal voltoyen. *door een Kogel vernielt is.*

XXXIX.

Dog is de *Kogel* door beide de *Wangen*; de *Kaken* of elders door gepasseerd; en vind men wedersijds in de *Mond* een in- of doorgaande quetsure, met quetsinge van de *Kaak-beenders* of die van 't Verhemeld, enz. so sal men (na dat men de t'eenemaal losse *Beenderkens* uitgeligt heeft, de gequetste deelen des *Monts* met suiverende ende geneesende *Mond-waters* en *Syroopen* na de konst pogen te handelen, en het uitterlyke insgelykx met geen lange Turonnen of *Als de Koegel door de Wangen, of Kaek-beenders gepasseert is.*

of ſteek-wieken open houden, en moeyelyk vallen; maar de geneſing ſo veilig en kort als doenelyk zy, bevlytigen

XL.

Een aanmerkenswaardig voorval van een ſchoot in het-oog, enz.

Uit meer andere ſal ik hier twee *exempels* van de aanmerkens-waardigſte geſchote *Wonde* des Aangeſigts, die my zyn voor gekomen, verkieſen, als wy met onſe Werken, Bataryen, Loop-graven, enz. in de belegering van het ſterke *Craganor* in *Ooſtindien*, tot digt onder de Muren en Wallen der *Portugeeſen* ons vonden geadvanceert, ſo dat men elkanderen van na by kon treffen, beſtond een van onſe Soldaten van uit de Loop graaf op zyn *Vyand*, en die op hem van de Wal met het Muſſchet op malkander gelykkelyk te mikken en los te branden: Of nu onſen *edelmoedigen Batavier* zyn *Vyand* raakten en trof, en wiſt men niet, maar hy ons toe-gebragt zynde, was dus beſchadigt.

De Muſſchets-Kogel (bevond ik) dat in den grooten hoek van het rechter *Oog*, by de *Neus* was ingegaan, en innewaard door het *Os Etmoidum* of *Seef-been* paſſeerende, tot het ſlinker *Oog*, digt by het *Os Jugale* of *Juk-been* weder uitgevlogen, met vermorſeling van het ganſche opper-gedeelte des *Seef-beens*, quetſing van 1. 't *Wigge-been*, vernielinge van den 2. *Bal* des *Oogs* met alle des ſelfs *Vlieſen*, *Senuen*, *Spieren* enz. eenige ſlenters van de 3. *Geſigt-zenue*, met

* 1. *Os Sphenoidum*
2. *Bulbus.*
3. *Nervi Optiri.*

met een gedeelte van 't onderſte 4 *Oog ſcheel* hingen verplettert, en t'eenemaal van malkander verſcheurt en by de Wang neder. Den *Patient* was (om met de Outheid te ſpreeken) wat *Phlegmatyk*, namentlyk, kout en vogtig, en omtrent 45 Jaren oud. 4. *Palpebra.*

Hy onder myn handen en opſigt gerakende, ſo heb ik terſtond het verſtorven *Oog* met alle des ſelfs byhangende flenters, met een ſeer ſcherp-ſnydende Schaar voor 't meerendeel weg genomen, eenige *Fragmenten* van 't *Seef-been*, als ook 2 a 3 kleine ſtukjens van 't *Wigge been* nederwaarts ſteekende, met de Koorentang uitgenoomen, 't vermorſeld, ontreddert en bloot *Gebeente* met Wiekjens uit ſagt 5. Catoen-Plukſel beſorgt, de onderſte nederwaarts hangende deelen des *Oog ſcheels* wederom opwaarts en tot haar plaatſe gebragt; voorts alles met langwerpige Wieken met het volgend digeſtyf beſmeert ſynde, bedekt. 5. *Carpi.*

℞. *Ceræ Citrinæ.* ℥ij.
Theribinthinæ Veneti. ʒvj.
Gummi Elemni. ʒiv.
Olei Hipericum. ℥iv.
Pulvis Maſtichee Myrrh. an. ℥ijß
Olibanum.
Sarcocolla. ana. ʒjß.
Radices Ariſtolochiæ Rotundæ. ʒj.
Iridis Florentinæ. ℈ij.
F. Digeſtivum.

En

En wyders met de *Plaaster* van *Vigo* deſe en ook d'omlegginge deelen beschermt, 6. *Compressen.* kleine 6. *Drukdoekjens* tegens het nederſakken des onderſte *Oogſcheels* en de Materie, en alſo met een ſagt Verband, hem na de gelegentheid des *Aangeſigts* ſijn quetſure verbonden.

Voorts heb ik hem (gelyk wy aan het meerendeel onſer Gequetste, tot weering van alle toevallen, met goed ſucces deeden) een kleine *aderlating* gedaan, en wyders 7. *Res non Naturalis.* op de van ouds ſo genaamde 7. *niet naturelyke* dingen, een noodig regard genomen.

Het rechter *Oog* (dat al wat raars was) was onbeſchadigt, des anderen daags het Verband los makende, vernam ik 't beginſel van goede Materie, die haaſt toenam, de nog uithangende takjens van de vermorſelde *Geſigt-zenuw*, en die van het *roerend paar* begonden haaſt ſwart, en tot ſcheidinge haar te vervoegen; 't Verband heb ik dagelykx op de voorige wyſe vervolgt, als dat ik een *Been poedertje* van *Myrrhe*, met een weinig *Maſtix* en *Ireas* vermengelt, tegens de naakte *Beenders* gebruikte, brengende de voor-heen omgewelfde *Oog ſcheel* door matelyk binden, opſchorting, enz, nu meer en meer in ſyn plaats: Verbiedende hem wel ſcherp niet in de open lugt te komen, maar ſig, daar 't weſen kon, in 't *Hoſpitaal* te blyven, om dat de *klem* (waar van hier na breeder) den gequetſten in die *heete Landen* als dan ſeer ligtelyk overkomt ende wegrukt.

Ik

Ik kreeg hem in 't kort tot ſo verre gevordert, dat alle de loſſe 8. *Been-ſplinters* en ſtukjens van *'t Seef-been* en die van het *Wigge-been*, los, afgeſcheiden, en uitgeligt waren; de grond met een 9. *Callus* begon te begroeyen, de holte des *Oogs* met goed *Vleeſch* meeſt vervuld, de gepletterde over-blyfſels der *Vlieſen* en *Zenuen* van haar beginſels geſepareert en uitgeworpen, de onderſte *Oog ſcheel* was door het behulp der onderſtuttende Compres tot haar plaatſe gebragt, en wierd vorder een goede gewenſte geneſing rondom langs de *Labien* te gemoet geſien, ſonder eenige *Koorts* of *toevallen* te hebben ontmoet, als wanneer ik hem en meer andere, aan een braaf *Chirurgyn* genootſaakt wierd over te doen, dewyle wy, om ons Leger te volgen, ſchielyk moeſten vertrekken.

8 *Fragmenta.*

9. *Weer.*

XLI.

Nogh een Soldaat bevond ik door een Muſſchets koegel op volgende wyſe getroffen te ſyn.

En van een geſchote Wonde in 't Aangeſigt.

De Koegel was ter regter ſyde een weinig boven de *Opper-Lip*, digt onder de *Neus* in-gevloogen, paſſeerende door het 1 bovenſte *Kaak-been*, 2 *Verhemeld been*, en aldus weder door het ſelfde *Kaak-been* ter ſlinker ſyde van *'t Aangeſigt*, daar die een weinig beneden het 3 *Juk-been* was uit gevlogen, met geen kleine vermorſeling van de genoemde *Beenders*, en verſcheuringe van *Senuen*, *Vlieſen*, *Bloedvaten* enz.

1. *Maxilla ſuperior.*

2 *Os Palatum.*

3. *Os Jugale.*

De

De t'eenemaal losse stukken der *Beenders*, die een seer scherp-steekende *pyne* verwekten. heb ik (so veel my doenelyk was) met de Kooren-tang datelyk uitgenomen; veel andere syn ook na dese gevolgt. Voorts alles wat nog de aangroeen beloofde, ter plaatse daar 't hoorde, gevoegt: schievielende met myn duimen en vingers de gebrokene *Beenders*, so bequaam als ik konde, wederom in haar plaats. De in- en veel wyder uitgang der twee *Wonden* heb ik met matelyke dikke, dog korte steek-wieken, en met ons ordonaar *Digestyf* bestreeken, besorgt, en gesogt open te houden, tot dat het gepletterde door den Etter ontlast, de niet aanlymende stukjens *Beens* uitgelost, en alle de holtens met *vleesch* en een *Callus* begroeid soude syn.

In de *Mond* heb ik *Mond-waters* van het *Decoctum Hordei* met *Mel Rosarum* vermengelt, geordoneert, als ook *Syroopjens* en Quasjens, om dikmaals daar mede te stryken, en uitterlyk het *Aangesigt* met de *bescherm plaaster* van *Vigo* en goede Compresjens en binding dagelyx tweemaal besorgt.

En dus vervolgt tot dat de veelheid en ongetempertheid van de Materie in de grote Wonden my porde, om dees *Inspuitinge* te gebruiken.

℞. *Pulvis Myrrhæ*. ℥j.
Aristolochie Rotunde.
Iridis Florentinæ. *an*. ℥ß.
Spiritus Vini. *Q. S.*
M. F. Injectio.

Waar

Waar mede voort alles te regte quam, de *Been-splintertjen* scheiden voorspoedig, waar op de sluiting der *Wonde* in het Verheemelte des *Monds*, en die by de Neus haast volgde: de bovenste *Wonde* was ik genoodsaakt langst open te houden, om nog eenige stukjens *Beens* een ruimer uittogt als die de Natuur anders maakt, te geven; waar op door den seegen des *Alderhoogsten*, de gewenste geneesing voorspoedigIyk is gevolgt.

XLII.

Dog als de *Koegel* in het gequetste *deel* verblyft, so sal men met alle naarstigheid en vlyd die soeken naar te speuren en uit te halen, even soo van het tegen-naturelykx in de *Wonde* geleerd is: en sitse tusschen de *Spieren* des *Wangs* besloten, door de alreeds gemaakte Opening of Quetsure binnens *Monds* tragten uit te ligten; of anders wanneer dit niet en kan zyn, en dat hy van buiten maar teegens de *Huid* mogt sitten, dan sal men door een behendige snede de *Koegel* uitligten, en voorts de genesing behoorlyk voltrekken.

Als de Koegel in het gequetste deel blyft zitten.

Onlangs een *verloofde Jonge Dogter* visiterende, vond ik in 't slinker *Slaap* des *Hoofts* de *Kogel*, door een Pistool-schoot (uit alwaardigheid) ingevloogen, en nergens d'uittogt, het Provet in de *Wonde* gebragt, schoot sonder hapering tot aan de regter sijde des inwendigen *Hoofdpans* in,

daar de *Koegel* geſtuit, en (ſo ik geloofde) in *'t Brein* was gedompelt gebleven, ſy was van deſe *rampſalige ſchoot* opſtaande voet neder geſtort, en ſonder een woord meer te ſpreeken, in een klein oogenblik tyds geſneuvelt.

Nog heb ik onlangs een Knegtjen van 3 Jaren oud, ook uit alwaardigheid, door een Jongen met een Piſtooltjen, geſchooten, met een klein quetſuurtje digt onder de *Neus* getroffen gevonden: ik vond door 't Provet, na wat ſoekens, een klein ſtukje Loot als een geknauwt Koegeltjen, van groote als een gemenen Erwete, met puntige ſcherpe kantjen, diep innewaarts tusſchen de *Neus* en het opperſte *Kaak-been* geſchokt, na uitwaarts kon ik het niet ſonder ſnydinge bekomen, dies maakte ik in de *Mond* na om hoog, daar het ſchool, een klein ſneedje, opwaarts, daar ik het aantrof, en uithaalde, waar op de geneſinge haaſt volbragt was.

XLIII.

De gebeten gekneusde, en gepletterde wonden moeten tot Etter gebragt worden.

Van de gebeten ende gekrabbelde, als ook gekneusde *Wonde* des Aangeſigts, ſullen wy anders niet ſeggen, als dat de eerſte die door een quaadaardig ſpeekſel, of wat die quetſuren quaad-aardigheid in de geneſing verſchaft, en ons mogten quellen, niet haaſtiglyk toegeneſen, maar tot Etter moeten gebragt zyn, tot dat alle quaataardige of ook fenynige ſtoffe geëvacueert zy.

zy. De beten van *dulle Menschen*, *Honden*, *katten*, *enz.* verdienen een verhandeling op sig selfs: voorts moeten alle *gekneusde Wonden* (so als voormaals getoond is) worden gehandeld, diens genesing omtrent op de selve wys; als die geschoten zyn, dienen bevlytigt.

XLIV.

Dit nog andermaal en tot een toemaat seggende, dat alle bittere Medicamenten, als *Aloë*, *Alsem* en diergelyke in de quetsure des *Monds* voorsigtiglyk dienen vermyd, op dat men met geen vrugteloose moeyelykheid, en onnodige bitterheid, de bitterheid des lydens in den *Patient* vermenigvuldige. *De bittere Medicamenten moeten in de quetsure des Monds vermyd zyn.*

XLV.

Voorts moet by den *Chirurgyn* nauwkeuriglyk agt genomen worden, op de van ouds so genaamde 1 *ses niet naturelyke dingen*; mitsgaders op de aankleving van dien, opmerking nemende op den geheelen toestand van den *Patient*, ende in alles de saken sodanig bestierende, dat in dese; als ook in andere voorvallen, de genesinge, (so veel doenelyk) mogte gelukken, tot *prys* en *eere* des *Alderhoogsten*, herstellinge van de *Lyders*, en yders *heil*, het welk ik yder *Konst-genoot* hertelyk ben toewenschende. *1. Res non Naturalis.*

III. Verhandeling

Van de

WONDEN DES HALS.

Waar in de gewigtigste saken en voorvallen, dies aangaande, kortelyk worden vertoond, en met verscheide voorvallen bevestigt.

I.

Verdeelinge van de Wonden des Hals. DE *wonden* des *Hals* komen ons of *simpel* en sonder gevaar, ofte ook wel *gecomponeert*, *gevaarlyk* en *doodelyk* voor te vallen.

II.

Simpele. De simpele *wonden* alhier en ook elders in andere deelen des *lichaams*, zyn zulke, die maar alleen de *Huid* en buitenste deelen getroffen hebben, en sonder gevaar en verkorting des levens gevoegelyk konnen genesen worden.

III.

Gecomponeerden. De gecomponeerde *wonden* des *Hals* die gevaarlyk, doodelyk, of ten minsten bekom-

kommerlyk zyn, zyn die van de *Stroote*, *Longe-pyp*, *Keel*, *Slag-aderen*, *Aderen*, *wervel-beenderen*, des *Mergs*, der *Senuen* enz.

IV.

Simpele Wonden des Hals die de begtinge vereisschen.

De *wonden* des *Hals* die geen *deelen* van aangelegentheid hebben getroffen, treffen ook geen bekommernis in het *Brein* van den *Meester*; alleenlyk synder meermaals (indien de *wonde* wat resoluit en overdwars is gesneden, een of meer *begtingen* met de Naald van noden) die dan den handigen *Chirurgyn* so net en behendiglyk doen sal, als 't Werk vereist; en wy in een *Hoofdstuk* appart, van de soorten van *begtingen* wat omstandiger sullen vertoonen.

V.

En vorder genesinge.

Dog behalvens dese *Naald-begting* moeten ook de *Hegt-plaasters* tot ondersteuninge (dewyle dit eene der meest bewegende-*deelen* des *Lichaams* is) werden geapplitceert, de *wonde* met platte Wieken, men *Digestyf* en een *Defensyf* bedekt, en den *Hals* wyders met een aanhoudende band of losse omwindinge syn besorgt; tot dat een velmakende *Plaaster* de Cuere veltrekt.

Retentive Ligatuer.

VI.

Wonde des Strottenhoofts en Stroote.

Het(a) *Strotten-hooft* en de(b) *Stroote*, *logt* of *Long-pyp*, konnen door *snyding*, door *steekende Instrumenten* en *Koegels*, voornamentlyk worden getroffen, en dese *Verwon-*

(a) Larynx.
(b) Aspera Arteria.

wondingen vallen swaar en bekommerlyk so te behandelen, dat dog den *Meester* in syn konst-oeffening prys, en geen schande behaald; immers al zyn de groote *bloed-vaten* nog (c) *Keel* niet gequetst, soo moet nogtans dese *wonde* gevarelyk, en ook meermaals absoluit doodelyk zynde, ook sulkx tydelyk aan die dien het raakt, dus aangedient en bekend gemaakt worden.

(c) *Æsophagus.*

VII.

Teekens van de Wonde des Strottenhoofts

De Teikens syn meest openbaar, en worden ons door het gesigt vertoont: gaat de *wonde* door 't *Strotten-hoofd*, so volgt verlies van *Stem*, en tot in diens holligheid, uittogt des *Logts*, enz.

VIII.

En der Strote.

In een gequetste *Stroote* blaast den *adem* ter *wonde* uit, met een uitpruisinge van *bloed*, *vogt* en *schuim*, den *Patient* word gedurig tot hoesten beweegt, met een pypent geluid, verlies van *spraak*, dog niet altyd: voorts wyst ons 't gesigt de plaats, de grootheid en vorder hoedanigheid van de *wonde*.

IX.

Petrus Pigreus Libr. 4. Cap. 12.

Den wel geoeffende *Petrus Pigreus*, *Chirurgyn* des *Konings van Vrankryk*, getuigt van een gewonde door *Strot* en *Keel*, die, so

ſo wanneer *'t Hoofd* maar een weinig wierd opgeheven, ſo vloog de *Logt* uit de *wonde*, ende was t'eenemaal *ſtom*, dog met het *Hoofd* wat nederwaarts bukkende, koſt hy ſpreeken. Ook vloeide de genuttigde Melk ter *wonde* wederom uit, dog dien hy, agter over leggende, tot ſyn voedſel behield, ſo dat hy voorſpoediglyk wierd geneſen. *Exempel uit Pigreus.*

X.

Als de *Strot* en de *Keel* geſamentlyk door-geſneden en t'eenemaal afgeveegt zyn, ſo volgt terſtond verlies van ſpraak: den Patient kan niets nuttigen, *ſterft*. Dog dat de ſulke na de toehegtinge der *Strot-wonde* nog ſpreekende voor hun *dood* zyn geworden, getuigt *Pareus Libr.* 10. *Cap.* 31. *Uit Pareus.* *Pareus Libr.* 10. *Cap.* 31.

XI.

Ja ſelfs ſo maar alleen de *Strot* of *Longe-pyp* mogte gewond zyn, ſoo ſal ook die quetſing al doorgaans *doodelyk* worden bevonden; inſonderheid daar die overdwars, en door de *Kraak beenige Ringen* is doorgedrongen: want ſeekerlyk haar geneſinge gelukt maar heel ſelden, en moet als wat raars worden aangemerkt, om dat deſe *nobele doorpaſſage des adems* door 't ſwelgen, hoeſten enz. geduuriglyk word beweegt, en dat ook door de minſte gequetſte *bloed-vaten* het Bloed ſeer ligtelyk tot *De wonde der Stroote veeltyts dodelyk ende waerom.*

in de *Longe-pyp* nederwaarts vloeyende, *verstikking*, *verrotting*, of immers ten minsten een gedurigen *hoest*, *benouwde ademhaling enz.* veroorsaakt; als ook om dat de *Stroote* meest *Kraak-beenig* en *Vliesig*, en in haar *Kraak-beenige Ringen* synde gewond, beswarelyk tot de genesing kan worden gebragt.

XII.

Höe meer in de laagte hoe grooter gevaar

En geschied ook de *wonde* wat laag nederwaarts in de *Stroote*, so dat het uitvloejende *bloed* tot in de *holligheid* van de *Borst* neder stort, so is den *Patient* al doorgaans genoegsaam *gekeeld* en *om hals*, eer dat den *Meester* het eerste Verband behoorlyk heeft voltrokken.

XIII.

De Wonde des Strottenhoofts baard ligtelyk stomheid.

(d) Nervi Recurentis.

En is de *wonde* door *'t Strotten hoofd* ingedrongen, soo sal het ook seer apparent zyn dat des selfs *Spieren*, mitsgaders de (d) *wederkeerende Senue*, sullen sodanig gewond zyn, dat of schoon de genesing gelukte, een overblyvende *stomheid*, of ten minsten een gedurige *heeschheid* by den *Patient* sal worden gevonden, alsodie *deelen* nootsakelyk tot het gebruik der *stemme* behooren.

XIV.

Ende verstikkinge.

Ook wegens de veelheid der *Spieren* des *Strotten-hoofts*, (die vol *Bloed* zyn) en het welke

welke door het ontfangen des *Logts*, als die *koud* is, seer ligtelyk ſtil ſtaat (en verdikkende) komt te ſtollen, ende aldus het aanvloeyende Bloed niet konnende *Circuleeren*, *op-hoopinge*, *geſwel*, *pyn* en *koortſe* verwekt; ſo ſal den *Patient*, indien dees *op-gehoudene ſtoffe* niet haaſtig verdunt, en weer vloeibaar gemaakt of uit-geloſt, of *Lugt* in de toe-geſoogen of ook geſtopte *Wonde* des *Lugts-pyps* gemaakt word, ſeer ligtelyk konnen verſtikken.

XV.

Op alle deſe ende meer andere ſwarigheden zynde verdagt, en hoe deſperaat dat alles ons voorkomt, ſoo moeten nogtans de bedenkelykeſte devoiren ter goeder uitkomſt van ſtonden aan aangewend zyn: men let dan op de hoedanigheid van de Wonde, of die overdwars, of na de lengte des deels, ten tweeden, groot of klein, en ten derden, geſneeden, geſtooken, of ook geſchooten mogt zyn: en eindelyk, of nog meer deelen geraakt zyn, waar op dan de wyſe voorſegging en ſpoedige middelen dienen bevlytigt.

Agtgeving op de hoedanigheid der Wonden.

Hare verſcheidentheid.

XVI.

Is de *Wonde* des *Strots*, ik ſpreek van die die geſneden zyn, na de lengte des *Hals*, ſo doet men den Lyder het *Hoofd* regt over einde houden, op dat alſoo te

De Wonde die na de lengte des Strots in-

bequamer de kanten der *wonde* by een, en ist noodig, gehegt konnen worden.

XVII.

Hoe dat een dwars wonde des strots gehandelt moet zyn.

Is de *wonde* overdwars, so moet op des selfs grootte of kleinheid gelet zyn: is die groot en wydgapende, so voegt men den Lyder met het *Hoofd* nederwaarts, men doet so veel hegtingen als dan noodsakelyk worden gekeurd, in 't steken de *Kraakbeenagtige Ringen* des *Strots* voorsigtiglyk mydende. Men voegt platte Wiekjens met een matelyk vast en geen dun *digestyf* bestreeken, en voor 't intrekken des *Logtpyps* met *draden* besorgt, tusschen die spatie die tusschen yder hegting is over gebleven, tegens de *wonde* des *Strots*, waar over dan, andere, en voorts een goed defensijf de *wonde* bedekken. Voorts moeten sagte *Compressen*, *aanhoudende band*, en het *Hoofd* wat voor over zynde gevoegt, het selve in dat postuur met een extraordinare *stilte* sorgvuldiglyk werden gehouden.

XVIII.

Wat tot het Verband behoord.

Ende op dat dit laaste (als ten hoogsten noodsakelyk) mogte betragt zyn, so kan men een omgaande *Swagtel*, of maar een *Zervet* vier dik, of tot een span breete gevouwen, die over de onder-kleeding onder de *Oxels* omgaande, en voor op de *Borst* met Luurspelden gespeld, appliceren;

en

en dan, na yder Verband aan de Slaap-muts, wederzyds met een dubbeld ſtrookje lywaat geſpeld, ook die aldus nederwaarts dalende aan deſe *borſt-band*, met ſteevige Spelden verſeekerd; buigende en voegende aldus het *Hoofd* ſo veel nederwaarts als dan de *konſt*, tot behoudenis van den *Patient*, ſal komen te vorderen.

XIX.

EVenwel wil dit in ſommige *ſtrot-gewonde* ſo wel niet gelukken, want ſomwyl gebeurd het dat een verſtandeloos *Menſch*, en die ſelfs ſyn eigen *ſtrot-wonde* gemaakt heeft, ook wel mogelyk naderhand den *Meeſter* zyn *Konſt* en *Verband* ſal tragten te ſchande te maken, om dus de *dood*, tot vernielinge van zyn *rampſalig leven*, de vaardige hand te bien. *Strotwonde in krankzinnige menſchen.*

Een oud *Peetemeutie*, ſo 't ſcheen, in een ſware vertwyfeling zynde gevallen, tornde met een bot, roeſtig en ſcharig Mesje al ſagende, 's nagts en in 't donker, tot ſo verre door haar *gorgel-pyp*, dat ſy door haar ongewoon hoeſten en kughen ontdekt, en aldus onder onſe handen gerakende, wy namentlyk den beroemden *Heer Burgermeeſter Mahu le Febure* als *Medicus*, en met ons twee *Chirurgyns*, geen kleine *ſtrot-wonde* ontdekten, dewelke ſchuins met gezaagde hoeken en kanten door de *Kraakbeenige Ringen* vry ſlordig gemaakt was, daar uit de *logt* en het uitpruiſende *Bloed* *En een exempel daar van.*

en

en bloedige vogtigheid, onder 't hoeſten, ons in het *Aangeſigt* pruiſten. Wy ſogten wel de *Naald-hegtinge* ſondanig als ons de nood recommandeerden, op 't alder-bequaamſt te doen, dan ſy was ons daar in ſo hinderlyk, dat geen ſchoon ſpreeken, veel min onſen yver, om haar te redden, bequaam genoeg waren, om tot ons voorneem te komen, want ſy rukten ook ſelfs 't Verband in wederwil van de Oppaſſers, in onſe abſentie van den *Hals*, en maakten aldus alle goede devoiren te ſchande, ſo dat zy met weinig betooninge van verſtand, meeſt *ſtom* en al kughende, op den vierden dag haar *beklagelyk ongeval*, is beſtorven.

XX.

De Strotwonde die geneſelyk zyn.

De *wonde* van de *Longe-pyp* (ſegt den naarſtigen *Paulus Barbette* in zyn *Boek* van de *wonde*, in 't eerſte *Capittel*) zyn geneſelyk, als die van agter maar in de *Vlieſen* getroffen is, daar de *Kraak-beenige Ringen* aan vaſt zyn, worden de *Ringen* ſelfs gequetſt, ſo is de *wonde* ongeneſelyk, en ſomwyl langduurig, over de 18 weeken (voegt 'er dien *Schryver* by) dat hy dusdanig een *Strot-gewonde*, eer dat hy ſturf, heeft ſien quynen.

Een geſchoote Wonde des Longe-pyps gelukkig geneſen.

Van een *gewonde agterſtrot* is ons een *exempel* voorgevallen in de beleegering van het meergemeld Portugaals *Cranganor* in *Ooſtindien*; een *Corporaal* ontrent 40 Jaren oud,

oud, en van een heet en droog Temperament, kreeg een Musſchet-ſchoot en daar van de Koegel door de *Hals*, die in zyn in- en doorvlugt het agterdeel der *Stroote* getroffen hadde, gelyk wy aan het verlies des *ſpraakx*, *uit-komenden adem*, *gedurigen hoeſt*, *uitpruiſing der bloedige Vogten*, als ook door *'t Geſigt enz.* ganſch klarelyk konden bemerken.

De *Wonde* was wederſyds groot, en inſonderheid daar de Koegel was uitgevlogen, en daar die al doorgaans de grootſte verplettering maakt, ſeer opgeſcheurt.

Van vooren was de *Longe-pyp* in zyn *Ringen* nog onbeſchadigt, en (als geſeid is, maar alleen agterwaarts in zyn *Vlieſen* getroffen) die aldaar voor 't nederſwelgen van de *Keel* of *Spys-drager*, vry ſterk gemaakt zyn, ſoo dat wy deſe *Wonde* des *Strots*, die in 't generaal meeſt *doodelyk* word geagt, geneſelyk hoopte te zyn, te meer, dewyl ook geen andere *deelen* van aangelegentheid waren getroffen.

Ik verbond hem dagelykx, gebruikende matelyk dikke, dog geenſints te lange ſteek-wieken, die met een ſagt *Digeſtyf* beſmeert, en met uithangende draden beſorgt zynde: Voorts met een *beſcherm plaaſter van Vigo*, dunne Compreſſen, en ſagte omwindinge wierd beſorgt.

De ſteek-wieken maakten ik van het ſagſte plukſel, wat ſtomp aan haar einde; en maar van die lengte. dat het opgeſmeert Salfje tot by de gequetſte *Longe-pyp* reikte,

te, die in haar gestadig beweegen door geen steek-wieken mogt worden verhindert.

Inspuitingen mogen in *Strot-wonden* noit worden gebruikt, want ook het minste vogt in de gequetste *Longe-pyp* schietende, sal hoest, moeyelykheid, en benouwde *adem-haling*, (en alle de hoop tot genesing verdwynende) swate *toevallen* konnen verwekken.

Ik kreeg spoedig een goede Materie, en den Patient begon nu weer sommige woorden te spreeken, dog ried ik hem stilte, en gansch geen spraak te gebruiken.

Na het eerste Verband trok ik hem uit den *Arm* 6 oncen *Bloeds* af, zyn spys was dun, sagt en voedende; voor de hartlyvigheid setten ik hem somwylen een *Setpil*, en ordoneerde hem tot zyn slikking de volgende Syroop.

℞. *Syrupus Jujubinus.*
Capillorum Veneris. ana. ℥j.
M. F. Linctus.

Al het gepletterde kreeg ik door het behulp des Etters, in 7 of 8 dagen tyds gescheiden, en met de Materie (die seer goed was, uitgeworpen, de kanten van de gequetste *Stroote* vertoonden sig rood, en voorts voorspoediglyk met een schoon suiver Vleesch begroeid, de meer en meer korter gemaakte Wieken liet ik haast uit, en eer-lang aan hem de recommandatie.

God

God met zyn weder verkregen ſtem voor gewenſte geneſing, en onſen *Veldheer* voor *'t Vaandragers ampt*, dat die hem vereerde) zyn ſchuldige dankbaarheid op te offeren.

XXI.

Vermakelyk iſt wanneer de ſaken ſig ſo wel ſchikken, maar anderſints konnen veel ſware toevallen den Lyder weg-rukken; inſonderheid als de *Strot-wonde* voorwaarts van hevige *pyn*, *ontſteeking*, *opſwelling* en *Apoſteunien*, met toeſluiting des *Strotten-hoofts* en der *Strotten-hoofts-Spieren* gevolgt word; ſo dat den *Patient*, dus by na *geworgt*, geen *adem-togt* kan bekomen. In ſulken toeſtand moeten wy in deſen, anders-ſmoreden *Lyder*, ons van zyn *Strot-wonde* bedienen, hem (gelyk door een konſtige *Laryngotomia* of *Strotſnydinge* wel geſchied) met alle beſcheidentheid en wyſe voorſigtigtigheid ſo veel *Logt* en *adem-togt* geevende, als dan de konſt en den nood ons ſullen komen te recommanderen.

Wat men doen zal als den Patient door zware toevallen met een verſtikking gedreigt word.

XXII.

Of is de *Wonde* in dit voorval ſo toegeſogen, dat ook aldaar geen *ademtogt* door kan, ſo dient die tot ſo ver verwyderd, dat een klein *Silver pypje* met vlerkjens als een *Canulle*, en na de loop en proportie van de *Wonde* gemaakt, daar in kan worden gebruikt, om ſoo de *Logt* door een *Plaa-*

En ook als in dit geval de Strot-wonde is toegeſogen.

Siet ook hier van Hieron. Fabrit. Libr. 2. Cap. 37. p. 463.

Plaaster vol togt-gaatjens, tot de *Longe-pyp* in te laten.

XXIII.

Onderwyl moet op de toevallen vlytig gewerkt zyn.

Onderwyl moeten alle devoiren, als in de gevaarlykste *Strotten-hoofts* ontsteekingen ende geswellen, ter genesing noit worden versuimt, en een vergaderde Materie daar heen gevordert, geopent, ontlast en uitgeleid zyn, als tot voor-kominge (dat die in de *Longe-pyp* niet en schiet) kan worden gepractiseert: dus ruimte bekomende, laat men het Pypjen uit, en men soekt voorts de *Wonde* konstiglyk te genesen.

XXIV.

De wonde van de Æsophagus of Keele, waar aan gekend word.

Dus verre kortelyk de *Wonden* des Strots verhandeld hebbende, soo moet ook dit nog byfonderlyk van de *Wonde* der Keele gesegt zyn, namentlyk dat men die kend door 't *Bloed-spouwen*, de *pyn* en groote moeyelykheid in 't *swelgen*, *brakingen*, de genuttigde *spys* en *drank* vloeid uit de *Wonde*: Voorts word die (ik spreek van de *Wonde* des *Hals*) genoegsaam door het *gesigt* bekend.

XXV.

Doodelyk als die gansch af is.

Is die gansch af, so trekken wedersijds einden van een, so op als nederwaarts, konnende door geen *Konst* gehegt, nog door geen middelen worden genesen.

XXVI.

XXVI.

Voegt daar nog by, dat de *Keel* of *Spys-voerder* als passerende door het midden des *Hals*, niet ligt kan worden gewond, of ook meer *deelen* van aangelegentheid, sullen konnen gequetst zyn, en of schoon niet anders dan de *Keel* was getroffen, so mag en moet nogtans dese *wonde* gevarelyk of ook wel *doodelyk* worden geschat; dog in dit alles, na dat dan de kleinheid, de grootheid, of ook de hoedanigheid van de *Quetsure*, ons tot een ryp oordeel en wyse voorsegging sal komen te dringen. *De Keelwonde zyn gevaarlyk.*

XXVII.

Want gelyk als wy van de *Strot-wonden* hebben gesegt, so konnen seer haast ook in dese *verwondinge* sware toevallen opkomen, en sulkx van weegens des selfs gemeenschap ende na-byheid met de *Hercenen*, daar van ook dese noodige *doortogt* des voedsels, haar *Senuen* ende *Vliesen* ontfangt; gelyk als daar zyn, *Ontsteekingen*, *Geswellen*, *Sweeringen*, *Toesluitingen*, *Senuw-trekkingen*, *enz.* Desgelykx kan ook de genugtigde *spyse* en *drank* ter *wonde* uit vloeyen, of als de *Quetsure* wat laag is, nederwaarts tot in des *Borst holligheid* tot op het *middelrift* komen te sakken, en daar uit *verrotting*, *benoutheid*, *swaar adem-halen*, gedurigen *hoest* en *koortsen* ontstaan, *En veel sware toevallen subject.*

en op dat alles moeten de *Practisijns* verdagt zyn, soo wanneer sy in hare *Konst-Offening* ende *voorseggìnge* willen betonen, de wyse voorsigtigheid te gebruiken,

XXVIII.

Tot de genesing word somwyl de begting vereist.

Wat dan voor eest de *Genesing* betreft, so wanneer men het noodig en doenelyk keurd, voegt men de kanten der *wonde* door een beknopte hegting aan een: dog evenwel so, dat een bequame spatie voor de aan-gebragte *Medicamenten* en voor de *uittogt* des Etters, mag worden besorgt.

XXIX.

In wat Keelwonden de begtinge niet en behoort.

Synder meer *Hegtinge* wedersids nodig, men sal se doen; dog dit alleen siende op de gesneden ofte gekloofde *wonde*, want die door een *Koegel*, *Pyl*, *Deegen* of *Lancie* mogt doorboord zyn, daar syn de *begtingen* niet van nooden

XXX.

Hoe dat die voorts dienen gehandelt.

De platte Wieken met ons ordinaar *Digestyf* besmeerd zynde, ende met draden besorgt, brengt men tusschen de *begtinge* sagtelyk tegens 't gequetste *deel*, daar op de verdere Wiekjen en het *Defensijf*; mitsgaders een sagte omwindinge volgt: En dient toegesien, dat men de *wonde* met Wieken niet al te veel stopt, nog besluit: schik-

ſchikkende altoos bequamentlyk *uit-togt* voor de Materie, op dat die door ophopinge geen felle *pyn*, *koortſen* en ſwaarder *toevallen* verwekt; maar al wat door d'Etterdragt dient ontlaſt, uitgeworpen, en dus te ſpoediger een gewenſt *vleeſch* de gewonde *holte* mag komen te vervullen.

XXXI.

En om voorts alle gevreesde *toevallen* te weeren, immer ſo veel het ons doenelyk zy, ſo moeten altoos en byſonderlyk hier de *Generalia* worden geobſerveert: dat is, men moet door een tydelyke *Aderlating*, namentlyk na het eerſte Verband, (of ten ware dat door quetſing der groote *Bloedvaten* veel *Bloeds* geſtort waar) de aanpars des *Bloeds* naar *'t gequetſte deel* ſoeken te ſtuiten, de hartlyvigheid door het kliſteren verhoeden, gelyk als ook alle ſchadelyke beweegingen, ſoo des *lichaams*, des *ſpraakx* enz. als mede die van het *gemoed*, als *toorn*, *gramſchap*, *ontſteltheid*, en ſelfs het hertelyk *lachen* ſoeken te weeren. Het voedſel en moet ook niet ſcherp nog ſuur, verhittende, grof nog moeyelyk voor het ſwelgen, maar ſagt en goed-voedende Lepel-ſpyſe zyn; die ligtelyk door ende nederwaarts vloeyende; den *Patient* ſonder hinder tot voedſel mag komen te ſtrekken.

Betragting omtrent de Generalia.

Voedſel.

XXXII.

En hoe die gebruikt moet zyn.

En moet ook daar op gelet zyn, dat men de ſpyſe en drank langs de nog ongewonde zyde der *keele* laat nederwaarts glyen, op dat die niet tot de *wonde* uitvloeyende, alles verhindert wat tot de geneſing der *wonde* mogt worden vereiſt. Is dan de *wonde* voorwaarts, ſo moet hy op den rug leggende, of is die ter zyde langs dat deel der *keele*, 't welk ongewond is, zyn voedſel ontfangen, en ſulkx maar weinig t'ſeffens, lankſaam, ende met groote voorſigtigheid, op dat dog voor al geen *brakingen*, *hik* ende *zenuw-trekkingen*, die deſe *wonden* ſeer ligtelyk overkomen; en uittermaten ſchadelyk zyn, door des *Meeſters* te weinige toeverſigt, of des *Patients* agteloosheid, mogte veroorſaakt worden.

XXXIII.

Innerlyke geneesmiddelen.

Innerlyk ſal men (wanneer geen *Doctoren* ſoo ons in *Ooſtindien* meeſt wedervoer te vinden zyn, tot geneſinge der *Strotkeel- Long-* en *Borſt-wonden*, tot ſlikkinge de beſt dienſtige *Syroopen* konnen gebruiken; gelyk als daar zyn, de *Syripus* Succi *Betonica*, *Capillorum Veneris*, *Glycyrrhiza*, *Violarum*, *Althea Ferneli*; *enz.* Ook kan men den Patient van dit volgende ſomwyl een Romerten (dog warm) gelyk al zyn voedſel en drank ook weſen moet, laten drinken.

℞. *Hor-*

℞. *Hordi Mundat.* mj.
Rad. Schorzoner. ℥j.
Liquerit. Raſ ʒij.
Raſur. Corn. Cerv. ʒiij.
Herb. Betonic.
Violar. an. mj.
Tres Flor. Cordial. an. ℈j.
Paſſul. Exacinator. ℥j.
Ficus. No. viij.
Coq. ex Aq. Comun. ad ℥xxiv. *Colatur add.*
Syr. Succ. Betonic. Q. S.
M. F. Apozema.

XXXIV.

En waarſchouwinge daar ontrent.

Dog al te veel nat of dranken door 't lyf gejaagt, en wil ik niet pryſen, en ſelfs inwendig in 't minſte geen *Medicamenten* gebruiken, die den *Patient* mogten walchelyk zyn: want de *Natuur* is ſo eel, (ik roem dit woord om dat men nu ſoo veel plompe, neus wyſe *Natuur-verloochenaars* vind) dat ſelfs (gelyk wy dagelyks ondervinden) veel ſware *verwondingen*, ſonder toedoen van eenige innerlyke *Medicamenten*, door des *Natuurs werking* in het binnenſte van het *Menſchelyk lichaam* worden geneſen.

XXXV.

Een geſchoote wonde der keele gelukkig geneʒen.

In de beleegering en het beſtormen van de beroemde en ſterke *Stad Cochin* in *Ooſt-Indien*, wierd ons onder veel andere, een *Soldaat* oud 35 Jaren toegeſonden, die by

na even als van onsen voorgaanden *soldaat* verhaald is, een Musschets-koegel door de middelste deelen des *Hals* was doorgevlogen; dog evenwel soo gelukkig, dat die geen andere *deelen* van aangeleegentheid, dan de voorste partye der *Keele* doorboord had. De spyse en drank vloeide wel uit de *Wonde*, maar de *stroote*, *wederkeerende Zenuen*, en de *groote Bloedvaten* waren in haar geheel, en onbeschadigt gebleven.

Desen *Patient* geraakten onder de handen van onsen wel in de konst geoeffende Mede-broeder *Mr. Evert van Leiden*, die hem by na op een selfde wyse als van den anderen *Hals-gewonden* vertoond is, voorspoediglyk genas. Latende desen *Patient*, gedurende de geneesing, zyn voedsel en drank, ook agter over-leggende, so voorsigtig als doenelyk was, gebruiken.

XXXVI.

De Strot- en Keel-wonden moeten omsigtelyk worden genezen.

Wyders moet ook nog in de genesinge van de *strot-* en *Keel-wonde* gelet zyn, dat men in 't sluiten der selver geen al te stoppende en toesluitende *Medicamenten* gebruikt, en dat men voor al de *strot-* of *Keel-wonde* eerst veiliglyk toegeneest, eer dat men de buitenste opening soekt te sluiten; op dat men (behalvens meer ongevallen) den *lyder* niet in die ongelegentheid helpt, van dat niet alleen de dunste genuttigde vogten uit een *Keel-wonde*, maar ook de *lugt* uit des *strots* nog niet toe-

toegeheelde opening niet tusschen de spieren des Hals en des Lichaams insluipende, alle de vleesige *deelen* des *Lichaams* opblaast, en aldus alles op nieuws seer gevarelyk kome te maken; gelyk *Pareus* daar van een *Exempel* van den Pastay-Bakker toond, en op wat wys dat die door de konst en vaardige handen nog is gered geworden.

Pareus Libr. 10. Cap. 30.

XXXVII.

Soo nu door eenig *geswel* de *keele* dervoegen mogt worden geslooten, dat spyse nog drank kon door passeren, so moeten alle middelen aan-gewend zyn die tot de genesing der *keel-geswellen* behooren, en de voor al de *klisteeren* niet spaarsaam werden geordonneerd; en dus het *Lichaam* van zyn vuile stoffe gezuiverd zynde, dan, ook niet eer, de *klisteeren* die voedsel verschaffen (dewyl dog 't gedarmte met zuig-aders tot onder toe zyn vereenigt) in 't werk gesteld, die den *Patient* (so lang het doenelyk sy) moet tragten te behouden.

Genesinge der deswellen in een gewonde Keel.

XXXVIII.

Dese *twee qualen* verhandeld hebbende, soo kan in dese partyen des *Hals* nog een derde ramp den *rampspoedigen Mensch* aantreffen, namentlyk als met of ook sonder de twee verhandelde *deelen*, de groote *Bloed-vaten* gewond zyn, en waar in dat

Wonden des Hals met groote bloedstortinge.

dan ook weder dit onderſcheid ſteekt, of de uit- of ook innerlyke *Aderen*, of ook *Slag-aderen* zyn getroffen.

XXXIX.

Teekenen van het onderſcheid der gequeſte vaten.

Is de uitwendige *Vena Jugelaris* gequetſt, ſulkx wyſt ons 't geſigt en 't geſtadig uitvloeyen des *Bloeds*, de innerlyke vertoond een dieper verwondinge, en een veel ſterker *Bloed-vlied*: de *Arteria Carotides* zynde getroffen, ſo vliegt het bloed al ſpringende ſo vervaarlyk ſnel uit de *Wonde*, dat den *Patient* (hoe vaardige handen en middelen dat hem ſoeken te redden) heel ſelden de dood ontſpringt.

XL.

Voorſegginge. enz. hoe die moeten geſchikt zyn.

Onſe voorſeggingen moeten dan hier en altoos daar henen geſchikt zyn, dat men na de hoedanigheid van de *Wonde*, en het gequetſte *deel* of *deelen* regt oordeeld, en het *gevaar*, daar 't behoord, geenſints en verſwygt: ook daar het dus haperd, meer *wel-geoeffende Practiſyns* tot huip verſoekt, want elders iſt goed, maar hier ſeer nootſakelyk: ten einde, op dat niet den naarſtigen *Chirurgyn* (den *Patient* overlydende) voor al zyn onruſt, zyn yver, en gedane devoiren, van de onwetende en quaadaardige menſchen, en ſelfs van ondeugende en faamroovende *Advocaten* en Procureurs, in zyn goeden naam (die ons veel waardigger

ger als al 't gewin moet zyn) mag worden beschadigt.

XLI.

Het *Bloed* (de *Fonteine des levens*, dient in zyn uitstorting, die somwyl en ook in den *Hals* seer heevig en snel kan zyn) op 't aldervaardigst gestuit en bedwongen; en gelyk in de verhandeling van de *Wonden* des *Aangesigts*, de eerste *Intentie* tot genesing der *Wonden* in het uit-en wegneemen der *dingen*, *tegens natuur* bestaande, voor 't meerendeel is verhandeld, so komt het nu seer wel te pas de tweede *Intentie*, dat is die van het stempen des *Bloeds*, te verhandelen, die dan in 't *generaal*, of bysonderlyk in de verwondinge van de *Bloetvaten* des *Hals* aangemerkt, aldus kan kortelyk opgesteld zyn: namentlyk dat in een sware *Bloedstorting*, vaardige handen, bequame *stupaden*, *Blasen* of *Wasdoek*, *Compressen*, *Swagtels*, en dienstige *Medicamenten* worden vereyst: en als dese te krachteloos, of ook (gelyk in den *Hals* kan gebeuren) onbequaam zyn, so moet de *afsnyding*, *toebindinge* of *toebrandinge* van het gewonde *Bloedvat*, daar het geschien kan) het noodigste verrigten.

Wat tot het stempen van groote Bloetstortinge behoort.

XLII.

Wat aangaat de *vaardigheid der handen*, (dese komen hier alssints te pas) dog voor-

Vaardige handen.

namentlyk, of daar goede *bindingen* moeten werden gebruikt, of ook daar ſelfs de *bindingen* niet genoeg zyn: als in de *Hals*, de *Roede*, enz. Als men ook zyn devoir doet door Vingers, Duim, of muis van de hand op de *Wonde* te houden, om *'t Bloed* aldus te doen klonteren, en by gevolg te ſtoppen; dog alles naar dat de gelegentheid ſig toedraagt, en hier ook in de verwonde *Bloed-vaten* des *Hals* te paſſe mogt komen.

XLIII.

Bequame ſtupaden hoe dat die kunnen gemaakt zyn

Wat de bequame *Stupaden* belangt, deſe dienen by ſware voorvallen in *leegers*, *beleegeringen*, en op *'s Lands Oorloogs-vlooten* en *Scheepen*, alvoorens in overvloed bereid, ende benevens de vordere middelen vaardig te zyn. Men kan die maken van fyn en ſagt werk, vry vaſt, en ſo groot of klein als men die begeert, dan in een *Oxicraat* of ander verkoelend en *Aſtringeerend Water* door-nat gemaakt zynde, ende wel vaſt in de Sonne of anders gedroogt, ſo bewaard men die, tot dat den tyd en den nood die mogt komen te vereiſſchen.

XLIV.

Dog iſt ons in de *Ooſtindiſſche Oorloogstoggen* en op de Reiſe na *'t Vaderland* meeſt altyd gebeurd, dat wy tot *Stupaden* geen vlas nog werk en konde bekomen; en hebben

ben wy dan in de plaatſe van ſulkx *Hollandſe lont* genoomen, die aan bequame einden geſneden, en klein geklopt, wy tot *Stupaden* gemaakt en gebruikt, ſeer dienſtig in ſware *voorvallen* bevonden hebben.

XLV.

Ende gelyk de *Stupaden* beter als eenige ſoorten van Wieken, van wegens haar vaſtigheid en digtheid, dus in-gedroogt zynde, door behulp van 't opgeſmeerde, de *bloed-vlied* bedwingen, ſo ook de natgemaakte *blaſen* die men (dog wel voornamentlyk) ontrent de af-geſette *ledematen* gebruikt, dog by gebrek van dien (gelyk dikmaals op *d'Oorloogstogten* gebeurd, kan ook wel een ſtuk leening *wasdoek* het ſelfde doen, ende ſal ſulkx nog deſe nuttigheid daar benevens hebben, dat die ſo vaſt niet aan het gebrekkelyk *deel*, gelyk als de *blaſen*, komen te kleven en aan te droogen, gelyk wy ſelfs dit laatſte ver boven 't eerſte in *Ooſtindien* hebben gepreſereerd, en ſelfs aldaar ontrent de ſwaarſte *extripatien*, met gewenſte ſucceſſen ſteeds het *wasdoek*, maar noit geen *blaſen* hebben gebruikt.

Nuttigheid van de Blaſen en 't Wasdoek.

XLVI.

Wat aangaat *Compreſſen* en *Ligaturen* of *ſwagtels*, die moeten geſchikt zyn na dat de figuur en forme van het gequetſte *deel*, als

Compreſſen en Ligaturen.

als ook de geweldigheid van het uit-vliegende *bloed* vereist, want andere worden in de partyen des *Hoofts*, en wederom andere in andere *deelen* des *Lichaams* gebruikt, andere in volkomene, en wederom andere aan de af-gekorte *Ledematen* onses *Lichaams*, en die al wederom niet alleens, gelyk dan in de verscheidentheid der *deelen*, en daar 't behoord, van de *binding* sal konnen werden gesprooken.

XLVII.

Bloedstempende Medicamenten.

Koomende tot de *Bloed-stempinge* selfs, sulkx verrigt men door *Medicamenten* die in haar werking kout, of verkoelende en stoppende, of ook wel scherp, korst-makend en brandende worden bevonden.

XLVIII.

Die door haer koude het Bloed doen stremmen.

Door de koude soekt men de snelle drift en aanpars des *bloets* te bedwingen, en so te verdikken, dat door des selfs stremming en klontering de *bloedvlied* mag worden gestopt, gelyk als daar zyn het *Oxicraat*, het *Album Ovi*, het *Succi Semper-Vivi*, *Plantago*, *Solanum*, *Portulace*, *Limonum* enz. dog dienen de sulke, voornamentlyk daar een sterke drift en opsieding in 't *bloed* word gemerkt, voorsigtiglyk gebruikt.

XLIX.

XLIX.

Veel dienſtiger agt ik al ſulke middelen, die matelyk doen opdroogen, t'ſaam bakken, verſterken, ende met een ook bequame digeſtie konnen verwekken, en dus de *Bloedvlied* bedwingen, gelyk als daar zyn, de *Bolus Armeni*, *Terra Siggelatæ*, *Sanguis Draconis*, *Amili*, *Farina Volatilis*, *Thuris*, *Myrrhe*, *Maſtiches*, *Olibanum*, *Sarcocolle*, *enz.* met welke en ook de *Boviſt*, dat wy ſo in 't *Ooſtindien* als ook hier te *Lande* ſware *Bloedſtortingen* hebben geſtempt: Vermydende (met voordagt) alles wat ſcherp en bytende zy, om geen *pyn*, *toevloeying* en *koorts*, en by gevolg een reex van alderhande ſware *toevallen* op den *hals* te halen.

En die door opdrooging en t'ſamen-bakking het bloeden bedwingen.

L.

Somwyl is een *bloedende Ader* of Slag-*Ader* maar ten halven door-geſneden, en worden wederſijds einden als dan belet ſig onder het *vleeſch* te verſchuilen, waar door de geſtopte *Bloeding* ligt weder ontſpringt. By deſe gelegentheid ſal men tragten (als 't raadſaam en doenelyk is) een Provet onder het gequetſte *Bloedvat* te brengen, en 't ſelve met een ſcherpe knipſchaar voorts door en van malkanderen af te knippen, op dat aldus wederſijds einden haar onder het *Vleeſch* verſchuilende, door bequame *Bloedſtempingen* en opvullinge der *Wonden*, enz. te ligter mogte werde bedwongen ende geſtempt.

Af-ſnyding des Bloetvats.

LI.

LI.

Of toebindinge.

Andersints als ook alle de bovenstaande middelen vrugteloos mogten zyn, en daar nogtans het gequetste *Bloedvat* eenigsints bevattelyk schynt, so sal men sien of men door een kromme Naalde en een gewaste draad, de *Ader* of *Slag-ader* met de spieren en huid opligtende kan onderscheppen en toebinden. Het Oog, de gedagten en handeling na de *Circulatie* schikkende, in de naspeuring des *Bloedvats* lettende of een *Slag-ader* of *ader* de groote *Bloedstortinge* maakt, des *Slag-aders* toebindinge doende na die kant van des selfs oorspronk, contrarie die van de *aders*, daar in het wederkeerende *Bloed* na het *Herte* moet werden bedwongen, sulkx in het opvullen der *Wonde* in 't aanvoegen van de *Compressen*, als ook in de *bindinge*, desgelykx moet werden geconsidereert. In dese toesluiting des *Bloedvats* met naald en draat ook toesiende dat men in geen *Peesen* nog *Zenuen* steekt, om geen meer sware *toevallen* te verwekken.

LII.

Of toebrandinge.

Dan sulkx ook niet gelukkende, of ondoenelyk zynde, so soude men tot de *brandinge* dienen te komen, en sulkx geschied door scherpe *korst makende Medicamenten*, of ook door 't *gloeyend Yser*, dan sulkx laat

laat de hoedanigheid van het gequetste *deel* niet altyd toe; en dient men ook op het losworden van de gemaakte korst, en ook alsdan op een haastig en schielyk opkomende *Bloedvliet* wel deegelyk verdagt te zyn, en 't vorig middel wederom vaardig en by der hand te hebben, om, daar het geschien kan, nog andermaal te gebruiken. En by dese gelegentheid komt het gewisselyk op des *Chirurgyns* wys oordeel ende voorsigtigheid aan, om in dusdanige sware *voorvallen* met alle bescheidentheid en omsigtigheid te doen of te laten, het gene den hogen nood sal komen te recommandeeren.

LIII.

Want de *Bloedstortingen* zyn veelderley, of uit een gequetste *ader* of *Slag-ader*, die klein en ter gelegener plaatse gelegen zynde, ligtelyk werd bedwongen. *Verscheidene soorten van Bloedstortinge*

Of uit een grooter *ader* of *Slag-ader* wel uitterlyk, dog die door zyn grootte een sterker *Bloedvlied* maakt, ende nogtans door dienstige middelen, als *Bloedstempingen* en een bequame *bindinge* kan worden geremedieert.

Of uit sodanige *Vaten* die door geen bindingen konnen werden bedwongen, als in de *Neus*, *Mond*, *schamelheid* enz.

Of uit seer groote tronken die in de holte van de voornaamste groote *Joncturen* gelegen zyn, als des *Oxels-ader* of *Slag-ader* *Vena en Arteria Axillaris.*

Ader onder den *Oxel*, ofte lager henen des ſelfs *takken* in 't vouwen des Elboogs, of de *Pols-Slag-aders* enz. Mitsgaders daar in de Lieſchen of elders de groote *Aderen* of *Slag-aderen* die na de Beenen nederwaarts dalen, getroffen zyn, alle dewelke groot gevaar, ten minſten veel moeyelykheden met ſig ſlepen.

Vena en Artiria Cruales.

Of ook der innerlyke *Vaten*, daar de *Bloedſtorting* inwendig geſchied.

Of ook uit afgeknotte *Ledematen* onſes Lichaams.

Van welkers onderlinge verſcheidentheid en ſoorten naderhand breeder kan worden gehandeld.

LIV.

Op de Regels der Oudheid moet gelet ſyn

Wat verder de ſaken in 't generaal betreffen, ſo moet nog geſegt zyn, dat ontrent alle ſterke *Bloedingen*, volgens den voorſigtigen regel der *Oudheid*, op de ſo genaamde *niet natuurlyke ſaken*, dit volgende in agtinge dient genomen.

LV.

Op volgende ſaken.

Dat de *Logt* matelyk verkoelende ende getempert moet zyn, de hitte van 't *Vuur*, van Kachels, ſterke Sonneſchyn, als ook de verhittende ſcherpe *lugt* van Toebak in de Toebakx-huiſen, en alle ſodanige kotten daar ſterk geſmookt en gerookt word, agt ik by deſe gelegentheid ten hoogſten ſchadelyk te zyn.

LVI.

Ten tweeden moet *spys* en *drank* van een goede gematigtheid ende sodanig zyn, dat alle gekruide en *'t Bloed* ontsteekend voedsel, als ook alle heete spys, alle Wynen, gebrande Wynen, gedisteleerde Waters, en wat op dusdanig een wys de *Bloedvliet* gaande maakt, den *Patient* wel scherpelyk dient verboden.

Ten tweeden op spyse en drank.

LVII.

Ontrent het *slapen* en *waken* moet gelet zyn, dat den slapenden *Patient* op de gevaarlykheid van zyn *Wonde* wel moet verdagt zyn, in 't leggen, slapen en waken sodanig de stilte betragt, dat zyn gestempte *quetsure* niet onverwagt of in zyn slaap ontspringt, ook ist al doorgaans noodig, dat den sorgvuldigen *Meester* by zyn *Lyder* een sorgvuldigen wagter steld, die alvorens onderrigt is wat hem by eenig quaat voorval te doen sal staan, op dat niet by foute van dien, of door eenige de minste naarlatigheid den goeden *Practizyn* magh worden beschuldigt, het lang en onmatig waken, dewyle sulkx het *Bloed* verscherpt, en de goede getempertheid onses *Lichaams* weg-neemt, is ook ten hoogsten nadeelig, hoe schadelyk dan het veelvuldig besoek, te langdurig en al te veel geraas ontrent den *Patient* sy, en hoe noodig de *rust* en *stilte* hier word vereist, kan yder een die het raakt, genoegsaam beseffen.

Ten derden op 't slapen en waken.

LVIII.

Ten vierden de Exercitie en ruste.

Wegens de *Exercitie* en *ruste*, dat alle onmatige sterke beweeginge des *Lichaams* moet werden gestaakt: als loopen, ryden, springen, heffen en tillen enz. desgelykx *hoesten* en *braken*, en wat hier aanleidinge toe mogt geven, so veel doenelyk dient vermyd en voorgekomen, en daarentegen een behoorelyke stilte ontrent het *lichaam*, ende voornamentlyk ontrent de gequetste *partye* betragt moet zyn.

LIX.

Ten vysden op de volheid en ydelheid.

Indien het dan nog de volheid des *Bloets* en de *kragten*, de sterke *drift*, *opsieding* en sterken *aanpers* des selfs, na het gebrekkelyk *deel* toelaten te bedwingen; so moet sulkx tydelyk door een gereguleerde *aderlating* geschien, en sulkx op de contrarie sijde, of daar het dan nodigst geoordeeld word: maar daar alreeds het *Bloed*, de *geesten* en *kragten* dervoegen verstrooit en uitgestort zyn, dat se by na eenen ydelen romp hebben overgelaten, daar kan geen *Aderlating*, maar wel voedsame zopjens en wat tot versterking nodig sy, te passe komen.

LX.

Trn sesden op de beweeginge des gemoeds

En gelyk alle onmatige beweginge des *lichaams* hier schadelyk zyn, soo zyn ook die van de *Ziel* en des *gemoeds* by dese gelegentheid niet minder, ja dikmaals ten uit-

uitterſten gevaarlyk, ende meermaals *doodelyk* ondervonden: dat men dan van den *Patient* af-weere alle die eenige, ſe ſs de minſte aanleidinge ofte oorſaak tot zyne *verwandinge* mogte gegeven hebben; desgelykx alle die met een nauwkeurigh en ſomwyl onnodig vragen na d'oorſaak van zyn ongeval, het *gemoed* ontſtellen, ende de *Wonde* als wederom open krabben, alle die ſoodanige *paſſien* van *ontſteltenis*, *toorn* en *gramſchap* verwekken, ja ſelfs daar *'t Bloeden* alreeds voor eenige dagen of uren geſtempt mogt zyn, de *Lyders* verquikt, vervrolykt, en tot een begin van geneſing gebragt, en ſullen geenſints door 't beſoek van vrolyke Baſen tot hartig te *lachen* mogen verwekt zyn, om niet door ſulkx, ſoo meermaals gebeurd is, de geſtempte en geenſints begroeide gequetſte *Bloedvaten* te doen ontſpringen, en andermaal dus tot in een bekommerlyke *Bloetvliet* te vervallen, de *byſlaap* moet ook den *Patient* wel ſcherpelyk worden verboden.

LXI.

Door een wakkere Klink van een ſcherpe Sabel in de *Nek*, of ook door een Koegel, kan niet alleen een ſware *verwondinge* met verſcheuring ende verbreeking der *Wervel-beenders* ontſtaan, maar ook het *merg* des *Rugge-graats* en des ſelfs uitſpruitende *Senuen*, konnen gequetſt, verſcheurt en beſchadigt worden bevonden. *Van de Wonde des Hals in de Wervelbeenders en Ruggemarg.* *Spinalis Medulla.*

LXII.

De Wonden des Rugge-margs in de Hals, zyn doorgaans doodelyk.

Is dit nobele *Marg* in den *Hals* of ook in de *Rugge-graat* t'eenemaal door gesabelt, so volgt de *dood* aanstonts; selfs maar voor een gedeelte zynde getroffen, so moet de verwondinge *doodelyk* zyn geagt.

LXIII.

Voorsegginge.

In de eerste word van stonden aan alle beweeginge en het gevoelen des ganschen *lichaams* verlooren; gelyk als ook selfs de *Ademhaling*, overmids alle doorstralingen en invloed der *Animale Geesten* komen op te houden. In de *tweede* soorten volgen *Senuw-trekkingen*, *lammigheid*, weg-vloying of ook ophouding der *excrementen*: en by gevolg een haastig of trager aankomende *dood*, na dat de *verwondinge* swaar, of des selfs plaatse na by de *Hercenen* word gevonden; want hoe meer nederwaarts en kleinder des selfs *quetsing* mogt zyn, hoe minder 't gevaar ook moet worden gereekend.

LXIV.

De hoedanigheid van het Rugge marg.

Want desen *Tronk* voortkomende uit de *Hercenen*, tot verdeelinge aller *Senuen*, die het gansch *lichaam* beneden het *Hooft*, het gevoelen en de beweegingh verschaffen, word als in een sterke *borstweer* van dikke *Wervel-beenders* beslooten, met een sterke *senuwagtige Rok* overtrokken, en dan nog als eigen met twee bysondere *Vliesen* van de

de *dikke* en *dunne Brein-vliesen* bekleed; besluitende in sig selfs voor een gedeelte de selfstandigheid van het *agter-brein*. Den *Heer C. Stalpart* van der *Wiel* noemt dit *Rugge-marg* een verlenging en *staart van de Hercenen*; en gelyk als 't ook is een *Oorspronk* der *Senuen* aller Ledematen.

C. Stalpart Van der Wiel Obs. 2. pag. 11

LXV.

In het gewonde *Merg* des *Hals* sullen doorgans de *Armen*, *Handen* en *Vingers* haar gevoel en beweeging verliesen, dewyle des selfs drie laatste paar *Senuen* (want de vier eerste paren het *Hoofd* beweegen) haar voornamentlyk daar heen verdeelen: dit sy gesegt van een kleine *verwondinge*, also de andere, soo gesegt is, terstond de *dood* aanbrengen. *Pareus* getuigt van den *Conestabel* die met een *schoot* van een *Vuur-roer* in 't midden van zyn *Ruggebeen* zynde getroffen, zyn kamergang en *urine* wierden opgehouden van wegens de vermorselinge des *Rugge-margs*: verliesende zyn verstand, het roeren, gevoelen en eerlang het leven. En den geleerden *Heer Tulp*, van een *Patient* met een Deegen in 't *Merg* des *Rugge-graats* zynde getroffen, dat hy terstond ter aarde gevallen is, met een gevolg van *lammigheid*, verlies des *verstands*, en van alle *beweegingen*, so dat hy den derden dag is gestorven.

Nader verklaringe van de Wonde des Rugge margs.

Pareus Apologia. pag. 948.

Tulp Libr 3. Cap 27 pag. 229, 230.

LXVI.

Daar dan nog eenige hoop ter genesing verschynt, of daar (al-hoewel desperaat) den

De Chirurgyns moeten nooit meer be-

leoven als in haar magt sy.

den Lyder nog eenige dagen in 't leven soude konnen blyven, daar sal men de naaste Bloed-vrienden de saken soodanig aandienen, als op de reden bevestigt, des Lyders *verwondig* en toestand ons leerd en vertoond: sig wel wagtende meer te beloven als doenelyk zy, of om (gelyk veel *Empirici*, *Lap*- en *Quak salvers* doen) nog hoop van genesing te geven, daar een geoeffende het contrarie weet, die selfs in twyfelagtige saken, ook so zyn voorsegging sal weten te schikken, dat geen op-komende of ook aangroeyende sware toevallen zyn eer en goeden naam sullen konnen beschadigen.

LXVII.

Het Ruggemarg kan niet ligt door steekende Werktuigen worden beschadigt.

De *Wonden* des *Ruggemargs* dan konnen gesteeken, gesabelt of ook geschoten zyn, die gestooken is moet juist door de *ronde Kraak beenige banden*, de welk de *Wervelbeenders* so gansch sterk en vast vereenigen, door zyn gedrongen: want anders (myns oordeels) dit noobele *Merg* genoegsaam als steekvry, door een so vast Bolwerk van sterke *Beenders* beschanst, niet ligtelyk door eenig steekent Instrument kan worden getroffen.

LXVIII.

De gesabelde als ook geschoote Wonden des Rugge-mergs, moeten ook niet seer groot zyn, als die de hulp des Chirurgyns sullen vereisschen, want de eerste doorgaans soo geweldig en onbesuist, als de andere

plomp

plomp en met een vermorſeling der Beenderen vergeſelſchapt zynde, veel eer (gelyk als te vooren geſegt is) een haaſtige dood, als wat goeds ter geneſinge ſullen belooven.

LXIX.

Evenwel daar nog de dienſtigſte hulpmiddelen mogten werden vereiſt, daar ſal ook den Chirurgyn die terſtond en met naarſtigheid komen in 't werk te ſtellen: iſt een geſtooken Wonde, ſo ſal men agt geven op het uytvloeyen des mergs, ſulks ontrent des ſelfs bewaringe ſo dierbaar ſchattende, als de ſubſtantie van de Hercenen ſelfs. Men ſal penetrante Medicamenten gebruiken en meeſt de ſodanige, die men gewoon is in de gewonde Zenuen, Peſen enz. in 't werk te ſtellen; gelyk als daar zyn de *Gum. Elemni*, *Maſtiches*, *Olibanum*, *Benzoin*, *Sarcocolla*, *Mirrhe Labdanum*, *Theribinthina Venetæ*, *Ceræ*, de *Balſam. Peruvianum*, *CopaYva*, *Caphura*, *Crocus*, *Spiritus Vini*, de *Olei Laurinum*, *Palma*, *Hiperici*, *Maſtichinum Spica*, *Theribinthina*, enz. Uit welke dat de beſt-dienſtigſte gekooſen, tot Balſems, Salven, of ook met Brandewyn vermengelt, en ſo in de diepte der Wonde geſpuit of gedrupt, of ook met wiekjens daar in gebragt zynde, het gemoed en het oogwit des Chirurgyns mag voldoen. Voorts dient de ganſche rugge met ſodanige zenuw-verſterkende Olien en Geroon plaaſters, of indien den Patient wat roosagtig is, met *Spiritus Vini*, het *aqua Anti-paralitica*, of diergelyke verſterkt,

ſterkt, als ook het verband ſodanigh beſorgt als dan de hoedanigheid en de plaatſe der Wonde, als ook den toeſtand des Patients voor 't noodigſt ſal komen te recommanderen.

LXX.

Siet daar myn Leeſer een korte verhandeling van de verwondinge ende verbreekinge der partyen des Opper-hoofds, des Aangeſigts, ende *des* Hals: hebbende daar in het alder-opmerkens waardigſte voorgeſteld ende vertoond. Wat nu wyders de Wonden van de andere deelen des Lichaams belangt, ik oordeel dat die van andere Schryvers ſo overtollig beſchreven zyn, dat uit de ſulke en uit het gene by my ook in deſe verhandelingen zyn toegedient, den naarſtigen Leerling genoegſaam ſal onderrigt zyn, hoe ſig in allerley ſware Gewonden ſal hebben te dragen. Wat vorder de konſt tot geneſinge der Wonden en andere ſoorten van Axedenten aangaat, daar van verhoop ik, indien my de goede God tyt en geſontheid vergunt, nog eenige van de merkwaardigſte ſtukken (ſo in haar gewigtigſte conſideratien, als in voor-gevallene ſaken beſtaande, den Leerling in het toekomende op te diſſen; wenſchende onderwyl (tot een beſluit van dit werk) een yder konſt-genoot, in zyn betragting ter hulpe van zyn Even-menſch, een geſegend ende gelukkig.

EINDE

LYSTE

Der Medicinale, Chirurgicale, en Chimische

BOEKEN,

Die in de Boekwinkel van HERMANUS KENTLINK te bekomen zyn.

BLankaart (Stefanus) nieuwe hervormde Anatomie, duits, dese derde druk veel vermeerdert, en alle met nieuwe plate verrykt, in groot Octavo.

——— Cartesiaansche Academie, ofte Institutien der Medicyne, in 8.

——— Nieuwligtende praktyk der Medicine en Chimie, in 8.

——— Konstkamer der Chirurgie, in 8.

——— Verhandeling van de genesing der Scheurbuik in 8.

——— Verhandeling vande Operatien of werking der Medicamenten, in 8.

——— Nederlandsche Herbarius of kruydboek, met figure, in 8.

——— Verhandeling der Leger en Scheepsziekte, in 8.

Blankaert (Arent) scheeps geneesoeffening wegens de ziekte die op de Oostindische vaart en Oostindie voorvallen, in 8.

Berbette (Paulus) Medicinale en Chirurgicale werken, in 8.

L. Schacht, Medicinale Collecie of korte verhandeling der medicynen, in 8.

J. le

J. le Mort werken compleet, bestaande in
1. Het ligt der Natuurkunde in 8.
2. Chimia, Medico, Physica, in 8.
3. Pharmasia, neffens de afbeeldinge der Werkelykheit der lighamen. in 8.

J. Muis, praktyk der Chirurgie, bestaande in verscheide deftige Heelkonstige Aanmerkingen, in 8.

N. Heinsius nauwkeurige verhandelinge van het Podegra en Jigt. in 8.

——— verhandeling van het Quikzilver, in 8.

Blasius verhandeling van 's menschen Lighaam in 8.

S. van Rusting, nieuw gebouw der Heelkonst in 8.

——— Nieuw gebouw der Geneeskonst, in 8.

——— Doodendans, in 8.

Vaugion de Heelkonst in haar volmaaktheit in 8.

J. Verbrugge, zee en landt Chirurgie, in 8.

N. l'Emery Chimiste stookhuys, in 8.

S. vander Wiel Heelkonstige aanmerkinge, 2 deele in 8.

E. Daalmans nieuwhervormde Genees en Heelkonst, in 8.

De Heelkonstige verbanthuis-Meester, door den Heer Beloste. in 8.

Kokburn verhandeling van de Zeeziekte, in 8.

List en bedrog der Medicynen, in 8.

J. Yleman zeventig Heelkonstige aanmerkingen, in 8.

R. de Graaff Anatomische en Medecinale werken met veel figuren in groot 8.
Buysens praktyk der Medecynen, in 8.
——— verhandeling der uytwerpselen, in 8
Zydonham verhandeling om alle ziekten te genezen, met aanmerkinge van Dr. Buysen, in 8.
Goris verhandeling der Pestziekte in 8.
Zee Chirurgie of Matroosen troost, in zeer veel gebreken den zeevarende overkomende, door Jan Kouwenburg, in 8.
Baggaert (Johannes) de waarheit ontwart van veel vooroordeelen ontrent de Medecynen in 8.
——— verhandeling van de Kinderpokken en Mazelen. in 8.
Helvetius verhandeling van alle de ziektens in 8.
——— om de Koorts te genezen zonder ingeven, in 8.
J. le Grue van de nuttigheit der salivatie en genesing der Venusqualen, in 8.
Overkamp alle zyne Medicinale en Chirurgicale Werken, in 4.
Dekkers Geneeskonstige Oeffeningen, in 4.
Bartolini Anatomie, in 4.
——— dito in 8
Palfyns Heelkonstige Anatomie in groot 8 figuren.
——— Verhandeling van de oogziekte, in 4.
——— Ostologie of beschryving der Beenderen. in 4.
——— Verhandeling der Vrouwelyke deelen, in 4.

-Ana-

—— Anatomische oeffeninge der twee Aaneengebore kinderen, in 8.
Dionis Chirurgicale Operatien met figure, in groot 8.
—— algemeene kraamkunde, in 8.
Paerde Boekjes of heil same toevlugt tot de genesing van Paarden en Koebeesten, in 8
Steensnyde na de wys van Frere Jacques de Ballieu in 8.
Lambregt van de ontsteking der oogen, in 8
Keil Anatomie in 8.
Willis van de Pestziekte, in 8
—— van de Coortse te genesen in 8.
Geopende deure tot de Chimie met fig. in 8.
Aforismen, of kortbondige spreuken van Hypokrates in 12.
Aforisme rakende zwanger gaan, de ziektens, en andere toevallen der Vrouwen door de Heer Mouriceau, in 12.
Apotheeken Amsterdamse in 12.
—— Haarlemse in 12.
—— Leeuwaarden, in 12.
—— Londonse, in 12.
—— Dordregtse, in 12.
—— Rotterdamse, in 8.

En vorder verscheide andere soorten van Nederduitsche Boeken.

EYNDE.